

KEVSER SURESİ

Rahman Rahim Allah'ın Adıyla

Şüphesiz biz, sana Kevser'i verdik.

Şu hâlde Rabbin için namaz kıl ve tekbir

alırken, namazda ellerini boğazına kadar kaldır.

Doğrusu asıl soyu kesik olan, sana kin duyandır.

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Mutahharî'den ON KONUŞMA

Çeviri:

Rıdvan Murat Altun

KEVSER

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Kevser Yayınları: 146

Kitabın Orijinal Adı: Deh Goftâr

Tercüme: Rıdvan Murat Altun

Son Okur: Abbas Akyüz

Dizgi ve Mizanpaj: Kevser

Kapak: Hasan Başbuğ

Baskı: Can Matbaacılık

Basım Tarihi: Aralık 2008

ISBN: 978-9944-709-31-6

Not: Çeviride eserin 1385 yılında Sadra Yayınları tarafından yayınlanan 22. baskısı esas alınmıştır.

İsteme Adresi:

Kevser Basın Yayın Ltd. Şti.

Sofular Mah. Simitçi Şakir Sok. No: 14 / 1

Fatih – İSTANBUL

Tel: 0212 – 534 35 28 Faks: 0212 – 631 36 01

www.kevseryayincilik.com

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

İÇİNDEKİLER

Giriş	11
-------------	----

1- Takva / 11-32

Takva	13
Takva Lügati	14
Allah'tan Korku	16
Takvanın Manası ve Hakikati	17
Amelî Zorunluluk	21
Nehcü'l-Belâğa'da Takva	21
Takva ve Özgürlük	23
Kısıtlanma mı, Korunma mı?	25
Takvanın Koruyuculuğu	26
Takvanın Değeri ve Etkisi	28
Takva ve Sağlık	31

2- Takva / 33-53

Takvanın İki Büyük Neticesi	33
Takva ve Aydın Görüşlülük	34
Takva ve Pratik Hikmet	38
Aklın Düşmanlarının Düşmanı	40
Takvanın Aydın Görüşlülük Üzerindeki Etkisinin Sırrı	41

Acaba Zekâ Akıldan Farklı mıdır?	45
Takva ve Duyguların Latifleşmesi	47
Takva ve Zorlukları Yenme Gücü	48
İki Tür Zorluk	49

3- Emr-i Maruf ve Nehy-i Münker / 55-77

Fakihlerin Beyan Ettiği Meseleler	55
İslâm Tarihinde Hisbe ve İhtisap	58
İhtisap Dairesinin Görevlerinin Çerçevesi	61
İyiliği Emretme, Sadece İhtisap Dairesinin Görevlerinden Değildir	62
İhtisabın Kutsallığı ve Saygınlığı	62
Geçmişte Müslümanların Islahçı Görüşlerinin Genişliği	63
İslâm'ın Tavsiye ve Tekidi	63
Halkın Islahata Karşı Kayıtsızlığı	63
Son Zamanlarda İyiliği Emretmenin Durumu	65
Unutulmuş Olan Esas	66
Nasihat mı, Vurmak mı?	67
İhlâs ve Amel Yolu	68
Dil ve Kulaktan Gereğinden Fazla Beklenti	71
Toplu Amel	71
Mantık mı, Kulluk mu?	72

4- İslâm'da İctihat Esası / 79-106

İctihat Nedir?	79
Meşru Olmayan İctihat	80
Meşru İctihat	82

Ahbarîliğin Ortaya Çıkışı	85
Ahbarîlik İle Mücadele	87
İki Düşünce Tarzına Örnek	89
Gayri Meşru Taklit	91
İmam Cafer Sadık'ın Gayri Meşru Taklit Hakkındaki Hadisi	92
Günahların Âlimlere Etki Etmediğine Dair Avamın Düşüncesi	94
Meşru Taklit	96
Niçin Ölü Birisini Taklit Etmek Caiz Değildir?	97
Fakihin Dünya Görüşünün Fetvalarındaki Etkisi	100
Gereklilikleri İdrak Edebilme	101
Önemli Bir Öneri	101
İlimlerde Uzmanlık Alanlarının Belirlenmesi	102
Fıkhnın Bin Yıllık Gelişimi	103
Fıkhî Şura	103

5- Dinî Düşünceyi İhya Etmek 107 /123

Her Yüzyılda Bir Din Müceddidi Teorisi	111
Her Bin Yılda Bir Yenilenme	115
Bulunduğumuz Asırdaki Müslümanların Geri Kalmışlığı	118
Şia'nın Mürcie Fırkasından Farkı	120

6- İlim Farızası 125 / 152

Müslüman Halkların Durumu	126
İslâm Buyruğunun Terk Edilmesinin Nedeni	133
Hangi İlim	134
Hazırlık Farızası	135
İslâmî Toplumun İzzet ve Bağımsızlığı Esası	136

İlim; İzzet ve Bağımsızlığın Temelidir	137
İlim Farızası Diğer Farzların Anahtarıdır	137
Netice	137
Dinî ve Dinî Olmayan İlimler	138
Kadının Tahsili	139
Kim Günahkârdır?	142
Kutsal Cihat	143
Çünkü İlim Öğrendin	143
İnsanın Cehaletle Mücadelesi	145
Hizmet ve Hayırda Yarışma	148

7- Genç Neslin Yönlendirilmesi 153 / 177

İki Tür Yükümlülük	154
Vesilelerin Geçici ve Değişken Oluşu	156
Peygamberlerin mucizelerinin farklı olmasının sebebi	158
Peygamberlerin Yöntemi	160
En İyi Öğrenciler	161
Genç Nesil mi, Genç Düşünce mi?	164
Kendi Zamanının Âlimi Ol	165
Ne Yapmak Gerekir?	166
İki Nesle Örnek	167
Bugünkü Genç Nesil	169
Bu Neslin Sorunlarını Anlamalıyız	170
Dinsiz Mekteplere Eğilim Nedenleri	174
Fikrî Gelişimin Göstergesi	175
Kur'ân ve Onun Terkedilmişliği	175

8- Hitabet ve Minber (1) 179 / 194

Hitabetin İslâm İle Arasındaki Bağ	180
Hitabetin Gelişim ve Değişiminde İslâm'ın Etkisi	181
Din Metinlerinde Hitabet	183
Cuma Namazı	183
Cuma Günleri Toplanmanın Asıl Amacı	185
Cuma Hutbelerinin İçeriği	186
Sekizinci İmam'ın Cuma Hutbesiyle İlgili Rivayeti	188
İslâm'da Nasihat	189
Niçin Aramızda Nasihat, Hutbeden Daha Yaygındır?	190
Nehcü'l-Belâğa'da Vaaz ve Hutbe	191
Hüseynî Hitabeler	193

9- Hitabet ve Minber (2) 195 / 220

Şia'da Hitabenin Aşura Hadisesi İle Bağı	196
Mersiyehanlığın Durumunun Islahının Zarureti	204
İyiliği Emretmenin Islahının Zarureti	206
Hatibin Vazifeleri	207
Nasihat	207
Maslahatların Söylenmesi	208
Dinî ve Sosyal Bilinç	209
Hidayet Ne Demektir?	210
İhlâs	212
Şahsiyet Çığırtkanlığının Yapılması	214
Nabza Göre Şerbet Verme	214
Hatip Halkı Olaylardan Haberdar Etmelidir	216
Endülüs Faciası	218

10 □ Mutahharî'den On Konuşma

Dünyanın Değişik Bölgelerindeki Müslüman Kardeşlerimiz	218
İslâm'ın Sözcüleri; Hatipler	219

10- Âlimler Kurumundaki Temel Sorunlar 221 / 252

İlgi ve Sorumluluk	221
Temel Sorun	222
Salih Kurum ve Düzen	224
Dinî İlim Havzalarımızın Meziyetleri	226
Noksanlar	229
Bütçe Meselesi	230
Temerküz ve Güç	234
Kuvvet ve Zayıf Yönler	235
Şîî Âlimliği ve Sünnî Âlimliği	235
Güç ve Özgürlük	237
Avamzedelik	238
Islah Yolu	243
Geçim	244
İman ve Takvanın Etkisi	246
Düzen, Nizam ve Kurumsallaşmanın Değeri	247
Vaaz ve Tebliğ	248
Uyarı ve Nasihat	249
Ümit ve Beklenti	251

GİRİŞ

Bu kitapta okuyacağınız söylevler, hicrî şemsî 1339 ile 1341 yılları arasında yazılmış makale veya yapılmış olan konuşmalardır.

Birinci söylevden yedinci söyleve kadar olanlar, 1339'un mihr ayı ile 1341'in mihr ayı arasında, Tahran'ın Jale Üç Yolu'ndaki bir evde, toplumun değişik kesimlerinden birkaç yüz kişinin katılımı ile yapılan aylık konuşmalardır.

"Aylık Dinî Toplantılar" ismi ile meşhur olan bu aylık konuşmalar, iki buçuk sene devam etmiş ve bu toplantılarda otuz değişik kişinin vesilesiyle toplam otuz konuşma yapılmıştır.

Oturumda konuşma yapmak isteyen her katılımcı, seçtiği konu hakkında yeterli miktarda araştırma yapar, konuşma bittikten hemen sonra diğer katılımcıların da görüşleriyle hatalar düzeltilir ve gelecek oturuma kadar konuşmanın son hali dosya haline getirilip katılımcılara dağıtıldı. Bu dosyalar daha sonraları "Ayn Söylevi" adı ile üç ciltlik kitap halinde basılmış ve halkın istifadesine sunulmuştur.

Bu toplantılar her ne kadar devam etmediyse de, birçok manevî hayır ve bereketlere vesile olarak tebliğ ve irşat konularında çok geniş bir hareketlenmeye ve iyileşmelere sebep olmuştur.

Toplantıların yapıldığı otuz aylık müddet içerisinde, encümen işlerinde herkesten daha çok bizimle birlikte çalışan

ve herkesi hareketlendiren, değerli bir âlim ve araştırmacı olan, merhum Doktor Muhammed İbrahim Ayetî (rıdvanul-lahi aleyh) idi.

Sekizinci ve dokuzuncu söylevler "Hitap ve Minber" hakkındadır. Bu konuşmalar, yine hicrî şemsî 1339 ila 1341 yıllarında, hicrî kamerî 1380 ila 1382 yılları arasındaki (kesin tarihi aklımda değil) Aşura'da, Mühendisler İslâmî Encümeni'nde yapılmıştır ve aynı senede "Aşura Söylevleri" adlı bir kitapta yayınlanmıştır. Bu iki konuşma, (elbette benim bilgim olmadan) müstakil olarak tekrarlar basılmış ve yayınlanmıştır.

Bu kitabın onuncu ve son söylevi, "Merceiyet ve Ruhaniyet" adlı bir kitapta, 1341 yılında yayınlanmıştır.

Bazı dostlarımız bu söylevlerin ayrı ayrı basılmasını istemişlerdir. Ancak bu kul (Şehit Mutahharî kendisinden bahsetmektedir), fazla vaktinin olmamasıyla birlikte bunların tümünü gözden geçirmiş, hepsinde küçük bazı düzeltmeler yapmış ve tümünü "On Söylev" ismi ile, isteyenlerin istifade edebilmesi için bastırmıştır.

Ümit edilir ki bu çalışma, İslâmî camianın hayır ve saadete doğru ilerlemesine ortam hazırlar.

Murtaza Mutahharî
Hicrî Kamerî 1398/Safer/6

TAKVA (1)

Bismillahirrahmanirrahim

Binasının temelini, Allah korkusu ve hoşnutluğu üzerine inşa eden kimse mi hayırlıdır, yoksa binasının temelini göçecek bir yarın kenarına inşa edip onunla birlikte kendisi de cehennem ateşi içine yuvarlanan kimse mi? Allah, zulmeden bir topluluğa hidayet vermez.¹

Söylevin konusu, İslâm'a göre takvadır. Ayda bir defa düzenlenecek olan bu oturumların durumu, yapılacak olan konuşmanın fenni olmasına engeldir. Dolayısıyla hedefimiz, dinî konuların etraflica araştırılıp beyanından ibaret olacaktır. Bu esas üzere, eğer konuşmamızda normal konuşmalardaki revalın dışına çıkarsak, kendi aldığımız kararın dışına çıkmamışız oluruz. Mesela, konuşma ortasında, bazı bölümleri kitabın yüzünden okumaya ihtiyaç duymamız mümkündür. Veya yaptığımız mütalaa ve araştırma çerçevesinde anlattıklarımızda ya bizzat kendimiz hatalı olduğumuzu anlayabilir veya diğerlerinin uyarma ve eleştirileriyle hatamızı görebiliriz. Açık yüreklilikle hata yaptığımızı kabullenip ileriki konuşmalarda kendi hatamızı bizzat kendimizin düzeltmesi

1- Tевbe, 109.

veya başka birinin kendi konuşma sırasında bizim hatamızı delil ve mantık çerçevesinde düzeltmesi mümkündür.

Konuşmacı daha önceden hangi konu hakkında konuşacağını bildirdiği için, imkân dâhilinde hazırlığını yapmak zorunda kalacaktır. Dinleyiciler de hangi konu hakkında konuşma yapılacağını bildiklerinden konuya hazırlıklı geleceklerdir. Dolayısıyla hem konuşan ve hem de dinleyenler daha çok faydalanacaklardır.

Takva Lügati

Bu kelime, dinî kelimeler arasında en yaygın olan kelimelerdendir. Kur'ân-ı Kerim'de isim veya fiil kipinde çok fazla kullanılmıştır. Yaklaşık olarak, iman, amel, namaz, zekâtın ne kadar bahsedilmişse, bir o kadar da takvadan bahsedilmiştir. *Nehcü'l-Belâğ'a* da en fazla vurgu yapılan kelimelerden biri de takvadır. *Nehcü'l-Belâğ'a* da uzun bir hutbe vardır ve bu hutbenin ismi "Muttakin" hutbesidir. Emirü'l-Müminin İmam Ali (a.s), bu hutbeyi kendisinden takvalı insanların sıfatlarını kapsamlı bir şekilde açıklamasını isteyen Hemmam'ın ricası üzerine vermiştir. İmam ilk başta birkaç cümle ile sıfatları açıklamış ancak Hemmam b. Şureyh bunlarla yetinmeyip ısrarla daha fazla açıklama istemiştir. Emirü'l-Müminin konuşmaya başladı ve takvalı kimselerin manevî, fikrî, ahlâkî ve amelî özelliklerini içeren yüzden fazla sıfatlarını açıklayarak onların tasvirini sözleriyle resmetti. Tarihçiler, İmam'ın sözlerini bitirdiğinde Hemmam'ın bir feryat ile Rabbine kavuştuğunu yazmaktadırlar.

Kısacası, bu kelime yaygın olan dinî kelimelerden biridir; avam halk arasında da sıkça kullanılmaktadır.

Takva, Arapçada "vikaye" kökünden türemiştir ve "muhafaza etmek, korunmak ve sakınmak" manalarına gelmektedir. Ancak bu kelimenin Farsçada "muhafaza etmek ve korun-

mak" manalarında tercüme edildiği görülmemiştir. Genelde, eğer "takva" veya "müttakiler" kelimelerinde olduğu gibi isim kipinde geçse, "sakınanlar" manasında tercüme edilmektedir. "Huden li'l-müttakin" ayetinde olduğu gibi. Bu ayeti genelde "sakınanlar için hidayet" manasında tercüme ederler. Fiil ve özellikle emir fiili kipinde kullanıldığında ve emrin taalluk ettiği şey zikredildiğinde ise, "korku" manasında tercüme edilir. Mesela "ittekullah" cümlesi, "Allah'tan korkun" ve "itteku'n-nâr" cümlesi, "ateşten korkun" manalarında tercüme edilir.

Elbette hiç kimse "takva" kelimesinin manasının "korku" veya "sakınma" olduğunu iddia etmemiştir. Ancak, kendini bir şeyden korumanın gereği, onu terk etmek ve ondan sakınmak olduğundan ve aynı zamanda, genelde bir şeyden sakınma, o şeyden korkmayı da gerektirdiğinden, bu kelimenin mecazî anlamda "korku" manasına da gelebileceği düşünülmüş olabilir. Bu yüzden bazen "sakınma", bazen de "korku" manasında kullanılmaktadır.

Bununla birlikte, bu kelimenin mecazî olarak bazen "sakınma", bazen de "korku" manasına gelmesinin hiçbir sakıncası yoktur. Ama diğer taraftan mecazî olarak bazen "sakınma" ve bazen de "korku" manasına gelebileceğini destekleyen herhangi bir delil de yoktur. Dolayısıyla "İttekullah" cümlesini "Allah'tan korkun" veya "İtteku'n-nâr" cümlesini "Ateşten korkun" olarak tercüme etmemizin bir delili yoktur. Belki de bu cümleleri "Allah'ın azabından sakının" ve "Ateşten sakının" manalarında tercüme etmemiz gerekir. Her halükarda, "takva" kelimesinin en doğru tercümesi "kendini koruma" yani nefsin korunmasıdır. Dolayısıyla "müttakiler" kelimesi, "kendini koruyanlar" manasındadır.

Ragıb, *Müfredatu'l-Kur'ân* adlı kitabında şöyle demektedir:

Vikaye, bir şeyin kendisini zarar veren her şeyden korumasıdır. Takva, nefsi korkulan şeyden koruma altına almaktır. Tanımın aslı budur. Ancak bazen, ede-

biyat kurallarından olan müsebbebin sebep yerine ve sebebin müsebbep yerine kullanımı kaidesi gereğince, korku kelimesi takva yerine ve takva kelimesi de, korku kelimesi yerine kullanılmaktadır. Takva şeriatı, insanın kendisini günaha sürükleyen şeylerden koruması, haramları ve yasakları terk etmesidir.

Ragıb, takvanın kendini korumak manasında olduğunu ve takva kelimesinin korku kelimesi yerine kullanılmasının mecazî olduğunu açık bir şekilde söylemektedir. Ancak "İtte-kullah" örneğinde, mecazî manada kullanıldığını açıklamıyor. Sonuç itibarıyla söylediğimiz gibi, benzer cümlelerde bunun mecazi manada kullanıldığını teyit eden bir delil yoktur.

İnsana ilginç gelen nokta, bu kelimenin Farsçaya tercümesinin "sakınmak" şeklinde olmasıdır. Şimdiye kadar lügat ehlinden kimsenin çıkıp da bu kelimenin bu manada da kullanıldığını iddia ettiği görülmemiştir. Ragıb'ın bu kelimeyi "korku" manasında kullandığını gördük ama "sakınma" anlamında kullanmamıştır. Nerede, ne zaman ve ne amaçla bu kelimenin Farsça tercümesi "sakınmak" olarak yapılmıştır, belli değildir? Sanırım bu kelimedenden sakınma anlamını çıkaranlar sadece Farsça konuşanlardır. Eski ya da yeni dildeki Arapça da bu kelimedenden bu anlam çıkarılmamaktadır. Şüphe yok ki amelde takvanın gereği, nefsi bir şeyden korumak ve o şeyin terk edilmesidir. Ama bu, takvanın sadece terk, sakınmak ve uzak durmak manasında olduğu demek de değildir.

Allah'tan Korku

Allah korkusu meselesi açılmışken, bir noktayı hatırlatmak isterim: Bazılarının aklına şu sorunun takılması mümkündür. Allah'tan korkmak ne demektir? Niçin böyle söylenmektedir, Allah, korkunç ve korku uyandıran bir şey midir? Allah-u Teala, mutlak kemali ile insanın muhabbetine en çok

yakışan, sevgi besleyeceği bir mevzudur. Öyleyse neden insan Allah'tan korksun?

Bu sorunun cevabında diyoruz ki, evet konu bu şekildedir. Allah'ın zatı korku uyandırıcı değildir. Allah'tan korkun dendiğinde ise Allah'ın ilahi adaletinden korkun demek istenmektedir. Bir duada şöyle denir:

Ey ümidimiz fazlından, korkumuz adaletinden olan kimse.

Yine bir dua da şöyledir:

Sen kendisinden korkulmaktan münezzehsin, adaletin hariç ve senden sadece iyilik ve bağışlanma ümit edilir.

Adalet de aslında korkunç, korku uyandıran bir şey değildir. Adaletten korkan insan, hakikatte geçmişte yaptığı hatalardan ya da ilerde yapması mümkün olan, diğer insanların hak ve hukukuna tecavüz edebileceği ihtimalinden dolayı kendisinden korkmaktadır. Nitekim havf ve reca, yani müminin her zaman hem ümitvar olması hem de korkması gerektiği konusunda anlatılmak istenen şudur: Mümin kişinin her zaman akıl ve imanını kaybetmesine yol açabilecek nefsinin isyanından, başıboş temayüllerinden korkması gerekir. Allah'ın zatına karşı da her zaman yardım edeceğine itimat etmesi ve ümit taşıması gerekir. Ali b. Hüseyin (a.s), Ebu Hamza olarak bilinen duasında şöyle buyuruyor:

Ne zaman günahlarımı görsem korku içime işler.
Keremine daldığımda ise ümitvar olurum.

Bu, ana konuyla alakalı söylenmesi gerektiğini düşündüğüm bir noktaydı.

Takvanın Manası ve Hakikati

Takva sözcüğü hakkında şimdiye kadar söylenenlerden, İslâm açısından manasının ve hakikatinin ne anlama geldiği

az çok bilinebilir. Ancak bu kelimenin manasını daha rahat anlayabilmek için, İslâmî ve dinî eserlerde ne şekilde kullanıldığına değinmeliyiz. Konu hakkında kısa bir giriş yapacağım.

İnsan, yaşamında bir takım usullere sahip olmak ve bu usullere uymak istiyorsa, bunları ister bir dinden almış olsun, isterse başka bir kaynaktan, belirli bir hatta sahip olmak zorundadır; hayatına karmaşıklık hâkim olmamalıdır. Belirli bir hatta sahip olmanın ve yol, yordam ve inanç ehli olmanın gereği, bir hedefe ve bir yöne doğru hareket etmek ve nefesine hoş gelse bile uymaya çalıştığı usullere ters olan anlık isteklerle karşısında kendisini "korumak"tır.

O hâlde kelimenin genel manasına göre takva, insan olmak, akıl rehberliğinde yaşamını sürdürmek ve belirli bir takım usullere uymak isteyen her ferdin yaşamının bir gereğidir.

Dinî ve ilâhî takva, insanın kendisini dinin ve dinin belirlediği usullerin bakış açısına göre, hata, günah, kötülük ve çirkinliklerden koruyup sakındırması ve onlara mürtekip olmamasıdır. İnsanın kendisini gûnahtan koruyup sakındırması iki şekilde olabilir. Başka bir tabirle, biz iki şekilde takvalı olabiliriz. Bunlar, zayıf ve kuvvetli takvadır.

İlki, insanın kendisini günahın kötülüklerinden koruyabilmesi için, günaha düşebileceği ortamlardan devamlı kaçması şeklindedir. Bu, sağlığını korumak isteyen bir insanın, hastalık ve mikrop yüklü ortamlardan ve hastalık bulaşabilecek durumlardan kaçınması gibidir. Bu düşüncede olan biri, tabii olarak sıtma hastalığının yaygın olduğu ortamda bulunmayacak veya diğer bulaşıcı hastalıklardan birine yakalanmış kimseye yanaşmayacaktır.

Diğeri ise, insanın ruhunda öyle bir halet ve kuvvet oluşur ki, kendisine sahip olan insanda ruhî ve ahlâkî bir muhafaza meydana getirir. Bu takva bahşettiği halet ve ruhî meleke sayesinde, kendisine sahip olan kimsenin, günah işleme-

ye müsait olan her tür ortamda bulunması durumunda bile günaha düşüp kötülük ve pisliklere bulaşmasına engel olur. Bu da, çeşitli vesilelerle vücudunu mikroplardan koruyup da hastalık ortamında bulunan, fakat hastalığın kendisine bulaşmasını engelleyebilen kimse gibidir.

Zamanımızda, halkın takva hakkındaki tasavvuru ilk şıkta olduğu gibidir. "Falanca kimse, takvalı bir kimsedir." dendiğinde, o kimsenin çok ihtiyatlı bir kimse olduğu, inziyaya çekildiği ve kendisini günah ortamlarından koruduğu akla gelir. Bu, zayıf dediğimiz takva şeklidir.

Bu tasavvurun çıkış noktası, belki de takvanın bize "sakınma" ve korunma" şeklinde tercüme edilmesidir. Bu şekilde, "günahtan sakınma" yavaş yavaş "günah ortamından sakınma" şekline dönüşmüş, ardından da zamanla halk arasında "inzivaya çekilme" ve "toplumdan uzaklaşma" olarak yerleşmiştir. Artık günlük konuşmalarda takva denince akla, "geri çekilme" ve "toplumdan kaçınma" gelmektedir.

Daha önce, insanın aklî ve insanî bir hayat yaşayabilmesi için belirli bir takım usullere uyması gerektiğini ve bunun bir gereği olarak da nefesine hoş gelen, ama belirlediği usullere ters olan isteklerine karşı koyması gerektiğini söylemiştik. Ancak tüm bunlar, insanın toplumdan uzaklaşmasına sebep olmamalıdır. En güzel ve en iyi olan, hata ve günahlardan uzak kalabilmeyi insanın ruhunda bir meleke haline getirmesidir. Böylelikle, bu meleke insanı hata, çirkinlik, pislik ve günahlardan koruyacaktır. Daha ileride bu konu hakkında dinî metinlerden örnek vereceğiz.

Daha önce değindiğimiz zayıf takvayı edebiyatımızda da görmekteyiz. Sadi, Gülistan'ında şöyle diyor:

*Bedîdem âbidî der kuhsarî
Genaât kerde ez dunya be ğarî
Çera goftem be şehri ender neyayî
Ke barî bend ez dil berguşayî*

*Begoft anca perîrûyan neğzend
 Çû gil bisyar şod pîlan beleğzend.
 Gördüm bir abidi dağda bir ara
 Seçmişti dünyadan bir tek mağara
 Dedim neden şehre inmezsin hiç sen?
 İnsan de gönlünden gamları silsen
 Dedi her yerinde peri yüzlü var
 Gül bol olan yerde, filler de kayar.*

Bu, nefsin takvalı olup korunmasıdır. Aynı zamanda zayıf takvadır. İnsanın günaha düşebileceği ortamlardan uzak durduğu için günaha bulaşmaması hüner değildir. Hüner, insanın günah ortamında günaha düşmemesidir.

Meşhur şairlerden Baba Tahir şöyle diyor:

*Zi dest dîde ve dil her do feryad
 Her ançe dîde bîned dil koned yad
 Be-sazem hencerî nîşeş zi-fûlad
 Zenem ber dîde ta dil gerded azad
 Hem göz, hem de gönül elinden feryad
 Gözün gördüğünü gönül eder yad!
 Çelikten bir hançer ile gözüme
 Vursam da gönlümü eylesem azad.*

Gözün baktığı her yere kalp de yönelir. Bunda şek yoktur. "Bakışın eli, kalbin ipini çeker." Ancak gözü yok etmek çare midir? Yoksa daha iyi bir yol var mı? Elbette var. O yol, kalpte bir güç ve kuvvet oluşturarak, gözün baktığı her şeye kalbin yönlenmesini engellemektir. Eğer kalbin gözden kurtulup özgür kalabilmesi için, ucu çelikten bir hançer yapmamız lazımsa, o hâlde aynı hançerden bir tane de kulak için yapmalıyız. Zira kulağın duyduğu her şeyi kalp hatırlamaktadır. Elbette bu da yeterli olmayacaktır. Ayrıca burun, dil ve ellerimiz için de birer hançer gerekecektir. Bu durumda insan, Mevlana'nın naklettiği kuyruksuz ve başsız aslan hikâyesinin mısradaki olacaktır.

Amelî Zorunluluk

Ahlâk kitaplarında bazı eski âlimlerden bahsederler. Onların fazla konuşmamak, boş ve haram sözleri dile getirmek için ağızlarına küçük bir taş parçası koydukları yazılır. Yani kendileri için amelî zorunluluk meydana getiriyorlardı. Genellikle bu tür davranış kâmil takva örneği olarak gösterilmektedir. Oysa amelî zorunluluk olmaksızın günahtan sakınmak ve bu şekilde günahı terk etmek kemal sayılabilir. Elbette kendimiz için zorunluluk oluşturma yoluyla günaha düşmezsek yine günahtan sakınmış sayılırız. Ama nefis her zaman olduğu gibi, aynı ejderhadır. Bu durumda nefis, elinde imkân olmadığı için üzüntüye kapılmaktadır. İmkân ve gücü olduğu hâlde günahtan sakınan insanın yaptığına kemal denebilir. İnsanın kendisi için zorunluluk oluşturmaması, ancak ilk merhalelerde nefisini alıştırma maksatlı olursa kemal sayılabilir ve bu şekilde takvaya ulaşabilir. Zira takvayı meleke hâline getirebilmek bir dizi alıştırma sonucu elde edilebilmektedir. Ama takvanın hakikati bu yapılanlardan başkadır. Takvanın hakikati, insanı kendiliğinden koruyan kuvvetli bir ruhiye ve yüce bir paklıktır. Bu mana ve hakikati bulabilmek için muhakkak çaba sarf edilmesi gerekir.

Nehcü'l-Belâğa'da Takva

Dinî eserlerde, özellikle de *Nehcü'l-Belâğa*'da, takva kelimesi üzerinde fevkalade bir şekilde durulmaktadır. Bu eserde takva, ruhta meydana gelen, ruha kuvvet, kudret ve güç veren, nefis-i emmarenin başıboş duygu ve isteklerini dizginleyip itaatkâr hâle getiren pak meleke anlamında kullanılmıştır. 112. hutbede şöyle buyuruyor:

Ey Allah'ın kulları! Allah korkusu (takva), Allah'ın dostlarını O'nun koymuş olduğu sınırları çiğnemekten alıkoyar. Allah dostlarının kalplerini, Allah korkusuna

bağlar, hatta onları seherlere kadar ayakta tutar, kavurucu bir günde (oruç tutarak) susuz bırakır da gene onlarda yorgunluk yerine rahat, susuzluk yerine suya kanmışlık görülür.

Bu cümlelerde son derece açık bir şekilde takva; günah-tan koruyucu, manevî ve ruhanî halet olarak zikredilmiştir. Allah'tan korku da takvanın sonuçlarından biri olarak geçmektedir. Hemen buradan, takvanın korku anlamında olmadığını anlayabiliriz. Aksine, kalbe Allah korkusunun yerleşmesinin, takva neticesinde olduğu anlaşılmaktadır. Sohbetimizin başında arz ettiğim gibi, "ittekillah"ın manası "Allah'tan korkun" demek değildir.

Nehcü'l-Belâğâ'nın 16. hutbesinde İmam Ali (a.s) şöyle bu-yuruyor:

Ben sözümün eriyim; söylediğim sözün doğruluğu-nu garanti ederim. Takva, geçmiş belalardan ibret alan kişiyi, şüpheli şeylere duçar olmaktan alıkoyar.

Daha sonra şöyle devam ediyor:

Bilin ki hatalar, suçlar, serkeş ve azgın atlara benzerler. O hataları, o suçları işleyenlerdir, onlara binenler. Gemlerinden boşanırlar, üstlerindekiyle ateşe atılırlar. Bilin ki şüpheli şeylerden çekinmek, sahiplerine ram olan develere benzer, çekinenler de onlara binenlere; binenlerin ellerindedir yularları, onları cennete götürür giderler.

Burada tam bir açıklıkla takva, insanın nefsini zapt eden veya başka bir deyişle nefse sahip olan ruhî ve manevî bir halet olarak tanıtılmıştır. Yine burada büyük bir hakikat beyan edilmiştir. Heva ve hevese tabi olmak ve nefsi başıboş bırakmak; aşağılık, zayıf ve şahsiyetsiz olmayı gerektirir. İnsanın kendi vücudunu bu şekilde idaresi hali, başıboş bir ata binen, kendiliğinden herhangi bir iradeye sahip olmayan zavallı bir

binicinin hali gibidir. Takvaya sahip olmak ise nefsi zapt edebilmek, irade gücünün artması, manevî ve aklî şahsiyete sahip olmayı beraberinde getirir. Becerikli ve kendinden emin bir binicinin, terbiye edilmiş ata binmesi gibi; kudretli bir şekilde emir vermekte ve at da yumuşak başlılıkla itaat etmektedir.

Şöhret, hırs, tamah, heva ve hevesin buyruğu altındaki merkebe binen ve bunlara dayanan kişinin iradesi elinden alınmış ve bunlara verilmiş demektir. Delicesine bunların arkasından koşar. Artık akıl, maslahat, sahip oldukları için endişe duyma gibi şeyler onun vücudunda bir etkiye sahip değildir. Oysa dayanağı takva olan kimse, nefse sahip olma merkebine binmiştir. İradesi kendi elindedir ve hangi tarafa istese kolaylıkla emir vermekte ve gidebilmektedir.

Nehcü'l-Belâğa'nın 189. hutbesinde şöyle geçiyor:

Takva bugün bir sığınak ve kalkandır, yarın cennete bir yoldur.

Bu tabirlerin benzeri oldukça fazladır. Takvayı yüksek ve sağlam bir sığınağa benzeten 155. hutbede buyrulduğu gibi:

Ey Allah'ın kulları, biliniz ki takva sapasağlam bir kaledir. Sapıklık ise zelil, berbat bir kaledir; ehlini koruyamaz, kendisine sığınanları saklayıp, barındıramaz.

Buraya kadar söylenenler, İslâm açısından takvanın gerçek manası ve hakikatinin anlaşılması ve kime gerçek muttaki ve takvalı denilebileceğini görebilmek için bir örnek niteliğindedir. Takvanın insanı koruyan, iyiliğe sevk eden bir ruh hali, bir savunma silahı olduğu, itaatkâr ve eğitilmiş bir bineğe benzediği, kısaca manevî ve ruhî bir kuvvet olduğu anlaşıldı.

Takva ve Özgürlük

İnsanın hayvanî yaşantıdan çıkıp insanî bir yaşamı seçmesi için belirli bir usulü takip etmesi gerektiğini söylemiştik. Belirli bir usulü takip edebilmesi için, kendisini bu usu-

lün çerçevesiyle sınırlandırmalı ve bu çerçevenin dışına çıkmamalıdır. Anlık heva ve hevesleri, onu bu çerçevenin dışına çıkmaya zorladığında kendisini koruyabilmelidir. Bazı şeyleri terk etmeyi gerektiren "kendini koruma"nın adı, takvadır. Takvanın sadece dindarlık göstergesi olan namaz ve oruçtan ibaret olduğunu tasavvur etmemeliyiz. Aslında takva, insaniyetin bir gereğidir. İnsan eğer hayvanca ve orman kanunlarından ibaret olan bir yaşam tarzı seçmek istemiyorsa, takva sahibi olmaya mecburdur. Görüyoruz ki, zamanımızda takvayı toplumsal ve siyasî olarak iki şekilde kullanmaktalar. Şu bir gerçek ki, din kaynaklı takva, ayrı bir yüceliğe, kutsiyete ve sağlamlığa sahiptir. Hakikatte sağlam takva, sadece din temeli üzerine kurulabilir. Esaslı, güvenilir ve müstahkem bir yapı, ancak Allah'a sağlam bir iman temeli üzerine inşa edilebilir. Konuşmanın başında okuduğum ayette şöyle buyruluyor:

Binasının temelini, Allah korkusu ve hoşnutluğu üzerine inşa eden kimse mi hayırlıdır, yoksa binasının temelini göçecek bir yarın kenarına inşa edip onunla birlikte kendisi de cehennem ateşi içine yuvarlanan kimse mi? Allah, zulmeden bir topluluğa hidayet vermez.¹

Her halükarda takva, dinî, ilâhî ya da başka türlü olsun, insaniyetin gereğidir ve terk, sakınma ve affetmeyi de kendiliğinden beraberinde getirir.

Bu konuya dikkatle, özellikle geçmiş din önderlerinin takvayı kale, duvar ve benzeri şekillerde açıklamaları nedeniyle, özgürlüğü dillerine dolayan ve kısıtlama kokusu veren her şeyden kaçan kişilerin, takvayı da özgürlük düşmanı ve insanın ayağına dolanmış bir tür zincir olarak görmeleri mümkündür.

1- Tevbe, 109.

Kısıtlanma mı, Korunma mı?

Şimdi, takvanın kısıtlanma değil, korunma olduğuna dair açıklama yapmamız gerekir. Kısıtlanma ve korunma arasında fark vardır. İsmi kısıtlanma dahi koysak, korunmanın aynısı olan bir kısıtlanmadır.

Bazı örnekler arz edeceğim. İnsanoğlu ev yapıyor, sağlam pencere ve kapılı oda yapıyor, evinin çevresine duvar örüyor. Bunları neden yapıyor? Çünkü kendisini kışın dondurucu soğuktan, yazın da yakıcı sıcaktan korumak istiyor. Çünkü kendi yaşam gereçlerini, emin bir alanda sadece kendine has tutmak istiyor. Yaşantısını genellikle belli bir dört duvar içinde geçiriyor. Şimdi bunun adını ne koymak gerekir? Acaba ev insanın özgürlüğüne ters, onu kısıtlayan bir şey midir, koruyan bir şey mi? Giysi de bu şekildedir. İnsanın donmasını ya da yanmasını engelleyen, temiz kalmasını sağlayan, ayağına giydiği ayakkabı, başına taktığı şapka, üzerine giydiği çeşit çeşit giysiler kısıtlayıcı mıdır? Şimdi bunun adını ne koymak lazım? Acaba bütün bunların adını hapisane koyup üzölmek; ayaklar ayakkabıda, kafa şapkada, vücut gömlekte hapsolmuş deyip hapisten kurtulmaları arzusunu taşımak mı gerekir? Acaba evin kısıtlayıcı ve özgürlük karşıtı olduğunu söyleyebilir miyiz?

Takva da ruh için yaşantımızdaki ev, üzerimizdeki giysi gibidir. Üstelik Kur'ân'da da takvadan elbise olarak bahsedilmektedir. A'raf Suresi 26. ayette giysilerden bahsederek şöyle buyuruyor:

Takva giysisi, daha hayırlıdır.

Yani, ruhun giysisi olan takva, daha iyi ve daha gereklidir.

Bir şeyi kısıtlayıcı olarak nitelendirebilmemiz için, o şeyin insanı bir saadet ve bağıştan mahrum etmesi gerekir. İnsandan tehlikeyi uzak tutan ve insanı tehlikelerden muhafaza eden şey ise, korunmadır, kısıtlama değil. Takva işte böyle bir

şeydir. Korunma tabiri, Emirü'l-Müminin'in tabirlerinden biridir. *Nehcü'l-Belâğu*'da 189. hutbesinde şöyle buyuruyor:

Takvayı koruyun ve takva ile korunun.

Emirü'l-Müminin'in daha yüce bir tabiri de bulunmaktadır. Bu tabirinde, takvayı kısıtlayıcı ve özgürlüğe engel görmediği gibi, özgürlüğün en büyük sebebi saymaktadır. 228. hutbede şöyle buyuruyor:

Takva, doğruluk ve istikametın anahtarı, ahiretin yegâne azığıdır. İnsanı her türlü kulluktan ve helâkten koruyan, sağlam bir kalkandır. İsteyen, onunla başarıya ulaşır, ona sığınan kurtulur ve arzular onunla sağlanır.

Takva, birinci derecede ve doğrudan, ahlâkî ve manevî açıdan insana özgürlük verir. İnsanı, heva ve hevese kulluk etmekten kurtarmaktadır. Hırs, tamah, haset, şehvet ve öfke halatlarını, insanın boynundan kaldırmaktadır. Sosyal yaşamda da dolaylı olarak insana özgürlük bağışlamaktadır. Toplumsal kölelik ve kulluklar, manevî köleliğin bir neticesidir. Makam ya da paraya tapan kimse, toplumsal açıdan özgür yaşayamaz. Bundan dolayı şöyle dememiz doğru olacaktır: *"İnsanı her türlü kulluktan ve helâkten koruyan, sağlam bir kalkandır."* Yani takva, her türlü özgürlüğü insana verir. Sonuç olarak takva, kısıtlama olmadığı gibi, hürriyet ve özgürlüğün ta kendisidir.

Takvanın Koruyuculuğu

Takvanın koruyuculuğu hakkında söylediğimiz, bazıları-
nı gaflet ve gurura sürükleyebilir. Takvalı insanın, hatalardan masum olduğu gibi bir fikre kapılabilirler. Bunun sonucunda sarsıcı ve yıkıcı tehlikelere teveccüh etmeyerek zamanla takvadan uzaklaşabilirler. Fakat işin hakikati, takva her ne kadar yüce olsa da, kendince tehlikeleri de vardır. Takvasının himayesi altında yaşantısını sürdüren kişi, ayrıca onun koruyucu-

su da olmalıdır. Bunun zor bir şey olmadığını da söyleyelim. Bir şeyin, bizim koruyucumuz olması ve aynı zamanda bizim onu korumakla görevli olmamız bir birine ters iki şey değildir. Aynı örneğini verdiğimiz giysi gibi. Giysi de insanı soğuk ve sıcaktan korurken, insan da giysisini çalınmaktan korur. Emirü'l-Müminin bir cümlede her ikisine de işaret ederek şöyle buyuruyor:

Takvayı koruyun ve takva ile korunun.¹

O hâlde bize, "Acaba takva mı bizi koruyor, yoksa bizim mi takvayı korumamız gerekiyor?" diye sorsalar, cevabında "Her ikisi de." demeliyiz. Aynen "Acaba Allah'a yakınlaşmak için takvadan mı yardım almalıyız, yoksa takvayı elde etmek için Allah'tan mı yardım istemeliyiz?" sorusundaki gibi. Cevabımız yine aynıdır. Her ikisi de. Takva yardımıyla Allah'a yakınlaşmalı ve takvamızı artırması için Allah'tan yardım istemeliyiz. Emirü'l-Müminin'nin sözlerinden birisi de şöyledir:

Allah'ın kulları! Size Allah'tan korkmayı tavsiye ediyorum. Çünkü takva Allah'ın sizin üzerinizdeki hakkı, Allah'a karşı bir görevdir. Takvaya ulaşmak için Allah'tan yardım dileyin ve Allah'a ulaşmak için de takvadan yardım isteyin.²

Her halükarda takvanın temelini sarsacak tehlikelere dikkat etmek gerekir. Dinî kurallarda, takvanın birçok günahı engelleyici olarak tanındığını biliyoruz. Fakat tesir ve cazibesi daha kuvvetli olan başka bazı günahlardan da uzak durulması emri verilmiştir.

Mesela, dinî kurallarda hırsızlık âletleri veya alkollü maddeler ya da intihar malzemeleri ile bir arada bulunmanın haram olduğuna dair bir şey yoktur. Örneğin, bir kimşenin alkol almasına müsait olan bir evde yalnız kalmasının

1- Nehcü'l-Belâğa, 189. hutbe.

2- Nehcü'l-Belâğa, 289. hutbe.

bir sakıncası yoktur. İşte burada, iman ve takva insanın koruyucusudur. Ama cinsellik meselesinde, insanın vücudundaki içgüdü üzerinde kuvvetli bir tesir ve şiddetli bir tahrik söz konusu olduğundan, takvanın koruyuculuğu göz ardı edilmiş ve iffetsizlik vesileleriyle yalnız kalmak yasaklanmıştır. Zira bu tehlike, kaleye (her ne kadar dayanıklı olursa olsun) nüfuz edip onu fethedebilecek bir tehlikedir...

Takvanın Değeri ve Etkisi

Diğer bir konu takvanın değeri ve etkisidir. Takvanın insanı sonsuz zarardan kurtarması yoluyla, ahiret yaşamı üzerindeki kesin etkisini bir kenara bırakırsak, insanın dünyevî hayatında da fazlasıyla değer ve etkisi vardır. Öğretilerinde herkesten daha fazla takvanın manası üzerinde duran Emirü'l-Müminin, bu konuya da değinerek takvanın birçok etkisinden bahsetmekte ve onun faydalarını ilginç bir şekilde genellemektedir. 228. hutbedeki şu buyruğu gibi:

İnsanı her türlü kulluktan ve helâkten koruyan, sağlam bir kalkandır.

Ya da 196. hutbedeki şu buyruğu gibi:

Kalplerinizin hastalığının devası, bedenlerinizin hastalıklarının şifası, göğüslerinizin fesadının salâhı, nefislerinizin kirlerinin temizleyicisidir.

Hız. Ali (a.s), insanlığın tüm sorun ve belâlarını bir arada sayarak takvayı hepsi için faydalı biliyor. Hakkını vererek, takvaya sadece sakınmaktan ibaret olumsuz bir mana vermeyi bırakıp Ali'nin tanıdığı şekilde tanırsak, takvanın (ferdî olsun, sosyal olsun) insan yaşamının sütunlarından biri olduğunu itiraf etmemiz gerekir. Böyle olmazsa yaşamın esası sarsılır.

Bir şeyin değeri, yerine koyulacak başka bir şey olup olmadığına bakıldığında anlaşılır. Takvanın yerini alabilecek başka hiçbir şey olmadığı için, yaşamın hakikatlerinden biri-

dir. Kaba kuvvet, para, kanun çıkarma gibi başka bir şey takvanın yerini alamaz.

Günümüzün belâlarından biri kanun ve kararların çokluğu ve bunların ardı ardına değiştirilip düzeltilmesidir. Özellikle mevzuat alanında sürekli bir kanun çıkarma, kararname belirleme, talimname oluşturma yönünde bir hareketlilik vardır. Bunca çabaya rağmen sonuçta bakıyorlar ki yine istedikleri olmamış. Kanunları değiştirip düzeltiyorlar, kararname ve talimname arttırıyorlar ama yine de istedikleri sonuca ulaşamıyorlar. Elbette kanunun da kendi yerinde yaşamın bir hakikati olduğunda şüphe yoktur. İlâhî kanunların dışında, halkın medenî kanun ve kararnamelere ihtiyacı vardır. Ama acaba sadece kanun yapıp çoğaltmakla toplumu ıslah etmek mümkün müdür? Kanun sınırları belirler. Halkın kendisinde bu sınırlara saygı gösterme kuvvetinin bulunması durumunun adı ise takvadır. Diyorlar ki kanun saygın olmalıdır. Bu doğru, ancak takva esaslarına saygı olmadan, kanunlara saygı duyulması beklenebilir mi?

Örnek olması amacıyla günümüz kararnamelerinden bazılarını size sunuyorum:

Bildiğiniz gibi içinde bulunduğumuz şu günlerde resmen gündeme getirilen bazı sorunlarımız var. Gazeteler okuyucularına bu meseleleri sunarak çözüm yolunun ne olduğunu göstermelerini istemektedir. Bu konulardan biri günden güne boşanma oranının artması, biri seçim kanunlarının ıslah edilmesi, bir diğeri de trafik meselesidir.

Ben, boşanma oranındaki artış konusuna tamamen hâkim olduğumu ve açıklayabileceğimi iddia etmiyorum. Şüphesiz bu konu üzerinde değişik birçok sosyal olgunun etkisi vardır. Fakat boşanmaların artışında asıl sebebin takva unsurunun ortadan kalkması olduğunu biliyorum. Eğer takva halk arasında azalmış olmasaydı, kadınlar ve erkekler kayıtsız ve so-

rumşuz olmasalardı, boşanma da bu kadar artış göstermezdi. Muhakkak ki geçmiş zamanlardaki ailelerin daha fazla sorunu vardı. En azından günümüzdeki ailelerin sorunlarından fazla olduğunu söyleyebiliriz. Ama aynı zamanda iman ve takva unsuru bu sorunların çoğunu çözüyordu. Biz bugün bu unsuru kaybetmiş bulunuyoruz. Yaşam koşullarımız daha iyi olduğu hâlde, daha fazla sorunla karşı karşıyayız. Şimdi boşanma sorununu çözmek için, mesela kadını ve erkeği bağlayıcı kanunları çoğaltsak, kararname ya da kanunları değıştirse, mahkeme ya da yürütme organları yoluyla bu boşanmaları azaltmaya çalışsak bile bu olası değildir.

Seçimler konusunda, yarım asır önce çıkartılan kanunların eksik ve yetersiz olduğundan günümüze uyum sağladığını ve seçim sorunlarının bundan kaynaklandığını iddia eden kişilerin olduğunu görüyoruz. Fiilî seçim kanunlarını savunmak istemiyorum. Muhakkak eksikleri vardır. Fakat acaba halk bu kanunlara tamamen uydukları hâlde mi bunca fitne ortaya çıkmaktadır? Yoksa bu fitnenin sebebi, var olan kanunlara dahi uyulmaması ve kimsenin ne kendisi için bir sınır, ne başkası için bir hak tanımaması mıdır? Acaba fiilî kanunlar, bir kişinin kendisini kimsenin tanımadığı bir şehre girip kaba kuvvet yoluyla, isterseniz de istemeseniz de sizin vekiliniz olacağım, demesine izin veriyor mu? Bu tür fitnelerin, kanun çıkartma ya da kanun değıştirme yoluyla ortadan kaldırılması mümkün değildir. Çözüm yolu halkın kendisinin bilinçli, imanlı ve takvalı olmasındadır.

Acaba trafik sorunu konusunda, sürat yapma, trafik kurallarını ihlâl etme gibi sorunlar, gerçekten bu konuda var olan kanunların yetersizliğinden mi kaynaklanmaktadır? Yoksa sorunların kaynağı başka bir yerde midir?

Bugün zihnimizi meşgul eden birçok toplumsal sorunla karşı karşıyayız. Sürekli olarak şöyle soruların sorulduğunu

görüyoruz: Neden boşanma günden güne artıyor? Neden cinayet ve hırsızlık çoğaldı? Neden piyasadaki mallarda sahtecilik yayıldı? Neden fuhuş fazlaştı? Bunlar ve benzeri sorular.

Şüphe duymadan, bu fitnelerin en önemli sebebi olarak iman gücünün zayıflaması ve takva kalesinin yıkılmasını sayabiliriz.

Şaşırtıcı olan, bazılarının düzenli olarak bu "neden"leri söyleyip yazdığını görüyor olmamızdır. Diğer taraftan da bu kişiler takva unsuruna inanmadıkları için, değişik vesilelerle halkın ruhuna inerek bu "neden"lerin kökünü kazımakta ve halkı ahlâkî yozlaşmaya itip takvanın koruyucu yapısından uzaklaştırarak bu yapıyı yok etmektedirler. Eğer iman olmasa ve ilâhî takva bir hakikate dayanmasa, neuzibillâh kişinin kalkıp "Neden hırsızlık yapmayayım?" demesi mümkündür! "Neden cinayet işlemeyeyim!" "Neden üçkâğıtçılık yapmayayım!" Neden? Neden? Neden?

Takva ve Sağlık

Emirü'l-Müminin takva hakkında şöyle buyuruyor:

Takva, beden hastalıklarınızın şifasıdır.¹

İnsanın ruhu ve maneviyatıyla ilgili olan takvanın beden sağlığıyla ne gibi bir ilgisi olabilir diye sorabilirsiniz. Cevaben diyoruz ki, elbette takva ilaç ya da aşı değildir. Ama eğer takva olmazsa, iyi hastane olmaz, iyi doktor olmaz, iyi hemşire olmaz, iyi ilaç olmaz. Takva olmazsa kişi hatta kendi bedenini koruma gücüne sahip olamaz. Muttaki insan kendi sınırına, kendi hakkına razı ve kanaatkârdır. Mutmain bir ruhu, sakın bir asabı, salim bir kalbi vardır. Sürekli olarak nereye gidip, ne kadar yiyip ne kadar yutacağı düşüncesinde değildir. Sinişel hastalıklar onun midesinde ülser ya da gastrit yapmaz.

1- Nehcül-Belâğa, 196.

Şehvette aşırıya gidip güçsüz ve zayıf düşmez. Ömrü daha uzun olur. Beden sağlığı, ruh sağlığı, toplum sağlığı; hepsi takvaya bağlıdır.

Değınmek istediğim iki geniş konu daha vardı, fakat sonraya kalacak. Biri takvanın aydın görüşlölük ve kalp basireti üzerindeki tesiri idi. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyruluyor:

Ey inananlar! Allah'tan korkarsanız, O size iyi ile kötüyü ayırt edici bir anlayış verir...¹

Aydın görüşlölük ve basiret, takvanın önemli tesirlerinden biridir. Bu konunun, irfanda seyr-u süluk kapısını açtığını söyleyebiliriz.

Takvanın etkilerinden biri de, kendisine sahip olan kişiyi dert ve sıkıntılarından kurtarmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'in Talak Suresi'nde buyruluyor ki:

Kim Allah(ın yasakların)dan sakınırsa, (Allah) ona bir çıkış (yolu) yaratır. Ve onu ummadığı yerden rızklandırır. Kim Allah'a dayanırsa, O ona yeter. Allah, buyruğunu yerine getirendir. Allah, her şey için bir ölçü koymuştur.²

Bu konu tafsilatlı olduğu için, başka konularla birlikte bir daha ki oturumumuza bırakıyoruz.

1- Enfal, 29.

2- Talak, 2-3.

TAKVA (2)

Takvanın İki Büyük Neticesi

Bismillahirrahmanirrahim¹

Önceki oturumda, takvanın Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmiş olan iki önemli neticesinden bahsedeceğimi söylemiştim. Bu iki neticenin birisi, aydın görüşlülük ve basirettir.

Ey inananlar! Allah'tan korkarsanız, O size iyi ile kötüyü ayırt edici bir anlayış verir...²

Diğeri ise, sorunların hallolması, işlerin kolaylaşması ve darboğazlardan çıkılmasıdır.

Kim Allah'ın yasaklarından sakınırsa, (Allah) ona bir çıkış (yolu) yaratır.³

Aynı surede, iki ayet sonra şöyle buyrulmaktadır:

Kim Allah'tan korkarsa, (Allah) ona işinde bir kolaylık yaratır.⁴

1- Bu konuşma 29, 7, 1339 cuma günü öğleden sonra saat 7'de, bir ay önceki konuşmayı tamamlamak amacıyla yapılmıştır.

2- Enfal, 29.

3- Talak, 2-3.

4- Talak, 4.

Takva ve Aydın Görüşlülük

Gelelim takvanın ilk neticesine. Bunun sadece bir Kur'ân ayetinden ibaret olmadığını söylememiz gerekir. Bu İslâm'da, kesin bir mantıktır. Bu konuya işaret eden, başka bazı Kur'ân ayetleri de vardır. Resulullah'tan (s.a.a) ve masum Ehlibeyt İmamları'ndan bize ulaşan hadislerde, bu konu üzerinde önemle durulmuştur. Önceki oturumda söylediğimiz gibi, irfanda seyr-u süluk kapısını bu konu açmıştır. İrfan ehli kimseler, Bakara Suresi'nin 282. ayet-i kerimesi ile ilgili belirttikleri görüşlerinde şu cümleye dikkat çekmektedirler:

Allah'tan korkun, Allah size gerekli olanı öğretiyor.¹

Bu iki cümlelinin arka arkaya zikrinin, takvanın, insanın ilâhî öğretilerden feyiz alma konusunda tesiri olduğu haberi-ni verdiğini söylüyorlar.

Resulullah (s.a.a) şöyle buyuruyor:

Hikmetin kalbinize girmesi için nefsanî heva ve heveslerinize mücadele edin.

Şu anda aklımda olmayan, ama manası yaklaşık aynı olup da daha meşhur olan bir hadisi nakledeyim:

Kim kırk gün boyunca kendisini halis bir şekilde Allah'a adarsa, hikmet çeşmeleri kalbinden diline akar.²

Bu içeriğin aynısı, aynı kelimelerle olmasa da Usul-i Kâfi'nin İhlâs babında³, İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) nakledilmiştir.

Kul, kırk gün boyunca imanını Allah azze ve celle için halis kılar, Allah onu dünyada zahit kılar,

1- Bakara, 282.

2- Bu hadis, Uyunu Ahbarî'r-Rıza, s.258; Usul-i Kâfi, c.2, s.16; Uddetu'd-Dai, s.170; Evarifu'l-Mearif hamisinde, s.256 ve İhyau Ulumi'd-Din, c.2'de değişik ve birbirine yakın ibarelerle rivayet edilmiştir.

3- Usul-u Kâfi, c.2, s.16.

dünyanın derdini ve dermanını ona gösterir. Onun kalbine hikmeti yerleştirir. Artık konuştuğu zaman hikmetle konuşur.

Hafız, aşağıdaki iki beyitte bu meşhur hadise işaretle şöyle söylüyor:

*Şenîdem rehruvî der serzemînî
Hemî goft in muâmma bâ gerînî
Ki ey sufi şerab angeh şeved sâf
Ki der şîşe be-maned erbeînî.*

Duydum bir yolcudan ben bir diyarda
Arkadaşına hep şöyle diyordu:
Ey Sofi, saf olurmuş şarap meğer
Şışede kalırsa tam kırk gün eğer.

el-Mizan tefsirinde Ehlisünnet kitaplarından nakille, Resulullah'ın şöyle buyurduğu yazıyor:

*Levla teksîrun fi kelimikum ve temrîcun fi gulûbikum
le-reeytum ma erâ ve le-semî'tum ma esmeu.*

Eğer çok konuşmanız ve kalbinizde karışıklık olmasaydı, benim gördüğümü görür, duyduğumu duyardınız.

İfadenin orijinalinde "temrîcun fi gulûbikum" cümlesindeki "temricun" kelimesi, "merece" kökünden türemiştir. Anlamı, her türlü hayvanın serbestçe girip dolaşıp otladığı yeşil alandır. Bu kelime ile anlatılmak istenen, kalbimizin her türlü hayvanın ayak basıp geçtiği, kapısız, duvarsız yeşil bir alan gibi olduğudur.

Başka bir hadiste İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:
İnsanoğlunun kalplerinin etrafında dolaşan şeytanlar olmasaydı, melekût âlemini müşahede ederlerdi.

Takva ve günahlardan temiz olmanın, ruhun basiret ve aydın görüşlülüğü üzerinde etkisi olduğunu doğrudan ya da dolaylı olarak belirten bu tür ifadeler, dinî eserlerimizde oldukça fazladır. Aynı şekilde takva dizginini elden kaçırmanın

ruhu karanlığa, kalbi siyahlığa sürükleyeceği ve aklın nurunu söndürmeye sebep olacağı da beyan edilmiştir.

Emirü'l-Müminin (a.s) buyuruyor ki:

Her kim bir şeye karşı aşırı muhabbet duysa, o şey onun gözünü kör ve kalbini hasta eder.¹

İmam yine şöyle buyurmakta:

İnsanın kendini beğenmişliği, aklının düşmanlarından biridir.²

Ve yine buyuruyor:

Çoğu akıl, tamah şimşekleri altında yerle yeksan olur.³

Bu, İslâmî öğretilerde bulunan kesin bir mantıktır. Bu mantığın eserlerini daha sonraları da İslâmî edebiyatta (Arapça olsun, Farsça olsun) fazlaca görmekteyiz. Edip ve fazıllarımız bu hakikati alıntılıyıp kullanmışlardır. İslâmî edebiyatın temellerinden birini bu mantığın oluşturduğunu söyleyebiliriz. Örnek olarak Arap edebiyatından bir beyti delil getirmek istiyorum. Meşhur Ebu'l-Feth Bestî'nin Nuniyye kasidesi olarak bilinen kasidede şöyle diyor:

*Ziyadetu'l-mer'i fî dünyâhu noksânun
Ve ribhuhu ğayre mahzi'l-hayri husrânun
Ve kullu vicdâni hazin lâ sebâte lehu
Fe-inne manâhu fit-tahkîki fukdânun
Ve kun ale'l-hayri mi'vânen li-zî emelin
Yercû nedâke fe-inne'l-hurre mi'vânun
Men kâne li'l-hayri mennâen fe-leyse lehu
Ale'l-hakîkatî ihvânun ve ahdânun
Ahsin ile'n-nâsi teste'bid kulûbehum
Fe-tâle me'ste'bede'l-insâne ihsânun.*

1- Nehcü'l-Belâğa, 107. hutbe.

2- Nehcü'l-Belâğa, 212. hikmet.

3- Nehcü'l-Belâğa, 219. hikmet.

Dünyalık her artışın, aslında bir noksandır
 Hayr-ı mahzadan gayrı ne kazansan hüsrandır
 Dünya lezzetlerinin sebatı yoktur asla
 Her kazancın kayıptır aslında, bunu anla
 Yardım elini uzat, her kim yönelse sana
 Yakışan budur inan özgür ruhlu insana
 Hayırdan uzak duran, ihsan etmeyen insan
 Mahrum kalır dostlardan, kardeşlerden her zaman
 İhsan et insanlara, kalplerine hakim ol
 İyilik insanları köle kılar, bunu bil.

Bu şiir Arap edebiyatının şaheserlerinden sayılmıştır. Şiirden asıl şahit göstermek istediğim beyit ise şudur:

*Humâ razîâ libânin hikmetun ve tukâ
 Ve sâkinâ vatanin mâlun ve tuğyanun.*

Tek memeden süt emmiş, hikmet takva ikizi
 Servet, tuğyan ayrılmaz, madalyonun çift yüzü.

Sadi, kölesi İyaz'ı çok sevdiği için eleştirilen Sultan Mahmud'u anlattığı hikâyenin sonunda şöyle diyor:

*Hağîget serayî est ârâste
 Heva ve heves gerd-i berhâste
 Nebînî ki her câ ke berhâst gerd
 Nebîned nazar gerçi bînast merd.*

Hakikat saray gibi, her yeri ziynet ve süs
 Etrafı sarmış tozdur, dumandır, heva heves.
 Dört yanımız bir anda tozla, dumanla dolsa
 Göremez hiçbir şeyi, en keskin göz de olsa.

Gülistan'da da şöyle diyor:

*Bedûzed şereh dîde-yi hûşmend
 Der âred teme' morğ ve mahî be-bend.*

Basiretli gözü, tamah kör eder
 Tamahla kuş, balık tuzağa düşer.

Hafız da şöyle diyor:

*Cemal-i yâr nedâred nigâb ve perde velî
Ğubâr-i reh be-nişân tâ nazar tevânî kerd.*

Yârin cemalinde yok, hiçbir hicap ve perde

Sen tozları yatıştır, göz görmez tozlu yerde.

Bu tür tabir ve beyanlar Arap ve Fars edebiyatında fazlasıyla vardır.

Sonuç olarak İslâm dini ve İslâmî kültür açısından bu konu kesin bir esastır. Şimdi ilmî mantık ve felsefe yönünden de konuşup takva ve aydın görüşlülük arasında ne gibi bir bağlantı olduğunu anlamamız gerekmektedir. İnsanın amel şekliyle ilgili ve bir ahlâkî fazilet olan takvanın, akıl, fikir ve hüküm verme gücü üzerinde etkili olması nasıl mümkün olabilmektedir? İnsanın hikmete ulaşmasına nasıl yardımcı olur? İnsanın takva olmadan hikmete ulaşamaması nasıl açıklanabilir? Ben özellikle çoğu insanın doğru olduğuna bile inanmadığı bu konuya oldukça ilgi gösteriyorum. Öyle ki çoğu insan, bu konuyu hayal ürünü olarak görüyor ve buna bir şiir ya da hayale verdikleri kadar değer veriyorlar.

Birkaç yıl önce maddî felsefecilerden birinin yazısında, bu konuya saldırıp alay ettiğini okumuştum. Alay ederek şöyle yazıyordu: "Takva ve nefisle mücadele, zımpara ve kalay mı ki insanın ruhunu yontup cilâlasın!"

Takva ve Pratik Hikmet

Takvadan doğan aydınlık ve iyiyi kötüden ayırabilme özelliği olarak açıklayabileceğimiz hikmetin, teorik hikmet değil, pratik hikmet olduğunu söylememiz gerekiyor.

Terminolojide akıl, teorik akıl ve pratik akıl olmak üzere iki kısma ayırırlar. Elbette bununla kastedilen, herkeste iki akıl kuvvetinin bulunduğu değildir. Kastedilen insanın akıl gücünün mahsulünün iki çeşit ve temelde birbiriyle muhtelif olduğudur. Teorik düşünce ve fikirler, pratik düşünce ve fikirler.

Şu anda bu felsefî konu hakkında konuşup aralarındaki farkı anlatabilecek imkânım yok. Zira eğer üzerinde konuşulacak olursa bu konunun kendisi bir oturumluk süreden fazla zaman alır. Genel olarak şu kadarını söyleyeyim; pratik akıl matematik, felsefe ve tabiî ilimlerin kaynağını oluşturan akıldır. Bu ilimler aklın gerçek olaylar hakkında hüküm vermesini sağlayan akıldır. Acaba falan şey şöyle midir, yoksa böyle midir? Falan sonucu ve filan özelliği taşımakta mıdır, yoksa taşımamakta mıdır? Acaba falan anlamın hakikati var mıdır, yok mudur?

Pratik akıl ise sosyal ilimlerin kaynağını oluşturan akıldır. Ahlâkî esasların temelini oluşturur. Eskilerin deyiimiyle ahlâk ilminin, aile yönetim ilminin ve toplumu yönetim ilminin temelidir. Pratik akılda karar konusu olan, acaba öyle midir yoksa böyle midir şeklinde, gerçekler arasından bir gerçeğin seçimi değildir. Karar konusu, insanın neyle vazifeli olduğudur; acaba şu işi mi yapmak "zorundayım", yoksa bu işi mi? Şöyle mi "davranmalıyım" yoksa böyle mi? Pratik akıl, iyilik, kötülük, olması gereken, olmaması gereken ve emir ve yasak gibi kavramları ortaya çıkaran akıldır. İnsanın seçtiği yaşam türü doğrudan pratik aklının karar verme ve işleyiş tarzıyla alâkalıdır, teorik aklın değil.

Dinî eserlerde geçen, takvanın akli aydınlattığı ve hikmet kapılarını insanın yüzüne açtığı konusu (zaten söyleniş şekli de bunu göstermektedir) pratik akılla bağlantılıdır. Yani insan, takva sonucunda kendi derdinin ilacını bulabilir ve gitmesi gereken yaşam yolunu tanıyabilir. Bunun teorik akılla bir irtibatı yoktur. Yani takvanın teorik akıl üzerinde bir etkisi olduğunu, takvalı insanın matematik ya da tabiî ilimleri anlayıp bu ilimlerin sorunlarını giderebileceğini söyleyemeyiz. Hatta ilâhî felsefe konusunda bile, iş gelip felsefe kısmına dayandığında, mantık ve delille içli dışlı olduğunda ve (insan) adını delille atıp fikirlerinin temelini düzeltmek istediğinde

de durum aynıdır. İlâhî ilimlerin bir kısmında takva, paklık ve nefisle mücadelenin tesiri vardır. Ancak teorik akıl, felsefe, delil getirme, mantık, düşüncenin temelini terbiye etme ve gelişimini sağlama sahalarında artık bir etkisi yoktur.

Anlatmak istediğimiz şudur: Takvanın hikmet, basiret ve aydın görüşlülüğü artırdığı yönünde söylediğimiz hakikat, teorik akıl ve meseleleri kapsamamaktadır. Belki de bazıların bu hakikati kabul etmeyişlerinin sebebi, teorik akıllı da konu sınırları içine dâhil etmelerinden kaynaklanmaktadır.

Pratik akılda ise hakikat aynen bu söylediğimiz gibidir ve her türlü delilden önce, tecrübe sözümüzün doğruluğunun şahididir. Gerçekten takva; paklık, nefsi eğitime, aydın görüşlülük ve akla yardım üzerinde etkilidir. Ama bu, aklın lamba, takvanın da lambanın yağı mesabesinde olduğu ya da aklın aydınlık üreten bir fabrika olarak falan miktar elektrik üretirken takva eklenince filan miktar elektrik üretebildiği manalarına gelmemektedir. Hayır, bu şekilde değildir; başka türüdür. Açıklama için size bir giriş sunacağım.

Aklın Düşmanlarının Düşmanı

Hiz. Ali'nin (a.s) hikmetli sözlerinden biri de şöyledir:

Üç grup dostun, üç grup da düşmanıdır. Dostun; kendi dostun, dostunun dostu ve düşmanının düşmanıdır. Düşmanın; kendi düşmanın, dostunun düşmanı ve düşmanının dostudur.¹

Bu sözü nakletmekteki amacım şudur; dostların bir çeşidi düşmanın düşmanı olandır. Düşmanın düşmanının dost yanında anılmasının nedeni, düşmanı zayıflatıp elini bağlaması ve bu açıdan yardımcı olmasıdır. Düşmanın düşmanının dost olduğu ve insanı kuvvetlendirdiği meselesi bir kaidedir.

1- Nehcü'l-Belâğa, 295. hikmet.

Bu kaide insanın manevî güç ve hâlleri için de geçerlidir. İnsanın manevî güçlerinin birbirleri üzerinde etkisi vardır. Bir etki, diğerini etkisiz hâle getirebilmektedir. Bu inkâr edilmektedir. Eskilerde ve yenilerde, insan vücudundaki muhtelif kuvvetlerin zıtlığına ilgi gösterilmiştir ve bu kendi başına uzun bir hikâyedir.

Takvanın Aydın Görüşlülük Üzerindeki Etkisinin Sırrı

İnsanın iyi, kötü, hayır, şer, doğru, yanlış, gerekli, gereksiz, vazife, ödev ve şu an ne yapmalıyım veya ne yapmamalıyım gibi mefhumları üzerinde etkili olan ve düşünce tarzını oluşturan pratik aklının diğer hali de, heva ve heveslerin isyanı, tamah, inatçı ve mutaassıp duygular ve benzerleridir. Zira insanın pratik akli duygular, eğilimler ve şehvetin de dâhil olduğu bir alanı kapsamaktadır. Eğer bunlar dengede olmaz ve insan bunlara hâkim olacağına bunlar insana hâkim olursa, aklın hükmünün karşısında hüküm verir, akıl ve vicdan karşısında bağırıp çağırır ve aklın hükümlerine parazit olurlar. Öyle ki, artık insan kendi aklının sesini duyamaz. Akıl lambası üzerinde toz, toprak ve is oluşturlar. Lamba ışık yayamaz hale gelir. Mesela, biz şimdi bu ortamda oturmuşuz, konuşuyoruz, dinliyoruz ve görüyoruz. Bir kişi konuşuyor ve diğerleri sessiz. Lambalar ışık saçıyor, ortam temiz ve şeffaf. Ama şimdi bu ortamda herkes kendi kendine bir şeyler söylesen, yüksek sesle şarkı söylense, konuşmacı bile kendi sesini duymayacaktır. Aynı zamanda ortam duman ve tozla dolu olsa, kimse kimseyi göremeyecektir. İşte bunu anlatmışlar:

Haqîget serayî est ârâste

Heva ve heves gerd-i berhâste

Nebîni ki her câ ke berhâst gerd

Nebîned nazar gerçi bînast merd.

Hakikat saray gibi, her yeri ziynet ve süs
 Etrafı sarmış tozdur, dumandır, heva heves
 Dört yanımız bir anda tozla, dumanla dolsa
 Göremez hiçbir şeyi, en keskin göz de olsa.

Yine şöyle demişler:

*Cemal-i yâr nedâred nigâb ve perde velî
 Ğubâr-i reh be-nişân tâ nazar tevânî kerd.*

Yârin cemalinde yok, hiçbir hicap ve perde
 Sen tozları yatıştır, göz görmez tozlu yerde.

Ve yine şöyle demişler:

*Çûn ğaraz âmed huner pûşîde şod
 Sed hicâb ez dil be-suy-i dîde şod.*

Hevesler geldi mi hünerler gider
 Perdeler çekilip, gözü kör eder.

Örnek olarak öğrenci bir genci ele alalım. Bu genç okuldan dönmüş ve ders yapması gerektiğini düşünüyor. Bunun için saatlerce dersi başında oturmalı, okumalı, yazmalı ve düşünmelidir. Zira lakaytlık ve tembelliğin, sınıfta kalma, cahillik ve gerileme gibi bin bir türlü derdi vardır. Bu onun aklının sesidir. Ama bu sesin karşısında şehvet, dolaşma hevesi, namahremle ilgilenmek, serserilik gibi onu rahat bırakmayan şeylerin feryadı da olabilir. Bu sesler çoğalırsa gencin, aklının sesini duymaması ve fıtrat lambasını görmemesi, o an hoş vakit geçirip düşünmeyi sonraya bırakması uzak bir ihtimal değildir. Sonuç olarak bu tür heva ve heveslerin insan bedeninde olması aklın etkisini zayıflatır ve hatta akli etkisiz bırakır. Başka bir deyişle bu tür heva ve hevesler insan aklına düşmanlık güderler. İmam Cafer Sadık (a.s) bir hadiste şöyle buyuruyor:

Heva ve heves aklın düşmanıdır.¹

İmam Ali (a.s) kendini beğenmişlik hakkında şöyle buyuruyor:

1- Misbahu's-Şeria, s.223, 38. bab.

İnsanın kendini beğenmişliği, aklının düşmanlarından biridir.¹

Tamah hakkında şöyle buyuruyor:

Çoğu akıl, tamah şimşekleri altında yerle yeksan olur.²

*Bedûzed şereh dîde-yi hûşmend
Der âred teme' morğ ve mahî be-bend.*

Basiretli gözü, tamah kör eder
Tamahla kuş, balık tuzağa düşer.

Resulullah (s.a.a) buyuruyor:

Senin en büyük düşmanın, iki yanın arasındaki nefsidir.³

Yani en büyük düşmanı, nefs-i emmaren (kötülöklere emreden nefis) ve kontrolsüz duygulandır ki sana her şeyden daha yakındır ve iki yanın arasında bulunmaktadır.

Bu düşmanın, düşmanların en büyüğü olmasının sebebi açıktır. Zira insanın en iyi dostu olan aklın düşmanıdır. Resulullah şöyle buyuruyor:

Tüm insanların gerçek dostu aklıdır.⁴

Her türlü düşmana karşı akıl gücüyle savunma yapılabilir. Eğer akli saf dışı bırakacak bir düşman ortaya çıkarsa, bu her şeyden daha tehlikelidir. Saib Tebrizî'nin, sanki bu Nebevî hadisi açıklayan bir şiiri vardır. Şöyle diyor:

*Bester-i râhet çi endâzîm be-her hâb hoş
Mâ ki cûn dil düşmenî dârîm der pehluy-i hîş.*

Her güzel uyku için rahat bir yatak mı sereceğiz?

Kendi yanımızda düşman olarak heveslerimizi taşıırken.

1- Nehcü'l-Belâğa, 212. hikmet.

2- Nehcü'l-Belâğa, 219. hikmet.

3- Biharu'l-Envar, c.70, s.64.

4- Biharu'l-Envar, c.1, s.87. İmam Rıza'dan (a.s) naklen.

Öyleyse, insanın manevî hallerinin birbirleri arasında zıtlık olduğu konusuna dikkat etmemiz gerekir. Bunların birbirleri üzerinde ters etkileri vardır ve yaklaşık olarak, etkileri birbirini saf dışı bırakmaktadır. Başka bir deyişle, birbirlerine düşmanlık ve haset gütmektedirler. Heva ve hevesin akılla olan düşmanlığı bu türdendir.

Buradan takvanın akıl, basireti artırma ve aydın görüşlülük üzerindeki etkisi anlaşılmaktadır. Takva, ne kalaydır, ne zımpara, ne de gaz lambası yağıdır. Takva, aklın düşmanının düşmanıdır. Hz. Ali'nin (a.s) buyurduğu, üçüncü çeşit dostlardandır. "*Düşmanının düşmanı dostundur.*" Takva meleke haline geldiğinde, aklın düşmanı olan heva ve hevesi eğitir. Artık aklın etkisini saf dışı bırakmasına izin vermez, tozu top-rağı ayağa kaldırmaz, parazit oluşturmaz. Mevlevî ne kadar da güzel söylemiş:

*Hisha ve endîşe ber ab-i sefa
Hemçu hes be-girifte rûy-i ab ra
Hes bes enbe buved ber cû cûn hubab
Hes cû yeksû reft peydâ geşt âb
Cûn ki tegva best do dest-i heva
Hak guşayed her do dest-i egl ra.*

Saflık suyu üstünde, hisler ve endişeler
Çerçöp gibi kapatır, su üstünü perdeler
Göremezsın ki suyu, çerçöpü itmedikçe
Saf su ortaya çıkmaz, köpükler gitmedikçe
Sen takvayla nefsinı sıkı bağlamaya bak
İşte o zaman aklın bağlarını çözer Hak

Takvanın, insanın düşünme ve karar verme tarzı üzerinde etkisi olduğu böylece anlaşılmış oldu. Fakat tesir etme türü, düşmanın önünü alması ve bu şekilde aklın yolunu açarak ona özgürlük vermesi türündendir: "*İnsanı her türlü kulluktan ve helâkten koruyan, sağlam bir kalkandır.*" (228. hutbe)

Bu şekilde dolaylı olarak etki eden sebepler, dolaylı fail olarak adlandırılır. Failin, ya doğrudan fail (fail-i bi'z-zat) veya dolaylı fail (fail-i bi'l-araz) olduğunu söylerler. Doğrudan fail, etkisi direk kendisinden kaynaklanan; dolaylı fail ise, etkisi başka bir sebepten kaynaklanan faildir. Yani dolaylı failin eyleminin sebebi, başka birisinin eylemidir. Sanki biri engeli ortadan kaldırmış ve bu engel ortadan kalkar kalmaz diğer sebep kendi etkisini ortaya çıkarmıştır. Fakat insanoğlu etkiyi, bu engeli ortadan kaldıran sebebe bağlamayı yeterli buluyor.

İnsan her şeyden şüphe etse de, öfke, şehvet, tamah, haset, inat, taassup, kendini beğenmişlik ve benzerlerinin, insanoğlunu yaşamında kör ve sağır yaptığı konusunda şüphe edemez. İnsan, hevesinin yanında kör ve sağırdır. Acaba beşerin diğerlerinden fazla ayıbı olduğu halde, kendi ayıplarını görmemesi, ama başkalarının ayıbını görmesinin, sıradan bir olay olduğu konusunda şüphe edilebilir mi? Acaba kendi ayıbını görmemezliğin kendisi, kendini beğenmişlik ve mağrurluktan başka bir şey midir? Acaba kendini beğenmişlik, tamah ve diğer nefsanî rezilliklerine ahlâkî mücadeleyle galip gelen muttaki insanlar, kendi dertlerini ve ayıplarını daha açık bir şekilde derk edemezler mi? Ve acaba insan için kendi ayıplarını görüp ıslah yollarını tanıyan ilim ve hikmetten daha faydalı bir şey var mıdır? Eğer takva gücüyle nefs-i emmaremizi ram edip itaatkâr kılma başarısına ulaşırsak, saadet yolunu çok iyi derk ederiz, apaçık görürüz ve aklımız bize çok güzel ilhamlarda bulunur. O zaman bu meselelerin çok da karmaşık ve delile ihtiyacı olmadığını, aslında çok açık ve anlaşılır olduğunu, aslında feryat ve parazitlerin aklımızın emirlerini duymamıza engel olduğunu anlarız.

Acaba Zekâ Akıldan Farklı mıdır?

Bazen ilmî meselelerde diğerlerinden çok daha önde ve zeki insanlar görürüz. Fakat bu kişiler, yaşamlarında bir

yol seçmeleri gerektiğinde şaşkın insanlar gibidirler. İlimde zekâları bu insanlardan çok daha geride olan diğer bazıları'nın ise, yaşantılarına dair maslahatlarını daha iyi ve açık görebilmekteler. Bunun için, insanda iki şey olduğuna dair bir fikir ortaya çıkmıştır. Biri zekâ, diğeri ise akıldır. Bazıları daha zekiler ve bazıları daha akıllı.

Ama hakikat şu ki, biri akıl, diğeri zekâ olarak adlandırılan iki güce sahip değiliz. Zeki insanların amelî meselelerde şaşkın olmalarının sebebi, daha önce açıkladığımız gibi, aklın düşmanlarının isyanıyla, akıllarının saf dışı olmasıdır. Parazitler aklın emirlerinin duyulmasını engellemektedirler. Bu tür insanların vücudunda fazla parazit vardır, yoksa sorun akıllarında bir eksiklik olması değildir.

Konuşmanın başında takva, ahlâkî mücadele ve ruh temizliğinin teorik akıl üzerinde hiçbir etkisinin olmadığına parmak basmıştım. Hatta ilâhî felsefenin bile ahlâkî meselelerle bir ilgisi yoktur. Aynı zamanda diğer bir açıdan takva ve ahlâkî mücadelenin ilâhî ilimleri öğrenme üzerinde etkisi olduğuna da parmak basmıştım. Bu konu başlı başına üzerinde konuşulacak bir konudur. Şimdiye kadar bu konu üzerinde söylediklerim çok genel olduğu için bir özetle bahsetmek istiyorum.

Eskilerden birçok âlim, insanın akıl ve idrak kuvvetlerinin yanı sıra, adına ilham alma diyebileceğimiz bir hissi daha olduğu sonucuna varmışlardır. Günümüz ilmi de yavaş yavaş bu görüşü teyit etmekte ve insanda diğer tüm his ve kuvvetlerinden ayrı tek başına köklü bir his olduğunu söylemektedir. Bu his de az çok tüm insanlarda uyumsuz, kuvvetli ya da zayıf bir şekilde bulunmaktadır. İnsanın diğer hisleri gibi gelişme ve terbiye kabiliyetine sahiptir. Şimdi insandaki bu hissi neyin geliştirici ve eğitici olduğunu görmek gerekir.

Bu hissi olgunlaştıracak olan şey takva, taharet, ahlâkî mücadele ve nefsin arzularıyla savaştır. Din mantığı açsın-

dan bu inkâr edilemez bir emirdir. Burada sadece *Nehcü'l-Belâğa*'dan birkaç cümle nakledeceğim. İmam buyuruyor ki:

...aklını diriltmiş, arzu ve isteklerini gemlemiş hat-ta neredeyse nefsinin yok etmiş, ahlâken olgunluğa erişmiş, kendisi için ışığı kuvvetli bir meşale yakmış ve bununla yolunu aydınlatarak yoluna devam ediyor. Her çaldığı kapı, selametin, olgunluğun ve ebedî karargâhın kapısıdır.¹

Allah, onunla (Kur'ân'la) rızasına uyanları esenlik yollarına iletir ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp dosdoğru bir yola iletir.²

Takva ve Duyguların Latifleşmesi

Takva ve taharetin, his ve duygular üzerinde de etkisi vardır ve bu etkiyle onları daha latif yapar. Kendini kötü ve pis işlerden, riyadan ve kula kulluktan uzak tutan, izzetini ve özgürlüğünü koruyan, madde yerine manaya yönelen takvalı kişinin duygularının; fuhuş, pislik batağına gömülmüş, maddiyat içinde kendini kaybetmiş kişinin duygularıyla aynı olması düşünülemez. Muhakkak takvalı kişinin duyguları daha yüce, ince ve latif olacaktır. Manevî güzelliklerden daha fazla etkilenir, dünyayı başka türlü, başka bir güzellikte görür. Âlemde var olan o aklî güzelliği daha iyi hisseder.

Bazen neden eski şiirlerin benzerleri ortaya çıkmıyor diye sorulur. Neden örneğin Sadi ve Hafız'ın yazdıklarındaki letafet ve inceliğe günümüzde rastlanmıyor? Oysa şimdi her şey; ilim, düşünce daha fazla ilerleyip gelişmiş ve dünya her açıdan daha çok ilerleme kaydetmiştir.

Zamanımız şairlerinin ağrına gitmesin ama benim şahsî görüşüme göre bunun bir nedeni vardır. Zevkli ve yaratıcı ol-

1- Nehcü'l-Belâğa, 218. hutbe.

2- Mâide, 16.

manın yanı sıra incelik, letafet ve hassasiyet de kişide bulunmalıdır. Bu incelik ve letafet, kişi takva ve maneviyata daha fazla önem verdiğinde oluşabilir. Öfke devinin ve şehvetin esiri olunmamalı ve özgürlüğe sahip olunmalıdır.

Bir kesimin, geçmiş şairleri kendileri gibi bozulmuş ve aşâğılık olduklarını iddia ederek tanıtımlarındaki ısrarcılıkları ve bunu çözülemeyecek bir bulmaca olarak göstermeleri ise başka bir konudur. Benim şahsî görüşüm, aşâğılık ve bozulmuş bir kişinin, her ne kadar üstün bir zekâ gücüne sahip olsa bile, manevî ve ruhî incelikleri anlamaktan aciz olacağı ve bazılarının konuşmalarında görülen mana inceliği ve letafeti yakalayamayacağı yönündedir.

Takva ve Zorlukları Yenme Gücü

Kur'ân-ı Kerim'de takvanın başka bir neticesinin de şu olduğu buyruluyor:

Kim Allah'tan sakınırsa, (Allah) ona bir çıkış (yolu) yaratır.¹

Ve yine buyuruyor:

Kim Allah'tan korkarsa, ona işinde kolaylık verir.²

Emirü'l-Müminin (a.s) şöyle buyuruyor:

Kim takvaya yapışırsa, bütün zorluklar yaklaşmış olsalar bile kendisinden uzaklaşırlar; bütün acı işler tathılâşır, önüne yığılmış dağ gibi dalgalar aralanır, yorgunluklardan sonraki bütün zorluklar kolaylaşır.³

Burada da akla şu soru geliyor: Ruhî ve ahlâkî bir nitelik taşıyan takva ile zorlukları alt etme arasında ne gibi bir bağlantı olabilir?

1- Talak, 2.

2- Talak, 4.

3- Nehcü'l-Belâğa, 196. hutbe.

İki Tür Zorluk

Sözün başında, insanın karşısına çıkan zorlukların iki çeşit olduğunu arz edeyim.

İlki, insanın iradesinin hiçbir şekilde dâhil olmadığı türden zorluklardır. Uçağa bindiğinde uçağın bozulması, gemiye bindiğinde denizin dalgalanması ve batma tehlikesiyle karşılaşılması türünden zorluk ve sıkıntıların herkesin başına gelmesi mümkündür. Öngörülemez ve insan iradesi onlar üzerinde bir etken oluşturmaz.

Diğeri, insan iradesinin işin içinde etkisi olduğu türden zorluklardır. Diğer bir tabirle ahlâkî ve sosyal zorluklardır.

Burada iki mesele önümüze gelmektedir: Biri, insanın birinci tür çeşitli zorluklardan kurtulmasında takvanın etkisi; diğeri, ikinci tür zorluklardan kurtulmada takvanın etkisi.

İlk kısım üzerine şunu söyleyebiliriz: Ben şu an için Kur'ân'ın ilk tür zorluklardan kurtulmayı da kapsayan bir beyanı olup olmadığı hakkında bir fikir ileri süremem. Elbette ilâhî bir tanıklık sayesinde duaların kabul edilmesinin dünyada bulunduğunu söylememize bir engel yoktur. Ama *Nehcü'l-Belâğ'a*'da bulunan bir cümleyi, bu konunun tefsiri olarak kabul edip, kastedilenin ikinci tür zorluklardan kurtuluş olduğunu söyleyebiliriz. 181. hutbede şöyle buyuruyor:

Bilin ki, "Kim Allah'tan sakınırsa, Allah, onun için bir çıkış yolu verir"¹; fitne ve karanlıklardan nura iletir.

Bahsedilen fitneler ahlâkî ve sosyal fitne ve belâlardır. Birinci tür zorluklar nadiren meydana gelirler. İnsanın karşılaştığı, hayatını acılaştıran, çekilmez hale getiren ve dünyevî ve uhrevî saadetini elinden alan şiddetli zorlukların çoğu birinci türden olan fitneler, belâlar ve ahlâkî ve sosyal zorluklardır.

İnsanın zorluklarının çoğunun bizzat kendisinden kaynaklandığı ve herkesin en büyük düşmanının kendisi olduğuna teveccühle (*Senin en büyük düşmanın iki yanın arasındaki nefstir.*¹), herkes kendi alinyazısını belirler diyebiliriz. Herkesin davranışlarının çoğu bizzat kendisine düşmancadır.

*Düşmen be düşmen an nepesended ke bihired
Be nefş hod koned be-murad hevay-i hîş.*

Akılsız bir insan hevesleriyle, öyle şeyler yapar kendine inan

Yapamaz onları insana eğer olsa da bir kimse azılı düşman.

Çoğu sıkıntılarımız kendi kendine ortaya çıkmaz, biz kendimiz yaratırız. Ben bunun böyle olduğunu kendi yaşamımda ve keza benim gözetimim altında bulunan kişilerin yaşamında tecrübeyle gördüm. Bunların ışığında, takvanın insanı fitnelerden uzak tutma ve fitne ortaya çıktığında kurtarma üzerindeki etkisi açığa çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de A'raf Suresi 201. ayette şöyle buyruluyor:

Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan gelen bir vesvese dokunduğunda, düşünür (gerçeği) görürler.

Bu sebeple, takvanın ilk etkisi aydın görüşlülük ve basireti artırması ve ikinci etkisi zorluklardan kurtarmasıdır. Zorluk ve sıkıntılar karanlıkta ortaya çıkar; günahların, heva ve heveslerin tozunun karanlığında. Takvanın nuru ortaya çıktığında ise, yol engbelerden ayırt edilir, insan daha az zorluğa düşer ve zorluk azaldığında da takvanın aydınlığı dışarı çıkma yolunu bulur.

Bunlardan başka, takva ve kendini koruma, insanın içinde saklı olan gücünün haram yollarında heder olmasını engeller. Her zaman içinde gücünü saklı tutar. Güçlü, iradeli ve şahsiyet sahibi kişilerin daha iyi kararlar verip kendisini daha

1- Biharul-Envar, c.70, s.64.

rahat kurtaracağı açıktır. Nitekim aydınlığa sahip olmanın kurtulmak için bir yol olması gibi, güç de Allah'ın kıldığı ve-silelerden birisidir.

Mübarek Yusuf Suresi'nin sonlarında, bu ilginç ve oldukça heyecanlı hikâyenin neticesi konumunda olan bir ayet vardır. Hz. Yusuf'un hikâyesini az çok hepiniz duymuşsunuzdur. Hikâyenin sonlarına doğru, Yusuf Mısır veziri olup da, kıtlık dolayısıyla kardeşleri Mısır'a geldiğinde ve Yusuf'u tanımadıklarında, Yusuf bir bahaneyle anne tarafından da kardeşi olan Bünyamin'i yanında tutar. Kardeşlerinin ikinci kez Yusuf'un yanına gelerek aciz, zelil ve alçak bir şekilde buğday için yalvardıkları manzarayı bu ayet ne kadar da güzel gözü-müzde canlandırmaktadır!

Ey vezir, bize ve çocuklarımıza darlık dokundu, değersiz de bir sermaye ile geldik, ama sen bizim için tam ölçü ver, bize tasadduk eyle; çünkü Allah, tasadduk edenleri mükâfatlandırır.¹

Yusuf bu ana kadar kendisini tanıtmamıştı. İşte burada artık kendisini tanıtmayı istedi: "**Cehaletiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine ne yaptığınız aklınızda mı?**" Bu cümleyi söyler söylemez onlar sarsıldılar ve "**Acaba sen Yusuf musun?**" diye sordular. "**Ben Yusuf'um, bu da kardeşimdir, dedi. Allah bize lütfetti (bizi korudu, yüceltti), doğrusu kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, Allah iyilik edenlerin ecrini zayi etmez.**"² Bu gördüğümüz takvanın, paklığın ve kendini korumanın neticesidir. Köle oldum, onun bunun elinin altına düştüm ama takvayı korudum. Öyle bir noktaya geldim ki Mısır'ın saygın ve en güzel kadınlarından biri, benim gibi isimsiz-makamsız bir gençle birlikte olmak istedi ama ben takvaya sığındım ve şöyle dedim: "**Rabbim! Bana göre zindan, bunların beni çağıracağı**

1- Yusuf, 88.

2- Yusuf, 87 ile 90.

şeyden iyidir."¹ O gün takvalı olmak, bugün beni Mısır veziri haline getirdi. Takva, sabır ve temizlik bu dünyada yok olmuyor, aksine kişiyi zillet çukurundan izzetin doruğuna ulaştırıyor. **"Doğrusu kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, Allah iyilik edenlerin ecrini zayı etmez."**² Kur'ân-ı Kerim tüm Yusuf hikâyesini bu bir tek cümlede özetlemiş gibidir: Akıbet takva-nındır. Takva insanı en şiddetli zorluklardan kurtarıp izzetin zirvesine taşır. **"Kim Allah'tan sakınırsa, Allah, onun için bir çıkış yolu verir."**³ Kendilerini her türlü hallerden koruyan muttaki insanlar için çıkmaz yol ya da yenilgi yoktur.

İnsan, Ebu Abdullah İmam Hüseyin'in (a.s) muhterem ailesine hitabını ve ne kadar kendinden emin bir şekilde onlara güven verdiğini görünce hayrete kapılmaktadır. Ya Rab! Bu nasıl bir ruhiye, nasıl bir iman, nasıl bir güvendir ve bu güvenceyi nerden almıştır? Kitaplarda şöyle yazıyor:

İkinci kez ailesiyle vedalaştı ve onlara şöyle söyledi:
 "Zorluklara katlanmaya hazır olun ve bilin ki Allah sizi koruyacak, sizi kurtaracak ve en sonunda sizin işinizi iyi kılacak. Sizin düşmanlarınızı türlü azaplara müptela edecek ve size bu zorluk ve belâlar karşılığında çeşitli nimet ve kerametler verecek. Sakın ola ki şikâyet etmeyin ve sakın ola ki sizin değerinizi düşürecek sözler sarf etmeyin."⁴

Hz. Hüseyin'in (a.s) sahip olduğu ve ailesine telkin ettiği nihaî zafere olan itminanı, işte bu Kur'ân ayetinden kaynaklanmaktadır: **"Kim Allah'tan sakınırsa, Allah, onun için bir çıkış yolu verir."**⁵ O, bu güveni Kur'ân'dan alıyordu. Bu güven

1- Yusuf, 33.

2- Yusuf, 90.

3- Talak, 2.

4- Nefesu'l-Mehmûm, s.355, 445.

5- Talak, 2.

ve iman, Hz. Yusuf'un duyduğu türden bir güven ve imandı. Hz. Yusuf takvasının sonucunu görünce sevinç ve kabul ile şöyle söylemişti: **"Doğrusu kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, Allah iyilik edenlerin ecrini zayi etmez."**¹ Ama İmam Hüseyin (a.s), hikâye sona ermeden neticeyi görmüştü.

Hüseyin'in oturaklı sözleri bir ok misali ailesinin kalbine saplandı. Zorluklara ve esarete tahammül ettiler; ama sabır ve takva çatısı altında. Akıbetleri, Hüseyin'in (a.s) onlara söylediği ve Allah'ın Kur'ân'da vaat ettiği şekilde oldu. Bir zaman sonra Hz. Zeyneb'in (s.a), Hüseyin'in (a.s) bu sözlerini, başka kelimelerle ve dünya dolusu güvenle tekrarladığını görüyoruz. Yezid b. Muaviye'ye hitapla şöyle buyuruyor:

Tüm hilelerini yap, tüm çabanı harca. Vallahi zikrimizi mahvedemeyeceksin, vahyimizi öldüremeyeceksin ve sana rüsvalıktan başka bir şey kalmayacak.²

1- Yusuf, 90.

2- Nefesu'l-Mehmûm, s.355, 445.

EMR-İ MARUF VE NEHY-İ MÜNKER

Bismillahirrahmanirrahim¹

İçinizden hayra çağıran ve iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir topluluk olsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.²

İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma İslâm'ın ameli esaslarından birisidir. Esaslardan biri olduğu için de Kur'ân-ı Kerim'de açıklıkla üzerinde durulmuş, sonra Resulullah (s.a.a) ve masum Ehlibeyt İmamları'ndan gelen hadislerde bu konudan çokça bahsedilmiştir. Sonra din âlimleri ve büyükleri her çağda, her kesimde bu esasa ve önemine dair konuşmalar yapıp yazılar yazmışlardır. İslâm âlimleri arasında oldukça konuşulmuş ve en fazla da fıkıh kitaplarında tartışma, konuşma ve araştırma konusu olmuştur.

Fakihlerin Beyan Ettiği Meseleler

Genellikle fakihler -aynı zamanda fakih olmayanlar da bu konuya girmişlerdir- bahislerini birkaç bölümde yaptırılar. Ben bu bölümlere girmek istemiyorum. Bunları fihrist şeklinde zikredeceğim:

1- Bu konuşma 2, 10, 1339 tarihinde Aylık Dinî Toplantıda yapılmıştır.

2- Âl-i İmran, 104.

Biri, Kur'ân-ı Kerim'de bu meselenin beyanı hakkında geçen birçok ayet ve Resulullah (s.a.a) ile masum Ehlibeyt İmamları'ndan bize ulaşan ve Şehid-i Sanî'nin deyimiyle insanın belini kıran birçok hadis.

Diğeri iyilik, kötülük ve tarifleri hakkındaki mevzular. Ayrıca iyilik ve kötülüğün anlamı münasebetiyle bazı fakihler kelamî bir ilim olan husn ve kubh-i aklî meselesine de girmişlerdir.

Bir diğeri ise, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın farz-ı aynî mi, yoksa farz-ı kifaye mi olduğu hakkındadır.

Bir başkası da, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmayı farz kılan şartların neler olduğudur. Çünkü tüm görevlerde, emir ya da nehiylerde akıl, buluş, güç ve hatta (bir görüşe göre) ilim gibi genel şartların bulunmasının yanı sıra her görevin kendine has şartları da olabilir. Acaba iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın da kendine has şartları var mıdır?

Fakihler genellikle dört şart zikrederler: İlim, ikincisi netice verme ihtimali, üçüncüsü zarar görülmemesi (bazı fakihlerin deyimiyle fesada bulaşmama) ve dördüncüsü hilaftan vazgeçmeyip sürdürme; yani kişinin, iyiliği terk etmesi ve bulaştığı kötülükten pişman olmayıp vazgeçmemesi durumu.

Diğer bir mesele iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın merhaleleridir. Hadislerde genel olarak üç merhaleden bahsedilir: Kalp merhalesi, dil merhalesi, el merhalesi. Fakihler bu üç merhaleyi tafsilatlı olarak açıklamışlardır. İlk merhalede Müslümanın günahkârlığa, ilâhî vacipleri terk etmeye ve dinî yasaklara karşı kalbinde bir nefret duygusu oluşması gerekir. Bu kalpteki nefret duygusunun en küçük yansıması, olumsuz bir davranıştır. Yani uzaklaşma, ilişkiyi kesme ve tessüfün hal ve hareketle belli edilmesidir. Dil merhalesinde de öncelikle öğüt yoluyla nazikçe başlanır ve fayda etmezse sert bir hitap kullanılır. El merhalesinde ise başka bir takım

merhaleler saymışlar ve bazen zor kullanmanın, karşı tarafı incitip yaralamanın, hatta çok gerekirse öldürme yoluna gidebileceğinin gerekli olabileceği sonucuna varmışlardır. İş bu merhaleye geldiğinde, fakihler deyim yerindeyse duruyorlar ve bunun artık halkın genelinin vazifesi olmadığını söylüyorlar. Halkın kendi başına bu tür işlere karışmaya hakkı yoktur. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın bu merhalesi şer'î hâkimin ya da görevlendirdiği bir kişinin iznine bağlıdır. Eğer halka bu işlerin izni verilecek olursa toplumda karışıklık olması kaçınılmazdır.

Başka bir takım meseleler de, genelde iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma bahsi altında fakihler tarafından işlenir. Hakikatte bunlar konumuza ait değildir, ayrı bir konudur. Şöyle ki, had sınırlarını belirleyecek olan kimdir? Acaba İmam'ın gaybeti zamanında bu, fakihlerin vazifesi midir? "Had" İslâm kanun koyucusu tarafından sınır ve miktarı belirlenmiş olan cezalardan ibarettir. Hırsızlığa uygulanan had, zinaya uygulanan had gibi. "Tazir" ise İslâm kanun koyucusunun herhangi bir had ve ölçü belirlemediği suçlar için hâkimin değişik sebep ve unsurları göz önünde bulundurarak maslahata uygun şekilde belirlediği cezalardır.

Had ve tazirler, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma meselesi gibi, kötülüklerin önünün alınması ve iyiliklerin teşvik ve takviye edilmesi için uygulanırlar.

Bu konunun etrafında konuşulan meselelerin özeti buydu. Bu kısa özetten meselenin bahis ve beyan tarzının nasıl olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Benim üzerinde konuşmak istediğim tema ise iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın İslâm tarihindeki eylem yönüdür. Yani Müslümanlar nasıl ve ne şekilde bu esasla karşılaştılar? Nasıl davrandılar ve uyguladılar? Sonda ise başka bir konuya daha özet olarak değineceğim.

İslâm Tarihinde Hisbe ve İhtisap

Bu usul, yaklaşık bin yıl önce Müslüman toplum ve İslâmî hükümette bir teşkilat oluşturmuştur. İslâm tarihinde bu teşkilata, "Hisbe Dairesi" veya İhtisap Dairesi" denmiş ve yüz yıllar boyunca varlığını sürdürmüştür. Kesin olarak ne zaman kurulduğunu ve ne zamandır bu isimle anıldığını bilmiyorum. Ancak tarihî şahitlerin aktardığı kadarıyla, hicrî dördüncü asırda olduğu ve ilk olarak üçüncü asırda gündeme geldiği kesindir. Bu teşkilat, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak ilkesini uygulamak için oluşturulmuştur. Dinî bir temele sahip ve hükümeti ilgilendiren işlerdendir. Yargı dairesi gibi başka bir teşkilat da bulunmaktaydı. Bu dairenin de bir tarihçesi vardır. İlk olarak ikinci halife döneminde kurulmuş ve halifenin emri ile, halifenin dışında başka bir kimse bu sorumluluğu almıştır. Zamanla gelişmiş, Abbasî halifesi Harun Reşid döneminde, Ebu Hanife'nin öğrencisi Ebu Yusuf tarafından mantıklı bir temele oturtulmuş ve Ebu Yusuf'un kendisi bu yargı dairesinin başına Kazi'l-Kuzat unvanıyla geçmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Divan-ı Mezalim unvanıyla bugünkü belediye işlerine bakan yine başka bir teşkilat da bulunmaktadır. Tarihte daha başka birçok teşkilatın var olduğu kaydedilmiştir. Bu teşkilatların tümü, hükümet ve hilafet makamına bağlıydılar.

Sonuç olarak Hisbe dairesi, iyiliği emir ve kötülükten sakındırma teşkilatıydı ve dinî bir temeli bulunmaktaydı. Muhtesipler [iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran kimseler] ve özellikle bu dairenin başında olan kimseler, hem âlim ve bilgili ve hem de toplumda takva ve eminlikleri ile dinî açıdan saygı duyulan kimseler olmak zorundaydılar.

Muhtesipler, kötülüklere bulaşmamaları için halkın amellerini gözlemlerlerdi. Özellikle içki içenleri sıkı kontrol altında tutarlardı. İçki hakkında şiir ve gazel yazan edipler,

muhtesiplerin bu davranışlarına şiirlerinde oldukça fazla değinmişlerdir. Bazen bir muhtesip olmadığı için, bazen de bir muhtesip öldüğü için Allah'a şükrederlerdi. Beklide Hafız-ı Şirazî muhtesip ismini şiirlerinde en çok zikreden kimsedir. Mesela şu şiiri gibi:

Ey dil beşâretî dehemet muhteseb nemaned

Vez mey cehan por est ve but-i meygusar hem.

Ey gönül müjdeler olsun sana ki mühtesip ortadan
artık kaybolmuş / Dünyada nereye baksan şarap var,
her yer sarhoş olmuş putlarla dolmuş.

Hafız'ın bu şiirle aslında Emir Mubarizuddin'e atıfta bulunduğu söylenir. Mubarizuddin, halkın beğenisini kazanabilmek umuduyla göstermelik olarak iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesini uyguladığı ve bir muhtesip gibi davrandığı için Hafız ona muhtesip demiştir. Zira o bu işi, gösteriş için yapmaktaydı, gerçekten istediği için değil. Ömrünün sonlarına doğru her şeyi içki içmek olmuştu. Bundan dolayı, Hafız ve diğer şairlerin eleştiri ve hicivlerine maruz kalmıştır.

Diğer bir misal de Gülistan'ın ikinci babındaki Sadi'nin sözleridir:

...Gazî er bâ mâ nişîned berfişâned dest râ

Muhtesip ger mey hored mâzûr dâred mest râ.

Bizimle oturursa, Kadı efendi eğer

Alkış tutup oynuyor, bizim gibiymiş meğer

Muhtesibin kendisi içip sarhoş olunca

Elbet mazur görecektir sarhoşları bulunca

Sadi'nin bu şiirinden anlaşıldığı kadarıyla, kadı muhtesip değildi ve yargı kısmı, ihtisap kısmından başkaydı.

Hisbe ve ihtisap ıstılahları, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak ilkesi hakkında ortaya çıkmış yeni ıstılahlardır. İslâmî hükümete bağlı olarak İhtisap dairesinin kurulmasıyla, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma manasında

kullanılmaya başlanmıştır. Yoksa Kur'ân'da da, nebevî hadis-te de, Ehlibeyt İmamları'ndan nakledilen hadislerde de, iyi-liği emretme ve kötülükten sakındırma manasında hiç kul-lanılmamıştır. Bu kelime, Şia kaynaklarında da, Ehlisünnet kaynaklarında da bu manada görülmemektedir.

Bu kelime, daha sonraki dönemlerde Müslüman toplum-larda yer edindi ve zamanla fakihlerin ve âlimlerin ıstılahında kullanılmaya başlandı. Bazıları iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesini, "Babu'l-Hisbe" olarak adlandırmıştır. Be-nim bildiğim ve gördüğüm kadarıyla Şia fakihleri arasında Şehid-i Evvel Muhammed b. Mekkî, *Durus* kitabında iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesini resmen "Kitabu'l-Hisbe" olarak adlandırmıştır. Hadisçilerden de Merhum Feyz-i Kaşanî, *Vafl* kitabında bu şekilde adlandırmıştır. An-cak Merhum Kaşanî, Hisbe babını, iyiliği emretme ve kötü-lükten sakındırma, cihat ve hadler ilkelerini kapsayacak şe-kilde genelleştirmiştir. *Mecmau'l-Bahreyn* kitabının yazarı da, Kur'ân'da ve hadislerde geçen kelimenin lügat manasının açıklamasını yapmış -daha öncede arz ettiğim gibi, bu kelime Kur'ân veya hadislerde iyiliği emretme ve kötülükten sakın-dırma manasında kullanılmamıştır- ve kendi dönemini göz önünde bulundurarak bu kelimeyi "Hisbe, yani iyiliği emret-mek ve kötülükten sakındırmaktır." cümlesiyle tarif etmiştir.

Her halükarda, İslâm tarihinde İyiliği Emretme ve Kötü-lükten Sakındırma Dairesi vardır ve bu daire oldukça geniş bir teşkilattır. Her ne kadar Hisbe ve İhtisap Dairesi hilafete ve hükümete bağlı olduğu için tam anlamıyla İslâmî sayılma-sa da, halkın İslâmî kanunların uygulanması yönünde böy-le bir dairenin varlığını istemesi neticesinde kurulduğu için, genel olarak faydalıydı. Hatta hisbe ve muhtesipler konusu hakkında çok güzel ve nefis birçok kitap yazılmıştır.

Son zamanlarda Şafiî bir fakih tarafından kaleme alınmış ve Avrupalı bir doğubilimci tarafından Avrupa'da bastırılmış

olan *Maalimu'l-Gurbeti Fi Ahkami'l-Hisbe* adında bir kitap gördüm. Çok nefis bir kitaptı. İnsan bu tür kitapları okuduğunda, geçmişte toplumsal düzenlemelere ne kadar dakik bir şekilde dikkat edildiğini, Müslümanların dinî şuurlarının ne kadar geniş ve gelişmiş olduğunu ve dinî, şer'î ve iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak ilkesi duygularıyla, yaşamın tüm boyutlarında ıslahlar yapmakla vazifeli olduklarına inandıklarını ve bunu uyguladıklarını görür.

İhtisap Dairesinin Görevlerinin Çerçevesi

Corci Zeydan, ihtisap dairesinin eskiden bugünkü belediyelerin işlerini yaptıklarını söylüyor. Bugün belediyelerin yaptıkları işlerin birçoğunun eskiden muhtesipler tarafından yapıldığını elbette ben de arz ediyorum. Muhtesiplerin görevlerini açıklayan kitaplarda, bir görevlerinin de süt ürünleri satan kimselerin süt, yoğurt, peynir gibi sattıkları ürünlerin üstünü, mikrop ve hastalıklardan korunmak amacıyla kapatıp kapatmadıklarının kontrolü olduğu yazmaktadır. Veya kasap, kebabçı gibi esnafın kullandıkları aletleri günde en az bir defa sabunla yıkayıp yıkamadıklarının yahut süt yoğurt kaplarının düzenli olarak temizlenip temizlenmediğinin kontrolünü yaptıkları da yazar. Mesela şehrin duvarında bir hasar olsa, orayı onarması gereken daire, Hisbe dairesiydi. Şehrin su problemi olsa, halka su ulaştırmakla görevli olan Hisbe dairesiydi. Bu tür işleri de zamanımızda belediyeler yapmaktadır.

Ancak Hisbe dairesinin görevleri sadece bunlar değildi. Bugün emniyete ait olan görevlerin birçoğu da, o dönemlerde muhtesiplerin sorumluluğundaydı. Mesela oruç tutmayanlarla, içki içenlerle ve fık ve fücür ile meşgul olanlarla onlar mücadele etmekteydi. O dönemde muhtesiplerin sorumluluğunda olan görevlerin birçoğu, bugün ele alınmamakta ve hiç kimse bu görevleri üstlenmemektedir. Mesela mescitlere ve yalan hadis söylenmemesi, bidat çıkarmaması, kendini

büyük göstermemesi ve kadınları kandırmaması için minbere çıkanlara nezaret etmek gibi. Bu görevler diyanet işlerine bağlı olduğundan ve devletle doğrudan irtibatı olmadığından, tamamen terk edilmiştir.

Tüm bunları anlatmaktan kastım, Corci Zeydan'ın dediği "İhtisap dairesinin görevi, bugün belediyelerin üstlendiği görevlerin aynısıdır." sözünün doğru olmadığını göstermekti. İhtisap dairesinin görevinin temelini, kutsî iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesi oluşturduğu için, sadece belediyeye ait bir görev değildir.

İyiliği Emretme, Sadece İhtisap Dairesinin Görevlerinden Değildir

Burada değinilmesi gereken bir nokta vardır. İhtisap dairesi, hilafete ve hükümete bağlı resmî bir teşkilat olduğundan üstlendiği görevleri yerine getirir. Ancak bu, halkın üzerindeki iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma sorumluluğunu kaldırmaz. Daha önce arz etmiş ve fakihlerin sözlerini nakletmiştim. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesinin merhaleleri vardır ve sadece zor kullanmak, hapse atmak, vurmak ve hatta öldürmek merhaleleri halkın genelinin sorumluluğunda değildir. Bunlar, sadece İslâmî hâkimin uygulaması gereken merhalelerdir. Ancak uyarma, nasihat etme, irtibatı kesme gibi merhaleler, tüm Müslümanların görevidir. Eskiden her fert bunları kesinlikle kendi sorumluluğundaki görevler kabul etmekteydi ve gücü yettiği ölçüde görevlerini yerine getirerek, Müslümanların işlerini düzeltmede kendini ortak görüyordu.

İhtisabın Kutsallığı ve Saygınlığı

Diğer bir nokta da, günümüzde benzeri olmayan geniş ihtisap dairesinin dinî bir renk taşıdığı için, halkın dinî vazife

telakki ederek onlara yardımcı ve destek olduğu noktasıdır. Bu iş için seçilen kişilerde takva ve veraya riayet etme şartı gözetildiği için, halk bu kişilere dinî açıdan saygı duyuyorlardı.

Geçmişte Müslümanların Islahçı Görüşlerinin Genişliği

Hisbe ve ihtisap tarihini incelediğimizde, eskiden Müslümanların daha aydın ve geniş bir görüşe sahip olduğunu ve iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmayı üç beş ibadet meselesi arasına hapsedemediklerini görüyoruz. Bilakis bu esası ahlâkî ve sosyal tüm ıslahatların gereği biliyorlardı.

İslâm'ın Tavsiye ve Tekidi

İnsan, kutsal dinî kaynaklara başvurduğunda ve iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmayla ilgili yapılmış tavsiye ve beyanlara baktığında bu esasın birçok fayda ve etkilerinin zikredildiğini görür. Örneğin Kur'ân-ı Kerim' de şöyle buyruluyor:

İnanan erkekler ve inanan kadınlar, birbirlerinin velisidirler. İyiliği emrederler, kötülükten menederler, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve Elçisine itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.¹

Bu ayette, etken ve sonuç, sebep ve müsebbep şeklinde birbiriyle ilişkili bölümler zikredilmiştir: Hakiki imanın (taklit ve telkin sonucu olan iman değil) gereği, birbirlerine muhabbet ve alaka duymalarıdır. Bu muhabbet ve alakanın gereği ise, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmadır. İyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın gereği ise, kullanıcının yaratıcı karşısında huzu göstermesi (yani namaz), fakirlere yardım vazifesi için harekete geçmeleri (yani zekât) ve

1- Tevbe, 71.

bilahare Allah'a ve Resulüne itaat ederek tüm dinî hükümleri canlandırmalarıdır. Tüm bunların gereği olarak da, üstün, hüküm ve hikmet sahibi kadir olan Allah'ın sonsuz rahmeti hâsıl olacaktır.

İmam Muhammed Bakır (a.s) bir hadiste iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma hakkında şöyle buyuruyor:

Onunla farzlar canlı tutulur, yollar emniyetli, ticaret helâl olur, haklar gerçek sahiplerine geri verilir, zemin abat olur, düşmanlardan intikam alınır ve işler yoluna koyulur.¹

İnsan, bir taraftan bu tür yol gösterici emirleri okuyup diğer taraftan bu emirlere az çok uyan Müslümanların zamanını görüp de, sonra şu andaki durumumuza bakınca sonsuz bir üzüntüye kapılıyor.

Ben, geçmişteki Hisbe dairesinin ayıpsız, eksiksiz, hatasız olduğunu ve onların Allah'ın isteklerini kusursuz şekilde yerine getirdiklerini söylemek istemiyorum. Amacım, sadece geçmişle günümüzü kıyasladığımda ne kadar gerilediğimizi anlatmaya çalışmaktır.

Bugün iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma işinde böyle bir kudrete sahip olmadığımız gibi, daha da üzücüsü bu fikirlerin aklımızdan tamamen çıkmış olmasıdır. Eskiden muhtesiplerin vazifesi olarak bilinen iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ve toplumu bu yolla ıslah etme; bugün dinî esaslar arasında bile görülmemektedir. Eğer birisi iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma fikrine düşecek bile olsa, toplumu düzeltmenin de bu görevin parçası olduğunu düşünmemektedir. Yani iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma sahip olduğu geniş anlamı kaybetmiş ve birkaç ibadet meselesi olarak sınırlandırılmıştır. Maalesef sınırlandırılmış kadarı bile uygulanmamaktadır!

1- Furu-u Kâfi, c.5, s.56.

Eğer İslâm mantığında iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma genişçe yer almasaydı bize şöyle demezlerdi:

Onunla farzlar canlı tutulur, yollar emniyetli, ticaret helâl olur, haklar gerçek sahiplerine geri verilir, zemin abat olur, düşmanlardan intikam alınır ve işler yoluna koyulur.¹

Zira iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın beynimizde yer etmiş olan küçük ve sınırlı fikri, uygulamaya geçse bile bu kadar güzel etkiyi ortaya çıkaramaz.

Halkın Islahata Karşı Kayıtsızlığı

İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma halkın gözünde sınırlandırıldığı ve bu yolla sosyal yaşamlarını ıslah etme fikrine ilgi gösterilmediği için, belediye örneğin erzak konusunda düzeltici bir adım atmak, şehrin temizliği konusunda çalışma yapmak, pahalı satışların önünü almak ya da trafik kuralı tayin etmek istediğinde, halk bunun dinî bir çalışma olduğu hissine kapılmıyor. Zira bunların da dinî boyutu olan birer vazife olduğunu düşünmüyor. *Cevahir* yazarının deyişiyle: Her vesileyle ve her yolla iyiliğin kuvvetlenmesi ve kötülüğün kökünün kazınması için çalışmak gerekir. Halkın bunlara gereken ehemmiyeti vermemesinin nedeni, bu işleri iyilik ve kötülük dairesinin dışında görmeleridir.

Son Zamanlarda İyiliği Emretmenin Durumu

Anlattıklarım iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın uzak tarihine kısa bir bakiştı. Şimdi bu esasın bir, bir buçuk asırlık yakın tarihine bakmamız da iyi olacaktır. Bunlar kitaplarda genişçe yer almıştır ve hepimiz az çok yaşlılardan ve babalarımızdan duymuşuzdur.

1- Fûru-u Kâfi, c.5, s.56.

Dediğimiz gibi, insan dinî önderlerin nasihatlerine ve bu esasın uzak tarihine baktığında, bu esasın bugün niçin uygulanabilir olmadığını düşünerek üzüntüye kapılmaktadır. Bir de yakın tarihte iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma adına yapılan korkunç ve vahşi hareketlere baktığında, bu esasın ortadan kalktığına şükrediyor ve bu esastan geriye kalanların da ortadan kalkmasını arzuluyor. Son zamanlarda iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma adıyla sosyal hayatta şahit olduğumuz şeyleri görünce, insanın eğer bu esasın anlamı buysa terkedilmiş olarak kalması iyi olacaktır diyesi geliyor.

Unutulmuş Olan Esas

Ayetî bey, iyiliği emretme ilkesinin unutulmuş bir ilke olduğundan bahsetti. Doğrudur, gerçekten de unutulmuş olan bir ilkedir. Ama niçin unutulmuş olduğuna bakmak gerekir. Ben bu konuda da, diğer konularda olduğu gibi, dış etkenlere bakmadan önce Emirü'l-Müminin'in (a.s) şu meşhur sözünü unutmamamız gerektiğine inanıyorum. Buyuruyor ki:

Dermanın kendindedir. Derdin de kendindendir.

Bu ilkeyi bugünkü haline getiren ve halkın ondan bıkmasına ve unutmasına sebep olan biziz.

İslâm'da iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın uygulanmasının şartları vardır. İlk şartı iyi niyet ve ihlâstır. Bizim sadece açıkça işlenen ve kendisine meyledilen kötülükleri engellemeye hakkımız vardır. Halkın özel yaşantısıyla ilgili meselelere müdahale ve onlar hakkında araştırma yapma hakkımız yoktur. Oysa yakın geçmişte, maksadı olay çıkarmak ve basit hesaplar gütmek olan bir grubun, amaçlarına ulaşmak için bu mukaddes ilkeyi bayrak yaptığını gördük. Bunlar üzerlerine cüppe atıp, sarık sarıp sakal bırakarak kendilerini bir kılığa sokuyorlar ve medrese önlerinde yatıp kalkarak halka eziyet ediyorlardı. Bu ilkenin adı altında ne

suçlar ve cinayetler işlenmedi ki! Hepimiz bu tür hikâyeleri duyduk ve biliyoruz.

Derler ki: Merhum İsfahanlı Necefî Beyin başkanlığı zamanında, bir gün kendine talebe diyen ama gerçekte talebe olmayan (gerçek talebeler her zaman bu tür işler ve olaylardan uzak durmuşlardır) bir gurup, nefes nefese ellerinde kırık bir tef ve darbuka ile merhum Necefî Beyin evine geldiler. Necefî bey "Ne oluyor? Nereden geliyorsunuz? Elinizdekiler nedir?" diye sordu. Onlar "Biz medresedeydik. Birkaç ev ötedeki bir evde düğün olduğu ve tef ve darbuka çaldıkları haberi bize geldi. Medresenin damına çıkıp diğer evlerin damından geçerek düğün olan eve ulaştık. Eve girdik ve içerdekileri döverek tef ve darbukalarını kırdık." dediler. Hatta aralarından biri öne çıkarak "Ben şahsen öne çıktım ve geline okkalı bir tokat vurdum." dedi. Necefî bey şöyle dedi: "Hakikaten kötülükten sakındırma tam da sizin yaptığınız şey! Siz kötülükten sakındırma adına, kendiniz birçok kötülük yapmışsınız. İlk olarak yapılan şey bir düğün imiş. İkinci olarak sizin araştırma hakkınız yoktu. Üçüncü olarak halkın damlarından geçme hakkınız yoktu. Dördüncü olarak size gidip kavga etme hakkını kim verdi?"

Bu tür olaylar geçmişte fazlaydı. Çok şükür şimdi yok. Fakat hala iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma adına yapılanların çoğunun, bu ilkenin kanunlarına uygun olarak yapılmadığını, hatta önünün alınması gereken kötülüklerden olduğunu bilelim.

Nasihat mi, Vurmak mı?

Açıklamak istediğim diğer bir konu da, bizim iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmayı uygulamak istediğimizde sadece iki yol kullandığımızdır. Halkın bu ilkeyi uygulamak istediğinde, sadece bu iki yola yöneldiğini görüyoruz. Bun-

lar söylemek ve zor kullanmaktır. Yani önce söyleriz, sonra baktık ki söylemek bir netice vermiyor zor kullanırız. Sadî'nin tabiriyle biz nasihat ve vurmaya inanırız; önce nasihat ederiz, eğer etki etmezse ve gücümüz varsa vurup döveriz. Bu ikisini iyi tanımissız ve bu ikisine aşinalığımız vardır.

Elbette söylemenin ve nasihat etmenin vesilelerden biri olduğunda şüphe yok. Zor kullanmak da kendine özel durumlarda kullanılan başka bir vesile. Ama acaba iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, sadece bu iki vesileyle mi sınırlıdır? Başka bir vesile, başka bir yol yok mudur?

İhlâs ve Amel Yolu

Bize ulaşan hadislerde iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın üç merhalesi olduğu geçer: Kalp merhalesi, dil merhalesi, el ve amel merhalesi. Biz genellikle kalp merhalesini, ihlâs, iyi niyet, Müslümanların geleceğine alaka olarak algılayacağımıza, yersiz öfkelenmek olarak algılıyoruz. Dil merhalesinin ise, aydınlatıcı ve mantıklı açıklamalar yerine hükmedici nasihatler ve laf sokmalar olduğunu düşünüyoruz. Oysa Kur'ân'da şöyle buyruluyor: "**Hikmetle ve güzel öğütlerle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel biçimde mücadele et.**"¹ Yine el ve amel merhalesini de, amelî tebliğ, güzel amel ve uygulanabilir tedbirler olarak değil de, sadece zor kullanmaktan ibaretmiş gibi anlıyoruz.

Biz söylemeye, yazmaya, hitabeye ve makaleye gerektiğinden fazla üzerine düşüyoruz. Yalnızca söylemekle işlerin düzeleceğini zannediyoruz. Oysaki:

*Sa'diya Ger çe suhandan ve mesalih gûyî
Be amel kar ber âyed be suhandânî nîst.*

Ne söylersen Sa'dî, güzel söylersen
Söz ehlinin buna diyecek söz yok

1- Nahl, 125.

Ama amel gerek bunu bilirsin
Yoksa kuru lafı söyleyenler çok.

Hadiste ise şöyle buyruluyor:

İnsanlara diliniz hariç davranışlarınızla davetçi olunuz.¹

Fakihlerin genellikle iyiliği emretme kötülükten sakındırma konusunda dayandıkları diğer bir hadis de şöyle:

Allah dilin açık olmasını ama elin (amelin) kapalı olmasını karar kılmamıştır. Her ikisini açık ve her ikisini kapalı karar kılmıştır.²

Yani, Allah sadece dilin kullanılmasına ama amelin olmamasına izin vermiş değildir. Aksine eğer kullanılacaksa her ikisi de kullanılmalı, kullanılmayacaksa her ikisi de kullanılmamalıdır. Eğer amel işin içinde yoksa konuşulmaması daha iyi olacaktır. Burada büyük İslâm fakihlerinden birinin bu ve benzeri hadislerden çıkardığı sonucu kendi kitabından nakledeceğim.

Şeyh Ebu Cafer Tusî, bizim muteber fıkıh kaynaklarımızdan biri olan *Nihaye* adlı kitabında şöyle buyuruyor:

İyiliği emir hem el vesilesiyle olur, hem de dil. El vesilesiyle olmasının anlamı kişinin şahsen kendisinin hayır işte bulunup, kötülüklerden sakınmasını halkın görüp hayra yönelmesidir. Dil vesilesiyle ise şöyle olur: Halkı davet eder, onlara dünyada övgüye, ahirette ilâhî ödüle şamil olacakları müjdesini verir ve onları kötü cezalardan korkutur.

Daha sonra şöyle buyuruyor:

İyiliğe emrin el ve amelle olan bir bölümü de karşı tarafın edep edilmesi, bazen öldürülmesi ya da yara-

1- Usul-i Kâfi, c.2, s.78, Vera babı.

2- Fûru-u Kâfi, c.3, s.55, "innema" yerine "ve lakin" getirerek na - letmiştir.

lanması şeklindedir. Eğer bunları yapmak kaçınılmaz olursa şer'î hâkimin iznini almadan eyleme geçmek caiz değildir.¹

Cevahiru'l-Kelam kitabının yazarı bunları ya da bunların bir bölümünü Şeyh Tusî'den naklettikten sonra yazısına şöyle devam etmektedir:

Evet, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın en yüce ve en etkili olan şekli, özellikle halkın hareketlerine dikkat ettiği dinî kesimin iyilik elbisesi giyip vacip ya da müstehap işlere öneyak olması, kötülük giysisini bedeninden uzaklaştırması, ahlâkını yüceltip kendini kötülüklerden korumasıdır.

Sonra şöyle devam ediyor:

Güzel amel yoluyla iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, daha etkili ve kâmindir. Özellikle de yanı sıra dil ile iyi nasihatler yapılırsa, sonuçsuz kalması mümkün değildir. Her merhale bir konuşmayı gerektirir ve her derdin bir devası vardır. Halkın ruhunun tedavi edilmesi, bedeninin muayenesinden daha müşkül ve dolambaçlıdır.

Konuşmasını şu cümleyle bitiriyor:

Bu derecelere ulaşmamız için Allah'ın bizi muvafak kılmasını diliyoruz.

H.z. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Kim kendini insanlara imam yaparsa, başkalarından önce kendini eğitsin ve diliyle terbiye etmeden önce, davranışlarıyla terbiye etsin. Kendinin öğretmeni olup kendini eğiten kişi, insanların öğretmeni olup onları eğitenden daha fazla saygı ve övgüye layıktır.²

1- Nihaye, s.299, 300. "el-izraru biha" yerine "zarbin" kullanılmıştır.

2- Nehcü'l-Belâğa, 73. hikmet.

Dil ve Kulaktan Gereğinden Fazla Beklenti

Bugün toplumda konuşma, yazı, makale gibi dil ve dile bağlı her şeye gereğinden fazla değer veriliyor olması ve normalden fazla beklenti içinde olunması başlı başına büyük bir gaflettir. Hakikatte dilden medet umuyor ve mucize gerçekleştirmesini bekliyoruz. Konuşmak ve yazmak Kur'ân'ın buyurduğu gibi, yani hikmetli ve güzel bir uyarı şeklinde olursa hakikatleri açığa çıkarır ve sadece hükmeder tarzda nasihatler şeklinde olmazsa gereklidir ve şart-ı lazımdır. Ama tek başına yeterli etken (şart-ı kafi) veya yetkin sebep (illet-i tamme) değildir. Dilden gereğinden fazla beklentimiz olduğu için ve halkın kulağından da normalden fazla beklenti içinde olduğumuz için sadece dil ve kulakla her şeyi halletmeye çalışıyoruz. Olmayınca da rahatsız oluyor ve feryat figan edip şöyle diyoruz:

*Gûş eger gûş-i to ve nâle eger nâley-i men
Ânce elbette be-câyî neresed feryâd est.*

Kulak eğer senin kulağın ve feryat eğer benim feryadımsa / Elbette bir yere varamayan benim feryadımdır.

Bu şiir tüm zamanlarda bizim için geçerli olmuştur. Hata yaptığımızı asla düşünmüyoruz. Oysa bizim bu zavallı dil ve kulaktan çok fazla beklentimiz var. Arada bir -hatta çoğunlukla- amel ve göz yolundan da faydalanmalıyız. Biz elimizle ve amelimizle iyi davranalım ki onlar da gözleriyle görsünler. Bir miktar bu zavallı dil ve kulağımıza istirahat verelim.

Toplu Amel

Diğer bir konu da, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmada amel yolunu kullanmaya karar versek bile, bu yolda tek kişinin amelinin özellikle günümüz dünyasında çok fazla fayda sağlamayacağı noktasına dikkat etmemiz gerektir. Bu da toplumsal hayatta karşı karşıya olduğumuz bir sorun-

dur. Amel ehli olanlar bile amellerinin toplumsal yönüne ilgi göstermemekte, deyim yerindeyse tek taraflı olmaktadırlar. Ferdî amelin elinden bir şey gelmez, tek başına alınan karar bir sonuç vermez. İşbirliği ve hemfikirlik gereklidir.

el-Mizan tefsirinde "Ey inananlar, sabredin, direnin. Savaşta hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki, başarıya eresiniz."¹ ayetinin altında İslâm'ın emrinin, düşüncenin toplumsallaşması yönünde olduğundan bahsedilir.

Mantık mı, Kulluk mu?

Çok önemli olan bir diğer konu da bizim iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmada mantığı işin içine sokmamamız konusudur. Oysaki her işin kendine has ve o işin anahtarı niteliğinde bir mantığı vardır.

Bizim çok iyi tanıdığımız ve gereğinden fazla etkisi olduğuna inandığımız şeyin amel değil dil olduğunu arz etmiştim. Amelde de toplumsal amele değil de ferdî amele yöneldiğimizi de söyledim.

Şimdi de her şeyden daha fazla gaflet içinde olduğumuz şeyin; bu işte mantığımızın rolü olduğunu söylüyoruz. Anlatmak istediğimiz, iyilik ve kötülük meselesinde yapılacakların yolu yordamı üzerinde düşünülüp ne tür amellerin halkı falanca iyiliğe sevk edeceği, falanca kötülükten alıkoyacağına dair kafa yorulmalıdır.

Bir müddet önce gündüz gazetelerinden birinde "Harmanlarca Nasihat" başlıklı bir makale okudum. Bu makalede ülkemizde çeşitli ve harmanlarca nasihat olduğu fakat bir tesarinin olmadığını yazıp şu deyişi zikretmişti: "Bir buğdaylık deva, yüz harmanlık reçeteden daha iyidir." Sonrasında şöyle yazıyordu:

1- Âl-i İmrân, 200.

Birkaç yıl önce Amerika'nın bir eyaleti olan Philadelphia'da kadınlar kumara müptela olmuşlardı. Rahipler ve gazeteler ellerinden geldiğince özellikle kadınlar için kumarın ne kadar kötü olduğundan bahsedip yazdılar. Ama ortada sadece söylem olduğu için, hiçbir sonuca varılamadı. Belediye başkanı düşünüp de kadınlara hobi alanı oluşturacak birkaç spor salonu ve sanat sergisi açana kadar bu şekilde devam etti. Şişman ya da sağlıklı çocuklarla ilgili seminerler yapıldı, başarı gösteren veya el sanatlarıyla uğraşan annelere ödüller verildi. Her biri kadınların ilgisini çekebilecek ayrı bir program ve düzene sahipti. Bu tür etkinliklerin başlatılmasından iki-üç yıl sonra bu şehrin kadınları kumarı tamamen unutmuşlardı.

İşte buna eylemsel çare ve yol denir. Bu, kötülüklerle savaşta mantığı kullanmak demektir. Eğer onlar keşişlerin hutbeleri ve gazetelerin makaleleriyle yetinecek olsalardı, sonsuza dek oturup bizim gibi şöyle demeleri gerekirdi:

Gûş eger gûş-i to ve nâle eger nâley-i men

Ânce elbette be-câyî neresed feryâd est.

Kulak eğer senin kulağın ve feryat eğer benim feryadımsa / Elbette bir yere varamayan benim feryadımdır.

Eskiden beri kadınların fazla gıybet ettiği aramızda meşhurdur. Şimdi de namaz kılan, oruç tutan, camiye giden ve ibadetle meşgul olan kadınlar gıybet ediyorlar. Niçin? Zira eski aile ortamımız olanca hafifliğiyle günümüze gelmiştir ve zavallı kadın eğer gıybet etmezse yapacak başka bir işi yoktur. İlim, marifet ya da kitap ehli değil, sanat, elişi ya da zanaat ehli de değil. Ev işlerinin yorgunluğundan kurtulmak istediğinde bir araya toplanıp gıybet etmekten yapacak başka bir hobisi de yok. Ruh yiyecek istemektedir. Düzgün bir yiyecek bulamadığında ölü etiyle beslenmektedir. "**Biriniz, ölmüş**

kardeşinin etini yemeği sever mi?"¹ Gıybet hakkında gelen bir hadis de şöyledir: "*Gıybet cehennem köpeklerinin yiyeceğidir.*"²

Biz şimdiye kadar bunun önünü almak istediğimizde kullandığımız yol hep dil idi. Mantıklı bir amel ve yol çaresi düşünmedik. Tabi bu da etkisiz kaldı. Sonra da kendimizi ve amel tarzımızı sorgulayacağımıza zavallı kadınları suçladık ve onların cinsi şöyledir böyledir dedik.

Bugün de modern ve kültürlü kadınlar arasında sokaklarda boş gezmek, ifrat derecesinde modayı takip etmek, israf ve gösteriş gibi hastalıkların olduğunu görüyoruz. Öyle ki gazetelerdeki haberlerde Avrupalıların, bu konularda İranlı kadınların dünyada birinci sırada olduğunu itiraf ettiklerini okuyoruz. Bunu da dil, kınama ve suçlama gibi yollarla tedavi etmeyi istiyoruz ve elbette bunlar çare değildir. Eğer bir gün başarıya ulaşır ve iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma işine mantığımızı katarak çare arayacak olursak, tüm bu sorunlar kolaylıkla çözülecektir.

Eğer İslâmî metin ve emirlerde mantığı bu ilkede kullanma yönüne dikkat çekilip çekilmediğini bilmek isterseniz, şu noktaya teveccüh edin: Fakihler hadis ve haberlere dayanarak iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın şartlarından birinin "etki ihtimali" olduğunu söylemişlerdir.

Etki ihtimali yani sonuç verme ihtimali. Her hükmün bir maslahatı vardır; orucun bir maslahatı vardır, abdestin bir maslahatı ve iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın da bir maslahatı vardır. Bu işin maslahatı da karşımızdakinin söz ya da amelimizden etkilenmesidir. Öyleyse etki ihtimali, bu hükmün senin sözün ya da amelin üzerine maslahatın gerçekleşeceğine ihtimal vermendir.

1- Hucurat, 12.

2- Biharu'l-Envar, c.75, s.246.

Şimdi size soruyorum, neden namaz hakkında eğer namazın sana etki edeceğine ve namazdan hâsıl olan maslahata ulaşacağına ihtimal veriyorsan kıl, ihtimal vermiyorsan kılma denmemiştir? Aynı şekilde abdest, oruç, hac ve diğerleri için neden denmemiştir?

Çünkü onlar salt kulluklardır. Biz bu ibadetlerin keyfiyeti hakkında muhakkak yapmalıyız ya da yapmamalıyız, nasıl yaparız gibi aklımızı işin içine sokamayız. Ama iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma; yapısı, keyfiyeti ve düzeniyle ve nerede faydalıdır, ne şekilde etkilidir, nasıl bir sonuç verir gibi meseleleri kanun koyucu, bizim aklımız ve mantığımızın uhdesine bırakmıştır. *Cevahir* yazarının şöyle dediğini arz etmiştim: "Her hususta dikkate alacağımız şey nasıl, ne şekilde ve hangi vesileyle hedefimize yakınlaşabileceğimiz olmalıdır."

Eğer bu konu yerine oturursa, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmayla ilgili hadis ve haberleri anlama tarzımız değişecektir. Bu esas hakkında deliller arasında birbiriyle çelişen hususların var olduğuna dair kapıldığımız fikir de ortadan kalkacaktır. Artık vakit dolduğu için bu mesele hakkında daha fazla konuşamayacağım.

Özetle, eğer biz bu unutulmuş esası canlandırmak istiyorsak amelî (sadece dille değil) aynı zamanda toplumsal (sadece ferdî değil) ve aynı anda ferdî ve toplumsal ilimle donatılmış mantıklı bir yol ortaya çıkarmalıyız. Ancak bu durumda yüzde yüz başarı ümidi olabilir.

Arzımın sonunda şu noktaya da değineyim: Genellikle iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın adı geçtiğinde şöyle denir: Bırakıyorlar mı sanki? İyiliği emredip kötülükten sakındırmak mümkün mü ki? Birçok engel var!

Ben ise tam tersini düşünüyorum. Tüm zamanlarda hiçbir kuvvetin önünü tamamen alamayacağı bir şey varsa o da iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktır. Elbette iyiliği

emretme ve kötülükten sakındırmadan maksat sadece ortalığı karıştırmak, zor kullanıp baskı uygulamak ise engellerle karşılaşmak mümkündür. Ama arz ettiğim gibi bu emrin esası iyilik yapmaktır. Bir kişi fedakârlık yapıp kendini Allah'ın kullarına hizmet için adasa, iyi olmak istese ve halka iyilik yapsa hangi gücün onun iyiliğinin ve iyilik yapmasının önünü alması mümkündür? Halka iyi olmayın ve iyilik yapmanın denilebilir mi?

Her halükârda bu mukaddes iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmanın esası budur. Bizim bu mukaddes esasla karşılaşma tarzımız da buydu ve bizi buralara kadar sürükleyen budur. Sadece toplumumuz harap olmakla kalmamış, fikirlerimiz de yıkanıp şekil değiştirmiştir.

Sahi, şimdiye kadar İslâm tarihinde her alanda öne çıkmış şahsiyetlere sahip olmuşuz; büyük edebiyatçılarımız olmuş, büyük filozoflarımız olmuş, büyük fakihlerimiz, şairlerimiz, vaiz ve hatiplerimiz, yazarlarımız, astrologlarımız, matematikçilerimiz, siyasetçilerimiz olmuş. Ama hiç ıslahatçılarımız olmamış. Bu açıdan çok fakiriz. Elbette az çok bazı ıslahatçılar aramızdan çıkmış ama beklentilerimizi karşılayacak kadar değil. Oysaki biz İslâm'da iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma adında bir esasa sahibiz. Bu esas birçok ıslahatçı ortaya çıkarmalıydı. Tabi sahip olduğumuz edip, fakih, astrolog ya da matematikçi sayısınınca dinî ve toplumsal ıslahatçıya sahip olmayı da beklememeliyiz. ıslahatçı, dâhi, derin ve ileri görüşlü, şahsiyet ve fedakârlık sahibi olmayı gerektirir. Şüphesiz bu özelliklere sahip kişiler az bulunur. Ama bu ölçütlere göre değerlendiresek bile yine sahip olmamışız. Neden? Bu şu anda cevaplamaya kadir olmadığım bir soru.

ıslahatçımız olmadı ve ıslah ile ilgili çok az söz duyduk. Bu yüzden bu sıfatın da büyük bir mertebe olduğunu ve büyük insanların bu sıfata layık olabileceğini düşünmüyoruz.

Eğer bize Emirü'l-Müminin ya da Seyyidü's-Şüheda'nın bilge biri olduğunu söyleseler, bu kelimenin anlamını anlarız ve onlar için övgüler dizeriz. Aynı şekilde fakih, arif, ilâhî hükümlere vakıf olduğunu söyleseler ya da hatip, fasih, balığ biriydi deseler yine anlarız. Ama deseler ki ıslahatçıydı, bundan bir şey anlamayız ve gözümüze de pek öyle önemli görünmez. Oysaki her türlü makamdan daha yüksektir ve ıslahçı ismini ve makamını kendisi de beğenmiştir.

Hz. Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

Allah'ım, sen de bilirsin ki bizim savaşa sarılma-
mız, dünya mülküne rağbetimizden, bekası olmayan
dünya malını elde etmek istediğimizden değildir. Ak-
sine zulme uğrayan kullarının güvencede kalmaları
ve hadlerinin uygulanması için terse çevrilen dininin
nişanelerini geri çevirmek, beldelerini ıslah etmek
istediğimdendir.¹

Seyyidü's-Şüheda İmam Hüseyin (a.s) yola çıkacağı za-
man yazıp kardeşi Muhammed b. Hanefiyye'ye verdiği vasi-
yetinde şöyle yazıyor:

Ben heva ve hevesim için yola çıkmadım. Ben boz-
guncu bir kimse de değilim. Ben ceddimin ümmetini
ıslah etmek istediğim için yola çıktım.²

1- Nehcü'l-Belâğa, 129. hutbe.

2- Magtel-i Harezmi, c.1, s.188.

İSLÂM'DA İÇTİHAT ESASI

Bismillahirrahmanirrahim¹

İnsanların hepsi toptan sefere çıkacak değillerdi. Ama her kabileden bir cemaatin dini iyice öğrenmeleri ve dönüp kavimlerine geldiklerinde, sakınmaları umuduyla onları uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez miydi?

İctihat Nedir?

İctihat ve taklit meselesi bugünlerde gündemde olan bir konudur. Bugünlerde birçok kimse icthadın hangi kökten ve İslâm'ın neresinden geldiğini sormakta ya da düşünmektedirler. "Niçin taklit etmek gereklidir? İctihat etme şartları nelerdir? Müçtehidin görevleri nedir? Taklit edenin vazifeleri nedir?" gibi sorular sorulmaktadır.

İctihat genel olarak dinî konularda görüş sahibi olmak demektir. Fakat biz Şialara göre dinî konularda görüş sahibi olmak iki şekilde olur: Meşru veya gayri meşru. Taklit de aynı şekilde iki kısımdır: Meşru veya gayri meşru.

1- Bu konuşma, Ayetullah Burucerdî'nin vefatından üç hafta sonra, 1340 şemsi yılının Urdibeheşt ayında yapılmıştır.

2- Tevbe, 122.

Meşru Olmayan İçtihat

Bize göre gayri meşru olan içtihat, insanın kendince kanun çıkarmasıdır. Yani müçtehidin Kur'ân ve sünnette olmayan bir hükmü, kendi görüş ve düşüncesine göre kanuna dönüştürmesidir. Buna fıkıh ıstılahında rey içtihadı (kişinin kendi görüşüne dayanan içtihat) denmektedir. Bu tür içtihatlar, Şia mektebine göre meşru değildir. Ancak Ehlisünnet bunu caiz bilmektedir. Onlar kanun koyma kaynağını ve şer'î delilleri sayarken şöyle diyorlar: Kur'ân, sünnet ve içtihat. Kişinin kendi görüşüne dayanan içtihadı, Kur'ân ve sünnetle aynı düzlemde değerlendirmektedirler.

Bu görüş farklılığı Ehlisünnet'in şu görüşünden kaynaklanmaktadır: "Kur'ân ve sünnetle belirlenen hükümler sınırlıdır; ama meydana gelen olay ve durumlar sınırsızdır. Öyleyse ilâhî hüküm çıkarmak için Kur'ân ve sünnet dışında bir kaynağa ihtiyaç vardır ve o kaynağa da rey içtihadı diyoruz." Bu alanda Resulullah'tan da (s.a.a) hadisler rivayet etmişlerdir. Onlardan biri şudur: Resulullah (s.a.a) Muaz b. Cebel'i Yemen'e yollarken ona şöyle sordu: *"Orada nasıl hüküm vereceksin?"* Muaz cevabında "Allah'ın kitabına uygun olarak." dedi. Buyurdu: *"Eğer Allah'ın kitabında hükmü bulamazsan nasıl hüküm vereceksin?"* Muaz "Resulullah'ın (s.a.a) sünnetine bakacağım." Peygamber yine buyurdu: *"Eğer Peygamberin sünnetinde de bulamazsan ne yapacaksın?"* Dedi ki: "Kendi görüşüme göre içtihat edeceğim." Bu alanda başka hadisler de rivayet etmişlerdir.

Rey içtihadının, yani kişisel görüşe göre içtihadın ne olduğu ve nasıl şekilleneceği üzerinde Ehlisünnet'te ihtilaf vardır. Fıkıh usulü ilmi üzerine yazılmış ilk kitap olan ve meclis kütüphanesinde bulunan Şafiî'nin *er-Risale* adındaki ünlü kitabında içtihat adında bir bab vardır. Şafiî kitabında ısrarla, hadislerde bahsedilen içtihattan kastın "kıyas" olduğunu söylemektedir.

Genel olarak kıyas, benzer olayları göz önünde bulundurarak söz konusu olay hakkında da aynı hükmün verilmesidir.

Fakat başka bazı Ehlisünnet fakihleri, kişinin kendi görüşüne dayalı içtihadı kıyastan ibaret görmemişler ve istihsanı da muteber bilmişlerdir. "İstihsan", sadece benzer olaylara bakıp hüküm vermeyip hakka ve adalete en yakın ve aklın hangi yönü gösterdiğine de bakılarak hükmün verilmesi demektir. "İstislah" da, yani bir maslahatın diğer maslahatın önüne geçirilmesi de muteber bilinir. Aynı şekilde dinî nasslardan bir nassta, yani ayet ve güvenilir hadislerde hüküm var olmasına rağmen bazı sebeplerle o nassın medlulünü bir kenara bırakıp rey içtihadıyla karar verilebilmesi demek olan "teevvül" de böyledir. Tüm bu saydıklarımızın açıklanmaya ihtiyacı vardır ve Şiî-Sünnî ihtilaflarını ortaya çıkarır niteliktedir. Nass ile içtihat veya nassa karşı içtihat konularında kitaplar yazılmıştır. Aralarında en iyi olarak merhum büyük Allame Şerefuddin'in yenilerde yazmış olduğu *en-Nassu ve'l-İctihad* adlı kitabı sayabiliriz.

Şia görüşünde böyle bir içtihat meşru değildir. Şia ve Şia İmamları nazarında daha bu konunun ilk esası, yani Kur'ân ve sünnetin hükümlerinin yeterli olmadığı için içtihad gerekliliği doğrudur. Kur'ân ve sünnette her konuda hükmün bulunduğunu söyleyen birçok hadis vardır. *Usul-i Kâfi*'de "el-Bideu ve'l-Megais" babından sonra "babu'r-reddi ile'l-kitabi ve's-sünneti ve ennehu leyse şey'un mine'l-helâli ve'l-herami ve cemii ma yehtacu ileyhi'n-nasu illa ve gad cae fihi kitabun ev sunnetun"¹ isimli bir bap bulunmaktadır. Ehlibeyt İmamları, eskiden beri kıyas ve rey içtihadı ile olan mücadeleleriyle tanınmaktadırlar.

1- Usul-i Kâfi, c.1, Kitabu'l-İlm, Kitap ve Sünnete Başvurma Babı, Helâl, Haram ve İnsanların İhtiyaç Duydukları Her Şeyle İlgili Olarak Kitap'ta veya Sünnette Bir Açıklama Mutlaka Vardır babı.

Elbette kıyas ve rey içtihadını kabul etmek veya etmemek, iki şekilde incelenebilir: Biri arz ettiğim şekilde; yani kıyas ve rey içtihadını İslâmî kanun kaynaklarından ve Kur'ân ve sünnetle eşdeğer saymalıyız ve şöyle demeliyiz: "Vahiyle açıklanmamış hükümler vardır ve bu konularda müçtehitler kendi reylerini açıklamalıdır." Diğer şekil ise, kıyas ve reyin hüküm çıkarmada, haber-i vahid gibi diğer yolların yanı sıra vesile olarak kullanılmasıdır. Başka bir deyişle kıyas araç olarak da görülebilir, bizatihi değer olarak da görülebilir.

Şia fıkhrında yukarıdaki iki şekilde de kıyas ve rey muteber değildir. İlk açıdan bakıldığında, (genel olsa bile) Kur'ân ve sünnet vesilesiyle hükmü belirlenmemiş bir konu bulunmamaktadır. İkinci açıdan ise kıyas ve rey, şer'î hükümlerde fazla hata yapmaya sebep olabilecek tahmin ve fikirlerden ibarettir. Şia ve Sünnî arasındaki asıl muhalefet, kıyas hakkındaki ilk görüş üzerindedir. Görünüşe göre usul ehli arasında ikinci görüş daha fazla meşhur olmuştur.

İçtihat gerçeği, Ehlisünnet arasında devam etmedi. Bunun sebebi belki de uygulamada meydana gelen sorunlar olmuştur. Zira eğer özellikle de teevvül ve tasarruf caiz bilinip devam etseydi ve herkes kendi görüşüne göre amel etseydi, geriye din namına bir şey kalmazdı. Belki de içtihat etme hakkının kaldırılıp halkın sadece dört meşhur Ehlisünnet müçtehidinin içtihadını taklit etmeye yönlendirilmesinin ve başkalarının içtihadına uymaktan men edilmesinin sebebi budur: İçtihadın yasaklanıp insanların sadece dört mezhep imamına uymalarının zorunlu hale getirilmesi, ilk olarak yedinci yüzyılda Mısır'da, sonra da diğer İslâm beldelerinde uygulanmaya başlanmıştır.

Meşru İçtihat

İçtihat kelimesi beşinci yüzyıla kadar, Şia'ya göre gayri meşru olan kıyas ve rey anlamındaki özel anlamıyla kulla-

nılmaktaydı. O zamana kadar Şia âlimleri kitaplarında, içti-hadı reddetmek, batıl saymak ve yasakladıklarını ilan etmek için içtihat babı oluşturuyorlardı. Şeyh Tusî'nin *Udde* adlı eserinde olduğu gibi. Ancak bu kelimenin manası zamanla kullanıldığı ilk mananın dışına çıktı. *Muhtasaru'l-Usul* kitabı el-Ezher'de resmi ders kitabı olan İbn Hâcib ve ondan önce *el-Mustesfa* kitabının yazarı Gazalî gibi Ehlisünnet âlimleri, içtihat kelimesini Kitap ve sünnetle aynı düzlemde tarif etme-miş ve "şer'î hükmü elde edebilmek için çabalama" diyerek genel manasını ele almışlardır. İbare şöyledir: İstigrağ'u'l-vus'î fi talebi'l-hukmi's-şer'î. Bu tanıma göre içtihadın tarifi, muteber şer'î kaynaklardan hükmü elde edebilmek için tüm çabayı harcamaktır. Ancak, muteber şer'i kaynakların ne olduğu ve kıyas, istihsan ve diğerlerinin şer'î kaynak sayılıp sayılmadığı ayrı bir konudur.

Bu tanımla Şia âlimleri de bu kelimeyi kabul ettiler. Her ne kadar ilk zamanlarda içtihat kelimesi, Şia âlimleri arasında nefret duyulan bir kelime idiyse de, onlar bu tanımla kuru taassuba yenilmeyip içtihat kelimesini kullanmaktan çekinmediler. Şia âlimlerinin bu ve benzeri birçok durumda, Müslümanlar arasındaki vahdete, üsluba ve birlikteliğe riayet ettikleri gözlemlenmektedir. Mesela, Ehlisünnet yaklaşık olarak icmaı da kıyas gibi delil kabul etmektedir. Ancak Şia bunu da kabul etmemekte, ancak buna yakın olan bir görüşü kabul etmektedir. Fakat Müslümanlar arasındaki birliğin korunması için kabul ettikleri görüşün adını icma koymuşlardır; Ehlisünnet şer'î delillerin dört tane olduğunu söylemişlerdir; Kitap, sünnet, icma ve içtihat (kıyas). Şia âlimleri de dört olduğunu söylemektedir; Kitap, sünnet, icma ve akıl. Kıyas yerine akıl demişlerdir.

Her halükârda, içtihat zamanla doğru ve mantıklı bir mana kazandı. Yani, şer'î delilleri anlayıp elde edebilmek için çaba harcanması. Elbette şer'î delilleri anlayabilmek için de

bir temele ihtiyaç duyulmaktadır. Bu temel, aklın olgunluk ve istidadının elde edilmesi ve doğru ve âlimce düşünebilme yetisi ile oluşabilir. İslâm âlimleri zamanla şer'î delillerden istifade edebilmek için, edebiyat, mantık, Kur'ân, tefsir, hadis, rical, usul ilmi kaideleri ve hatta diğer mezhep fıkıhlarını bilme gibi ilimlere ihtiyaç olduğunu da gördüler. O dönemde, tüm bu ilimlere sahip olan kimselere müçtehit diyorlardı.

Kesin olarak değil, ama çok kuvvetli ihtimalle diyebilirim ki, Şia'da ilk olarak içtihat ve müçtehit kelimesini kullanan Allame Hillî idi. Allame, *Tehzibu'l-Usul* kitabında el-Kıyas babının akabinde el-İçtihat babını açmıştır. Burada içtihadı, günümüzde yaygın olarak tanımlandığı şekliyle tanımlamıştır.

O halde Şia görüşüne göre yasak ve kabul edilmeyen içtihat, eskiden onlara sadece içtihat denilen rey ve kıyastır. Bunları ister müstakil birer kanun koyma kaynağı kabul edelim, ister hakiki hükmü elde etme yolunda kullanılan birer araç. Meşru olan içtihat ise, bilimsel uzmanlık üzere çaba harcamaktır.

Öyleyse İslâm'da içtihadın ne olduğu sorulacak olursa, vereceğimiz cevap, bu gün söylenen manasıyla ehliyet ve bilimsel uzmanlıktır. Kur'ân'a ve sünnete müracaat edecek olan kimse, Kur'ân tefsirini, ayetlerin manasını, onun nasih ve mensuhunu, muhkem ve müteşabihini bilmeli, doğru hadisi uydurma hadisten ayırabilmeli, bunlara ilave olarak doğru akılcı kaideler esasınca, hadisler arasındaki zıtlıkları imkân olduğunca çözebilmeli, icma ve müttefekun aleyh olan (ittifakla kabul edilen) konuları birbirinden ayırabilmelidir. Kur'ân ayetlerinde ve hadislerde bir takım genel kaideler belirtilmiştir. Bunlardan istifade edebilmek için, diğer ilimlerin kaidelerinde olduğu gibi çaba ve çalışmak gereklidir. Önüne bir sürü madeni madde yığılmış bir zanaatkâr gibi, neyi ne zaman ve nereden alabileceğini bilmeli, maharet ve kabiliyet sahibi olmalıdır. Özellikle hadislerde. Zira uydurma hadisler çoktur ve doğru olan ile olmayan birbirine karışmıştır. Kişi-

de doğru ile uydurma hadisi birbirinden ayırabilecek kudret olmalıdır. Sonuç olarak, müçtehit olacak kişi öyle bir bilgiyle donanmış olmalı ki, gerçekten ehliyet, salahiyet ve bilimsel uzmanlığa sahip olmalıdır.

Ahbarîliğin Ortaya Çıkışı

Burada dört asır önce icthât mevzusunda Şia âlemi içerisinde baş gösteren çok tehlikeli bir hareketten söz etmem gerekir. Eğer mücadelecî ve cesur bir gurup âlimimiz çıkıp bu hareketin önünde durmasalar ve onu ezmeselerdi bugün nasıl bir vaziyette olacağımız belli değildi.

Ahbarîliğin dört asrı geçmeyen bir ömrü vardır. Bu ekolün kurucusu Molla Emin Esterabadî adlı, kişisel açıdan zeki ve birçok Şia âliminin tebaası olduğu bir şahıs idi. Ahbarîler, eski Şia büyüklerinin Şeyh Saduk zamanından beri bu ekole mensup olduğunu iddia ederler. Ama doğru olan, aklın hüccet oluşunu inkâr eden, Peygamber'in (s.a.a) Ehlibeyti'nden başka kimsenin Kur'ân'ı anlamasının mümkün olmadığı bahanesiyle Kur'ân'ın hüccet oluşunu inkâr eden ve vazifeyi Ehlibeyt'in hadislerine başvurmaktan ibaret gören, aynı şekilde icmanın Ehlişünnet'in bidatlerinden olduğunu ileri sürüp inkâr eden ve bu yolla Kur'ân, sünnet, icma ve akıldan müteşekkîl dört delilden yalnız sünnetin hüccet olduğunu kabul eden, yine *el-Kâfi*, *Men La Yahzuruhu'l-Fakih*, *Tehzib* ve *İstibsar* adlı dört kaynak kitaptaki tüm hadisleri sahih, muteber ve katiyetle sadır olduğunu bilen, kısaca bu esaslara dayanan bir ekolün dört asır önce mevcut olmadığıdır.

Şeyh Tusî *Uddetu'l-Usul* adlı kitabında "mukallide" olarak adlandırdığı bazı eski büyüklerden tenkitle bahseder; ama bu bahsedilenlerin kendilerine ait bir ekolü yoktu. Şeyh Tusî'nin onları mukallide (taklit eden) olarak adlandırmasının sebebi ise usul-i dinde bile hadisleri delil olarak kullanmalarındır.

Her halükârda Ahbarîlik ekolü, içtihat ve taklide zıt bir ekoldür. Müçtehitlerin sahip olduğu salahiyet, yeterlilik ve bilimsel uzmanlığı kabul etmeyip masum olmayan bir kimseyi taklidi haram bilirler. Bu ekole göre, hüccet olma durumu sadece hadislerle mahsus olduğu ve içtihat hakkı bulunmadığı için, halk doğrudan hadislerle bakmalı, onlarla amel etmeli ve hiçbir âlimi taklit mercii, müçtehit olarak kabul etmemelidirler.

Bu ekolün kurucusu ve kişisel anlamda zeki, okumuş, gezip görmüş birisi olan Molla Emin Esterabadî, "*el-Fevaidu'l-Medeniyye*" adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitabında müçtehitlere karşı akıl almaz bir savaş açmıştır. Özellikle de aklın hüccet oluşu konusunu inkâr etmeye çalışmıştır. Aklın sadece algıya dayalı ya da algılanabilen (matematik gibi) konularda hüccet olarak kabul edilebileceğini, bunun dışında hüccet olamayacağına iddia etmektedir.

Tesadüfe bakın ki bu fikrin çıkışı, Avrupa'da algıya dayalı felsefenin ortaya çıkışıyla yaklaşık olarak aynıdır. Onlar aklın ilim üzerindeki etkisini, bu adam ise din üzerindeki etkisini inkâr etti. Şimdi bu adam bu fikri nereden getirdi, acaba kendi buluşu muydu, yoksa başka birisinden mi almıştı belli değildir.

Şemsî 1322 yılı yazında, henüz merhum Ayetullah Burucerdî hayattayken ve Kum'a gelmemişken, Burucerd'e gittiğimde bir gün Ahbarîlerin bu fikriyle ilgili bir konu açıldığını hatırlarım. O, bu fikri eleştirme babında, Ahbarîlerin bu fikrinin kaynağının Avrupa'da ortaya çıkan algı felsefesi dalgasının etkisinde olduğunu söyledi. Ben bunu o vakitler Ayetullah Burucerdî'den duydum. Sonraları Kum'a geldiklerinde ve Usul dersinde yakinin hüccet oluşu bahsine yettiğimizde bu mevzuu ikinci kez kendisinden duymayı bekliyordum. Ama maalesef bir şey söylemedi. Şimdi ise bu söylediğinin bir tahmin mi yoksa delile mi dayandığını bilemiyorum. Ben

kendim şimdiye kadar bir delile rastlamadım ve bu fikrin ta o zamanlarda batıdan doğuya ulaşmış olabileceği ihtimalini de uzak görüyorum. Fakat diğer taraftan da merhum delilsiz bir söz söylemezdi. Şimdiyse kendisinden açıklama istemediğim için çok üzgünüm.

Ahbarîlik İle Mücadele

Sonuç olarak, Ahbarîlik akla karşı bir hareket idi. Şaşılacak bir katılık ve kuruluk bu ekol üzerine hâkimdir. Ağa ailesinin beylerinin neslini sürdürdüğü, "Ağa" olarak meşhur olmuş Vahid Behbahanî ve merhum Hacı Şeyh Murtaza Ensarî gibi yol gösterici kimselerin bu ekolle mücadele etmiş olması sevindiricidir.

Vahid Behbahanî Kerbela'da idi. Aynı vakitlerde oldukça bilgili olan ve *Hedaik*'in yazarı ahbarî şahıs da Kerbela'da idi. Vahid Behbahanî içtihat, *Hedaik*'in yazarı ise ahbarî ekolden olduğu için, aralarında muhakkak zor bir mücadele olmuştur. Sonuç olarak Vahid Behbahanî, *Hedaik* yazarını yenilgiye uğrattı. Vahid Behbahanî'nin mücadelecilerden olan Kaşifu'l-Gıta, Bahru'l-Ulum ve Seyyid Mehdi Şehristanî'nin önceden *Hedaik* yazarının öğrencileri olduğu, sonradan onun derslerini terk ederek Vahid Behbahanî'nin derslerine katıldıkları söylenir.

Elbette *Hedaik*'in yazarı mülayim bir ahbarî idi. Kendisi, ekolünün merhum Meclisî'nin ekolü ile aynı olduğunu, yani ahbarî ve usulî arasında olduğunu iddia eder. Ek olarak muttaki, Allah'tan korkan ve imanlı bir kimse idi. Vahid Behbahanî'nin kendisiyle şiddetli bir şekilde mücadele etmesine ve arkasında namaz kılmayı yasaklamasına rağmen, o Vahid Behbahanî'nin cemaat namazına katılmayı sahih bilmiştir. Hatta ölürken, cenaze namazını Vahid Behbahanî'nin kıldırmasını vasiyet ettiği söylenir.

Şeyh Ensarî ise fıkıh usulü ilmi üzerinde sağlam bir şekilde durarak mücadele etmiştir. Kendisinin, "Eğer Emin Esterabadî yaşasaydı benim usulümü kabul ederdi." dediği söylenir.

Elbette ahbarî ekolü bu direnişler sayesinde yenilgiye uğradı ve şimdilerde kıyıda köşedeki birkaç kişi dışında takipçisi kalmadı. Fakat Molla Emin'in hızlı ve güçlü bir şekilde beyinlere nüfuz eden ve az çok iki yüz yıl varlığını sürdüren ahbarî fikirleri, tamamen beyinlerden temizlenmemiştir. Hala bile birçoklarının Kur'ân tefsir ederken bir hadis olmadığında tefsiri caiz bilmediklerini görüyoruz. Ahbarîliğin katılığı ahlakî, toplumsal ve hatta fikhî meselelerin bir bölümü üzerinde hüküm sürmektedir. Şimdilik bunları açıklama imkânına sahip değiliz.

Ahbarî görüşün avam halka nüfuz edip gelişmesinin nedeni, avam tarafından beğenilmeleridir. Zira söyledikleri; biz kendimizden bir söz söylemiyoruz, kulluk ve itaat ehliyiz, İmam Muhammed Bâkır'ın (a.s) ve İmam Cafer Sadık'ın (a.s) sözünden başka bir sözü söylemiyoruz, biz masumların söylediklerini söylüyoruz, gibi halkı yanıltıcı türden sözlerdir.

Şeyh Ensarî, *Fevaidü'l-Usul* adlı kitabında, beraat ve ihtiyat bahsinde ahbarî ekolünden olan Seyit Nimetullah Cezayirî'den nakille şöyle diyor:

Acaba akıllı bir insan, kıyamet gününde Allah'ın kullarından bir kulu (yani bir ahbarîyi) getirselers ve ona sorsalar nasıl amel ediyordun ve o da dese ki, masumların buyruğuna göre amel ediyordum, masum sözü olmayan yerde ihtiyat ediyordum, böyle bir kimsenin cehenneme ama diğer taraftan masumların sözüne karşı kayıtsız olan bir kimsenin ise (yani içtihat ekolünden usulî bir kimsenin), cennete gideceğine ihtimal verebilir mi? Hâşâ ve kella.

Müçtehitlerin buna verdiği cevap, bu tür kulluk ve teslim masumların sözüne değil, cehalete olduğu şeklindedir.

Eğer gerçekten masumun sözünün varlığı kesinlik kazanırsa buna herkes teslimdir; ancak siz cahilce her duyduğunuza inanmak ve teslim olmak istiyorsunuz.

Sözün burasında katı ahbarî fikir ile içtihadî fikir arasındaki farkın anlaşılması için, yenilerde karşılaştığım bir meseleyi örnek olarak sunacağım.

İki Düşünce Tarzına Örnek

Birçok hadiste sadece namazda değil, hatta tüm hallerde sarığın bir ucunun boğazın altına bırakılması emredilmiştir. Bu hadislerden biri şöyledir:

Müslüman ile müşrikin arasındaki fark, sarığın bir ucunun boğazın altına bırakılmasındadır.

Ahbarîlerden bir kısmı, bu ve benzeri hadislerle bakarak sarığın bir ucunun devamlı olarak (her zaman ve mekânda) boğazın altına bırakılması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak içtihadı iyi gözle bakmayan Molla Muhsin Feyz dahi, *Va'fi* kitabının ez-ziyyu ve't-tecemmül babında şöyle demiştir:

Eskiden müşrikler sarıklarının ucunu başlarının üstüne sararlardı ve buna da "igtîat" derlerdi. Eğer bir kimse aynı şekilde sarık sarsa, "Ben de onlardan biriyim." manasına gelirdi. Bu hadis, bu şiar ile mücadele etmeyi ve müşriklere uymamayı emretmektedir. Ancak bugün artık bu şiar ortadan kalkmıştır. O halde bu hadise amel etmek için bir mevzu kalmamıştır. Şimdi bunun tersi olarak herkes sarığının ucunu başının üstüne sarmaktadır. Artık eğer bir kimse sarığının ucunu boynuna bıraksa, haram işlemiş olur. Zira bu hareket herkesin dikkatini çekeceği için şöhret elbisesi hükümündedir ve şöhret elbisesi de haramdır.

Bu konu hakkında ahbarî ekolünün ruhsuz ve katı görüşü şöyledir: "Bu hadisin metninde sarığın ucunun boynun

altına bırakılması emredilmiştir. O halde bu konu hakkında konuşmak, görüş belirtmek ve içtihat etmek gereksizdir."

İçtihat taraftarlarının görüşü de şöyledir: "Bize yönelik iki emir vardır; biri müşriklerin şiarı olan sarığın baş üstüne sarılmasından sakınmak ki bu aynı zamanda hadisin içeriğinin ruhudur, diğeri ise şöhet elbisesini terk etmektir. Müşriklerin bu şiarının var olduğu ve Müslümanların o şiarda sakındığı günlerde, sarığın boyun altına bırakılması herkese vacipti. Ancak bu konunun ortadan kalktığı, şiar olmaktan çıktığı ve hiç kimsenin sarığı boyun altına bırakmadığı bugünlerde, sarığı boyun altına bırakmak, şöhet elbisesinin alametlerinden biridir ve bu haramdır."

Bu, iki ekol arasındaki görüş farklılığı hakkında vermek istediğim bir örnekti. Buna benzer örnekler bir hayli çoktur.

Vahid Behbehanî'nin şöyle dediği naklolmuştur: "Bir zaman şevval ayının hilâlinin görüldüğü tevatür yolu ile sabit olmuştu. O kadar çok insan bana gelip ayı gördüklerini söylediler ki, artık benim için hilâlin görüldüğüne dair yakın hâsıl olmuştu. Ben de o günü ramazan bayramı ilan ettim. Ahbarîlerden biri, bana 'Hilâli sen kendin görmedin ve adil oldukları kesin olan insanlar da gördüklerine dair şahadet etmediler. O halde neden bayram olduğunu ilan ettin?' diyerek itiraz etti. Ben de tevatür olduğunu ve bunun bende yakın oluşturduğunu söyledim. Bana 'Hangi hadiste tevatürün hüccet olduğu söylenmiştir?' dedi."

Yine Vahid Behbehanî diyor ki: "Ahbarîler o kadar donuk fikirlidirler ki, mesela eğer bir hasta, bir masum imamın yanına gitse ve imam ona, soğuk su iç, dese, bunlar dünyadaki tüm hastalara "ne zaman hasta olursanız soğuk su için, ilacı soğuk sudur" diyeceklerdir. Bu emrin tüm hastalara değil, sadece o insana verilmiş bir emir olduğunu anlayamayacak kadar donuk fikirlilerdir."

Çok meşhur bir olay vardır. Bazı ahbarîler ölülerinin kefenlerine şahadeteyni yazarlardı. Ancak yazdıkları şahadeteyn şu şekildeydi: "İsmail Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet eder..." Peki şahadeteyni neden İsmail'in adına yazarlardı?! Zira hadiste geçtiği üzere İmam Cafer Sadık (a.s) oğlu İsmail vefat ettiğinde onun kefenine bu şekilde yazmıştı.

Ahbarîler, İmam'ın oğlunun adı İsmail olduğundan öyle yazıldığını düşünemiyorlar. Mesela şimdi Hasan Guli Bey vefat etse, neden onun adını değil de İsmail'in adını yazalım? Ahbarîler bu sorunun cevabında "Bunlar artık içtihad girer ve bu akla dayanmaktır. Biz kulluk, teslim ehliyiz ve imamların dediklerini aynen uyguluyoruz. Kendimizce bir şeyler söyleyemeyiz." demektedirler.

Gayri Meşru Taklit

Şimdi de taklit konusuna değinelim. Taklit, meşru ve gayri meşru olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir çeşit taklit, şahsın bulunduğu muhite ve adetlere körü körüne uymasındır ki bu elbette gayri meşru olan bir taklittir. Bu tür taklidi Allah Teala Kur'ân'da yermektedir:

Biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız.¹

Taklidin meşru ve gayri meşru olmak üzere iki kısım olduğunu söylerken gayri meşru taklitten kastım sadece çevre ve ecdadın körü körüne taklit edilmesi değildir. Söylemek istediğim, âlimi cahilce taklit etmek, fakihe amiyane rücu etmek şeklindeki taklidin iki çeşit olduğudur: Meşru ve gayri meşru.

Son zamanlarda duyduğuma göre, taklit mercii arayan bazı kişiler "teslim olmak" için birisini bulmaya çalıştıklarını söylüyorlar. İslâm'da emredilen taklidin, "teslim olmak" şek-

1- Zuhurf,23.

linde değil, göz açmak ve gözü açık olmak şeklinde olduğunu söylemek istiyorum. Taklit eğer teslim olmaya dönüşürse binlerce fesat ortaya çıkar.

Burada bu konuda tafsilatlı bir hadisi yazdım ve sizin için üzerinden okuyorum:

Ve ama sakınan ve kendini koruyan, heva ve hevesine muhalefet edip Mevlasına itaat eden her bir fakihe avam taklit etmelidir.

Bu hadis, taklit ve içtihadın dayanaklarından. Şeyh Ensarî bu hadis hakkında "Doğruluğun eserleri bu hadiste kendini göstermektedir." demiştir.

Bu hadis, aşağıdaki ayetin açıklamasında gelir:

Onların içinde bir de ümmiler var ki, Kitabı bilmezler, bütün bildikleri birtakım kuruntular (yahut kullaktan dolma şeyler)dir; onlar sadece zannediyorlar.¹

Bu ayet, din âlim ve önderlerinin ardından giden cahil ve avam Yahudileri kınama amacıyla nazil olmuştur. Yahudi âlimlerin hoş olmayan yöntemlerini zikreden ayetlerin ardından gelmektedir. Onların bir kısmının, semavî kitapları hakkında hiçbir şey bilmeyen, kendi düşünceleri, arzuları ve vehimlerinin arkasından giden cahil ve nadan kişiler olduğu buyrulmaktadır.

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) Gayri Meşru Taklit Hakkındaki Hadisi

Bu ayetin açıklamasında, bir şahsın İmam Cafer Sadık'a bu cahil ve avam Yahudilerin âlimlerinden duydukları her şeyi kabul etmekten başka yolu yoktu, diye arz ettiği bir hadis geçmektedir. Eğer bir kusur varsa Yahudi âlimlerinin kusurudur. Niçin Kur'ân hiçbir şey bilmeyen, sadece âlimlerine

1- Bakara,78.

uyan zavallı avam halkı yermektedir? Yahudilerin avamıyla bizim avamımız arasındaki fark nedir? Avamın âlimleri taklit etmesi kınanmıştır, öyleyse âlimlerimizi taklit eden bizim avamımız da kınanması gerekir. Onların kendi âlimlerinin sözünü kabul etmemesi gerekiyordusa bizimkilerin de kabul etmemesi gerekir.

İmam şöyle buyurdu:

Bizim avamımız ve âlimlerimiz ile Yahudilerin avam ve âlimleri arasında hem bir fark, hem de bir yünden benzerlik vardır. Benzer oldukları nokta Allah'ın âlimleri bu tür taklitte, bizim avamımızı da kınadığıdır. Ama aradaki fark açısından bu ikisi aynı değil.

O kişi "Ey Resulullah'ın oğlu, açıklayınız." deyince İmam devamla şöyle buyurdu:

Yahudilerin avamı, âlimlerinin açıkça yalan söylediğini, rüşvet almaktan çekinmediklerini, hükümlerinde tanıdık ve rüşvetin etkili olduğunu, kavmiyetçilik yaptıklarını, şahsî kinlerini işlerine karıştırdıklarını, hakkı hak etmeyene verdiklerini görüyorlardı.

Sonra şöyle buyurdu:

Allah'ın genel olarak herkesin yaradılışına yerleştirdiği fitrî ilhamlar gereği, bu tür davranışlarda bulunan kişilerin arkasından gidilmeyeceğini, Allah ve peygamberlerinin sözlerinin bu tür kişilerin ağızından duyup uygulanamayacağını biliyorlardı.

Burada İmam, kimsenin Yahudi avamının din emirlerine aykırı hareket eden âlimlerinin sözünü dinlememeleri gerektiğini bilmediklerini söyleyemeyeceğini anlatmak istiyor. Zira burada mesele, kimsenin bilmemesi meselesi değildir. Bu konu hakkındaki ilmi, Allah tüm insanların fıtratına yerleştirmiş ve herkesin aklı bunu anlayabilecek kapasitededir. Mantık ehlinin deyimiyle, delili kendisiyle birliktedir. Varlık felsefesi paklık ve heva ve hevesin terki olan kimse, dünyaya

kulluk peşine düşerse, aklın hükmü o kimsenin sözünü dinle-memek yönünde olacaktır. Daha sonra şöyle buyurdu:

Bizim avamımızın durumu da bu minval üzeredir. Onlar da kendi fakihlerinde çelişki, şiddetli taassup, dünyaya ilgi, salih olmadığı halde yandaşlarını ko-ruma, ihsan ve iyilik ehli oldukları halde karıştılarını ezme gibi amelleri gördükleri halde görmemezlikten gelir ve takipçiliğe devam ederlerse Yahudi avamları-ya aynı olurlar. Onlar da aynı şekilde kınanırlar.¹

Övülen ve meşru olan taklidin "teslim olma" ve göz ka-pama demek olmadığı, aksine gözü açık ve dikkatli olmak demek olduğu anlaşıldı. Aksi takdirde suça ortaklık ve me-suliyet vardır.

Günahların Âlimlere Etki Etmediğine Dair Avamın Düşüncesi

Halk arasında bazıları günahın etkilerinin herkes üzerin-de aynı olmadığını düşünüyorlar. Sıradan halk üzerinde gü-nahın etkisi vardır ve onları takva ve adaletten düşürür; ama âlimler üzerinde böyle bir etkisi yoktur. Âlimlerde bir tür gü-naha düşmeme özelliği vardır. Az su ve çok su arasındaki fark gibi. Bu, kürlük derecesine ulaşmış çok suya necasetin etki et-memesi gibidir. Oysaki İslâm kimseyi günaha düşmeme özel-liğine sahip kılmıyor, hatta Resulullah'ın (s.a.a) şahsını bile. Niçin "**De ki: Eğer Rabbime isyan edersem, büyük bir günün azabından korkarım!**"² diyor? Niçin "**Sana ve senden öncekile-re şöyle vahiy edildi: Andolsun, eğer (Allah'a) ortak koşarsan amelin boşa çıkar ve kaybedenlerden olursun!**"³ buyuruyor?

1- İhticac-ı Tabersî, c.2, s.263. İmam Hasan Askerî'ye (a.s) mensup tefsirden nakille. "bi't-tereffug" yerine bi't-terefruf getirilmiştir.

2- En'âm, 15.

3- Zümer, 65.

Tüm bu öğretiler ayrımcılığın ve günaha düşmeme diye bir şeyin kimse için söz konusu olmadığını anlatmak içindir.

Musa ve salih kulun Kur'ân'da geçen hikâyesi oldukça ilginçtir. Bu hikâyeden çıkarılacak en önemli sonuç, kanun, esas ve temelleri yıkıp harap etmeyen takip ve teslim olmanın beğenildiğidir. İtaat edilene esas ve temellere aykırı hareket ettiği görüldüğünde sessiz kalınamaz. Hikâyede salih kulun yaptıkları, daha geniş bir açıyı görebildiği ve konunun derinine vakıf olduğu için esaslara aykırı değil, bilakis vazife idi. Ama burada konuşulması gereken Musa'nın neden sabretmeyip yapılanları tenkit ettiğidir. Üstelik karışmayacağına ve itiraz etmeyeceğine dair söz vermiş idi. Bunun sebebi işin sırrını ve derinliğini bilmemesidir. Elbette eğer işin sırrını bilseydi zaten itiraz etmezdi ve yapmaya çalıştığı da bu sırra ulaşmak idi. Onun imanı, görünüşü ilâhî kanun ve esaslara aykırı olan işler karşısında susmasına izin vermiyordu. Derler ki bu salih kulun yaptıkları kıyamete kadar tekrarlansaydı, Musa işin aslını öğrenene kadar itiraz ve tenkit etmeye devam ederdi.

Musa ona diyor ki: "Sana öğretilenden, bana da bir bilgi öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?" O cevabında: "Sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın." dedi. Sonra bizzat kendisi bunun sebebinin güzel bir şekilde beyan ediyor: "Sana bildirilmeyen bir şeye nasıl dayanabilirsin?" Musa: "İnşallah beni sabredici bulursun, senin emrine karşı gelmem." dedi. Musa, işin aslını öğrensem de öğrenmesem de sabredip muhalefette bulunmam demedi. Sadece, umarım bu tahammül bende oluşur, dedi. Elbette bu tahammül, Musa işin sırrını öğrendiğinde ortaya çıkıyor. Sonra o, Musa'dan işin sırrını öğrense de öğrenme de sessiz olması ve itiraz etmemesi hakkında daha açık bir söz almak istedi. "O halde, dedi, eğer bana tabi olursan ben sana anlatıncaya kadar (yaptığım) hiçbir şey

hakkında bana soru sorma."¹ Bundan sonrasında Musa'nın bu sözü kabul edip etmediğine dair bir ayet yoktur. Ayette sadece beraber yola koyulduklarına dair bilgi vardır. Hikâyenin sonuna kadar hepiniz az çok neler olduğunu duymuşsunuzdur.

Âlimi cahil bir şekilde taklit etmenin teslim olmakla bir ilgisi olmadığını arz etmek istedim. Cahilin gayri meşru şekilde âlimi taklidi, taklidin teslim olma ve "Cahilin âlim üzerinde konuşmaya hakkı yok, biz anlamayız, belki de şer'î vazifemiz şöyle şöyle olmasını gerektiriyor." düşüncesine bürünen bir taklittir.

Bu hikâyeyi İmam Cafer Sadık'ın (a.s) hadisinin teyit ve tasdiki olarak arz ettim.

Meşru Taklit

İmam, beğenilmeyen taklit hakkında daha önce naklettiğim sözlerinin ardından, beğenilen ve meşru olan taklidi şöyle anlatıyor:

Nefsine hâkim olan, dinini koruyan, heva ve hevesine muhalefet eden ve Mevlasına itaat eden fakihleri, avam taklit etmelidir.

Kendisini koruyan, şeytanın "Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat; atlıların ve yayalarınla onların üzerine yaygarayı bas; mallarda ve evlâtlarda onlara ortak ol; onlara (çeşitli) vaatler de yap (vaatleriyle onları oyala)."² tarzı ıslık ve davetlerinin üzerinde tesir etmediği, dinini koruyan ve satmayan (kastedilen toplumda ve halk arasında dini korumak da olabilir), nefsinin heva ve heveslerine uymayan ve ilâhî emirlere itaat eden böyle bir fakihi avam taklit edebilir.

1- Kehf, 66- 70.

2- İsrâ, 64.

Elbette ruhanî bir âlimin nefsinin istekleriyle mücadelesi, avam bir kimsenin nefsiyle mücadelesinden farklıdır. Zira herkesin nefsinin istekleri ayrı ayrıdır. Genç birisinin nefsinin istekleri bir şeydir, yaşlının ki başka bir şey. Her makamda, derecede ve yaşta nefsin farklı istekleri vardır. Ruhanî bir âlimin nefsinin isteklerine uyması konusunda, örneğin şarap içip içmediğine bakmak ölçü olmaz. Kumar oynuyor mu oynamıyor mu, namaz ve orucu terk ediyor mu etmiyor mu gibi meseleler bu konuda ölçü değildir. Âlimlerin nefislerine düşkünlük ölçüsü makama olan meyilleri, el öptürme, şöhrat, sevilme ve halkın peşlerinden gitmesine olan ilgileri, rahat bir yaşantı sürebilmek için beytûlmali harcamaları, yakınları ve özellikle de evlâtlarına beytûlmali açmaları gibi konularda belli olur.

İmam (a.s) daha sonra şöyle buyurdu: *"Bu özelliklere bazı Şia fakihleri sahiptir, hepsi değil."* İmam'ın özellikle bu son cümleleri içtihat ve taklit meselesine delil teşkil etmektedir.

Sonuç olarak içtihat ve taklidin meşru ve gayri meşru olmak üzere iki kısımdan oluştuğu belli oldu.

Niçin Ölü Birisini Taklit Etmek Caiz Değildir?

Fıkıhta kabul edilmiş kurallardan birisi de başlangıçta bir ölüyü taklit etmenin caiz olmamasıdır. Ölüyü taklit sadece hayatında da kendisinden taklit edilen bir müçtehidin ölümünden sonra da taklidine devam niteliğinde caiz olabilir. Nitekim ölüyü taklit etmeye devam edebilmek de yaşayan müçtehidin izin ve onayına bağlıdır. Benim bu konunun fikhî delilleriyle işim yok. Bu fikrin, hedefinin anlaşılması şartıyla, çok esaslı bir fikir olduğunu söylemekle yetineceğim.

Bu fikrin ilk faydası bu yolla dinî ilim havzalarının devamının sağlanması, İslâmî ilimlerin korunması ve hatta gün-

den güne ilerleyip kemale ulaşması ve halledilmemiş meselelerin halledilmesi gibi konulara vesile olmasıdır.

Bizim tüm sorunlarımız geçmiş âlimler tarafından çözüme kavuşturulmuş değildir. Kelam, tefsir, fıkıh ve diğer İslâmî ilimlerde binlerce halledilmemiş sorun vardır. Birçoğu eski büyük âlimler tarafından halledildiyse de, kalan birçoğu da gelecektekiler tarafından çözülmeyi beklemektedir. Yavaş yavaş her alanda daha iyi ve daha geniş kitaplar yazılmalı ve tüm bölümler daha ileriye götürülmelidir. Nitekim geçmişte de tefsir, kelam, fıkıh bu şekilde geliştirilmiştir. Bu kafilenin yolculuğunda durmadan ilerlemesi gerekir. Yaşayan müctehitleri taklit etmek ve onlara yönelmek, İslâmî ilimlerin devamına ve kemaline bir vesiledir.

Diğer bir neden ise, Müslümanların yaşamlarında her gün yeni meselelerle karşılaşp vazifelerinin ne olduğunu bilmemeleridir. Bu ise, dinamik fikirlerin ve yaşayan fakihlerin varlığını ve bu büyük ihtiyacı karşılamalarını gerektirir. İhtihat ve taklit hakkındaki hadislerden birinde şöyle geçer:

Karşılaştığınız olaylarda hadislerimizi rivayet edenlere başvurun.¹

Karşılaştığınız olaylardan kasıt zaman zaman ortaya çıkan yeni meselelerdir. Farklı dönem ve yüzyıllardaki fıkıh kitapları dikkatle mütalaa edilecek olursa, halkın ihtiyaçları doğrultusunda yeni meselelerin fıkha eklendiği, fakihlerin bunları cevaplamaya çalıştıkları ve bundan dolayı fikhin hacminin zamanla genişlediği görülecektir.

Eğer bir kimse ciddi bir araştırma yaparsa, hangi meselelerin hangi yüzyılda, hangi bölgede ve hangi ihtiyaçla fıkıh ilmine girdiğini bulabilir. Eğer yaşayan müctehit, güncel meseleleri aydınlatmayacaksa, canlı ile ölü müctehidin arasında ne

1- İhticac-ı Tabersî, c.2, s.283. "hadislerimiz" yerine "hadisimiz" kimesesi kullanılmıştır.

gibi bir fark olabilir? Eğer yaşamayan bir müçtehit taklit edilecekse, o halde yaşayan müçtehitlerin itirafıyla kendilerinden daha âlim ve araştırmacı olan Şeyh Ensarî taklit edilmelidir.

Aslında içtihadın şifresi, genel emirlerin yeni ve değişken meselelere tatbik edilmesindedir. Gerçek müçtehit, bu şifreyi çözmüş olan müçtehitlerdir. Müçtehit, mevzuların nasıl değiştiğine ve tabiatıyla hükümlerin de nasıl farklılaştığına dikkat etmelidir. Yoksa üzerinde eskiden düşünülmüş olan mevzular hakkında tekrar düşünmek, verilen hükmün kaynağı ve delili noktasında değişikliğe gidip kaynağın ihtiyat değil de daha net delil olduğunu veya gösterilen delili yetersiz bulup ihtiyat gereği olduğunu açıklamak hüner değildir ve bu tür konular hakkında ortalığı ayaklandırmaya da gerek yoktur.

Elbette içtihadın birçok şartları ve mukaddimesi vardır. Müçtehit, Arap edebiyatı, mantık, fıkıh usulü, hatta İslâm tarihi ve diğer mezheplerin fıkıhları gibi çeşitli ilimleri okumuş olmalıdır. Gerçek ve adam akıllı bir fakih olabilmek için, uzunca bir müddet devamlı bu ilimle meşgul olunmalıdır. Sadece sarf, nahiv, meani, beyan, mantık ve sonra satıhların *Fevaid*, *Mekasib* ve *Kifaye* gibi belirlenmiş birkaç kitabı okumakla ve daha sonra da birkaç yıl ders-i harice (uzmanlık derslerine) katılmakla hiç kimse müçtehitlik iddiasında bulunamaz ve *Vesail* ve *Cevahir* kitaplarını önüne koyarak fetvaları sıralayamaz. Bunlara ilave olarak tefsir ve Resulullah'tan (s.a.a) İmam Hasan Askeri'nin (a.s) dönemine kadar geçen iki yüz elli yıllık dönemde masumlardan nakledilen hadisleri, nerede ve hangi sebeple nakledildiklerini, nakledenlerin durumlarını ve tabakalarını bilmelidir.

Ayetullah Burucerdî (Allah makamını yüce kılsın) gerçekten bir fakihti. Benim isimleri söyleme gibi bir alışkanlığım yoktur ve o hayattayken konuşmalarımda adını ağzıma almış değilim. Ancak şu an vefat etmişlerdir ve benim için

dünyevi bir saik söz konusu değildir. Bu yüzden diyorum ki, o gerçekten çok iyi bir fakihti; bu saydığım ilimlerin hepsine vakıf birisiydi. Tefsir, hadis, rical ve diğer mezheplerin fikhî görüşlerine olan ilmi tamdı.

Fakihin Dünya Görüşünün Fetvalarındaki Etkisi

Fakih ve müçtehidin işi, kaynaklardan hareketle hüküm belirlemektir. Ancak konulara geniş bakışının ve onları kavrayıcı bilgisinin, başka bir tabirle dünyaya bakış açısı tarzının, fetvalarında çok büyük etkisi vardır. Müçtehidin, fetva vermek istediği konular hakkında, o konuyu tüm detaylarıyla kavrayıcı bir bilgiye sahip olması gerekir. Devamlı evinde oturan ve medresede vakit geçiren bir fakih ile daima hayattaki gelişen olaylarla iç içe olan bir fakihi kıyasladığımızda, her birinin aynı şer'î delillere başvurduğunu ancak farklı neticeler çıkardıklarını görürüz.

Bir örnek vereceğim. Farz edin ki bir kişi, kür suyun veya cari suyun çokça olduğu, su depolarının, havuzların, nehirlerin olduğu bir şehirde büyümüştür. Bu kişinin, necaset ve taharet hakkında fetva vermek isteyen bir fakih olduğunu da farz edelim. Haliyle geçmiş yaşantısı ile hadis ve rivayetlere müracaat edecek ve ihtiyata çok yakın ve birçok şeylerden kaçınılması yönünde fetvalar verecektir. Ancak bu şahıs hacca gittiğinde ve oradaki su sıkıntısını yakından görüp necaset ve taharet problemlerini yaşadığında, ister istemez necaset ve taharet hakkında görüşleri fark edecektir. Yani böyle bir yolculuktan sonra, konu hakkında nakledilen hadis ve rivayetler onun için farklı anlamlar içerecektir.

Eğer bir kimse, müçtehitlerin fetvalarını dikkatle inceleyecek olsa ve müçtehitlerin yaşantılarını da özenle gözlemlese, fakihlerin geçmişlerinin ve medrese haricinde edindikleri bilgilerin düşüncelerinde ne denli etkili olduğunu görecektir.

t.me/caferilikcom

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Öyle ki, Arap'ın fetvası Arap, acemin fetvası acem, köylünün fetvası köylü ve şehirlinin fetvası şehirli kokusu verecektir.

Bu din, son dindir; belirli bir zamana veya belirli bir mekâna mahsus değil, bilakis tüm zaman ve mekâna hitap eden bir dindir. Beşerin yaşam düzenini sağlamak ve geliştirmek için gelmiştir. O halde bir fakih nasıl olur da tabii hayatın düzen ve gelişmelerinden habersiz kalıp yaşamın tekâmül ve ilerlemesine inanmaz? Tüm bunlardan uzak duran bir müçtehidin gelişmiş ve yüce din hükümlerinden yola çıkarak insanları olaylar karşısında yönlendirmesi, değişim ve ilerlemeler karşısında doğru bir değerlendirme yapabilmesi nasıl mümkün olabilir?

Gereklilikleri İdrak Edebilme

Bizim şu anda dahi fakihlerimizin sadece konunun ehemmiyeti ve gereğine binaen bir şeyi vacip kılan türden fetvaları fıkhumızda vardır. Yani elde yeterli ve açık bir ayet ve hadis yoluyla ulaşılmış bir nakil yokken, muteber bir icma da söz konusu değilken fakihler dördüncü esas olan akıldan tek başına yararlanmışlardır. Fakihler bu tür meselelerde konunun öneme dikkatle ve önemli konularda yapılması gerekenin İslâm ruhunda muhakkak açıklanmış olacağı görüşüne aşinalıklarıyla ilâhî hükmün nasıl olacağını bildiriyorlar. Aynen velayet meselesi ve teferruatları hakkında fetva verdikleri gibi. Eğer meselenin ne kadar önemli olduğunu anlamasalar idi fetva da vermeyeceklerdi. Bir konunun önemini anladıklarında fetva da vermişlerdir. Benzeri konularda eğer fetva verilmemişse bunun nedeninin konunun gerek ve ehemmiyetine dikkat edilmediği olduğu görülecektir.

Önemli Bir Öneri

Burada ben fıkhumızın gelişmesi ve ilerlemesi için çok faydalı olacak bir öneride bulunacağım. Bunu daha önce

merhum Ayetullah Hacı Şeyh Abdulkerim Hairî Yezdî buyurmuşlardı, ben onun önerisini arz edeceğim.

Kendisi, halkın tüm meselelerde bir kişiyi taklit etmesinin ne lüzumu var demişti. Fıkıhta uzmanlık alanlarının belirlenmesi daha iyidir. Yani genel fıkıh eğitimi alındıktan sonra herkes belli bir bölümde uzmanlaşsın ve halk da her uzmanlık konusunda, işin uzmanını taklit etsin. Örneğin bazıları uzmanlığını ibadetler üzerine, bazıları alışveriş, diğer bazıları siyaset ya da ahkâm (diğer bir deyişle fıkıh) üzerine yapsın. Tıpta da böyledir. Uzmanlık alanları vardır ve her doktor bir alan üzerinde uzmanlaşır. Bazıları kalp, bazıları göz, bazıları kulak, burun, boğaz ve diğer konuların uzmanı olurlar. Böylece herkes kendi bölümünde daha iyi araştırma yapabilir. Zannederim bu konu Seyyid Ahmet Zencanî'nin *el-Kelamu Yecurru'l-Kelam* adlı kitabında yer almaktadır.

Bu öneri çok iyi bir öneridir. Ben de fıkıhta uzmanlaşma gerekliliğinin yüz yıldan beridir ortaya çıkmış bir ihtiyaç olduğunu ekliyorum. Fiilî durumda ya fakihler fıkıhın gelişiminin önünü alıp durduracaklar, ya da bu öneriyi teslim olacaklar.

İlimlerde Uzmanlık Alanlarının Belirlenmesi

Zira ilimlerde alanların belirlenmesi hem ilimlerin kemalelinin sonucudur ve hem de sebebi. Yani ilim zamanla gelişir ve bir kişinin ilmin tüm meseleleri üzerinde araştırma yapabilmesi imkânsızlaşır. Alanların belirlenmesi ve uzmanlaşılması kaçınılmaz olur. Öyleyse ilimde uzmanlık alanlarına ayrılma, ilmin ilerlemesinin bir neticesidir. Diğer taraftan uzmanlık alanlarının ortaya çıkması ve fikirlerin o alanlara mahsus meselelere yoğunlaşması daha fazla ilerlemeye sebep olur.

Tıp, matematik, hukuk, edebiyat, felsefe gibi tüm dünyaya ilimlerinde uzmanlık alanları ortaya çıkmış ve bu nedenle tüm bu alanlarda ilerleme ortaya çıkmıştır.

Fıkıhın Bin Yıllık Gelişimi

Fıkıhın çok sınırlı olduğu bir zaman da vardı. Şeyh Tusî'den önceki fıkıh kitaplarına bakarsak ne kadar küçük ve sınırlı olduklarını görürüz! Şeyh Tusî *Mebhut* adlı kitabını yazarak fıkıhı yeni bir merhaleye geçirdi ve geliştirdi. Her dönem âlim ve fakihlerin çalışmaları sonucu yeni meseleler ve yeni araştırmalar fıkıhın hacmini arttırdı. Öyle ki yaklaşık yüz yıl önce *Cevahir*'in yazarı bir dönemin fıkıhını yazmaya çalıştığında oldukça fazla bir zahmetle buna muvaffak oldu. Derler ki kendisi yirmi yaş civarında bu işe başladı, fevkalade bir yetenek, sürekli çalışma ve uzun bir yaşamla birlikte ancak ömrünün sonlarına doğru bu kitabı bitirmeyi başardı. *Cevahir*'in bu bir dönemi ele alan kitabı altı kalın cilt olarak basılmıştır. Kendi döneminin ayrıntılı ve örnek fıkıh kitabı olan Şeyh Tusî'nin *Mebhut* adlı eserinin ise *Cevahir*'in bir cildinin yarısından daha az olduğunu söylesek yeridir. *Cevahir*'in yazarından sonra Şeyh Murtaza Ensarî bir fıkıh kaynağı üzerinde daha çalışmış ve *Mekasib* ile *Taharet* adlı eserler ortaya çıkmıştır. Ondan sonra ise kimsenin aklının ucundan bu tür açıklama ve araştırmaya sahip bir fıkıh tarihi yazmak ya da tedris etmek geçmemiştir.

Dünyadaki tüm ilimlerle beraber fıkımızın da gelişmesi ve ilerlemesi, geçmiş âlim ve fakihlerin çalışmasıyla olmuştur. Şimdi ise âlim ve fakihlerimiz ya gelişmenin önünü alıp ilerlemeye engel olacaklar ya da halkın ihtiyaçlarına göre taklit edebileceği uzmanlık alanları oluşturacaklar. Halk da doktora gittiğinde nasıl uzmanlığını ayırt ediyorsa fıkıhta da aynı şekilde ayırt edecek.

Fıkhi Şura

Ne kadar söylense o kadar faydalı olacağına inandığım başka bir önerim daha var. Dünyada her ilim alanında uzmanlaşmaya gidildiği, bu sayede de ilerleme ve gelişme yaşandığı

her akıllı insan tarafından görüldüğü gibi ilerleme ve gelişme sağlayan önemli başka bir etken daha olmuştur ve vardır. O da her bölümün ileri düzeydeki görüş sahibi bilim adamlarının arasında işbirliği olduğu konusudur. Günümüz dünyasında ferdî görüş ve hareketin bir değeri yoktur. Tek başınalığın elinden bir şey gelmiyor. Her bölümün âlim ve bilginleri arasında sürekli görüş alışverişi vardır. Herkes kendi düşüncelerini diğer görüş sahiplerine sunmaktadır. Hatta bir kıtanın bilginleri, diğer kıtaların bilginleriyle işbirliği yapmaktadırlar. Büyük bilginler arasındaki bu işbirliği ve görüş alışverişinin neticesi, faydalı ve doğru görüşlerin daha hızlı yayınlanması ve yanlış görüşlerin daha hızlı çürütülmesi ve görüş sahiplerinin yanlış üzerinde devamlılık göstermemesidir.

Maalesef bizim aramızda henüz ne uzmanlık alanları belirlendi, ne işbirliği, ne de görüş birliği sağlandı. Bu vaziyette ilerleme ve sorunların halledilmesinin beklenemeyeceği açıktır.

İlmî müşavere ve görüş alışverişi delile ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır. Ama İslâm'da ileriye görmeye dair emirlerin bilinmesi açısından Kur'ân'dan bir ayete ve *Nehcü'l-Belâğa*'dan bazı cümlelere değineceğim.

Kur'ân'da, Şura Suresi'nde şöyle buyruluyor:

Rablerinin çağrısına gelirler, namazı kılarlar. İşleri, aralarında danışma ile dir. Kendilerine verdiğimiz rızktan hayır için harcarlar.¹

Bu ayet İslâm takipçisi müminleri işte böyle nitelendiriyor. İslâm açısından fikir alışverişinin iman ehlinin yaşam esaslarından biri olduğu görülüyor.

Nehcü'l-Belâğa'nın 212. hutbesinde İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor:

1- Şura, 38.

Bilin ki Allah'ın ilmini koruyan kullar vardır ki onu sıyanet ederler; kaynaklarını akıtıp dururlar. Birbirleriyle uzlaşarak buluşurlar, birbirlerine muhabbetle kavuşurlar. Birbirlerine ilim ve hikmet kadehini sunarlar; onu içip vefa ve nasihatle kanarlar.

Fıkıh alanında ilmî bir şura oluşturulursa fikir alışverişi tamamen amelî olacak, fıkıhta meydana gelecek gelişme ve ilerlemenin ötesinde, fetvalar arasındaki birçok ihtilaf da ortadan kalkacaktır.

Eğer fıkımızın dünyadaki diğer gerçek ilim dallarından biri olduğunu iddia ediyorsak diğer ilim dallarında kullanılan üslupları kullanmaktan başka bir çaremiz yoktur. Eğer diğer ilim dallarını takip etmezsek fıkıh bu dallardan biri değil demektir.

Gerekli ve faydalı başka bazı önerilerim daha vardı; ama vakit geçtiği için onları zikredemeyeceğim. Zira bunların zikri 45 dakika daha vakit alır. Bazı beylerin yollarının uzun olduğunu da biliyorum.

Konuşmanın başında şu ayeti okumuştum:

Ama her kabileden bir cemaatin dini iyice öğrenmeleri ve dönüp kavimlerine geldiklerinde, sakınmaları umuduyla onları uyarmaları için sefere çıkmaları gerekmez miydi?

Bu ayette açıkça Müslümanlardan bir gurubun fikhî konularda derinleşmesi ve diğerlerini bu yolla faydalandırması emredilmektedir.

Ayetteki "tefekkuh" kelimesinin kökü "fık"tır. Anlamı sadece anlamak değildir. Bir şeyi derinlemesine ve kâmil bir basiretle anlamaya fıkıh denilir. Ragıb, *Müfredat* adlı eserinde şöyle diyor: "Fıkıh açık bir hakikatten gizli bir hakikate ulaşılması demektir." Tefekkuh'un tarifinde ise şöyle deniyor: "Bir şeyi talep etti ve onda uzmanlaştı."

Bu ayet Müslümanlara, dini anlamada yüzeysel olmamaları, derin düşünmeleri ve emirlerin anlam ve ruhuna inmelerini söylüyor.

Bu ayet içtihat ve fakihliğin delilidir. Aynı zamanda bu ayet, bizim önerilerimizin de delilidir. Bu ayetle İslâm'da içtihat ve fıkıh geliştiği gibi, yine bu ayetle daha da gelişip gerekliliklere daha fazla dikkat edilmeli, fikhî şura hayata geçirilmeli, tek görüşlülük ortadan kaldırılmalı ve uzmanlık alanları oluşturulmalıdır, ta ki fıkımız kemal yolculuğuna devam edebilsin.

DİNÎ DÜŞÜNCEYİ İHYA ETMEK

Bismillahirrahmanirrahim¹

Ey inananlar! (Elçi), sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Elçisinin çağrısına koşun.²

Sohbetimizin konusu dinî düşüncenin canlandırılmasıdır. Akıllara bunun bir anlamı olmadığı gelebilir. Sanki bizim dini canlandırma gibi bir vazifemiz ya da hakkımız mı var? Oysa tam tersi dinin bizi canlandırması gerekir, biz dini canlandıramayız.

Daha da fazlası, bazıları konu başında okuduğumuz ayetin bile bu fikirle ters düştüğü eleştirisini yapabilir. Ayette şöyle buyruluyordu: "**Ey inananlar! (Elçi), sizi yaşatacak şeylere çağırdığı zaman Allah'ın ve Elçisinin çağrısına koşun.**" Yani Allah ve Resulü'nün davetini kabul edin, sizi canlandıracak dine çağıran Peygamberinizin davetini. Din size hayat verir.

İnsana hayat veren şeyin din olduğu anlaşıldı. Bu yaşamı kabul edecek olan da biz insanlarız. Öyleyse dinî fikirlerin canlandırılması da ne demek?

Öncelikle sohbetimizin konusunu dinî düşüncüyü canlandırmadır, dini canlandırma değil. Dini canlandırma dediği-

1- Bu konuşma 1340 yılı Mordad ayının 27'si Cuma günü öğleden sonra saat 8'de, aylık dinî encümünde yapılmıştır.

2- Enfal, 24.

mizi varsayalım. Dinin bizi canlandırması ile bizim vazifemizin dini canlandırmak olması arasında bir çelişki yoktur. Yani bu kısır döngü değildir.

Birinci ya da ikinci oturumumuzda takva hakkında sohbet ederken, takvanın insanı koruyucu olduğunu, koruduğunu söylemiştik. Aynı zamanda insanın takvayı korumakla vazifeli olduğunu da söylemiştik. Bu da bir kısır döngü değildir. Zira iki açıdan bakılmaktadır: Bizim bir açıdan takvanın koruyucusu olmamız gerek ve diğer açıdan takva bizim koruyucumuzdur.

Bu konuda da böyledir: Bizim dini canlandırmamız gerekir ve din de bizi canlandırıcıdır. Yani biz, hayat kaynağını canlı tutmalıyız. Mesela su bizim maddî yaşantımızda hayat kaynağımızdır. Ancak bu suyu bizim her türlü hastalık, kirlilik ve bulanıklıktan korumamız ve sağlıklı, canlı ve pak saklamamız gerekir. Dolayısıyla bizim suya karşı bir görevimiz vardır. Suyun da Allah Teala'dan aldığı kendine has özellikleri vardır.

Ayrıca dinin kendi tabirlerinde de bu ikisi birlikte zikredilmiştir. Okuduğum ayetteki gibi hem "din sizin için canlandırıcıdır" demiştir ve hem de bazı emirlerde "siz de dini canlandırmalısınız; bu görevi devamlı olarak yerine getirmelisiniz; dinin daima canlı kalmasına ve yok olmamasına dikkat ediniz" diye ya açıkça beyan veya işaret edilmiştir.

İmam Ali (a.s), anlaşıldığı kadarıyla son hutbesi olan meşhur konuşmasında, dostlarını ve halis yarenlerini dini canlı tuttukları vasfıyla yâd etmektedir: Nevf Bukalî şöyle anlatıyor: Ali, Cu'de b. Hubeyre'nin hazırladığı taşın üzerine çıktı. Üzerinde yün bir giysi vardı ve kılıcının kını ve çarıkları hurma lifindendi. Bu haliyle, minber gibi kullandığı o taşın üzerine çıktı ve insanları gözyaşlarına boğan o hutbesini irat etti. Sözlerinde dostlarını da andı:

Nerede din yolunda yürüyüp giden, gerçek uğruna can verip göçen kardeşlerim benim? Nerede Ammar, nerede (Ebu'l-Haysem) İbn Teyyihan, nerede Zü'ş-Şahadeteyn (Huzeyme b. Sabit)? Nerede ölüm için birbirleriyle ahitleşenler, nerede şahadetlerinden sonra zalimlere başları gidenler?

Daha sonra üzüntülü, belki de ağlamaklı bir halde şöyle buyurdu:

Eyvah Kur'ân'ı okuyup hükmünü tutan, yerine getiren, farzı düşünüp icra eden, sünneti diriltten, bida-ti öldüren, savaşa çağrılınca koşup gelen, kendilerine emredene uyan kardeşlerim benim.¹

İmam Ali (a.s), Ammar, İbn Teyyihan ve Huzeyme b. Sabit gibilerini, Hz. Peygamber'in (s.a.a) sünnetini diriltten kimseler olarak anmıştır. Sünnet, yani din. Din, Kur'ân ve sünnettir. Bunlar dinin kaynaklarıdır.

Nehcü'l-Belâğa'da Hüccet İbni'l-Hasan İmam Mehdi (a.f) hakkında bazı tabirler vardır. Aklımda kalan bir cümle şöyle: *"Ölmüş olan Kur'ân ve sünneti diriltir"*² Halk arasında ölen Kur'ân'ı ve sünneti canlandırır. Bu Ali'nin (a.s) tabiridir, benim değil: O gelir ve diriltir. Ehlibeyt İmamları'nın sekizincisi Mübarek İmam Rıza, Şiîlerden birine *"Velayetimizi canlandırınız."* buyuruyor. O kişi "Ne şekilde canlandırabiliriz?" diye arz ediyor. İmam şöyle emrediyor:

Sözlerimizin hakikatini, kelimamızın güzelliğini, yaşantımızı ve hakkımızdaki gerçekleri halka söyleyin ve açıklayın. Bu bizim yaptıklarımızı canlandırmaktır.

Yani bu bir kısır döngü değildir. Bizim dini canlandırmamız ve bununla vazifeli oluşumuz ile aynı zamanda dinin bizim en büyük yaşam kaynağımız olmasının bir sakıncası yoktur. Bu birincisi.

1- Nehcü'l-Belâğa, 180. hutbe.

2- Nehcü'l-Belâğa, 136. hutbe.

İkinci olarak konuşmamızın başlığının dini canlandırmak olmadığını, olsa bile bunun bir sakıncası olmadığını -ki bu konuyu açıkladım- söyledik. Ama hayır, biz bu kadar cüretli değiliz. Dinî düşüncemizin canlandırılması dedik, yani kendi düşünce tarzımızın canlandırılması.

Din canlıdır ve asla ölmez. Yani dinin o hakikati ölmez. Toplumda bir şeyin ölmesi ya da ortadan kalkması için, onun yerini alacak daha iyi bir esasın olması gerekir. Mesela Batlamius teorisi ilmî bir esas idi. Bir müddet için dünyada varlığını sürdürdü. Sonra yıldızbilimle ilgili başka bir teori ortaya çıkıp Batlamius teorisini ortadan kaldırdı. Aynı şekilde Anbasculus'un dört unsur ve dört tabiatla ilgili teorileri çürüdü.

Dinin hakikatleri ve genel esasları asla ölümlü değildir. Öldüğünü söylediğimiz şeyin -dinin kendisinde dile getirilen Kur'ân ve sünnetin ölmekte olduğunun- anlamı, halkın arasında öldüğü ve din hakkında halkın ölü bir fikir taşıdığıdır. Bizim kastımız budur. Yoksa din kendi zatında ölümlü de değildir, ölmekte de değildir.

İslâm'ın bir hesabı var, Müslümanların başka bir hesabı. İslâm yaşıyor, günümüz Müslümanları ise ölmüş. Dünya toplumbilimcilerine göre, İslâm ameli olarak yaşıyor. Yani şu anda dünya üzerindeki tüm kıtalarda (Asya, Afrika, Amerika, Avrupa ve hatta Avustralya'da) İslâm gelişme halindedir.

Belki de son zamanlarda yabancı dilden tercüme edilmiş makaleleri yayınlayan birçok gazeteyi okumuşsunuzdur. Ben yenilerde okudum, hangi gazete ya da dergi olduğunu söylemek istemiyorum. Bahis konusu, İslâm'ın nasıl olup da Amerika'da özellikle de alt tabakada, yani İslâm'ın içinde zühur ettiği tabakanın bir benzerinde, kendiliğinden ilerlediği ve önünün alınamadığı meselesidir. Az çok bilirsiniz, Avrupa'da da aynı şekildedir. Hatta bilim adamları, profesörler ve doktorlar arasında da ilerlemektedir. Siyah kıta Afrika'da ise durum ilginçtir. Hristiyan misyonerler yüklü bir bütçeyle, teş-

kilatla, planla Afrika'ya geliyorlar; ama başarılı olamıyorlar. Ama İslâm kendi kendine, bir kişiden diğer bir kişiye geçerek gelişme halindedir.

Dinî fikrin öldüğünü söylediğimiz yerler, asırlardır Müslüman olan ülkelerdir. Bizim halkımız ve benzeri halklara sahip bu ülkelerde, bu fikri kafalarda öldüren, yarı ölü yarı diri bir hale getiren etkenler ortaya çıkmıştır. Dinî fikirlerin canlandırılması başlığı altında konuşacağımız, üzerinde düşüneneğimiz yer siyah kıta değildir, oralarda ancak dinî fikir oluşturulması üzerinde konuşabiliriz. Aynı şekilde Avrupa, Uzakdoğu ve Japonya'dan da bahsetmiyoruz. Oralara da gidip önce dinî fikrin oluşturulması gerekir ve tüm buralarda zemin de hazırdır.

Dinî fikrin canlandırılmasına ihtiyacı olanlar bizleriz. Yani bizim dinimiz var, dinî fikrimiz de var; ama yarı uyur yarı uyanık bir halde, yarı ölü yarı diri bir halde, çok ama çok tehlikeli bir halde. Üzerinde konuşulması gereken konu işte budur.

Her Yüzyılda Bir Din Müceddidi Teorisi

Burada dinin ihtiyacı olan yenilenme ve canlandırılma fikri hakkında kısa bir tarihçe zikretmek istiyorum; ama bu tarihçe oldukça üzüntü vericidir.

Eskiden beri defalarca Resulullah'a (s.a.a) nispet edilen, her yüzyılda dini canlandıracak ve yenileyecek bir kişinin ortaya çıktığına dair olan hadisi duyduğumu bilirim. Hadis şöyledir: *"Allah her yüzyılın başında bu ümmetin dinini yenileyecek bir kişiyi gönderir."* Bu hadisin içeriğini kitaplarda defalarca gördüm. Hatta kendi âlimlerimizin yazdığı kitaplarda bile gördüm. Mesela ilk yüzyıldan sonra kimin din müceddidi olduğunu, ikinciden sonra kimin, ta zamanımıza kadar her yüzyıldaki müceddidleri hesaplamaya çalışmışlar. Bu hadisin nereden geldiğini görmek istedim. Acaba esası var mıydı?

Araştırmaya başlamadan önce Resulullah'ın (s.a.a) böyle bir cümle buyurmuş olacağına inanmıyordum; ama yine de araştırdım. Araştırmamın sonucunda Şia kaynaklarından böyle bir hadisin gelmediğini gördüm. Ama aynı zamanda bazı Şia âlimleri bu hadis üzerinde konuşmuşlar ve hadisi ciddiye de almışlar. Yirmi küsur yıl önce, yani öğrenim hayatımın başlarında merhum Hacı Molla Haşim Horasanî'nin *Muntahabu't-Tevarih* adlı bir kitabını gördüğümü hatırlıyorum. Gittim, aradım, buldum. Onun, Hacı Nuri'nin *Müstedrek*'inden bu hadisi naklettiğini gördüm. Hacı Nuri de onu Ehlişünnet'in bir kitabından nakletmiş. Bunun kendisi, hiçbir Şia kitabında böyle bir hadisin olmadığını gösteren en iyi delildir. Eğer olsaydı araştırmacı bir hadisçi olan Hacı Nuri, oradan naklederdi. Sonra arkadaşlardan birinin yardımıyla Ebu Davud'un *Sünen*'inde bu hadisi buldum. Bu kitap Ehlişünnet'in *Sihah-i Sitte*'sinden biridir. Ayrıca bu hadisi *Müstedrek-i Hâkim* gibi diğer bazı Sünnî kaynaklarda da bulduk. Belki o da Ebu Davud'un *Sünen*'inden nakletmiştir. Bu hadis aynen şu şekildeydi:

Allah, bu ümmet için her yüzyılın başında, dinlerini canlandıracak bir müceddid çıkartacaktır.

Hadisin senedine baktığımızda, Resulullah'tan (s.a.a) bu hadisi nakleden kişinin meşhur hadis uydurucusu Ebu Hureyre olduğunu görüyoruz. Ebu Hureyre'den bu hadisi nakledenlerin nasıl kişiler olduğunu araştırma fırsatım olmadı. Ama bu hadis, ravisi Ebu Hureyre olan bir hadistir. Hadisin senedinin vaziyeti budur.

Acaba bu hadisin senedini bir kenara bırakırsak. Metin ve içerik bakımından bu hadis tarihe uygun düşer mi düşmez mi? Yani biz gerçekten İslâm tarihinde gezinecek olursak, böyle olduğunu mu görürüz? Her yüzyılın başında dinî fikirlerin canlandırılması mı yaşanmıştır? Yoksa hadisin tabiriyle, din-

de bir yenilenme mi olmuştur? Bunun tarihe de uygun düşmediğini görüyoruz. Ama diğer taraftan Ehlisünnet âlimleri oturup hesap yapmışlar, daha doğrusu hesap yontmuşlar ki ilk asırda falan kimse, ikinci asırda filan, üçüncü asırda falanca kimse dini yenilemiş ve canlandırmıştır. Daha ilginç bazı Şia âlimlerinin "Bu hadis Ebu Hureyre'den nakledildiği için zayıftır, tarihle de uyum içinde değildir. Eğer Resulullah (s.a.a) böyle buyursaydı Ehlibeyt İmamları'nın sözlerinde de buna rastlardık." diyeceklerine, hadisi doğru kabul edip hesap yontmaya koyulmuşlardır. Ben bilmiyorum bu hadis olanca zayıflığıyla birlikte, nefislere ne kadar hoş geldiyse artık bazı Şia âlimleri oturup hesap yapmışlar, düzeltiyorum hesap yontmuşlar ve hadisin içeriğinin kimlere işaret ettiğini çıkarmışlar. İlk ve ikinci asırda İmam Muhammed Bakır (a.s), üçüncü asrın başında İmam Rıza (a.s), dördüncü asırda Kuleynî, beşinci asırda Seyyid Murtaza ya da Şeyh Müfid, altıncı asırda *Mecmau'l-Beyan*'ın yazarı Şeyh Tabersî, yedinci asırda Hâce Nasiruddin Tusî, sekizinci asırda Allame Hillî, dokuzuncu asırda Şehid-i Evvel, onuncu asırda araştırmacı Kerekî, on birinci asırda Şeyh Bahaî, on ikinci asırda Meclisî, on üçüncü asırda Vahid Behbahanî ve on dördüncü asırda Mirza Şirazî diye sıralamışlar.

Evvela bunların çoğu asırların başarıyla uyum içinde değildir. Hâce Tusî'yi yedinci asrın müceddidi olarak sayamayız. Zira Hâce'nin doğumu yedinci yüzyılın başlarındadır, çıkışı ve gelişimi bu asrın ortalarında, vefatı da asrın ikinci yarısında (672 yılında). İkinci olarak neden İmam Cafer Sadık (a.s) müceddidlerin arasında sayılmasın? Acaba onun sahip olduğu fırsatlar mesela İmam Muhammed Bakır'ın (a.s) sahip olduğu fırsatlardan daha mı azdı? Acaba İmam Cafer Sadık'ın (a.s) sayılmamasının nedeni bu uydurulmuş hesapla denk düşmemesi midir? Ehlibeyt İmamları arasında iki kişinin diğerlerinden daha müceddid sayılması gerekir: İmam Hüseyin

(a.s) ve İmam Cafer Sadık (a.s). Bu iki yüce insan, yenileme ve canlandırmada özel bir başarıya ulaştılar. Ama bu uydurma hesapla denk düşmediği için bir kenara bırakılmışlar.

Aynı şekilde âlimlerin bir kısmını müceddidler arasında sayarken diğer bir kısmını saymadılar. Bu sayılmayanların tek suçu ise daha fazla hizmet etmelerine rağmen asrın ortasında bulunmalarıydı. Mesela Şeyh Tusî de bu hesapta yoktur. Oysa belki de İslâm âlimleri arasında Şeyh Tusî kadar hizmet etmiş bir iki kişiden başka kimse yoktur. Şeyh Murtaza Ensarî de sayılmamıştır.

Daha da ilginç *Muntahabu't-Tevarih*'in yazarı gibi bazıların, halife ve sultanlardan oluşan bir silsileyi müceddidler arasında saymasıdır. Bu artık çok gülünçtür. Diyor ki: "İkinci asrın başlarında Ömer İbn Abdülaziz dini yeniledi. Sonra sırasıyla üçüncü asrın başlarında Me'mun, dördüncüde Muktedir, beşincide Azudu'd-Devle Deylemî, altıncıda Sultan Sencer Selçukî, yedincide bir Moğol olan Hülagûhan, sekizincide yine bir Moğol olan Hudabende, dokuzuncuda Timur Gorganî, onuncuda Şah İsmail Safevî, on birincide Abbas Safevî, on ikincide Nadir Şah Efşar, on üçüncüde ise Fetih Ali Şah dinî müceddidlerdir."

Bunlar İslâm'da ortaya çıkarılan her asrın başındaki müceddidlerdir. Bu artık ne Şia'da, ne de Sünnî'de olan bir şeydir. Ne Sünnî inancıyla bağdaşır, ne Şia inancıyla, ne tarihle, ne da başka bir şeyle. Çorbanın tuzu da eksiktir; çünkü Moğol Cengiz Han'ı İslâm müceddidi saymamışlardır. Sanki din adına hükümeti ele geçiren, para ya da güç elde eden herkes dini yenileyip canlandırmış sayılmaktadır! Hayır efendi! Din ve dinin gücü, halkın o dine ne kadar amel ettiğiyle, dine ne kadar uyduklarıyla ölçülür.

Bu fikrin Müslümanların düşüncelerine enjekte edilen zehirlerden biri olduğunu söylemek gerekir.

Her Bin Yılda Bir Yenilenme

Her yüzyılda bir müceddidin ortaya çıkması gerektiği fikri, her bin yılda bir müceddidin çıkacağı fikrinin kabul görmesine zemin hazırladı. Böylece yoldan çıkmış fırkaların tutunacağı bir dal oluşturuldu. Şair şöyle diyor:

*Be her elfi elif geddi ber-âyed
Elif-i geddem ki der elf amedestem.*

Her "elf"de¹ elif boylu birisi
Zuhur eder, çıkar gelir dünyaya
Ben de elif boylu biriyim bilin
"Elf"de zuhur ettim, işte geldim ya.

Her bin yılda bir, bir kişinin ortaya çıkması meselesinin de bir hikâyesi var. Bunun eski İranlıların ve Hintlilerin felsefesine dayanan bir kökeni var. İran ve Hint felsefesinde tabiiyat esası üzerine kurulu eski bir fikir vardı. Evvela bu tabiiyat felsefesi yanlıştı, bir de bu felsefeden çıkarılan sonuç da yanlıştı. Şeyh İsrak, bunu İslâm felsefesine soktu. Hacı Sebzevarî Manzume adlı eserinde şöyle naklediyor:

*Gîle nufûsu'l-feleki'd-devvâri
nugûşuhâ vâcibetu't-tekrâri.*

Diyorlar ki dönen feleğin nefisleri
Sürekli tekrarlanır, yenilenir nakışları.

Felsefede buna "devr ve kevr" denir. Dediklerine göre her birkaç bin yılda bir bütün âlem her şeyiyle yenilenip tekrarlanır. Her şey yeni olur ama yine benzeridir. Her kişinin bir benzeri ortaya çıkar. Her ıslah edicinin bir benzeri, her olayın tekrarı meydana gelir. Ancak onlar, bu olayın yirmi beş bin iki yüz yılda bir olacağını söylemektedir. Sebep olarak yıldızların bir turunun bu kadar sürdüğünü söylerler. Sonra bu düşünce bazı İslâmî hayalperestlerin eline düştü ve bu söy-

1- Bin yıl.

lenenleri Kur'ân ayetlerine tatbik etmeye çalıştılar. Kur'ân'ın şöyle dediğini söylediler: **"Rabbinin yanında bir gün, sizin saydıklarınızdan bin yıl gibidir."**¹ Bir yıl 365 gündür, öyleyse her yıl 365 bin ilâhî yıla eşittir. Demek ki âlemin bir turu 365 bin yıl sürmektedir. Âlem kendi turunu bu müddette tamamlamakta, sonra yenilenmektedir. Bu da bir düşüncedir.

Elbette bunlar boş sözlerdir. Ama dalalet, dalaleti doğurur. Bunları anlatıyorum; çünkü bunlar düşüncelerimize akıtılan zehirlerdendir. Bunları uzaklaştırmamız gerekir. Bunları uzaklaştırıp fikrimizden dışarı atmadıkça fikrimizin canlanması mümkün değildir.

Sonra insanı yoldan çıkaran bir gurup daha geldi ve şöyle buyuran ayeti aldılar: "(Allah,) emri gökten yere tedbir eder (buyruğunu indirir). Sonra emir, sizin hesabınızca bin yıl süren bir gün içinde O'na çıkar."² Bu ayeti öyle bir şekilde anlamlandırdılar ki, her bin yılda bir kez, halk peygamberler vesilesiyle yenilenir sonucunu çıkardılar. Ayetteki tedbirin, bir peygamber ile yenilenme manasında olduğunu söylediler. Bir günün miktarı bin yılsa, demek ki bin yılda bir, bir kişi gelecektir.

Bundan sonra ve bunun neticesinde Şia âleminde nasıl da büyük bir yoldan çıkma meydana geldi! İnsanlardan bazıları bu boş ve saçma düşünceler yüzünden dinden çıktılar.

Hayır efendim! Bizim her yüzyılda ya da bin yılda bir kişinin çıkacağına dair bir şeyimiz yok. Sadece bir kişinin zuhur edeceğine inanıyoruz ki o da bununla aynı düzlemde değil, başka bir düzlemde. Ayrıca küreseldir, Şia âlemine mahsus değildir. O da Hz. Mehdi'nin (a.f) mukaddes varlığıdır. O, tüm âlemle alakalıdır. Minberlerden duyduğunuz, onun gelip bir avuç Şia'yı kurtaracağına dair söylenenler yalandır.

1- Hac, 47.

2- Secde, 5.

Bir avuç Şia'yla kastettikleri dünya halkının en alçaklarıdır. İmam-ı Zaman (a.f) onların hamisi değildir. O bütün âlemin kurtarıcısıdır. Onun hakkında bir vakit belirlemeye de hiç mi hiç hakkımız yoktur. Kaç yıl sonra, yok on yıl sonra gibi her gün yapıldığını gördüğümüz ebcet hesaplarından yapamayız. Bir de gelip **"Yeryüzü Allah'ındır, onu kullarından dilediğine verir."**¹ ayetini ya da **"Andolsun Tevrat'tan sonra Zebur'da da, arza mutlaka iyi kullarım vâris olacak (bu yer onların eline geçecek), diye yazmıştık."**² ayetini alıp güya İmam'ın filan yılda zuhur edeceğini hesaplıyorlar. Bunlardan korkun ve yalanlayın. *"Vakit tayin edenleri yalanlayın."*³ Dünyadaki hiç kimse, ne ben, ne siz, ne de ıslahçı başka bir kimse bunu yapamaz. O bunlardan çok yücedir.

Bilgin bir adamın ifadesiyle: Biz daha bahçemizi aydınlatamamışken, dünyanın aydınlanmasını bekliyoruz. Dünyanın aydınlanması benim ve sizin elinizde olan bir şey değildir. Hesabı başkadır, tüm âlemin aydınlanması için bir güneşin doğması gerekir. Sizin ve benim vazifemiz kendi evimizi, kendi kulübemizi, kendi sokağımızı, kendi şehrimizi aydınlatmaktır. Ama diğer konu bu hesapların dışındadır.

Geçmiş hataların kaynağı, halkın geneli üzerine değil de, sadece kişilerin şahsiyetleri üzerine hesap yapılmasıydı.

Şimdi oturalım ve bakalım, acaba gerçekten bizim düşüncemiz İslâmî mi? Acaba İslâmî düşünce beynimizde canlı mı, yoksa ölü mü? Şimdilik, Müslüman olmayan birisini Müslüman yapmaya çalışmanın peşinde olmamız pek gerekli değil. Elbette bu isteğimiz, keşke böyle olsa şeklindedir. Fakat birinci derecede düşünmemiz gereken sahip olduğumuz din-dar, Müslüman, namaz kılan, oruç tutan, ziyaretlere ve hacca

1- A'râf, 128.

2- Enbiyâ, 105.

3- Usul-u Kâfi, c.1, s.368.

gidenlerin yani ta kendimizin yarı ölü ve şuurunu kaybetmiş haldeki dinî fikirlerimizin canlandırılması olmalıdır. Bu gerçekleşmedikçe hiçbir şeyin faydası yoktur. Avrupa'da bir gurubun Müslüman olduğunu farz etsek bile, bizi gördüklerinde pişman olup İslâm'dan dönmeleri mümkündür.

Bulunduğumuz Asırdaki Müslümanların Geri Kalmışlığı

Bazı istisnalar dışında, dünyadaki İslâmî ülkelerin en geri kalmış ülkeler olduğunu görüyoruz. Sadece sanayide değil, ilimde, ahlâkta, insanlıkta ve maneviyatta da gerideler. Neden? Ya İslâm'ın hakikatının bu milletlerin ruh ve beyninde olduğunu ama İslâm'ın özelliği bu olduğu için milletleri geri götürdüğünü söyleyeceğiz (din düşmanlarının en yıkıcı tebliği de, Müslümanların içinde bulunduğu bu durum üzerine kuruludur) ya da İslâm'ın hakikati ve aslının ruh ve beynimizde var olmadığını kabul edeceğiz. Bu fikirlerin çoğu çarpıtılmış ve değiştirilmiş şekliyle beyinlerimizdedir. Tevhit, nübüvvet, imamet ve velayet, kıyamete inanç gibi esasların hepsinin gerçeği değiştirilmiştir. İslâm'ın tüm esas ve emirleri düşüncemizde değişime uğramıştır. Dinde sabır var, züht var, takva var, tevekkül var. İstisnasız bunların tümü, gerçeği değiştirilmiş şekliyle kafamıza yerleşmişlerdir. Tüm bu oturumlarımızın sonunda bu konu biraz aydınlanmıştır. Örneğin takva hakkında konuştuk. Eğer konuşmanın metnini okuduysanız takvanın zihnimizden sadece teğet geçtiğini görebilirsiniz. Konuştuğumuz konuların hepsi aynı şekildedir; bize İslâm'ın tersine döndürüldüğünü gösterir.

Derler ki bir guruh köylü, köylerinden çıkıp şehre giderler. Hayatlarında şehri görmemişlerdir. Uzaktaki bir çeşit ağaç dikkatlerini çeker. Yaklaşıp bakarlar ki bu ağaçların ne dalları var, ne de yaprakları. Bir acayip ağaçlar. Oysa gör-

dükleri cami minareleridir, onlar ağaç zannetmektedir. "Bunlar nasıl ağaçlar ki biz şimdiye dek görmedik!" diye şaşırırlar! Meğerse şehirliler ne kadar da çeşitli ağaçlar biliyorlarmış! Şehirlilere bunlar nasıl ağaçlar diye sorarlar. Bazı uyanık şehirliler de onların köylü olduğunu anlayıp onlarla dalga geçerek bunlar köylerde yetişmeyen ağaçlardır derler. Köylüler "Bunları nasıl yapıyorsunuz?" diye sorunca, "Bunların özel tohumları var, ekiyoruz yetişiyorlar." derler. Köylüler "Bize de o tohumlardan ekmemiz için verir misiniz?" derler. "Evet." deyip bir avuç havuç tohumunu bu garibanların eline verirler. Onlar da köylerine gidip daha önce hiç ekmedikleri havuç tohumlarını ekerler. Bir müddet beklerler; ama hiçbir şey çıkmaz. Beklerler, sularlar. "Ne oldu, bunlar nasıl tohumlar?" diye kendilerine sorarlar. Toprağı kazıp bakarlar ve minare şeklindeki havuçları görürler. Ama bunlar aşağı doğrudur. Derler ki "Anlaşıldı, biz tohumları ters ekmişiz." Bizim Müslümanlarımızın hikâyesi de bu köylülerin minare ekme hikâyesine benzemektedir.

Velayet ve imamet meselesinde düşünce tarzımız acayip ters bir hale dönüşmüştür. Acaba bizim Peygamber'in Ehlibeyti gibi bir dayanağımız olmasına, Ali b. Ebu Talib'e, Hasan b. Ali'ye, Hüseyin b. Ali'ye, Zeynelabidin'e ve diğer Ehlibeyt İmamları'na sahip olmamıza rağmen, bu önderlerin bizi amelde harekete geçirip teşvik edici olması gerekirken, onları amelden kaçış ve tembelliğimize vesile kılmanız garip değil midir? Peygamber Ehlibeyti taraftarlığı ve sevgisini İslâm'ın yükümlülüklerinden kaçınma vesilesi yapmışız. Bu fikrin ne kadar da ters düz edilmiş olduğunu görünüz! Bu yüce hakikat eksik bir şekilde fikrimize girmiş, ters bir netice ortaya çıkarmış, tembellik ve hiçbir şey yapmama vesilemiz olmuş. Her işin Mevla tarafından yapıldığı ve kıyamette de Mevla tarafından yapılacağı beklentisine girmişiz. Bu hikâyeyi İslâm'ın doğuş tarihinden sizin için nakledeceğim. Bakınız nasıldır.

Şia'nın Mürcie Fırkasından Farkı

Mütekellimler arasında Mürcie isimli bir gurup vardı. Elhamdulillah ortadan kalkmışlardır. Bunlar, eğer düzgün bir iman sahibi olunursa, amelin hiçbir etkisinin kalmadığını iddia ediyorlardı. Elbette bunun da siyasî bir kökü vardı. Bunlar Benî Ümeyye zamanında vardılar ve Benî Ümeyye onları onaylıyordu. Bunlar Benî Ümeyye siyasetçi ve sultanlarının amellerini doğru göstermeye çalışıyorlardı. Bunu ben söylemiyorum, tarih söylüyor. Diyorlardı ki: "Efendi! İmanın düzgün olsun, iman düzgün olursa amel önemli değil. Amel edersen edersen, etmezsen de etmezsin, önemli değil." Benî Ümeyye gittikten sonra Benî Abbas, Benî Ümeyye'ye olan düşmanlığından dolayı Mürcie'nin kökünü kazımıştır. Ama ne kadar üzücüdür ki Mürcie fikri bugün Şia dimağlarda ortaya çıkmıştır. Şimdi nakletmek istediğim hikâye, Şia akidesinin bu görüşün tam karşısında olduğunu ispat etmektedir. Hikâye şöyledir:

Ahmed Emin Mısırî, *Zuha'l-İslâm*'da, Ebu'l-Ferec İsfahanî'nin *Eğani*'sinden naklediyor. Ahmet Emin, Şia muhalifi olmasına rağmen bunu naklediyor. Bir kişinin ismini zikrederek diyor ki; Bir Şîî ve bir Mürcî kendi akaitleri hakkında tartışıyorlardı. Biri Mürcie esasları daha doğru, diğeri Şia esasları daha doğru diyordu. Mürcie taraftarı, amel hiçbir şeydir, esas olan imandır diyordu. Şia ise amel de lazımdır diyordu. Bu arada çalgıcılardan biri (nakledenin Eğani olmasına dayanarak böyle diyorum) göründü. Hadi ona soralım dediler. Bu adam da bilen birisiydi, her şeyden habersiz bir kişi değildi. Şia mı yoksa Mürcie mi haklı soralım deyip ona seslendiler: "Efendi! Sen ne düşünüyorsun? Acaba Şia mı haklı yoksa Mürcie mi?" Şöyle güzel bir söz söyledi: "Yukarım Şia ama aşağım Mürcie." Yani fikir ve akidede Şîî'yim ama amelde Mürcî'yim. Şia inancını kabul ediyorum, doğru bir düşüncedir ama iş amele

gelince Mürctie gibi davranıyorum. Şimdi bizim milletçe "Yukarım da Mürctie, aşağım da Mürctie" bir halde yaşadığımızı kabul etmemiz gerekmiyor mu? Hem fikirde, hem de amelde Mürctie değil miyiz?

Bu, dinî fikrimizin yarı ölü hatta tamamen ölü bir vaziyette olduğuyla ilgili söylenebilecek meselelerden birisidir. Elbette bu Mürctie fikirle başka ne türlü olabilirdi? Ameli kenara bırakan bir düşünceden geriye dünya mı kalır? Ahiret mi kalır? İzzet mi kalır? Saadet mi kalır? **"Mutlaka siz üstün geleceksiniz"**¹ mi kalır? Asla.

Dinî fikrimizin ıslah olması gerekir. Din hakkındaki düşüncelerimiz yanlış, yanlış. Cesaretle diyorum; dört tane ibadetle, biraz da alışverişle ilgili fer'î meseleyi bir kenara bırakacak olursak geriye din ile ilgili doğru düzgün bir fikrimiz kalmıyor. Ne bu minberlerde, ne bu hutbelerde (konuşuyoruz), ne kitaplarda, ne gazetelerde ne makalelerde yazıyoruz ve ne de düşünüyoruz. Biz başkalarının Müslüman olması üzerinde düşüneneğimize, önce kendi hakkımızda düşünmemiz gerekiyor. "Eve lazım olan mum, mescide haramdır."²

Niçin dışarıya tebliğci yolluyorlar diye eleştiri yapmak istemiyorum. Bu elbette doğru ve çok iyi bir iştir. Belki bu sayede oralarda gerçek Müslümanlar ortaya çıkar ve bize örnek olurlar. Ama şimdi uyanıp farkına varmamız gereken konu, bizim İslâm hakkında yanlış düşünceleri olan Müslümanlar olduğumuzdur. Dünyaya -ya da dünyanın yarısına- hâkim olan siyaset, İslâm'ın ne ölmesini ne de yaşamasını, yarı ölü bir şekilde sürüp gitmesini istiyor. Deyim yerindeyse dünya iki bloğa ayrılmıştır: Doğu ve Batı. Bu iki blok iki mesele hakkında ittifak halindedir: Biri Almanya diğeri de İslâm meselesi. Almanya'yla ilgili olarak, iki blok zahirde tartışıyor gibi

1- Âl-i İmrân,139.

2- Farsça bir atasözü.

görünse de, aslında bu milletin yaşamaması ve önünün alınması gerektiği konusunda anlaşmışlardır. İslâm hakkında da aynen böyledir. Bir farkla ki, Doğu bloğu İslâm'ın kökünün tamamen kazınması gerektiğini düşünürken Batı bloğu yarı ölü yarı canlı bir şekilde tutmayı, yani şu anda olduğu gibi, içinde bulunduğumuz vaziyeti korumayı istemektedir. Ne ortadan kalkmasına, ne de düzgün yaşamasına izin verecektir.

Bu aynen böcek bilimi ve psikoloji ile ilgili kitaplarda içgüdü bahsinde bir böcek hakkında yapılan tartışmalara benzemektedir. Arıdan küçük, sinekten büyük bir böceğin acayip bir içgüdü olduğu bahsederler. Nitekim maddeciler bu olayı nasıl açıklayacakları konusunda sıkışıp kalmışlardır. Bu hayvan yumurtlama vakti geldiğinde gidip bir kurtçuk bulmakta ve bu kurtçuğun üstüne çıkmaktadır. Kurtçukta olan çok çok hassas ve nazik bir siniri bulup iğnesini batırıyor fakat ısırıyor. Öyle bir şekilde batırıyor ki kurtçuk ölmüyor, sadece hissizleşiyor ve olduğu yerde kalıyor. Sonra hemen bu hayvanın üzerine yumurtluyor ve yavruları daha yumurtadan çıkmadan kendisi ölüyor. Bu şekilde geçmiş nesil ve gelecek nesil birbirini asla göremiyor. Yavrular yumurtadan çıktıklarında ise bu kurtçuğun etinden beslenme ihtiyaçlarını karşılıyorlar. Kurtçuğu yiyip bitiriyor ve yaşam yolculuklarına çıkıyorlar. Şimdi, bu hayvan neden kurtçuğu öldürecek şekilde ısırıyor? Çünkü eğer kurtçuk ölürse çürür ve yok olur. Peki, neden iğnesini batırıyor? Çünkü eğer kurtçuk hareket ederse üzerine yumurtlayamaz, yavruları da onun etiyile beslenip büyüyemezler. Kurtçuğun ölmesine de, hareket edecek kadar yaşamasına da izin vermiyor. Onu yarı ölü ve yarı diri bir vaziyette tutuyor. Bu hayvanın içgüdüündeki daha da acayip olan, bu hayvan öldüğü ve nesiller birbirini görmediği halde, her nesil büyüyüp bu işi bir öncekinden görüp öğrenmediği halde yumurtlamada aynı mahareti göstermektedir. Bu, yarı ölümlük halidir.

Elbette sizi, bizi bu hale getirenin müdahale ve istismar olduğu yanlışına düşürmek istemiyorum. Hayır, biz daha önce bu hale geldik. Onlar bugün bizi olduğumuz halde tutmaya çalışıyorlar ve bizim geri kalmışlığımızın sebebidirler. Biz, bize müdahale ve istismar yapılmadan önce, zamanla düşüncelerimize etraftan karışan fikirlerle bu hale geldik.

Lenin "Din toplumların afyonudur." der. Arap yazarlardan birisi de başka bir materyalist filozoftan şöyle nakletmiş: "Din, zayıfların güçlüler karşısında devrimidir." Bu Arap yazar şöyle diyor: "Hangisi doğru? Acaba din afyon ve hissizleşme mi, yoksa devrim vesilesi mi? İkisi de doğrudur. Din hayattır, harekettir ama hangi din? Peygamberlerin getirdiği din. Aynı zamanda toplumların afyonudur ama hangi din? Bizim bugün ellerimizle yaptığımız karışım."

Bir hadisle arzımı bitireyim. Meşhur bir hadistir.

Eğer halk arasında bidatler ortaya çıkarsa, ilim sahiplerinin (doğruyu) açıklaması gerekir.¹

Bu hadis-i şerif, bidat ve tahriflerle mücadele yoluyla dinin canlandırılmasını birinci derecede âlim tabakasının vazifesi olarak beyan etmektedir.

Ümit ediyorum söylenenlerden netice alırız. Çünkü biz şimdi her zamankinden de fazla dinî ve İslâmî uyanışa, dinî düşüncelerin canlandırılmasına ve aydın İslâmî bir harekete ihtiyaç duyuyoruz. Münasip bir zamanda İslâmî düşüncenin nasıl olması gerektiğini ve bu amaca hangi yol ve programla ulaşılabileceğini elimden geldiğince açıklama başarısına ulaşabilmeyi diliyorum.

Şimdiye kadar anlattıklarımız İslâmî düşüncenin canlandırılması fikrinin oluşturulabilmesi için bir giriş ve zemin hazırlığı idi.

1- Usul-i Kafi, c.1, s.54. Az farklılıkla.

İLİM FARİZASI

Bismillahirrahmanirrahim¹

De ki: "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Doğrusu ancak sağduyu sahipleri öğüt alır.²

Konuşmamız ilim farızası hakkındadır. Belki siz de başlığa konu olan bu tabirin hepinizin duyduğu ya da en azından bazı okullardaki levhalarda gördüğü Resulullah'ın (s.a.a) meşhur hadisinden alındığını tahmin etmişsinizdir. Hepimizin aklında olan bu hadis şöyledir:

İlim talep etmek tüm Müslümanların üzerine farzdır.³

Bu hadis Şia ve Ehlisünnet'in kendi senetleriyle naklettiği hadislerdendir. Eğer fırkaların Resulullah'tan naklettiği birkaç ortak hadisimiz varsa, bu da onların arasındadır.

Fariza yani vacip; "fereze" kökünden kesin, kati ve vacip manasındadır. Bugün vacip ve müstehap olarak tabir ettiğimiz kelimeleri eskiden farz ve sünnet olarak tabir ediyorlardı. Elbette eskiden de vacip ve vucub kelimeleri kullanılıyordu; ama daha çok fariza ya da farz tabir ediliyordu. Ama görünüşe göre bugün kullanıldığı şekliyle müstehap kelimesi, fakih-

1- Bu konuşma, 29/10/1340 tarihinde cuma günü öğleden sonra saat 7'de aylık dinî encümünde yapılmıştır.

2- Zümer, 9.

3- Usul-i Kâfî, c.1, s.30.

lerin yenilerde kullanmaya başladığı bir kelimedir. Bu özel manasıyla müstehap kelimesi, Kur'ân'da kullanılmadığı gibi, hiçbir hadiste de benim bildiğim kadarıyla geçmemektedir. Hatta eski fakihlerde de bu ıstılah yoktu. Sonraları kullanımı yaygınlaşmıştır. Bizim bugün müstehap dediğimize eskiden sünnet deniliyordu.

Hadisin anlamı şudur: Diğer İslâmî farzlarla aynı sırada olan farzlardan birisi de ilim talebi ve tahsilidir. İlim talebi ve tahsili tüm Müslümanların üzerine farzdır. Herhangi bir guruba ya da tabakaya mahsus değildir.

Tarihte, İslâm'ın ortaya çıkışından önce medenî bazı toplumlarda ilim tahsil etmenin, belli bir tabakanın hakkı ve onlara özgü bir ayrıcalık olarak bilindiğini görüyoruz. Diğerlerine böyle bir hak verilmiyordu. İslâm'da ise, ilimin bir "hak" olarak bazı kimselere ayrıcalıkla sunulmamasının ötesinde, bir "vazife" olarak kişilere tahsilinin farz kılındığını görüyoruz. Aynı diğer farzlar ve vazifeler gibi.

Namaz, farzlardan biridir. Oruç, zekât, hac, cihat, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma, her biri farzdır. Aynı şekilde âlim olmak da (bu hadisteki nassa göre) farzlardan birisidir.

Bu açıdan genel olarak bir ihtilaf yoktur. İslâm'ın doğuşundan günümüze kadar tüm fırkalar ve tüm İslâm âlimleri bu konuyu kabul etmişlerdir. Hadis kitaplarında her zaman "İlim talep etmenin vacipliği babı" ya da benzeri başlıklarla ayrı bir bölüm olmuştur. Eğer bir ihtilaf varsa bu, hadisin tefsiri, anlamının açıklanması, hadisin maksadı ve kapsamının sınırları hakkında olmuştur.

Müslüman Halkların Durumu

Şimdilik ilmin farzlığı ve bu konu etrafındaki İslâm'ın, Müslümanları ilim öğrenmeleri hakkında ne kadar teşvik ettiğinden ve bu mevzudaki Kur'ân ayetlerinden, hadislerden ve

İslâm tarihindeki örneklerinden bahsetmeyeceğim. Bu çerçevede feryat ederek İslâm'ın faydasına tebliğ ve propagandada bulunmayacağım ve "Bakınız İslâm nasıl da ilmin taraftarlığını yapmış ve beşeri ilme davet etmiştir." demeyeceğim.

Zira bu sözler çok söylendi ve söylenmektedir. Ben bu tür sözlerin pek faydalı olduğuna inanmıyorum. Biz ne kadar bundan bahsedersek edelim, muhatabımız gözlerini açıp bu çağdaki Müslüman halkların durumuna baktığında, en cahil ve en geri kalmış dünya milletlerinden biriyle karşılaşılıyor ve İslâmî ülkelerdeki kadar hiçbir ülkede cahillik olmadığını görüyor. Bu durumda da sözlerimizin hiçbir etkisi olmuyor. Sonra kafasında bir soru beliriyor; "Eğer İslâm'ın ilmi bu kadar önemseyip üzerinde durduğu ve onu farz kıldığı doğruysa, o halde neden dünya halkları arasında ilme en uzak olanlar Müslümanlardır?"

Ben, sadece geçici olarak bizi teselli eden bu tür etkisiz propagandalar yapmak yerine, kendi İslâmî camiamızın ayıplarını görmemiz ve bu camianın ilmî geri kalmışlığının nedenlerini düşünüp bir çare bulmamız gerektiğine inanıyorum.

Seyyid Musa Sadr Bey bu encümende yaptığı konuşmasında, Allame Şerefuddin'in faaliyetlerini anlatmış, merhumun Ehlibeyt'i ve Şia'yı tanıtmak için onca değerli eserleri kaleme aldığını ancak en fakir, en cahil, en alt tabaka olarak Lübnan Şiîlerinin durumunu ve onların arasında bir üstat, bir doktor, bir mühendis olmadığını veya çok az olduğunu, bunun tersine ne kadar hamal, hamamcı varsa bunların Şiî olduğunu gördüğünde, kendince "Bu vaziyette benim yazdığım kitapların ne faydası olabilir?! Halk, Şia kurtarıcı bir mektepse Şiîlerin daha iyi bir durumda olması gerekirdi, diye düşünmez mi?" diye düşündüğünü ve sonrasında okullar, kurslar ve yardım kuruluşlarının tesis edilmesi gibi eylemsel faaliyetler planlayıp nihayetinde Lübnan'da Şiî

camiasını yükselişe geçirip durumlarının daha iyi olmasını sağladığına değinmişti.

Genel olarak Müslümanlar, dünya halkları ile kıyaslandıklarında, Allame Şerefuddin'in faaliyetlerinden önceki Lübnan Şîleri konumundadırlar. Dolayısıyla biz her ne kadar İslâm'dan, İslâm'ın ilmin taraftarlığını yapmasından ve ilme teşvik etmesinden bahsedersek edelim, sözlerimizin İslâmî halkların şu anki durumu nedeniyle hiçbir tesiri olmayacaktır. En fazla muhatabımızın kafasında, "Eğer bu sözler doğruysa, Müslümanlar neden bu hale düştüler?" diye bir soru oluşacaktır.

Şimdi sizlere bir hikâye anlatacağım. Ancak daha önce Resulullah'tan (s.a.a) dört tane hadis nakledeceğim ve daha sonra hikâyeyi anlatacağım. Zira bunlar hikâye ile ilgilidirler. Şimdi bu dört hadisi naklediyorum.

İlk hadis, konunun başında okuduğum hadistir: *"İlim talep etmek tüm Müslümanların üzerine farzdır."* Bunun hiç istisnası yoktur. Hatta kadın ya da erkek açısından da istisnası yoktur. Çünkü Müslümanın kadını erkeği olmadığı gibi, *Biharu'l-Envar* gibi Şia hadis kitaplarında nakledilen bazı rivayetlerde "ve müslimetin" kelimesinin de var olduğunu görüyoruz. Daha sonra bu konu hakkında daha fazla açıklama yapacağım.

Bu hadis, ilmin farzlığının genel bir farz olduğunu buyuruyor. Bir tabaka, sınıf ya da cinse mahsus değildir. Bir şeyin yaşlılara değil gençlere, köylüye değil hâkime ya da hâkime değil köylüye farz olması, cihat ya da cuma namazı gibi kadına değil erkeğe farz olması mümkündür. Ama ilimle ilgili bu farz tüm Müslümanlara farzdır ve hiç kimseye ayrıcalık tanınmamaktadır.

İkinci hadis şöyledir: *"Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz."* Yani, ilmin belirli bir çağı ya da zamanı yoktur. Her za-

man bu fırsattan istifade edilmelidir. Firdevsî bu hadise işaret ederek şöyle diyor:

Be-goftar-i Peyğember-i râstgûy

Zi gehvâre tâ gûr dâniş be-cûy.

Sadık Resul ne de güzel buyurmuş!

"Beşikten mezara, ilimle uğraş."

İlk hadis, kişi, cins, sınıf ve tabaka açısından ihtisas ve sınırlamaları kaldırıp çerçeveyi genişletirken, bu hadis de zaman sınırlarını kaldırıp genişletmektedir.

Bir farzın ya da görevin zaman açısından sınırlı olup sadece belli bir zamana özgü olması mümkündür. Mesela farz oruçların belli zamanı vardır ve o da mübarek ramazan ayıdır. Namazın da gece gündüz belirli vakitleri vardır ve belli saatlerde kılınması gerekir. Hac da vaciptir ve onun da her zaman yerine getirilmesi mümkün değildir. Belirli bir zamana; zilhicce ayına mahsustur. Ama ilim farızasının hiçbir vakit, zaman ve yaş sınırı yoktur. Orucun vakti ramazan ayı, haccın vakti zilhicce ayı, öğle namazının vakti öğlenden güneşin batışına kadar iken ilim tahsilinin vakti beşikten mezara kadardır. Bu da bir hadisti.

Üçüncü hadiste şöyle buyruluyor: "*İlim Çin'de de olsa gidip öğreniniz.*" İlim öğrenmek için dünyanın en uzak noktalarına dahi gitmeniz gerekse, gidiniz ve öğreniniz. Çin'den bahsedilmesinin sebebi, o günlerde halkın gidebildiği en uzak nokta olması olabilir. Ya da o zamanlar Çin, ilim ve sanayi merkezi olarak biliniyor da olabilir.

Bu hadis ilim öğrenmek için belli bir yer ya da mekân olmadığını söylüyor.

Bir farızanın belli bir yerde yapılması gerekli olabilir. Mesela hac amelinin mekânı da sınırlı ve belirlidir. Müslümanların hac amelini mutlaka Mekke'de, İslâm güneşinin doğup dünyaya yayıldığı tevhit memleketinde, İbrahim'in ve temiz

evlâdının eliyle inşa edilmiş evin etrafında yerine getirilmesi gereklidir. Müslümanlar birleşip hac için başka bir yeri seçemezler. Sonuç olarak bu vazife bu açıdan sınırlıdır. Ama ilim farızası hakkında belirli bir yer dikkate alınmamıştır ve ilim olan her yer tahsil yeridir. İster Mekke'de olsun, ister Medine'de ya da Mısır, Şam, Irak'ta, ister dünyanın en uzak noktasında, doğuda ya da batıda olsun fark etmez.

Uzak yerlere ilim öğrenmek için yolculuk ve hicret edenler hakkında hadisler nakledilmiştir. Hatta **"Kim Allah ve Elçisi için göç etmek amacıyla evinden çıkar da kendisine ölüm yetiştirse, onun mükâfatı Allah'a düşer."**¹ ayetinde göç etmek, ilim talep etmek olarak tefsir edilmiştir. Muteber hadislerimizden birinde şöyle geçiyor:

Eğer ilim tahsili neticesinde nasıl bir saadete ulaşacağınızı bilseydiniz, bu yolda kanınız dökülecek ve denize düşecek dahi olsanız peşinden giderdiniz.²

Ve **dördüncü hadis**. Resulullah'tan (s.a.a) şu tabirle bir cümle nakledilmiştir: "Hikmet, müminin yitiğidir; onu nerede bulursa almalıdır." Bir de şu tabirle nakledilmiştir: "Hikmet, müminin yitiğidir. Bir şeyini yitiren kişi, onu nerede bulursa bulsun vakit kaybetmeden gidip onu alır."³ "Hikmet" yani sağlam söz ve konu, doğru mantık; yani hakikate ulaşma. Hakikatle mutabık olan ve vehim ve hayal ürünü olmayan her kanun ve kaide, hikmettir. İmam Ali (a.s) şöyle buyuruyor: "Hikmet müminin yitiğidir. Müşrik birinde bulsa dahi onu almalıdır. Siz onu almaya daha layıksınız." Yine İmam şöyle buyurmaktadır: "Hikmet, müminin yitiğidir. Hikmet nifak ehlinde olsa bile onu al."

1- Nisâ, 100.

2- Biharu'l-Envar, c.2, s.177. Bazı kelime farklılıklarıyla.

3- Biharu'l-Envar, c.2, s.99.

Bu tür tabirler oldukça fazladır. Tümünün özeti şudur: İlmi öğrenmenin yegâne şartı, o ilmin doğru ve hakikat ile mutabık olmasıdır. İlim ve hikmeti öğrendiğiniz kimse ile işiniz olmasın.

Bazen insan, bir konunun doğru olup olmadığına şüpheye düşer. Böyle durumlarda doğru olup olmayı teşhis edemeyen kimseler herkesin sözünü dinlememelidirler. Kimi dinlediklerinin ve kimin etkisinde kaldıklarının bilincinde olmalıdırlar. Buna dikkat etmezlerse böylece yoldan çıkabilirler. Fakat bazen muhatabın doğru söylediği açıktır. Mesela tıp, tabii ilimler ya da diğer alanlarda yapılan bir keşif gibi, doğruluğu sabittir. Buyuruyor, böyle bir durumda gidip öğreniniz. Hadislerimizde Hz. İsa Mesih'in (a.s) dilinden şöyle buyurduğu nakledilmektedir:

Hakkı kabul ediniz, batıl ehlinden size ulaşsa bile ama batılı asla kabul etmeyiniz, hak ehlinden size ulaşsa bile. Kendiniz söz sarrafı olunuz.¹

Her halükârda bu tür hadisler ilimin sadece Müslüman kişilerden öğrenilmesi gerektiği kısıtlamasını kaldırmaktadır. Bir vazifenin bu kısıtlamalara sahip olması mümkündür. Mesela cemaat namazında bir kişiye bağlanması gerekir ama bunun şartı vardır. Şartı, Müslüman, mümin ve adil olmasıdır. Ama ilim öğretme ve öğrenme konusunda bu şartlardan bahsedilmemektedir.

Arz etmek istediğim dört hadis bunlardı. Şimdi anlatma sözünü verdiğim hikâyeyi anlatacağım. Dört hadis etrafında anlattıklarımı da, bu hikâyeden çıkardım.

Fazıl dostumuz Seyyid Muhammed Ferzan şöyle nakletmişti: Meşrutiyetin başlarında, Seyyid Hibetuddin Şehrîstânî Irak'ta "*el-İlim*" adında Arapça bir dergi yayınlıyordu. Bu dergi iki üç sene kadar yayınlandı. (Ben daha bu dergiyi görme-

1- Biharu'l-Envar, c.2, s.96.

dim.) Bu derginin arka kapağının ortasında "*el-İlim*" kelimesi nestalik hatla basılmış ve dört köşesine de okumuş olduğum dört hadis yazılmış ve derginin arkasına böylece güzellik kazandırılmıştı. Bir zaman bu derginin kendisinde Alman bir oryantalistin Seyyid Şehristanî'yle görüşmek için dergiye ya da başka bir yere geldiği yazılır. (Kendisi söylemişti ama şimdi aklıma gelmiyor.) Alman misafir derginin arkasını bu şekliyle görür ve sorar: "Bu derginin arkasına yazdığınız şeyler nedir?" Seyyid "Peygamberimizin ilim hakkında buyurduğu dört emirdir." der ve ona tercüme etmeye başlar. "İslâm peygamberi şöyle buyurdu: *İlim tahsili, kadın olsun erkek olsun her sınıftan Müslümana farzdır*. Ve şöyle buyurdu: *Beşikten mezara kadar ilim öğrenin*. Yine şöyle buyurdu: *Çin'de de olsa ardından gidin*. Yine buyurdu ki: *Hikmet ve ilim Müslümanın yitiğidir, nerede bulsa alır. Kimin elinden aldığına önem vermez*."

Bu oryantalist, biraz düşündükten sonra şöyle der: "Vay! Sizin ilmi öğrenmenizi böyle emirlerle, bu şekilde farz kılan bir peygamberiniz varken ve cinsiyet ayrımı, zaman ölçüsü, mekân ya da öğretmen kısıtlaması da yapmadığı halde yine de bu kadar cehalet içindesiniz ve aranızda hala birçok okuma yazma bilmeyen insan var öyle mi?"

Gerçekten de bu genel farızanın neden harabeye dönüştüğü, bir farz olarak tanınmadığı ve bu emirlerin neden uygulanmadığı büyük bir muammadır. Elbette bu emirlerin hiçbir zaman uygulanmamış olduğunu söylemek istemiyorum. Zira İslâm, az görülür büyük bir ilim ve kültür hareketini dünyada ortaya çıkardı. Asırlarca insanlığın medeniyet ve kültürünün bayraktarlığını yaptı. Bu hareket varlığını İslâm'ın ilim hakkında çıkardığı fermanlara borçludur. İlk nazil olan ayeti okumak, yazmak, kalem, ilim ve öğrenmeyle ilgili olan bir dinin; "**Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı alaktan (embriyodan) yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediği-**

ni öğretti."¹ ve yine ilk esası tevhit olan, taklit ve başkasına kulluğu caiz bilmeyen, araştırmayı gerekli gören böyle bir dinin, medeniyet, kültür ve ilmî hareket meydana getirmemiş olması mümkün müdür? Ama aynı zamanda insan bu emirlerin özellikle de son zamanlarda iyice terkedilmişliği-nin neticesinin nasıl olduğunu görmektedir. Öyleyse neden durumun böyle olduğuna bakmak gerekir.

İslâm Buyruğunun Terk Edilmesinin Nedeni

Muhakkak Müslümanların toplumsal durumu üzerinde bazı olayların etkisi olmuştur. Başlangıçta hilafet kurumları vesilesiyle ortaya çıkan ve bunları takip eden olaylar Müslümanların yaşamında uyumsuzluklar yarattı. İslâm'a hiç uygun düşmeyen sınıfsal ayrımlara dayalı bir toplum oluştu. Toplum, ekmeğini bin bir zahmetle çıkaran zavallı ve fakir bir tabakayla; elindeki çatalı nereye batıracağını şaşırmış, müsrif ve mağrur diğer bir tabakadan ibaret hale geldi. Genel toplumsal yaşam bir yara aldığı anda artık bu tür emirlerin uygulanmasının zemini ve emirlere ilgi ortadan kalkmakta, hatta bu emirlerin uygulanmaması yönünde etkenler oluşmaktadır.

Bazıları başka bir sebep göstermektedirler. İslâm'da ilimle ilgili emirlerin yerle bir olmasının sebebinin, bu konudaki hesapların başka bir hesaba aktarılması olduğunu iddia etmektedirler. Diğer bir deyişle bu hesabın itibarı başka bir hesaba nakledildi. Şöyle ki, bir kişinin bankada hesap açtığını ve devletin de bu hesap için itibar hesabı oluşturduğunu düşünelim. Sonra da devletin bu itibar hesabını kaldırıp başka bir hesaba aktardığını varsayalım.

Yani, İslâm'ın ilim babındaki emirlerinin başarısız olmasının sebebi, ilim, genelin ilim öğrenmeye teşviki ve ilimin fa-

1- Alak, 1 ila 5.

zileti hakkında söylenenlerin; âlim ve âlimin fazileti ve ihtiramına kaydırılmasıdır. Halk ilim öğrenmeye ilgi göstereceğine, imkân dâhilinde kendisinin ve çocuklarının âlim olması yolunda çaba göstereceğine, ilgilerini âlimlere saygı göstermeyle fazilet ve sevap kazanmaya yönelttiler. Sonuçta işte bu oldu.

Bu konu bir noktaya kadar doğrudur. Her ne kadar İslâmî âlim ve araştırmacılar böyle bir saptırmaya bulaşmadılarsa da, halkın eline ulaşan yüzeysel ve basit yazılarda, sıradan vaaz ve hutbelerde mantık böyleydi. Halkın içli dışlı olduğu şeyler bunlardı, falan araştırmacının filan ilmî kitabında bir konu hakkında yazdıkları değil. Bazı İslâm âlimlerinin beyanlarında gerçi zikredilen şekilde bir sapma söz konusu değil, ama başka çeşit bir tür katılık ve tahrif az çok görülmektedir. Elbette bunların, İslâm'ın ilim hakkındaki emirlerinin sönük görünmesinde etkisi olmuştur. Bahsettiğimiz sapma; âlimlerin, Resulullah'ın (s.a.a) "farz olan ilim"den kastının şu anda kendilerinin sahip oldukları ilim olduğu fikrine sağlam bir biçimde yapışmış olmalarıdır.

Hangi İlim

Yakınlarda bu konu hakkında, merhum Feyz'in *Muhaccetu'l-Beyza* adlı eserinde kapsayıcı bir sözle karşılaştım. O da bu sözü Gazalî'den nakletmektedir. Gazalî diyor ki: İslâm âlimleri bu hadisin açıklamasında yaklaşık yirmi gruba ayrılmışlar. Her grubun her biri de değişik ilim branşlarındandır. Bunların hepsi, bahsedilen ilmin kendilerinin ilgilendiği ilim dalı olduğunu savunuyor. Mütekellimler "Resulullah'ın 'İlim talep etmek tüm Müslümanlara farzdır.' sözündeki kastı kelim ilmidir. Zira kelim ilmi, din usulü ilmidir." diyorlar. Ahlâk âlimleri "Kastedilen ahlâk ilmidir. Zira insan, kurtuluşu erdiren ve helâke sürükleyen şeyleri bilmek zorundadır." diyorlar. Fakihler "Maksat ahkâm ilmidir. Çünkü ya herkes

müçtehit olmalıdır veya bir müçtehide uymalıdır." diyorlar. Müfessirler "Kastedilen tefsir ilmidir. Zira tefsir, Allah'ın kitabını bilmektir." diyorlar. Muhaddisler "Maksat hadis ve rivayet ilmidir. Çünkü her şey, hatta Kur'ân bile hadis ile anlaşılır." diyorlar. Mutasavvıflar "Kastedilen seyr ü süluk ve nefsin mertebelerinin ilmidir." diyorlar... ve Gazalî'nin sözleri böyle devam edip gidiyor. Sonrasında kendisinin bir beyanı var. Her ne kadar tam kapsayıcı bir söz değilse de, en azından şimdiye dek en kapsayıcı sözü o söylemiştir. Sözüünün özeti şöyle: Resulullah'ın kastı bu ilimlerden sadece birisinin olduğu değildir. Eğer kastı sadece biri olsaydı, muhakkak onu açıklardı. Bu durumda bizim, İslâm'a göre neyin farz-ı ayn veya farz-ı kifaye olduğuna bakmamız gerekir. Eğer bir görevin yerine getirilmesi için bir ilmin öğrenilmesi zorunluysa, bu durumda o ilmin farz olan ilim olduğunu söyleyebiliriz.

Hazırlık Farızası

Fakihlerin bir terimi var. Derler ki: İlmin vacipliği nefsî ve teheyvî vucub türündendir. Bu, bi-zatihi vucub niteliği taşımayan, ancak farza öncül olduğundan gerekli olan mukaddime gibi değerlendirilemez. Yani müstakil vaciplerdendir. Bununla birlikte ilim görevini iyice yapabilmesi için insana hazırlık kazandırdığından dolayı farz kılınmıştır.

Fakihler bu hazırlık farızasını, sadece ahkâmın öğrenilmesine mahsus kılmaktadırlar. Örneği de şudur: İslâmî vazifeler yalnız Müslümanların o vazifeyi bilip tanınmasına bağlıdır. Vazifeyi bildiklerinde de artık kendileri onu yerine getirme gücüne sahip olabilirler. O halde farz olan ilim, Müslümanların vazifeyi tanıyıp bilmeleri için ya müçtehit olmaları veya bir müçtehide uymalarıdır.

Oysaki dinî emirlerin öğrenilmesi ve vazifenin bilinmesinin gerekli oluşu gibi, din tarafından öğrenilmesi farz olan

ve ilim, ders ve maharet gerektiren işlerin çoğunda da bu şart geçerlidir. Mesela doktorluk farz-ı kifayedir, ama bu farzı yerine getirmek ders okumadan, tahsil görmeden ve ilim elde etmeden mümkün değildir. O halde bu ilimin tahsili farzdır, tıpkı başka birçok alandaki gibi. İslâmî toplumun ilim öğrenmenin gerekli olduğu hangi konularda uzmanlığa ihtiyaç duyduğu araştırılmalıdır. Sonuca göre o işin ilminin öğrenilmesi de farz olacaktır.

İlim farızası her açıdan toplumun ihtiyaç dengesine bağlıdır. Bir dönem ihtiyaç olan tarımcılık, zanaat, ticaret ve siyaset için ilim tahsili gerekmezdi. Halk bir demircinin, marangozun, tacirin yanında kısa bir müddet çıraklık yapmak suretiyle bu zanaatları öğrenebiliyordu. Bir siyasetçinin, zanaatkârın ya da tacirin elinin altında bir miktar çalışmayla siyasetçi, zanaatkâr ya da tacir olunabiliyordu. Ama bugün dünya da, toplumun ihtiyaçları da değişmiş ve bu işlerin hiç birisi ilim ve tahsil olmadan yaşam kfilesine uyum sağlayamaz hale gelmiştir. Tarım bile ilmî ve fennî esaslar üzerine yapılmaktadır. Esnaf, iktisat dersi okumadan esnaftan sayılmamaktadır. Siyaset okumayan bir siyasetçinin bugünün dünyasında iyi bir siyasetçi olması mümkün değildir. Ders okumadan, uzmanlık olmadan yapılamayan iş türleri meydana gelmiştir. Geçmişte bir kişinin yanında basit bir çıraklıkla öğrenilmesi mümkün olan işler, bugün meslek liseleri, fen fakülteleri ve benzeri yerler dışında öğrenilememektedir. Çoğu işlerde teknişyen ve fen mühendislerine ihtiyaç duyulmaktadır.

İslâmî Toplumun İzzet ve Bağımsızlığı Esası

Birkaç esasa dikkat etmemiz gerekir. Biri, İslâm'ın nasıl bir toplum istediğidir. Elbette İslâm'ın aziz, bağımsız ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir toplum istediği açıktır. İslâm, Müslüman bir milletin, gayri Müslimlerin elinin altın-

da ezilmesini istememektedir. "Artık kıyamet gününde Allah, aranızda hükmedecek ve müminlere karşı kâfirlere asla yol vermeyecektir."¹ İslâm Müslüman bir milletin diğer millete karşılıksız yardım ya da borç adı altında el açmasını istememektedir. İslâm, İslâmî toplumun iktisadî bağımsızlığa sahip olmamasını istememektedir. İslâm, Müslümanların hasta olduklarında yeterli imkânlarla ve doktorlara sahip olmayıp gayrimüslimlere yönelmelerini istememektedir. Bu bir esastır.

İlim; İzzet ve Bağımsızlığın Temelidir

Bir diğer esas ise, dünyada her şeyin ilim etrafında dö-nüp yaşam çarkının ilim ekseninde hareket etmesi yönünde bir değişimin varlığıdır. İnsan hayatının tüm alanlarında ilime bağımlılık oluşmuştur. Öyle ki, insan hayatındaki işleri ilim anahtarı dışında bir şey çözememektedir.

İlim Farızası Diğer Farzların Anahtarıdır

Başka bir esas, kişisel ve toplumsal tüm görev ve farzların, ilim farzına bağlı oluşudur. İlim, diğer İslâmî emirlerin anahtarı olarak tanınmıştır ve fakihlerin deyimiyle "vacib-i teheyüü"dir. Netice olarak eğer Müslümanların hayatı zamanla ilime daha fazla bağlı olursa, ilim farızası da daha genel ve geniş kapsamlı bir önem ve lüzuma dönüşecektir.

Netice

Bu esasların toplamından, ilime yönelmenin tüm Müslümanların genel ve şer'î bir vazifesi olduğu ve her ferdin bu vazifeyi vacip bilmesi gerektiği neticesi çıkmaktadır.

Fakihler genelde ilim farızasına iki noktada temas etmektedirler: Biri fıkıh usulünde "delilin araştırılmasının vacipliği"

bahsindeki "beraat esası" konusunda, diğeri de "ticarete fikhî derinleşmenin müstehap oluşu ya da farzlığı" meselesindedir. Ayrıca "farzlar karşılığında ücret talebi" meselesinde de bu konuya işaret edilmiş olması mümkündür. Önceden arz ettiğim gibi, fakihler bu farizada daha çok ahkâm meselelerinin öğrenilmesine dikkat etmektedirler.

Dinî ve Dinî Olmayan İlimler

Bizim, ilimleri dinî ilimler ve dinî olmayan ilimler diye ayırdığımız görülmektedir. Dinî ilimler deyince ya inanç, ahlâk ve ameller gibi doğrudan din ile alakalı ilimleri kast ediyoruzdur veya dinin emirlerini öğrenmeye yardımcı Arap edebiyatı ve mantık gibi dolaylı olarak din ile alakalı ilimleri kastediyoruzdur.

Bazılarının diğeri tüm ilimlerin dinden ayrı olduğunu, İslâm'da tahsilinin fazileti ve sevabıyla ilgili söylenen ilimlerin, dinî ilimlerden ibaret olduğunu düşünmesi mümkündür. Ya da Resulullah'ın (s.a.a) farz kıldığı ilimden kastın sadece dinî ilimler olduğu düşünülebilir.

Gerçekte bunlar terimlerden öte bir şey değildir. Bir açıdan dinî ilimlerden kasıt, dinin temeli kabul edilen Kur'ân ve Peygamberin ve vasilerinin sünnetini içeren dinî metinlerdir. İslâm'ın başlangıcında da halk henüz İslâm'la aşina değilken, herkese her şeyden önce bunları öğrenmek farz idi. O zamanlar kelim, fıkıh, usul, mantık, tarih ve diğeri ilimler mevcut değildi. İlmi Kur'ân ayetlerini, Peygamber'in sünnetini bilmek olarak özetleyebileceğimiz Resulullah'ın (s.a.a) şu buyruğu *"İlim üç kısımdır: Muhkem bir ayet, düzenleyen bir farz, yaşanan bir sünnet."*¹ hadisi elbette o günkü Müslümanların durumuna göre buyrulan bir düsturdur. Ama Müslümanlar zamanla İslâm'ın anayasası olan, temel metinlere aşina oldu-

1- Usul-i Kâfi, c.1, s.32, Babu Sıfatı'l-İlmi ve Fazlıhi ve Fazl'l-Ulema.

lar ve Kur'ân'ın ve Peygamber'in emirleri doğrultusunda ilmi mutlak farzlardan biri olarak kabul ettiler. Sonra da ilimler toparlanıp şekillendiler. Diğer açıdan da, Müslümanlara faydalı olan ve onların sorunlarını çözen tüm ilimler de dinî farızadır ve dinî ilimdir. Biz neden sarf, nahiv ve Arap lügatini dinî ilimler arasında sayıyoruz? Acaba İslâm'ın görüşüne muvafık olan yollara faydası olmasından dolayı değil mi?

Acaba biz hangi münasebetle İmreulkays'ın aşk şiirlerini, Ebu Yunus'un şaraptan bahseden şiirlerini dinî ilim tahsili adı altında öğreniyoruz? Elbette bize Kur'ân'ın dilini anlamada yardım ettiği için.

Öyleyse İslâm ve Müslümanların faydasına olan tüm ilimleri dinî ilimler arasında sayabiliriz. Eğer bir kimse halis niyetle ve İslâm ve Müslümanlara hizmet için bir ilmi tahsil ederse, ilim tahsili hakkında vaat edilen tüm sevaplara haiz olur. Ayrıca o kimse *"Melekler kanatlarını ilim öğrenenin ayakları altına sererler."*¹ hadisine de şamil olur. Ama işin içinde halis niyet olmazsa, hiçbir ilim tahsilinin, hatta Kur'ân ayetlerini öğrenmenin bile sevabı yoktur.

Esasında bizim ilimleri dinî ve dinî olmayan diye iki kısma ayırmamız doğru bir taksim değildir. Çünkü bazıların, dinî olmayan ilimler tabirini duyduğunda, o ilimlerin İslâm'dan ayrı olduğu evhamına kapılması mümkündür. İslâm'ın son din oluşu ve kapsamlılığı, İslâm toplumu için faydalı ve öğrenilmesi zaruri olan her ilmin dinî ilim kabul edilmesini gerektirir.

Kadının Tahsili

Üzerinde daha sonra konuşacağıma dair söz verdiğim konu, ilim farızasının erkeklere mahsus olmadığı, kadınları da kapsadığı idi.

1- Usul-i Kâfi, c.1, s.34.

Peygamber'in "*İlim talep etmek tüm Müslümanlara farzdır.*" buyurduğu hadisteki "Müslim/Müslümanlar" kelimesi, müzekker kipinde olduğu için ilim tahsilinin erkeklere mahsus olduğu yanılısına düşülebilir.

İlk olarak Şia kitaplarında da yer alan bazı nakillerde "ve müslimetin/ve Müslüman hanımlara" kelimesinin de yer aldığı söyleyeyim.

İkinci olarak bu tür tabirlerden, erkeklere has kılınması anlaşılmaz. "Müslim" yani Müslüman tabiri geneldir, kadın ya da erkek fark etmez. Tüm konularda bu tabirin benzeri kullanıldığında aynı şekilde bir genellilik söz konusudur. Mesela hadiste şöyle geçer: "*Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.*"¹ Bu hadiste sadece erkeklerin böyle olması gerektiği ve kadınları kapsamadığı söylenmemektedir. Bu açıktır. Ya da "*Müslüman, Müslümanın kardeşidir.*"² buyruğunda bu emrin sadece erkeklere has olduğu ve "Eğer kadınlar da dâhil olsaydı o zaman '*Müslüman kadınlar, Müslüman kadınların kız kardeşidir.*' denmesi gerekirdi." söylenemez.

"Müslim" kelimesi iki anlama sahiptir: Biri Müslüman olmak, diğeri ise erkek olmak. Herkes böyle konularda cinsiyetin değil İslâmiyet'in kastedildiğini bilir. Hatta "Müslim" kelimesi yerine "recul" kelimesi dahi kullanılmış olsaydı, yine de fakihler tarafından bu tabirin mahsusluğu lağvedilirdi. Bazı fikhî mevzularla ilgili bazı hadislerde, hadiste geçen erkektir. Yani mesela İmam'a bir erkek şöyle bir alışveriş yapmış, sonra böyle olmuş, şimdi ne yapmalıdır tarzı bir soru sorulmuş, İmam da cevabını vermiştir. Fakihler, hadisin metninde her ne kadar açıkça erkek kelimesi gelmiş olsa dahi bu tür konu-

1- Usul-i Kâfi, c.2, s.166.

2- Usul-i Kâfi, c.2, s.166.

larda cinsiyet hususunun lağvolduğunu söylemişlerdir. Zira cinsiyetin konuyla ilgisi olmadığı aşikârdır.

Üçüncü olarak tüm bunların haricinde, fakihler bazı genellemelerin gizli tahsisleri olduğundan bahsederler. Beyanın şekli tahsise uygun değil, konu ise aklın nazarında ayırt etmeye uygun değil. Mesela ilim hakkında bize ulaşan haberin bir benzeri takva hakkında da vardır. İlim hakkında şöyle buyrulmuştur: **"De ki: "Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak sağduyu sahipleri öğüt alır"**¹ Takva hakkında da şöyle buyrulmuştur: **"Yoksa biz, inanıp iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yoksa korunanları yoldan çıkanlar gibi mi tutacağız?"**² Veya şöyle buyurmuştur: **"Allah yanında en üstün olanınız, (günahlardan) en çok korunanınızdır."**³

Bunların hepsinde kipler, müzekker kipidir. Müenneslerle beraber zikredilmemişlerdir. Acaba tüm bu takvadan bahseden ayetlerde kip ve lafız müzekker olduğu için, söylenenlerin sadece erkeklere mahsus olduğunu, kadınları kapsamadığını iddia edebilir miyiz?

İslâm ilimi aydınlık, cehaleti ise karanlık olarak görüyor. İlimi görmek, cehaleti körlük olarak görüyor. **"De ki: "Kör ile gören yahut karanlıklar ile aydınlık bir olur mu?"**⁴ Sonra şöyle deniyor: *"İlim talep etmek tüm Müslümanlara farzdır."* Aydınlık ve görmenin kendisi olan ilim, her Müslümana farzdır. Acaba İslâm'ın sadece erkeklerin karanlıktan kurtulup aydınlığa çıkmalarını emredip de kadınları içinde bulundukları karanlıkta bırakacağı görüşüne inanılabilir mi? "Sadece erkeklere

1- Zümer, 9.

2- Sâd, 28.

3- Hucurat, 13.

4- Ra'd, 16.

körlükten çıkmak farz ama kadınların kör kalması gerekiyor." mu diyeceğiz? Elbette ki hayır.

Ayette buyurduğu gibi, sağduyu sahipleri öğüt alırlar ve bu tür meseleleri anlarlar. Hakikatte bu konunun ne kadar açık olduğunu ve herkesin anlayabileceğini buyuruyor. Başka bir ayette Hz. Peygamber hakkında buyuruyor ki: **"O Allah'tır ki, ümmilere içlerinden bir resul göndermiştir de o, onlara Allah'ın ayetlerini okur, onları arıtıp temizler, onlara Kitap'ı ve hikmeti öğretir."**¹ Bu ayette takva (onları arıtıp temizler) ve öğretme (onlara Kitap'ı ve hikmeti öğretir) bir arada zikredilmiştir ve ikisi de müzekker kipiyle gelmiştir. Eğer "yuzekkâhim/onları arıtıp temizler" erkeklere mahsus kılınabiliyorsa, o zaman "yuallimuhum/onlara öğretir" de erkeklere has kılınabilir.

Kim Günahkârdır?

Şimdi burada bir gurup kalkıp şöyle diyeceklerdir: "Hey efendi! Siz milletin kızının bu okullara gidip bu kültürün etkisi altında kalmalarını mı istiyorsunuz?"

Onlara, eğer okullarda ve kültürde bir sorun varsa, bu sorunun halktan kaynaklandığını, ıslah etmeye çalışmadıkları için böyle olduğunu söylemek gerekir. İslâm ilmi farz kıldığı gibi, bunun ön koşullarının ıslahını da gerekli saymıştır. Yoksa evlerimizde oturup kültürün düzelmesini ve çocuklarımız için yüzde yüz salih ve salim bir ortam oluşturmasını beklememiz gerektiği, ancak o zaman çocuklarımızı yollayabileceğimiz söylenmemektedir. Bize, kültür bu işte yetersiz kaldığında boğazlarımızı doldurup kültür şöyle, kültür böyle diye tenkit etmemiz söylenmemektedir. Biz iyi okullar ve iyi bir kültür oluşturmakla mükellefiz. Zaten hayatında kültür

1- Cum'a, 2.

için en ufak bir adım atmamış, hiçbir kültür kurumu oluşturma işine ortak olmamış ve yine ilim farızası dediğimiz farza eda etme adına kılını bile kıpırdatmamış bir kimsenin oturup eleştiri yapmaya hakkı yoktur. Kültürdeki eksiklikler de, bu muhterem eleştirmenlerin, kendi dinlerinin bu farzını yerine getirmemelerinden kaynaklanıyor.

Bir gurup şahsın, söz konusu hanımların ilim tahsili olduğunda muhalefet etmesi ama ihtiyaç duyduklarında hanımlarını ve kızlarını muayene için erkeklere, hatta kâfirlere götürmesi şaşılasi bir durumdur!

Kutsal Cihat

Şimdi tüm söylediklerimden netice çıkarma zamanım geldi. Bütün sözlerimden çıkarılacak netice, içinde bulunduğumuz asırda en gerekli vacibin genel eğitime katılım olduğudur. Bu vacip, sadece kültür ve kültürlülerin vazifesi değildir; Müslüman olduğunu iddia eden herkesin vazifesidir. Devlet olsun, millet olsun bu meseleyi kutsal bir cihat haline getirmelidir. Bu da din fermanıyla yapılmalı ve din rengine sahip olmalıdır. Ruhanî âlimler bu iftihara sahip olmak için ön ayak olmalıdırlar. Müminler ve mukaddesatçılar ilim ve medreseden korkmamalı ve ilim geldiğinde dinin elden gideceği vehmine kapılmamalıdırlar. Bu, İslâm'a su-i zandır. İslâm, ilim muhitinde, cehalet muhitinden daha iyi gelişebilen bir dindir. Biz eğer cahillik ve cehaletin başımıza, İslâm'ın başına ne belalar getirdiğini bilseydik cehalet ve bilgisizlikten vahşet duyardık, ilim ve okuldan değil.

Çünkü İlim Öğrendin...

Bazen de bazıları ilimden duydukları korkuyu saklamak için Senayî'nin şiirlerinin arkasına saklanıyorlar. Senayî şiirinde şöyle diyor:

Çû ilm âmûhtî ez hirs ângeh ters kender şeb
Çû dozdi bâ çerâğ âyed gozîdeter bered kalâ.

Gecenin korkusundan çünkü ilim öğrendin

Hırsız lambayla gelirse değerli eşyaları götürür.

Sonra da, "Bakın okumuşların memlekete verdiği zarar, okuma yazma bilmeyenlerin verdiği zarardan yüz kat daha fazla. Okuma yazma bilmeyenler ibrik hırsızıyken, okumuşlar milyonları çalışıyorlar." diyorlar.

İlmin tek başına toplum saadetine sağlayamayacağında şüphe yok. Toplumun din ve imana ihtiyacı var. İman da ilime sahip olmazsa faydalı değil, vebaldır. *"İki kişi benim belimi büktü: Pervasız âlim ve dindar cahil."*¹ İslâm ne dinsiz âlim ister, ne de cahil dindar.

"Hırsız lambayla gelirse, değerli eşyaları götürür."² deyip bunu imansız okumuşlara tatbik eder ve ilimin tehlikesinin cehaletin tehlikesinden fazla olduğu sonucuna varırsak demagoji yapmış oluruz. Zira lambayla gelip değerli malları götüren hırsız gece gelmiştir, gündüz değil. Gece gelmek için de ev sahiplerinin uykuda olduğu bir zamanı seçer. Ama gün ortasında ya da ev sahipleri uyanıkken hırsızlık yapamaz. İmansız okumuşlar da başkalarının cehalet, bilgisizlik ve uykulu hallerinden faydalanırlar. Yani genel cehaletin bu hırsızlarda etkisi vardır. Siz tüm ülkeyi ilim ışıyla aydınlatın, tüm evler gündüz gibi olsun, tüm halkı uyarıp uyandırıp haberdar edin, her yeri gündüz gibi aydınlatın ve bunların yanında iman temellerini kuvvetlendirmek için çalışın, hırsızın elinden bir şey gelmeyeceğini görürsünüz. Hırsızlıklarda birkaç şey el ele vermiştir: Hırsızlık bilgisi, imansızlık ve halkın genel cehaleti. Öyleyse burada da cehalet suç ortağıdır.

1- Biharu'l-Envar, c.2, s.111.

2- Farsça bir atasözü.

Her halükârda eğer düzgün bir dine sahip olmak istiyorsak, fakirlikten, hastalıktan kurtulmak istiyorsak, aramızda adaletin hüküm sürmesini istiyorsak, özgürlük ve demokrasiye sahip olmak istiyorsak, eğer şimdinin aksine toplumun toplumsal meselelere ilgi duymasını istiyorsak bunun tek yolu ilimdir. O ilim de toplumun geneline yayılmış olmalı ve din vasıtasıyla kutsal bir cihat haline getirilmelidir.

Eğer biz bu kutsal cihadı başlatmazsak, bunu dünya yapacak ve semeresini de onlar alacaktır. Yani başkaları gelip halkımızı cehalet girdabından kurtaracaktır. İşte o zaman, bizim bu ihmalemizin İslâm'ın varlığına ne büyük bir darbe vuracağını Allah bilir.

İnsanın Cehaletle Mücadelesi

Bugünlerde "*İnsanın Cehaletle Mücadelesi*" adlı bir kitap okuyordum. Bu kitap Unesco'nun neşrettiği bir kitaptır. Unesco, Avrupa Birliği'ne bağlı kültürel bir müessesedir. Kitapta bu müessesenin geri kalmış ülkelerde eğitim ve okur-yazar yapma faaliyetlerinden bahsedilmektedir. İnsan bir taraftan Müslümanların arasında eğitimin bu vesileyle yaygınlaşmasına ve cehaletin ortadan kalkmasına sevinirken, diğer taraftan biz Müslümanların üzerimize düşen vazifeye gereken önemi vermediğimiz için başkalarının okyanuslar aşarak, zahmet çekerek, zorluklara katlanarak, paralar harcararak bu vazifeyi üstlenmelerine üzülmektedir. Hatta sadece eğitim üzerinde değil, sağlık ve yardımlaşma kurumları kurarak halka yardım etme, hastalıklarla savaşma, bataklıkları doldurarak sıtmayı ortadan kaldırma ve şehir ve köyleri düzenleme üzerinde de çalışmaktadırlar.

Afganistan, Pakistan gibi bazı uzak İslâmî ülkelere de oraları geliştirmek ve halka eğitim ve sağlık konularında hizmet etmek için gitmişlerdir. Bizden kimse oralara ayak bas-

mamış ve eğer bastıysa da ya gezinmek ya da humus toplamak için basmıştır.

Bu kitaptaki istatistiklere göre birkaç sene öncesinde bazı İslâmî ülkelerdeki halkın yüzde 96'sı okuma yazma bilmiyorlardı. Zamanla daha iyi bir duruma geliniyor ve bu oran yüzde 80'e düşüyor. İki yıl önce Unesco'nun Asya temsilcileri Karaçi'de bir konferans düzenlediler. Bu konferansta Asya ülkelerini okuryazar yapmak üzere hazırladıkları yirmi yıllık bir plan sunmuşlardır. Bu plan dikkatle, doğru istatistikler üzerine, tüm imkânlar göz önünde bulundurularak düzenli bir şekilde hazırlanmıştı. Halkta şevk ve ilgi oluşturmuşlardı. Kitapta, Afganistan'daki okuryazar seferberliği sınıflarında bazen, göğsüne uzanan sakalları olan bir adamın, çocuk ya da torunlarıyla aynı sıralarda okuma yazma öğrenmeye çalıştığının görüldüğü yazıyordu.

Ben onların ne amaç ve niyetle bu işleri yaptıklarını bilmiyorum. Belki de perde arkasında sömürü amaçları olabilir. Eğer sömürü böyle düzenlerle yapılıyorsa yanmışız ve işimiz bitmiş demektir. Bu doğru mu gerçekten bilmiyorum ve alışıldığı üzere karamsarlıkla kendi kusurlarımızın üzerine siyah bir perde çekmeyi istemiyorum. Başkalarının işine saldırap çürüterek kendi kusurlarımızın üzerine perde çekmeyi alışkanlık haline getirmişiz. Aynı kitapta, koyu milliyetçi bir Afrikalının şöyle söylediği de yazıyor: "Siz Avrupalılar sömürgeciliğin zayıfladığını, siyasî gücünüzün yok olmakta olduğunu gördüğünüz için gerçek yüzünüzü iyilik ve halka yardım perdesi arkasına saklamak istiyorsunuz."

Onların bu işteki niyetinin ne olduğu bizi etkilemiyor. Bizi etkileyecek olan, onların ilerlemek istedikleri yirmi yıllık yolda başarılı olmaları, İslâmî ülkelere eğitim verip onları cehalet, fakirlik ve hastalıktan kurtarırlarsa bunun gelecek neslin ruhiyesinde İslâm ve Müslümanlara karşı nasıl bir etki

oluşturacağıdır. Acaba gelecek nesiller, "Biz on dört asır boyunca Müslümandık ve Muhammed'in (s.a.a) dininin takipçileriydik ve cehalet ve zorluklara gark olmuş bir yaşamımız vardı, sonra dünyanın öbür ucundan Mesih'in takipçileri geldiler ve bizi kurtardılar." demeyecekler mi? O vakit İslâm için geriye bir onur kalacak mı? Resulullah (s.a.a) bize "Siz benim ilim talep etmek tüm Müslümanlara farzdır emrimi böyle mi uyguladınız?" diye buyurursa nasıl cevap vereceğiz?

Şu doğal, fitrî ve ruhî bir kaidedir: İnsan, ihsanın rehini-
dir. Yani insan iyiliklerin rehinidir.

Resulullah da (s.a.a) şöyle buyurmuştur: *"Her kim ölü bir yeri canlandırırsa, kendi malı olur."* Her ne kadar bu mekânla alakalı bir kanunsa da, yaradılış için de geçerlidir.

Bir gurup gelip bir milleti geliştirir, cehalet, fakirlik ve bedbahtlıktan kurtarırsa; o milletin kalbinin, ruhunun ve inançlarının da sahibi olacaktır. Öyleyse ortaya çıkan bu durumun sonucuna bakarak rahatlıkla gelecek nesillerin sahibi olamayacağımız tehlikesini ön görebiliriz. Birinin kalkıp bir Müslümanın asla Hıristiyanlığa girmeyeceğini söylemesi mümkündür. Halk özellikle bilgili de olursa asla tevhitte teslise yönelmeyecektir denilebilir.

Belki de böyle olur. Ama Hıristiyanlığa yönelmeseler de İslâm'a da ilgi duymayacakları kesin bir gerçektir. Belki de bu işin semeresi komünistlerin cebine girer. İslâmî ülkelerde herhangi bir sebeple gençlerin dine olan ilgisi ortadan kalkarsa bunun meyvesini komünizm toplar.

Sonuç olarak bu tehlikeyle mücadele edilmelidir. Bu tehlikeyle mücadele yolu nedir?

Acaba bunun yolu genelde yaptığımız gibi olumsuzluk rolüne bürünerek ortalığı ayağa kaldırmak mıdır? "Unesco'nun Müslümanlara eğitim vermeye, bu yolda zahmet edip para harcamaya hakkı yoktur. Diğer dünya hayır kuruluşlarının

da İslâm ülkelerindeki sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele hakkı yoktur. Onlara ne! Her şeye burunlarını sokmasınlar." mı diyelim?!

Bir düşünün, acaba böyle bir söylem doğru mudur? Acaba dünya bu isteğimizi kabul eder mi? Acaba Müslüman halk bizim bu sözümüzü kabul eder mi?

Yoksa bunun yolu, bizim himmet giysisini üzerimize giyip kutsal bir cihat başlatarak bu farızayı uygulamaya dökmemiz midir? Elbette ikinci yolun doğru olduğu açıktır.

Bu kitapta en büyük İslâmî ülkelerden biri olan Endonezya'da genel eğitimin kutsal bir cihat haline getirildiği ve buna dinî bir farz olarak amel edildiği yazmaktadır. Orada "bir şey bilen" herkes, hangi sınıftan, hangi meslekten olursa olsun okullara gidip öğretmeyi, mesul olduğunu bir farz bilmektedir. Zira tüm okullar için yeterli resmî öğretmen yoktur.

Eğitimin herkese vacip kılınması, İslâm'ın emridir. Bu emrin bugünkü icrası, kitapta nakledilen Endonezya'daki uygulama şeklinin ta kendisidir.

Hizmet ve Hayırda Yarışma

Maide Suresi'nin ayetlerinden birinde, Kur'ân'ın ve geçmiş kutsal kitapların zikrinin ardından geçmiş dinlere işaret edilerek şöyle buyrulmaktadır:

Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol belirledik. Allah isteseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat size verdiği nimetleri içinde sizi sınamak istedi. Öyleyse hayır işlerine koşun, hepinizin dönüşü Allah'adır.¹

Görünüşe göre bu ayet de diğer bazı ayetler gibi milletlerin farklılığının hikmet ve maslahat üzere olduğunu beyan ediyor. Belki de bu ayetten çıkarılabilecek maslahat ve hik-

1- Mâide, 48.

met, farklı milletlerin güzel ilim ve amel caddesinde müسابaka yapmalarıdır. Bu vesileyle yarışmalı, hünerlerini göstermeli ve hak eden millet koyulan ödülü kazanmalıdır. Böylece Müslümanlara söylenen "çalışın, çabalayın, büyük adımlar atın ve hayır yarışını kazanın" emrine uyulmuş olunur.

Tehlikeyle mücadele yolu, Unesco'ya engel olmak değildir. Tehlikeyle mücadele yolu bu işin ipini elimize almak ve bu iftiharın madalyasını göğsümüze takmak olacaktır. Tekrar ediyorum, bu iş kutsal bir cihada dönüştürülmezse ve dinî âlimler buna ön ayak olmaz ve tüm işlerden önce ve daha vacip saymazlarsa bir fayda vermeyecektir.

Tesadüf bu ya, iki üç gün önce Unesco, Karaçi'de iki üç yıl önce yaptıkları konferansta sundukları planın İran şartlarına uyarlanmış bir benzerini Kültür Bakanlığı'na sunmuş ve Kültür Bakanlığı da yüz nüsha civarında çoğaltarak görüşlerini almak üzere aydın ve görüş sahibi kişilere göndermiş. Ben bu planı arkadaşlarımdan birinde gördüm. İran şartlarına uygun olarak hazırlanmış kapsamlı bir plan idi. Tamamen dakik bir istatistik ve muhasebe ile tanzim edilmiş. Yirmi yıl sonra İran'da okuryazarlık oranının ne kadar olacağı, öğrencilerin toplum genelinde oranı, İran'da tüm çocuklar okula giderse ne kadar okula ihtiyaç duyulacağı, bunun için nelerin lazım olduğu, ne kadar ek öğretmen ve öğretmen yetiştirmek için ne kadar eğitim alanı gerekeceği, öğretmen harici ne kadar çalışana ihtiyaç olacağı gibi konuların hepsi hesaplanmıştı. Bu müddet zarfında olası ölümler ve istifalar da dikkate alınarak Kültür Bakanlığı'nın şu andaki kadrosuna ek olarak 150 bin öğretmene ihtiyaç duyulacağı ön görülmüştü. Gerekli eşyalar, okul binaları, fakülteler, öğretmen maaşları ve diğer masraflar için gerekli olan miktarın 20 milyar tümen olduğunu belirtmişler. Elbette masraflar çok fazla. Ancak onların tutuklarını koparan bir millet olduğunu da unutmayalım. Bu işi yapmaya karar verdiler ve yapacaklardır.

Ama eğer biz kutsal ve dinî bir cihat olarak bu işi başlatsak, onların belirlediği bütçeden onlarca kat az bir bütçeyle bu planı uygulayabiliriz. Din ve iman birçok yerde güç ve paranın yerini alabilmektedir.

Tüm bu girişimlerin hepsi, işin can damarı olan ilkokullar içindir. Müslümanlar bu işi bitirir bitirmez, sıra ortaokullara, liselere, yüksek okullara gelecek ve sonrasında da dünyaya birinci dereceden uzman ve düşünür kazandırılacaktır.

Söz çok uzadı. Tüm bu zaman içerisinde, İslâm'ın ilim hakkında neler söylediğini anlatıp İslâm'ın tebliğ ve propagandasını yapabiliyordim. Ancak sözün başında da söylediğim gibi, bu tür tebliğ ve propagandalara inancım yok ve bir tesisinin de olmadığına inanıyorum. Böyle propagandaların yerine, içinde bulunduğumuz asırda ne gibi vazifelerimizin olduğunu anlatmayı tercih ederim. Ne zaman yenilikçi bir şekilde harekete geçip bu mukaddes cihada katılırsak, o zaman tam bir gurur ve alnı açıklıkla İslâm'ın *"İlim tahsili, tüm Müslümanların üzerine farzdır."* diyebilirim.

* * *

Bu konuşma bittikten birkaç dakika sonra, kendisini tanımadığım muhterem dinleyicilerden biri, bana konuşmam hakkında eleştiri içeren bir kâğıt parçası verdi. Şöyle yazmıştı:

İslâm açısından ilim ve cehalet konusu çok genel bir konudur. İlkokullardan başlaması gereken bir kutsal cihattan bahsedildi, ancak nasıl başlamasına dair en kolay yol açıklanmadı. Bu tür konular, sadece "Neden böyle şeyler yapılmıyor?" diyerek teessüf etmemizle sonuçlanır. Hepimiz, bir şeylerin yapılması hakkında düşünmemiz gerektiğini kabul ediyoruz. Fakat ne yazık ki, bunlar sadece bir hatırlatmadan öteye geçmiyor ve teessüf etme ve reddedilme alışkanlığı yine devam ediyor.

Konuşmada başka kimseler (Unesco) tarafından bir mücadelenin başlatıldığına değinildi ki bu tabii bir şeydir. Biz istesek de istemesek de, tebliğini yapsak da yapmasak da bu olacaktır. Kesin olan şudur ki, eğer peygamberler gelmeselerdi, beşer yine onların ulaştıracakları mesajı zamanla kavrayacak ve onlar söylemedikleri halde konuları kabullenecekler ve hatta Allah'ı bile tanıyabileceklerdi. Ama bu tekâmülün daha hızlı ve daha çok olması için din geldi. Bizim vazifemiz de, onu bu yavaşlıktan çıkarmaktır. O halde Seyyid Cemalettin Esedabadî'nin faaliyetlerine benzer, bir teşkilat ve doğru eylemsel bir yola ihtiyaç duyulmaktadır.

Ben, bu muhterem eleştirmene teşekkür etmekle birlikte, söylediklerini kabul ve doğruluğunu da itiraf ediyorum. Bir noktaya değinmek mecburiyetindeyim. Dinî konularda ilk derecede önemli olan, halkın böyle bir dinî farızanın varlığına iman etmeleri ve diğer farızalar gibi buna da önem vererek uygulamaya çalışmalarıdır.

Biz, halkın diğer farızalara ne kadar önem verdiklerini, onları uygulayabilmek için ihlâsla ne mücadeleler verip paralar harcadıklarını ve zahmetler çektiklerini görmekteyiz. Yaklaşık yarım asır öncesine kadar hac farızası, gerekli vesilelerin ve emniyetin olmamasından dolayı aynı bir cihat gibiydi. Hacınn geri dönmeye pek bir ümidi olmazdı ve bununla birlikte bu farızayı çok az kimse terk ederdi. Köylülerimizin, yazın sıcağında oruç tuttukları için bin bir türlü zorluk çektikleri, susuz kaldıkları ve bazılarının dayanamadıklarından dolayı halsiz ve hatta baygınlık geçirdikleri halde, ertesi gün yine tam bir teslimiyet ile tekrar oruç tuttuklarına çok şahit olmuşuzdur.

İlim tahsili için onca mücadele veren avam halkı, sadece tarihin ilk döneminde görmekteyiz. Eğer bir kimse bu mücadeleyi vermişse, ilim yoluna düştükten ve onun lezzetini

aldıktan sonra bu mücadeleyi vermiştir. Şimdi halkın bu lezzetli ve latif hususu, bir fariza saydıklarını ve "*İlim tahsili, tüm Müslümanların üzerine farzdır.*" cümlesini sadece okul duvarlarının güzelleştirilmesinde kullanmaktan çıkarıp ciddi bir şekilde şer'î emir addettiklerini varsaysak, o zaman ne denli büyük bir hareket başlayacağını ve icra yollarının da nasıl da kendi kendine ortaya çıkacağını görürüz.

En zor olan, halkın herkesi kapsayan bu şer'î görevin farkına varması ve onu diğer farizalarla aynı derecede saymasıdır.

GENÇ NESLİN YÖNLENDİRİLMESİ

Bismillahirrahmanirrahim¹

Hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel biçimde mücadele et. Kuşkusuz Rabbin, işte yolundan sapanları en iyi bilen O'dur ve O, yola gelenleri de en iyi bilendir.²

Bu akşam, genç neslin yönlendirilmesi başlığı altında konuşacağımız mesele, hakikatte genel bir mesuliyettir ve genelde tüm Müslümanları, özelde de toplumda resmî olarak din önderliği sıfatına sahip olanları ilgilendiren bir konudur. Mukaddes İslâm dininde mesuliyetlerin ortak olduğu esasını hepimiz biliyoruz. Yani kişiler birbirlerinden sorumludurlar, birbirlerinin sorumluluğuna ortaklırlar: *"Hepiniz çobansınız ve elinizin altındakilerden sorumlusunuz."*³ Hatta nesiller birbirine karşı sorumludur. Her nesil kendinden sonraki nesle, kendilerinden öncekilerin ulaştırdığı din ve hidayeti koruyarak iletmekle yükümlüdür. Yani her nesil, sonraki nesilleri din ve hidayeti kabule ve ondan istifade edebilmeye hazırlamalıdır.

1- Bu konuşma 27/7/1341, cuma günü öğleden sonra saat 7'de aylık dinî toplantılar encümeninde yapılmıştır.

2- Nahl, 125.

3- Camiu's-Sağır, s.95.

Bununla birlikte genç neslin yönlendirilmesi konusu, herkesin vazife ve mesuliyet altında olduğu bir konudur.

Bu konuyu bir bilinmez ve bir mesele haline getiren, çözüm yolu üzerinde ince bir şekilde düşünmeyi gerekli kılan şey, bir kişinin ya da bir neslin yönlendirilmesinin her hal ve durumunda aynı olmayışı, farklı oluşudur. Çeşitli şekil ve esaslar söz konusudur. Kullanılan araçlar da farklıdır. Tüm kişilerde, tüm nesillerde ve tüm zamanlarda uygulanabilecek belirli bir reçetesi yoktur. Bu yüzden her zaman ve şart altında nasıl gerçekleştirileceği üzerinde dakik bir şekilde düşünülmeli ve uygun reçete hazırlanmalıdır.

İki Tür Yükümlülük

Hemen burada, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma temalı konuşmamda işaret ettiğim bir nokta vardı. Şimdi de onu tekrar ediyor ve diyorum ki dinî sorumluluklar iki kısımdır: Bazı sorumlulukların, kendine has bir şekli vardır. Tüm özellikleri, aksamaları ve şartları İslâm tarafından belirlenmiştir ve bu belirli kalıp ve özel şekliyle yapılması emredilmiştir. Elbette bu bir netice için farz edilmiştir, biz neticeden sorumlu değiliz. Bunlara taabbudiyat (sorgusuz sualsiz itaat edilmesi gerekenler) denilmektedir. Biz bunlara kalıp mesuliyeti diyelim. Mesela namaz, belirli hazırlık ve kanunlara sahip olan bir emirdir. Şartları, cüzleri, engelleri ve onu bozan şeyleri vardır. Bize, namazı bu belirli kalıp ve şekilde kılmamız emredilmiştir. Bu salt itaattir. Elbette bu şekilde bir iş, belirli bir netice hatta neticeler için yapılmaktadır: **"Çünkü namaz kötü ve iğrenç şeylerden meneder."**¹ Ama biz sadece bu sonucun hazırlığını yapmakla yükümlüyüz, sonucun kendisinden değil. Eğer hazırlığı, belirlendiği şekilde doğru ve kâmil yaparsak, arkasından sonuç kendiliğinden gelecektir.

1- Ankebut, 45.

Bizim neticeden sorumluluk olarak adlandırdığımız başka bir tür mesuliyet de vardır. Burada da sonuç, insanın uhdesine bırakılmakta ve insan, falan sonuca ulaşmak istiyorum diyebilmektedir. Neticeye hangi araçlarla, hazırlıklarla, şartlarla ve kalıplarla ulaşılacağı ise hangilerinin daha iyi olduğuna bakılarak kararlaştırılır. Tek, sabit, aynı olan bir aracın tayini ve ölçümü söz konusu değildir. Konuma ve zamana göre bu araç değişir.

Bir örnek vereyim: Diyelim ki sizin bir sıkıntınız var. Mesela bir yakınınız hapistedir. Bir vakit, bir kişiden bu sıkıntınızla ilgili belli bir yardım istiyorsunuz. Mesela ona bir mektup veriyor ve şu saatte falan kişiye ulaştır diyorsunuz. Elbette bu mektup belli bir sonuç için yazıldı; ama o kişi sadece o mektubu ulaştırmakla yükümlü.

Bazen de kişiden neticenin kendisini istersiniz, ön hazırlıklarla işiniz olmaz. "Ben senden bu mahkûmun serbest bırakılmasını istiyorum." diyebilirsiniz. Bunun yapılabilmesi için hangi araçların kullanılacağıyla ilgilenmezsiniz. O kişi hangi yol ve araçları kullanmasının iyi olacağına kendisi karar verir.

Genellikle bu tür yükümlülükler tek çeşit bir aracın olmadığı yerlerdedir. Araçlar değişkendir. Bir yerde bir aracı kullanmanız gerekir, başka yerde başka bir aracı. Zaman, mekân ve diğer özellikler fark yaratır. Böyle durumlarda hesap yapılmalı, üzerinde düşünülmesi ve uygun araç belirlenmelidir.

İslâm'da yükümlülüğün iki türü de vardır. Namaz, oruç ve diğer taabbudiyat ilk türdendir; ama cihat ikinci türdendir. Cihatta, Müslümanlar İslâmî alanı savunmak ve Müslümanların bağımsızlığını korumakla yükümlüdürler. Ama hangi araçla? Kılıçla mı, tüfekte mi, yoksa başka bir şeyle mi? Bu belirlenmemiştir, belirlenebilir ve ölçülebilir bir şey de değildir. Müslümanlar tüm zamanlarda en iyi aracı hazırlamakla vazifeli-

dirler: "**Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın.**"¹ Zamana en uygun aracın ne olduğunu araştırmalıdır.

Yönlendirme ve hidayet meselesi, ikinci türdendir. Müslümanlar birbirlerinin hidayetinden mesuldürler. Her nesil kendinden sonraki neslin hidayetinden sorumludur. Mahsusen resmî önderlik sıfatına sahip olan kimselerin sorumluluğu daha da fazladır. Her halükârda hidayet neticesine ulaşılmalıdır. Ama kullanılacak araçlar her zaman ve her mekân için belirlenmemiştir ve belirlenebilir nitelikte de değildir.

Ayette buyruluyor: "Ey inananlar, kendinizi ve ailenizi bir ateşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır."² Burada neticenin kendisi istenilmiştir, araçla ilgilenilmemiştir.

İslâm'da hidayet ve yönlendirme konusunda tüm parçalar, hazırlıklar, kanunlar, şartlar ve engeller için yüzde yüz belirli bir şekil çizilmemiştir. Zaten konu, belirlenip şekillendirmeye ve ölçümlemeye müsait değildir, çünkü farklılık arzu eder. Halkın yönlendirilmesi, namaz gibi tek şekilli bir kuluk emri değildir. Ya da örneğin birisinin yılan, akrep ısırığına karşı bir duayı ezberleyip yanına her yılan veya akrep sokmuş birisi geldiğinde o ezberlediği duayı okuması gibi bir durum değildir.

Vesilelerin Geçici ve Değişken Oluşu

Bir yerde hidayet vesilesi olan bir şeyin, başka bir yerde yoldan çıkma vesilesi olması mümkündür. Yaşlı bir kadının mümin olmasına vesile olabilen bir mantığın, tahsilli bir kimseyi saptırması mümkündür. Bir kitap, bir zamana, o zamanın fikir düzeyine uygun olabilir, ama aynı kitap başka bir zamanda sapmaya vesile olabilir. Bizim geçmiş zamanda va-

1- Enfal, 60.

2- Tahrir, 6.

zifesini yerine getirmiş kitaplarımız vardır. Yüzlerce, binlerce kişiyi hidayet etmişlerdir. Ama aynı kitaplar içinde bulduğumuz zamanda kimseyi hidayet edemedikleri gibi, halkı kolayca şüpheyne ve şaşkınlığa da düşürebilmektedir. Bunların saptırıcı kitaplardan sayılmaları gerekir ve alım, satım ve basılmalarının sakıncalı olması uzak bir ihtimal değildir.

Hayret! Geçmişte binlerce belki de on binlerce insanı hidayet eden bir kitabın şimdi saptırıcı olması mümkün müdür? Evet, ilâhî kitabımız ve masumların gerçek sözleri dışında diğer bütün kitapların belli ve sınırlı bir zaman içinde yerine getirmeleri gereken görevleri vardır. Bu müddet dolduğunda, görevlerini de tamamlamış olurlar.

Arz ettiğim bu konu, halledilmesi gereken muamma halindeki toplumsal mühim bir meselemizdir. Ama bunun için henüz bir plan geliştirilmemiştir. Ben bu oturumda bu konunun halledilmesini beklemiyorum. Her zamanın kendine mahsus hidayet araçlarının olduğuna inanmamız için öncelikle bunu tekrar tekrar söylememiz gerekir. İslâmî eserlerde bu konuya ilgi gösterildiğinin görülebilmesi için İslâmî metinlerden şahitler sunmalıyız.

Konuşmamın başında okuduğum ayet şöyleydi:

Hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel biçimde mücadele et.

Müfessirlerin ittifakıyla, bu ayette halkın hidayete daveti için üç farklı vesile zikredilmiştir. Bu vesilelerden her biri belli bir konuya mahsustur. Buyuruyor: "*Halkı Rabbinin yoluna çağır.*" "Rab" kelimesinin kullanıldığı yerlerde, terbiye anlamına yönelik bir teveccüh vardır. Çünkü söz konusu olan davet ve terbiye anlamları "Rab" kelimesiyle ifade edilmiştir: "*Halkı Rabbinin yoluna çağır.*" Halkın eğitilip terbiye olacağı o yola çağır. Halkı çağır. Hangi vesileyle? Hikmet vesilesiyle. Hikmet yani kesin, mutlak, üzerinde şüpheyne yer olmayan söz.

Hikmet ve mantık ehlinin deyimiyle, önermesi yüzde yüz yakınlerden oluşan söz. Yani "Halkı, yolu hikmet, delil, yüzde yüz saf ilim ve halis akıl olan Rabbinin yoluna çağır."

Müfessirler "Hikmet, burhan, aklî ve ilmî delil yoluyla davet etmek, bu yeteneğe sahip özel bir gurubun işidir." demişlerdir.

"Ve güzel öğüt ile." Yani halkı rabbinin yoluna iyi ve hoş giden nasihatler vesilesiyle çağır. Halkın bazısının aklî ve ilmî beyan kabiliyetleri yoktur. Onlara ilmî meseleler sunulursa kafaları karışır. Onları hidayet etme yolu öğüt ve nasihattir. Misal, kıssa, hikâye ve onların kalbini yumuşatacak diğer her şey yoluyla yönlendirilmelidirler. Uyarı ve öğüt kalbe, hikmet ve delil ise beyne, akla ve fikre hitap eder. Halkın çoğunluğu kalp merhalesindedir, akıl merhalesinde değil.

"Ve onlarla en güzel biçimde mücadele et." Eğer hakikate ulaşma niyeti olmayan, amacı mücadele, eleştiri ve boş konuşma olan, bir laf duyup yaygara çıkartabilmek için pusuya yatan kimselerle karşılaşırsan, bu tür kimselerle de mücadele et. Ama sen güzel bir şekilde mücadele et. Mücadele ederken hak ve hakikatten ayrılma. Mücadelede insafsızlık yapma, hakka girme, işe yalan karıştırma ve benzeri hareketlerde bulunma.

Bu ayet hidayet için her duruma özel, değişik yollar zikretmektedir. Buradan doğru yola iletme için kullanılan vesilelerin tek tip olmadığı anlaşılmaktadır.

Peygamberlerin Mucizelerinin Farklı Olmasının Sebebi

Genelde bilinen bir rivayet, bu iddiayı doğrular niteliktedir. Gerçi bu rivayet peygamberlerin her asırda farklı mucizeler göstermesiyle ilgili; ama yine de bizim iddiamızı doğrulamaktadır. Bu rivayet, İbn Sikkî'tin Hz. İmam Hadi'ye (a.s) sorduğu sorunun cevabıdır.

İbn Sikkit ünlü ediplerdendir. İsmi edebiyat kitaplarında çokça geçmektedir. Hz. Hadi'yle (a.s) aynı çağda yaşıyordu. Mütevekkil'in zamanında Şia mezhebine mensup biri olarak yaşamış ve Mütevekkil tarafından da öldürülmüştür. Öldürülme sebebi şöyle anlatılır: İbn Sikkit Mütevekkil'in oğullarından el-Mutez ve el-Müeyyid'in öğretmeni idi. Mütevekkil, İbn Sikkit'in Alevilere ilgi duyduğunu biliyordu. Bir gün İbn Sikkit Mütevekkil'in yanındayken bu iki çocuk geldi. Mütevekkil deyim yerindeyse kılıcından kan damlar bir halde İbn Sikkit'e dönerek şöyle sordu: "Acaba benim çocuklarım mı daha iyi, yoksa Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin mi?" Bu âlim adam Mütevekkil'in küstahlığı karşısında öyle alt üst oldu ki cevabında "Ali'nin hizmetçisi Kanber, bana göre bu iki çocuk ve onların babasından daha iyidir." dedi. Mütevekkil Türk hizmetçilerine emir verdi ve onlar da İbn Sikkit'in dilini ensesinden çıkardılar.

Neyse, işte bu adam Hz. İmam Hadi'ye (a.s) şöyle sordu: "Ey Resulullah'ın oğlu! Musa, peygamber olduğunda halkı hidayet etmek için neden asasını ejderhaya çevirmek, elini kolunun altına sokup kusursuz beyazlıkta çıkarmak gibi mucizeleri kullandı, ama İsa doğuştan körleri, cüzamlıları tedavi etmek ve ölüleri diriltmek gibi başka türlü mucizeler gösterdi? Bizim Peygamberimizin ise mucizesi neden tamamen farklı; beyan ve kelam yoluyla oldu?"

Hz. Hadi (a.s) cevabında şöyle buyurdu:

Bu, asırların, zamanın farklılığından kaynaklanıyordu. Hz. Musa zamanında hâkim olan, fikre galip gelen ve göz dolduran şey sihir, sihirbazlık ve bu tür şeylerdi. Musa'nın mucizeleri onların yaptıklarına benziyordu, ama Musa'nın yaptığı mucize ve gerçetti, onlarınki ise sihir ve göz aldatmacası. İsa'nın zamanında ise şaşırtıcı tedaviler uygulayan tabipler ortaya çıkmıştı. Gözler, bu tür hünerleri sergileyenlere çevri-

liyordu. Allah İsa'nın mucizesini bu esasa uygun kıldı. Ama son Peygamberin asrı, konuşma ve kelam asrı idi. Halkın ilgisi güzel sözeydi. Bunun için yüce İslâm ilimleri güzel söz yoluyla, kâmil bir fesahat ve belagat giysisinde sunuldu.

İbn Sikkit, İmam'ın cevabını çok beğendi ve "Şimdi işin sırrını anladım." dedi. Sonra şöyle arz etti: "Ey Resulullah'ın oğlu! Şimdi Allah'ın hücceti nedir?" İmam buyurdu: "*Akıl*." O da "Vallahi bu doğru bir cevaptır." dedi.

Sonuç olarak peygamberlerin mucizelerindeki farklılığın sebebinin her zamanda hidayet vesilesinin farklılığı olduğunu anladık. Böyle olmasaydı, Âdem'den (tabi eğer mucizesi varsa ve peygamberdiyse, zira bazıları peygamber olmadığını söylüyorlar) Hatem'e kadar tüm peygamberlerin tek çeşit mucize göstermeleri gerekirdi. Ama böyle olmamış, her peygamber kendi asır ve zamanlarına uygun mucizeler göstermişlerdir.

Peygamberlerin Yöntemi

Usul-i Kâfi'de yer alan meşhur bir hadis var. Bu günlerde elinde Ehlisünnet'in kitapları olan bazı arkadaşlar vesilesiyle yaptığım araştırmada bu hadisin o kitaplarda da geçtiğini gördüm. Resulullah (s.a.a) buyuruyor: "*Biz peygamberler, halka akılları ölçüsünde söz söylemekle emrolunduk.*"¹ Biz herkesle konuşuruz, onların anlama kapasitelerini göz önünde bulundururuz ve ona göre söz söyleriz. Düzeyi yüksek olanla, aşağı olanla, vaziyetlerinin gerektirdiği gibi konuşuruz. Sıradan bir insanla yüksek melekutî sohbetler yapıp kafasını karıştırmayız, bir hekime de yaşlı bir kadına vereceğimiz cevabı vermeyiz. Mevlevî bu hadisin içeriğine işaret ederek şöyle demektedir:

Pest mîgûyem be-endâzey-i ukûl

Ayb nebuved in, buved kar-i Resûl.

1- Usul-i Kâfi, c.1, s.23.

Akıllara göre basit de konuş

Ayıp değil, Resul işidir bu iş.

Enbiyalarla filozofların yöntemi arasındaki bir fark, filozofların her zaman belirli bir düzey ve mantıkta beyanda bulunmalarındır. Onların mağazasında bir cins maldan başka bir şey yoktur. Onların müşterileri de sadece bir sınıftandır ve bu onların acizliğidir. Zira belli bir takım terimler dışındakı kasıtlarını anlatamazlar ve onların diline aşına olan bir guruba mahkumdurlar. Eflatun'un (Atina şehrinin dışında bir bağ olan ve adı, günümüzde ilmî kuruluşlara verilen bir isim olan Akademiya olan) ünlü okulunun kapısının üzerinde şöyle bir şiir yazdığı söylenir: Geometri okumayanlar bu kapıdan içeri girmesinler.

Enbiyanın okulu ve kullandıkları yöntemler sayesinde her türlü öğrenci bundan faydalanabilmektedir. Her türlü mal orada vardır. Hem yüksekte de yüksek, Eflatun'un dahi gelip öğrencilik yapacağı türden bir eğitim, hem de aşağıdan da aşağı, yaşlı bir kadının işine yarayacak türden de bir eğitim vardır. Hiçbir peygamber okulunun kapısının üstüne buradan faydalanmak istiyorsanız şu kadar eğitim almış olmanız gerekir, yazmaz. Elbette ne kadar fazla eğitim alınır ve kabiliyete sahip olunursa o kadar fazla faydalanılır. Az kabiliyeti olan da kendi ölçüsünde faydalanabilir. Zira *"Biz peygamberler, halka akılları ölçüsünde söz söylemekle emrolunduk."*

En İyi Öğrenciler

Buradan şu konuyu da anlayabiliriz. En iyi felsefe öğrencileri, üstatlarının yanında yetişenler olmuşlardır, enbiya ve evliyanın aksine. Eflatun'un, Aristo'nun ya da İbn Sina'nın en iyi öğrencileri, onların ilim havzasında aracısız eğitim görenler olmuşlardır. İbn Sina'nın kalamını en iyi anlayanın Behmenyar ya da Ebu Ubeyd el-Cûzcanî olduğunu söyleyebiliriz.

Ama Resulullah (s.a.a), Emirü'l-Müminin (a.s) ya da İmam Cafer Sadık (a.s) için aynı şeyleri söyleyebilir miyiz? Acaba onların en iyi öğrencileri, kendi zamanlarında yaşayanlar mı olmuştur? Hayır, böyle değildir.

Resulullah (s.a.a) sözlerinde bir noktaya işaret etmiştir. Bu sözün manasını belki kendi zamanındakiler bile düzgün anlamamışlardır. Selman, Ebu Zerr, Mikdad ve birkaç sayılı kişiyi kenara koyarsak diğerleri anlamamıştır. Şöyle buyurmuştur: *"Allah benim sözümü duyup ezberleyen ve duymayanlara ulaştıranların yardımcısı olsun."*¹ Ya da rivayet şu şekildedir: *"Allah benim sözümü duyup ezberleyen ve duymayanlara ulaştıranların yaşantısını ferahlatsın."* Sonra şöyle buyurdu: *"Ne mutlu o kimselere ki kendileri fakih olmadığı halde fıkıhı ulaştırıyorlar ve ne mutlu o kimselere ki fıkıhı kendilerinden daha fakih olan kimselere ulaştırıyorlar."*²

Fıkıhın ıstilahtaki anlamı dinin evveli, yani üzerinde derin bir şekilde düşünülmesi gereken dinî bir hakikat ve dinî hikmettir. Kastedilen, halkın Resulullah'ın kendisinden duyduğu hakikatler ve kelimelerdir. Birçok kişinin hakikatleri ve sözleri anlama ve tahlil etme yetisine sahip olmadığı halde, kendisinden duyup ezberlediğini buyuruyor. Böylece çoğu kimse bu hakikat ve sözleri kendisinden daha iyi anlayacak olan kişilere naklediyor.

Mesela bir kişi Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu duyuyor: *"İslâm'da ne başkasına zarar verme hakkı var, ne de başkasının verdiği zarara katlanma mecburiyeti."* Ama nakleden kimse bu cümlemin neyi ifade ettiğini ve ne kadar kapsamlı söz olduğunu anlayacak güce sahip değildir. Sonra bu sözü sonraki nesle emanet ediyor. Sonraki nesil ondan daha iyi anlıyor. O nesil de sonraki nesle yetiştiriyor. Bu şekilde diyelim

1- Şeyh Müfid, el-Emali, 23. Meclis, s.186.

2- Furu-u Kâfi, c.5, s.293.

ki yirminci nesle ulaşılıyor. Bu neslin ilk nesillerden daha iyi anlayabilmesi mümkündür.

Kur'ân da böyledir. Kur'ân'ı geçmiş halkın daha iyi anladığını söyleyemeyiz. Aslında durum tam tersidir. Kur'ân'ın şaşırtıcı yönü yazılan her tefsirin bir öncekinden daha önde olmasıdır. Her çağda Kur'ân tefsir edilmiştir, ama ilim ve anlayış arttıkça Kur'ân bu tefsirlerle ölçülmüş ve Kur'ân'ın bu tefsirlerden çok yüce ve ilerde olduğu görülmüştür.

Çok uzaklara gitmeyelim, hemen fıkıh ilmini ele alalım. Resulullah'ın (s.a.a), Emirü'l-Müminin'in (a.s) ya da İmam Cafer Sadık'ın (a.s) ashabının, hatta Zürene ve Hişam b. el-Hakem'in Resulullah ve Ehlibeyt İmamları'ndan gelen fikhî kaideleri, Muhakkik-i Hillî, Allame Hillî ve Şeyh Murtaza Ensârî gibi anlayıp tahlil edemedikleri muhakkaktır.

Felsefî yöntemlerde, üstatlarının sözlerinin manasını herkesten daha iyi anlayabilmiş olan kimdir? Herkesten daha eski olan. Peki, enbiya ve evliya yolunu, sözlerini ve amaçlarını herkesten daha iyi anlayan kimdir? Gelecekte gelen ve daha fazla ilim ve anlayış sahibi olan kimse. Bunun kendisi nübüvvet mucizesidir.

Tevhit babında gelen rivayetlerde, Allah'ın ahir zamanda daha derine inecek bir halkın geleceğini bildiği için tevhitte ilgili en yüce ve en dakik meseleleri içeren İhlâs Suresi ve Hadid Suresi'nin ilk ayetlerini nazil buyurduğu geçer. Yani o zamanın halkı bu ayetleri anlayabilecek kapasitede değillerdi. Gelecekte bu ayeti anlayabilecek bir neslin gelmesi gerekir. Bu ayet onların ruhunun gıdasıdır. Elbette bu ayetler son sınırı belirlediği için, bu sınırları geçenler helâk olurlar. İşte Kur'ân'ın ve nübüvvetin mucizesi budur:

(Kur'ân'ın) hayret edilecek şeyleri ortadan kalkmaktadır ve ilginçlikleri bitmek bilmemektedir.¹

1- Nehcül-Belâğâ, 150. hutbe.

Bunları anlatmamın sebebi, genç neslin yönlendirilmesi dediğim zaman birilerinin kalkıp "Sanki genç neslin yönlendirilmesiyle eski nesillerin yönlendirilmeleri arasında fark mı var? Sanki onların namazı farklı mı ki yönlendirilmeleri de farklı olsun? Eskiden nasıl yapıyorsa bugün de öyle yapılsın. Dedemizle ninemizin gidip Allah'ı tanıdığı, hidayet olduğu mersiye meclislerine onlar da gözlerini yumup gidip otursunlar, öğrensinler!" dememesi içindi.

Genç Nesil mi, Genç Düşünce mi?

Bunu da söyleyelim: Genç nesil dediğimizde kastımız sadece genç olan tabaka değildir. Kastımız tahsil ve yeni medeniyete aşinalığın etkisiyle kendine has bir düşünce tarzına sahip olan tabakadır. Yaşlı da olabilir, genç de. Elbette bu tabakanın büyük çoğunluğunu gençler oluşturmaktadır. Bu yüzden genç nesil diyoruz. Yoksa yeni düşünce tarzına sahip yaşlılar da çoktur, eski çağların düşünce tarzına sahip olan gençler de. Her halükarda maksadımız özel bir düşünce tarzına sahip olan ve sayıları günden güne daha da artan tabakadır. Geleceğin genci-yaşlısı bu düşünce tarzına sahip olacaktır. Eğer bu neslin yönlendirilmesi hakkında bir şeyler düşünülmezse maalesef gelecek tamamen elimizden gidecektir. Bu mesele ülkemizin ciddi bir meselesidir. Elbette bu mesele diğer İslamî ülkelerde de var; ama onlar bizden önce düşünmeye başlayıp planlar oluşturmuşlardır. Biz daha bu konuyu ciddiye almış değiliz. Bizim gözümüzde yeni nesil bir avuç heva ve şehvetperestten ibaret. Onlara ağzımızı eğersek, minberde birkaç boş şey anlatırsak ve onları suçlarsak, aklımızca onları küçültür ve bu sayede dinleyicileri güldürürsek işler yoluna girer zannediyoruz. "Ey okula giden erkekler siz şöylesiniz, kızlar siz böylesiniz!" diye bağırırsak hallolacak gözüyle bakıyoruz olaya. Bunlar ninnidir. Uykuda kalmanıza,

çare peşine düşmemenize yol açar. Sonra bir uyanıp bakarsınız ki iş işten geçmiş bile.

Kendi Zamanının Âlimi Ol

İmam Cafer Sadık'ın (a.s) çok yüce bir sözü vardır. Bu hadis *Usul-i Kâfi*'de¹ geçmekte ve hadiste şu cümle yer almaktadır: *"Kendi zamanını tanıyan birine kafa karıştırıcı olaylar hücum etmez."* Hücum kelimesini biz Farsça örfünde güçlü saldırı anlamında kullanıyoruz. Ama Arapçada aniden ve şaşırtıcı biçimde gelen hamle anlamını taşımaktadır. İmam buyuruyor: Eğer bir kimse kendi zamanının durumunu bilirse, şüpheli olaylar ansızın başına üşüşüp onu gücünü kullanamaz hale getirip de ayağını kaydıramaz. Bu söz, çok yüce bir sözdür.

Bu hadiste birçok cümle daha var, ama hepsi ezberimde değil. Bir cümle de şöyle: *"Akıl etmeyen (ve doğru düşünmeyen) kimse asla kurtuluşa eremez ve ilmi olmayan düzgün akıl edemez."* Yani akıl ilim vasıtasıyla fazlalaşır. Akıl, yani ayırma, tahlil etme, olaylar arasında bağlantı kurma gücüdür. Yani mukaddimeleri ele geçirmek ve sonuçları ön görebilmektir. Aklın temeli ilimdir. Akıl lamba, ilim ise o lambanın yağıdır. Sonra şöyle buyuruyor: *"Anlayan kimsenin sonu necipliktir."* İlimden korkulmamalıdır, ilim tehlike olarak görülmemelidir.

Biz tam karşı noktada; *"Kendi zamanını tanıyan birine kafa karıştırıcı olaylar hücum etmez."* hadisinin karşı anlamının mısradıyız. İlkinden sonuna, başından hatimesine, kapısından mihrabına kadar kendi zamanımızdan habersiziz. Öylece oturmuş, bir şeyden habersiz uyukluyoruz. Birdenbire bir meseleyle karşılaşyoruz, örneğin toprakların paylaşılması ve yerlerin ıslahı meselesi geliyor ve biz gaflet içindeyken üzerimize hücum ediyor. Kendi zamanımızdan haberimiz olmadı-

1- Usul-i Kâfi, c.1, s.26 ve 27.

ğı için, önceden ön görememiş ve görevimizin ne olduğunu, ne yapmamız gerektiğini hesap edememiştik.

Aynı şekilde dünyadan haberimiz yok, perde arkasında neler döndüğünden haberimiz yok. Birdenbire kadınların toplumsal hakları konusuyla yüz yüze geliyoruz. Konu üzerinde düşünmeye, güçlerimizi toparlamaya, meselenin ciddi olup olmadığını anlamamıza bile zaman yok. Acaba kadına toplumsal haklar tanıyalım diyenler bu sözlerinde ciddiler mi? Acaba gerçekten bunu iddia etmek için hazırlandılar mı? Acaba gerçekten bu karışıklıklardan başka bir fayda sağlamayı istemiyorlar mı? Yine böyle ani olaylar gelişecek ve yine biz bunlardan habersiz olacağız.

Altmış yıl, yüz yıl önce diğer İslamî ülkelerde de genç neslin yönlendirilmesi meseleleri konuşuldu; ama onlar bizden daha fazla çare bulma fikrine düştüler.

Ne Yapmak Gerekir?

Bu nesli yönlendirmek için bir plan yapmadan önce, hi-dayet ve yönlendirmenin tetkiki ve uygulama şeklinin değişik zamanlarda ve kişilerde farklı olması gerektiği fikrini kuvvetlendirmemiz gerekir. Yeni neslin, eski nesil üzerinde kullanılan metotlarla yönlendirilebileceği fikrini tamamen kafamızdan söküp atmalıyız.

Öncelikle genç nesli tanıyalım. Ne gibi özellikleri ve farklılıkları var anlayalım. Bu nesil hakkında yaygın olan iki tür görüş ve yargı vardır.

Bir tabakanın gözündeki bunlar ham, mağrur, heva ve hevesine tutsak olmuş şehvet düşkün ve binlerce kusura sahip halktan bir guruptur. Bu tabaka her zaman genç nesle dudak bükmekte, kötü bakmakta ve haklarında kötü konuşmaktadırlar.

Ama genç neslin kendi gözündeki durum bunun tam tersidir. Onlar kendilerinde bir kusur görmüyorlar. Kendi-

lerini akıl, anlayış ve yüce arzuların abidesi olarak görmekteler. Eski nesil onları tekfir etmekte, onlar da eski nesli ahlak ve cahil bilmektedir. Onlar bunlara siz kâfirsınız, şehvet düşünüsünüz diyor, bunlar onlara siz cahilsiniz, siz anlamazsınız diyorlar.

Elbette genel olarak bakıldığında bir neslin diğer nesle göre daha salih ya da daha sapkın olması mümkündür.

İki Nesle Örnek

Konuşmamdan önce Ahkaf Suresi'nden bazı ayetler tilavet edildi. Bana göre biri salih, diğeri yoldan çıkmış olan iki neslin tablosuydu. Her zaman sonraki neslin öncekinden daha bozuk olduğu, dünyanın günden güne kötüleştiği söylenemez veya her zaman sonraki neslin öncekinden daha salih olduğu, asla inişe geçmediği de söylenemez.

Söz konusu ayetler şunlardır:

Biz insana, ana babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Anası onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. (Ana karnında) taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürdü. Nihayet (insan) güçlü çağına erip kırk yaşına varınca: "Ya Rabbi dedi, beni, bana ve anama, babama verdiğin nimete şükretmeğe, razı olacağın yararlı işler yapmağa sevk eyle. Benim için zürriyetim içinde de salâhı devam ettir (benden gelecek olanları da iyi insanlar yap). Ben sana yüz tuttum ve ben (sana) teslim olanlardanım.¹

Bu ayet salih bir neslin düşünce tarzını anlatıyor. Bu ayetin Seyyidü's-Şüheda hakkında olduğu söylenmiştir. Elbette o ayetin mısradakıdır ama ayet küllîdir. Bu ayette salih neslin beş altı özelliği zikredilmiştir.

1- Ahkaf, 15.

Biri nimetlere ve yaratılış hediyelerine karşı teşekkür ruhudur: *"Ya Rabbi beni, bana ve anama, babama verdiğin nimete şükretmeye... sevk eyle"* Allah'ın kendine ve geçmiştekilere sunduğu nimetlere ve hediyelere bakarak "Allah'ım, bana güç ver, kuvvet ver ki hakkı tanıyayım, kadrini bileyim ve geçmiş nimetlerinden senin rızana göre faydalanayım" diyor. Her nimetin şükürü, o nimetten alınması gereken faydanın elde edilmesiyle olur.

Diğeri Allah'tan işlerinde başarıya ulaşmayı istemesidir. Allah'ın razı olacağı, faydalı işlere bakarak: *"razı olacağın yararlı işler yapmaya sevk eyle."* diyor.

Bir diğeri gelecek nesil ve o neslin ıslahıyla ilgilenmesidir. Diyor ki: "Benim için zürriyetim içinde de salâhı devam ettir (benden gelecek olanları da iyi insanlar yap)."

Dördüncüsü geçmişte yaptığı ihmaller ve kusurlar için tövbe halidir: *"Ben sana yüz tuttum"*

Beşincisi Allah'ın yaratılış ya da şeriatında belirlediği hak ve kurallara teslim olmasıdır. Bu kurallara aykırı davranmak helâk olmaya sebep olur: *"Ben (sana) teslim olanlardanım."*

Bu nesil hakkında buyuruyor ki:

Onlar öyle kişilerdir ki, yaptıklarının en iyisini onlardan kabul ederiz ve onların kötülüklerinden geçimiz, cennet halkı arasındadırlar. Bu, (dünyada) kendilerine söylenen doğru söz(ün gerçekleşmesi)dir.¹

Burada çoğul olarak zikretmektedir. Maksadın tek bir kişi hususunda olmadığı anlaşılıyor.

Bir sonraki ayet bozuk ve sapmış bir nesil hakkındadır. Buyuruyor ki:

Fakat o kimse ki anasına, babasına: "Öf size, benden önce nice nesiller gelip geçmiş, (kimse geri gelme-

1- Ahkaf, 16.

miş) iken siz benim (diriltip) çıkarılacağımı mı bana vaat ediyor (beni bununla mı tehdit ediyor)sunuz?" dedi. Onlarsa Allah'a sığınarak "Yazık sana, (etme, gel) inan; Allah'ın sözü gerçektir." derken o "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir." der.¹

Mağrur, ham, olgunlaşmamış, iki kelime duyunca hiçbir şeyin önünü alamadığı bir nesil, Allah'a kul değil; anne ve babasına dönüp "öf size" diyor. Onları aşağılıyor, düşünce ve inançlarına gülüyor ve *"Siz benim (diriltip) çıkarılacağımı mı bana vaat ediyorsunuz?"* diyor. Siz bana kıyamet var, başka bir âlem var, başka bir hayat var mı diyorsunuz? Oysa geçmişte nesiller geldiler, yaşadılar, öldüler ve kaybolup gittiler. Anne babası bir taraftan dindar oldukları ve din-iman karşıtı bir şey duymak istemedikleri, diğer taraftan sevgili yavrularının böyle konuşmasından rahatsızlık duydukları için şöyle diyorlar: *"Yazık sana, (etme, gel) inan; Allah'ın sözü gerçektir."*

En üzücü şeylerden birisi de dindar anne babanın, sevgili yavrularının dinsiz olduğunu, küfür bataklığına saplandığını görmeleridir. İşte o zaman yardım dileyen feryatları gökyüzüne yükselir: *"Onlarsa Allah'a sığınarak..."* Ama evlâtları yine de *"Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir."* der, geçer.

Bu ayetler iki farklı nesli yansıtıyordu. Biri salih neslin durumunu anlatırken diğeri bozuk neslin durumunu anlatıyordu. Şimdi bizim genç neslimizin nasıl olduğunu görelim.

Bugünkü Genç Nesil

Genç neslimizin hem meziyetleri ve hem de ayıpları bulunmaktadır. Zira bu neslin bir takım idrakleri ve ihsasları vardır ki, bunlar geçmişte yoktu. Bu açıdan bakınca onlara hak vermeliyiz. Aynı zamanda fikrî ve ahlâkî bir takım sap-

1- Ahkaf, 17.

maları da vardır ki, bunlarında ıslah edilmesi gerekir. Onların idrak, ihsas ve sahip oldukları yüce idealler gibi meziyetlerini göz önünde bulundurmadan ve bu meziyetlere saygılı ve anlayışlı yaklaşımdan bahsettiğimiz sapmaların ıslahı mümkün değildir. Bu yönlerine saygı gösterilmesi gerekir. Bunda utanıp sıkılacak bir şey yok. Geçmiş nesilde fikirler bu kadar açık ve geniş değildi. Bu duygular, bu ideallerle birlikte yoktu. Bu ideallere saygı gösterilmelidir. İslâm bu tür konulara saygılı davranmıştır. Eğer biz, bunlara itinasız davranacak olursak, gelecek neslin fikrî ve ahlâkî sapmalarının önünü almamız imkânsız olacaktır. Bu nesle karşı uyguladığımız şimdiki metot, onların ideal ve duygularına ağız eğmek, (alternatif göstermeksizin) sadece eleştirmek ve yermektir. Ayrıca devamlı, sinema şöyledir, tiyatro böyledir, havuz falandır, oyun filandır diye sesimizi yükseltmekteyiz. Devamlı bu şekilde dertlenip durmaktayız. Sapmalara karşı esaslı bir çare bulmak zorundayız.

Bu Neslin Sorunlarını Anlamalıyız

Esaslı çare olarak, ilk önce bu neslin sorunlarını tanımanız gerekir; aklî ve fikrî sorunlarını, var olmanın belirtisi olan sorunları, yani geçmiş neslin hissedemeyip de bu neslin hissettiği şeyleri. Mevlevî şöyle diyor:

*Hasret ve zarî ki der bîmarîst
Vakt-i bîmari hem ez bîdarîst
Her ki û bîdarter pordertter
Her ki û hûşyarter roh zerdter*

Hastalıkta olan inilti, keder
Dert de ayıklıktan gelen bir eser
En ayığın en çok derdi de olur
Rengi de daha çok sararıp solur.

Geçmişte, kapılar halkın yüzüne kapalıydı. Kapılar kapalıyken kolaylık vardı, ama pencereler de kapalıydı. Hiç kimse-
nin dışarıda olup bitenlerden haberi yoktu. Kendi şehrindey-
ken, diğer şehirlerden haberi olmazdı. Kendi ülkesindeyken,
diğer ülkelerden haberi olmazdı. Bugün o kapılar ve pence-
reler açılmıştır. Herkes günbegün ilerlemekte olan dünyayı
görmektedir. Artık dünyada olan ilimleri, dünyanın iktisadî,
siyasî ve askerî güçlerini, demokrasileri, eşitliği, hareketleri,
kıyımları, inkılâpları görmekteler. Gençtirler, duyguları ve
idealleri yücedir. Hakları da var. "Biz neden geri kalalım?" di-
yorlar. Bir şairin şiirine göre:

Suhen i durust begûyem nemîtevânem dîd
Ki mey horend herîfân ve men nezâre konem.
Dayanamam bunu açık söyleyim
Rakiplerim içsin, ben de bakayım.

Dünya, siyasî, iktisadî ve içtimaî bağımsızlığa, izzete,
kudrete, saygıya ve özgürlüğe doğru dörtlüğe koşsun ve biz
böyle uykuda olalım veya uzaktan gelişmelere bakarak esne-
yip gerinelim!

Eski nesil bunları anlamazdı, derk etmezdi. Yeni neslin
"Neden putperest Japonya ve Müslüman İran aynı yıl gelişt-
meye karar versinler de Japonya ilerlesin ve batıya kafa tu-
tacak duruma gelsin, ama İran bu vaziyette kalsın?" demeye
hakkı var.

Ma ve Leylî hemsefer bûdîm ender rah-i eşğ
Û be metlebhâ resîd ve ma henûz avareîm.
Aşk yolunda yolcu idik Leyla ve biz
O isteğine ulaştı, biz hâlâ avareyiz.

Acaba yeni neslin bu soruyu sormaya hakkı var mı, yok mu?

Eski nesil, yabancıların sultalarının altında ezilmeyi faz-
la hissetmezlerdi. Ama yeni nesil bunu hissediyor. Acaba bu
günah mı? Hayır, günah değildir. Bunu hissetmenin kendi-
si, ilâhî bir mesajdır. Eğer bu ihsas olmasaydı, bizim azaba

mahkûm ve bedbaht olduğumuz ortaya çıkardı. Şimdi bu ihsas oluştu ve bu, Allah azze ve celle'nin bizi bedbahtlıktan kurtarmak istemesinin alametidir.

Eskiden halkın düşünce sathı düşüktü. Halk arasında çok az şüphe ve soru ortaya çıkardı. Ama artık fazlalaştı. Düşünce sathının yükselmesiyle, zihinlerde eskiden akla gelmeyen soruların çoğalması tabiidir. Şek ve şüphenin bertaraf edilmesi gerekir. Genç neslin fikrî sorularına cevap ve ihtiyaçlarına karşılık verilmesi gerekir. Ona "Eski avam halkın haline geri dön." denemez. Bilakis bu, halkın İslâmî öğretilerle tanışması ve kaynaşması için bir fırsattır. Okuma yazma bilmeyen cahil kimseye hakikat anlatılamaz.

Özet olarak düşünce sathı düşük olan eski neslin yönlendirilmesi için tebliğ ve kitaplarda bizim belli bir tarz ve metot kullanmamız gerekiyordu. Ancak bugün o tarz kitap ve anlatımlar bir işe yaramaz. O halde bu konuda köklü bir reform gerekmektedir. Günün mantığını, günün dilini ve günün düşüncesini tanımalı ve bu yolla halk yönlendirilmelidir.

Eski neslin düşünce sathı o kadar düşüktü ki, eğer bir kimse bir toplantıda çelişkili sözler söylese, kimsenin dikkatini çekmezdi ve kimse itiraz etmezdi. Ancak bugün, on bir, on ikinci sınıfa giden bir çocuk dahi bir vaizin konuşmasını dinlese, o vaizin konuşması hakkında beş-altı ve hatta bazen on tane eleştiri zihninden geçer. Onun bu düşüncelerine saygılı olmak gerek. Ona "Kes sesini, burnunu her şeye sokma." denmemeli.

Eskiden böyle değildi. Bir kimse bir oturumda birbiriyle çelişkili onlarca şiir okurdu ve hiç kimse bunların birbiriyle çelişkili olduğunu anlamazdı. Mesela biri derdi ki: "Allah, işleri sebep olmaksızın yapmaz." Sonra herkes, evet, doğru, diyerek şiire katıldığını gösterirdi. Ardından da "Eğer kader gelirse, göz kör olur." diyerek, sebeplerin zahirî olduğunu

ve hakikat olmadığını söylerdi ve yine herkes tasdik edip, evet, doğru, derdi.

Tac Nişaburî'nin Tahran'a geldiğinde sesi çok güzel olduğu için birçok kimsenin onun konuşmasına katıldığı söylenir. Çok kalabalık olurmuş. Bir gün o dönemin Sadrazamı ona şöyle demiş:

"Mademki bu kadar çok millet buraya senin minberin için toplandı, neden birkaç doğru şey söylemiyorsun da halkın vaktini öldürüyorsun?"

Tac şöyle cevap vermiş: "Bu halk doğru şeyleri duymayı hak etmiyor. Doğru şeyleri, düşüncesi olan halka söylemek gerek."

Sadrazam "Hayır, senin dediğin gibi değil." dediğinde de Tac "Dediğim gibi ve bunu sana bir gün kanıtlayacağım." cevabını vermiş.

Günlerden bir gün Tac, Sadrazamın da bulunduğu bir mecliste Ehlibeyt'in Kufe'ye giriş mersiyesini söylüyormuş. Yanık bir sesle ağıt yakıyor ve şiirler söylüyormuş. Birden "Sakin olun! Sakin olun! Sakin olun!" demiş ve herkes sustuğunda şöyle devam etmiş. "Sizin için İmam Hüseyin'in çocuklarının durumunu iyice anlatmak istiyorum. Ehlibeyt Kufe'ye girdiklerinde hava çok sıcaktı. Yakıcı güneş ateş gibi üzerlerine vuruyordu. Çocuklar susuzdular ve bu yüzden o sıcak güneş üzerlerine vurdukça kavruluyorlardı. Hörgüçsüz develere binmişlerdi ve zemin buz tuttuğu için develer titiyorlardı. Çocuklar yerlere düşüyor ve 'Su! Su!' diye feryat ediyorlardı."

Tac bu cümleleri ardı ardına sıralıyor ve halk da başlarına vurarak ağlıyorlardı. Mersiye bittikten sonra minberden aşağı indi ve Sadrazama "Bu halkın fikrinin olmadığını sana söylememiş miydim? Ben yakıcı güneşin neler ettiğini anlatırken zeminin buz tuttuğunu da söylüyorum ve bu halk, hem

havanın sıcak olmasının ve hem de yerin buz tutmasının nasıl mümkün olabileceğini hiç düşünmüyorlar."

Bunu Merhum Ayetullah Sadr'dan (Rıdvanullahi aleyh) duymuştum.

Her neyse. Maksadım genel itibariyle genç neslin hem idraklerinin ve hem de sapmalarının olduğunu ve fikirlerini, duygularını ve idraklerini anlamadan, tanımadan sapmalarının önünün alınamayacağını beyan etmektir.

Dinsiz Mekteplere Eğilim Nedenleri

Oysa başkaları bu nesli tanıma yoluyla, onları saptırdılar ve onlardan faydalandılar. Bu ülkede ortaya çıkan ve din-den çıkarma yolunda çalışan sadık kişiler yaratan materyalist mektepler, bunu hangi yolla yaptı dersiniz? İşte bu yolla. Bu neslin, sorularına cevap verecek bir fikir mektebine ihtiyaç duyduklarını biliyorlardı ve onlara bir fikir mektebi sundular. Bu neslin bir takım büyük toplumsal arzular etrafında toplandığını ve bunları gerçekleştirmeye çalıştığını biliyorlardı. Kendilerini bu arzularla uyumlu gösterdiler. Bunun neticesinde de birçok kişiyi kendilerine çektiler. Bu kişiler hem de nasıl fedakâr ve samimiydiler!

İnsanoğlu bir şeye ihtiyaç duyduğunda, o şeyin iyiliği ya da kötülüğü üzerinde pek düşünmüyor. Mide yemeğe ihtiyaç duyduğunda kalitesine fazla önem vermeden bulduğuyla kendini doyurur. Ruh da sorularına belli bir esas üzere cevap verebilecek, dünyevî ve toplumsal meseleleri açıklayacak bir fikir mektebine susadığında, önüne sunulan mektebin mantığının güçlü olup olmadığına önem vermiyor. İnsanoğlu mantıklı ve sağlam sözlerin peşinde değil. Sorularına düzenli cevap verebilecek hazır ve nizamlı bir fikir peşindedir. Bizim işimiz felsefeyleydi ve sözlerin ne kadar zayıf olduğunu görüyorduk. Ama bir alanda deliğin var olmasından ve belli bir

alandaki ihtiyaca cevap olarak sunulmuş olmasından dolayı, o felsefe bu yolla kendisine bir yer açabilmiştir.

Fikrî Gelişimin Göstergesi

Çocuk süt emme döneminden çıkınca beyin ve algılama güçleri gelişir ve soru sormaya başlar. Etrafında olan şeyler hakkında sorular sorar. Onun bu sorularına anlama gücü ölçüsünde mutlaka cevap vermek gerekir. "Boş konuşma, sana ne" gibi sözler asla söylenmemelidir. Sorduğu sorular beyninin ve fikrinin sağlıklı olduğunun işaretidir. Manevî güçlerinin gelişip kuvvetlendiğini gösterir. Bu sorular tabiatın ilânıdır, yaratılışın ilânıdır; yaratılış mekanizması yeni ihtiyaçları böylece ilân etmektedir ve bunlarla ilgilenilmesi gerekir.

Toplumun durumu da böyledir. Eğer toplumda yeni bir duygu, yeni bir anlayış ortaya çıktıysa, bu yeni bir gelişimin göstergesidir. Bu da yeni bir ihtiyacın doğduğunu gösteren, yaratılış mekanizmasının ilanıdır. Bunları heva, heves ve şehvet düşkünlüğünden ayırabilmek gerekir. Heva ve heves olarak değerlendirip bununla ilgili şu ayetleri okuma yanlışına düşmemeliyiz:

Yeryüzünde bulunan insanların çoğuna uysan, seni Allah'ın yolundan saptırırlar.¹

Eğer hak, onların keyiflerine uysaydı, gökler, yer ve bunların içinde bulunan kimseler bozulur, giderdi.²

Kur'ân ve Onun Terkedilmişliği

Biz bugün gençlerimizin Kur'ân ile aşına olmadıklarından şikâyetçiyiz. Niçin okullarda Kur'ân öğrenmiyorlar? Niçin üniversiteye bile gitseler Kur'ân okumaktan acizler? Elbet-

1- En'âm, 116.

2- Mü'minun, 71.

te böyle olması üzüntü vericidir. Ama kendimize de şimdiye kadar bu yolda ne tür bir girişimde bulunduğumuzu sormalıyız. Acaba şu anda öğretilen Kur'ân, şeriat ve fıkhnın, yeni nesli kâmil bir şekilde Kur'ân'a aşına etmesini mi bekliyoruz?

Şaşırtıcı! Çünkü eski nesil Kur'ân'ı kendi elleriyle uzaklaştırdı ve şimdi ise yeni neslin Kur'ân'ı tanımamasından şikâyetçi. Kur'ân bizim kendimizden bile uzak, ama yeni neslin Kur'ân'a yapışması beklentisindeyiz. Şimdi Kur'ân'dan bizim de uzak kaldığımızı ispatlayacağım.

Kur'ân ilmine sahip, yani Kur'ân üzerinde düşünüp tefsir ilmine vakıf olan bir kimseye aramızda ne kadar saygı gösteriyoruz? Hiç. Ama Molla Kazım Horasanî'nin yazdığı *Kifaye*'yi bilen bir kimse ne kadar muhterem ve şahsiyet sahibi sayılmaktadır? Demek ki Kur'ân bizim kendi aramızda bile terk edilmiştir. Kur'ân'ı bu bırakışımız yüzünden bu talihsiz durumlara düşmüşüz. Biz Resulullah'ın (s.a.a) Allah'a ettiği şu şikâyetinin kapsamındayız:

Ya Rabbi! Kavmim, bu Kur'ân'ı terk edilmiş bıraktılar.¹

Fazilet sahibi dostlarımızdan biri, bir ay kadar önce bir dergâha gitmişti. Şöyle diyordu: Ayetullah Hoî'nin huzuruna vardım ve ona eskiden vermekte olduğu tefsir derslerini neden bıraktığını sordum. Ayetullah Hoî'nin 7-8 yıl önce Necef'te tefsir dersleri vardı, bir kısmı da yayınlanmıştır. Şöyle cevap verdi: "Tefsir dersinde bazı engeller ve sorunlar var." Ben de ona şöyle dedim: Allame Tabatabaî Kum'da hâlâ derslerine devam ediyor ve vaktinin çoğunu bu iş için harcıyor; o nasıl devam ettirebiliyor? Şöyle cevap verdi: "Allame Tabatabaî kendisini kurban etti." Yani toplumsal şahsiyetini düşürdü demek istedi ve ne de doğru söyledi.

1- Furkan, 30.

Gariptir, bizim en hassas dinî konumuz Kur'ân üzerine bir kimse ömrünü harcarsa, bin bir türlü sıkıntıya müptela olur; ekmeğini, yaşamını, şahsiyetini, ihtiramını, her şeyini kaybeder. Ama ömrünü *Kifaye* gibi kitaplara sarf eden, her şeye sahip olur. Bu yüzden *Kifaye*'yle ilgili her şeyi ezberleyen binlerce insan türemektedir. Bunlar *Kifaye*'nin kendisini bilirler, *Kifaye*'nin reddiyesini bilirler, reddiyesinin reddiyesini bilirler, reddiyesinin reddiyesinin reddiyesini de bilirler; ama Kur'ân'ı doğru düzgün bilen iki kişi bulunmaz! Kur'ân'ın bir ayetini sorduğunuz herhangi bir kişi hemen, "Tefsire bakmak lazım." der. Daha da garibi, Kur'ân'dan bu kadar ayrı düşmüş bir nesil, sonraki neslin Kur'ân'ı okuyup anlayıp ona göre amel etmesini beklemektedir!

Eğer eski nesil Kur'ân'dan ayrılmamış olsaydı muhakkak ki yeni nesil de ayrılmayacaktı. Bilahare yaptıklarımızla Kur'ân'ın ve Resulullah'ın (s.a.a) bedduasına şamil olduk.

Resulullah (s.a.a) Kur'ân hakkında şöyle buyuruyor:

O (Kur'ân), şefaati kabul edilen bir şefaataçi ve şikâyeti onaylanan bir şikâyetçidir.¹

Hem eski nesil, hem de yeni nesil Kur'ân'a cefa etmiştir ve etmektedir. Önce eski nesil cefa etti ve şimdi de yeni nesil cefa ediyor.

Yeni neslin yönlendirilmesinde her şeyden önce şu iki şeyin yapılması gerekir: İlki bu neslin hastalığının tanınması ve sonra tedavi yolunun düşünülmesidir. Bu neslin sorunlarını tanımadan yapılacak her türlü girişim sonuçsuz kalacaktır. Diğeri de eski neslin önce kendisini ıslah etmesidir. Eski nesil Kur'ân'ı terk ettikleri için bulaştıkları büyük gûnahtan tövbe etmelidir. Hepimizin Kur'ân'a dönmemiz, Kur'ân'ı kendimize öncü kılmamız ve Kur'ân'ın gölgesi altında saadet ve kemale doğru hareket etmemiz gerekir.

1- Usul-i Kâfi, c.2, s.599.

HİTABET VE MİNBER (1)

Bismillahirrahmanirrahim¹

Çok merhametli (Allah), Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (konuşup, düşüncelerini açıklamayı) öğretti.²

Konuşmamız hitabet ve minber hakkındadır. Hitabet yani konuşma, bununla birlikte konuşmamızın konusu "konuşma" olmuş oluyor. Yani kendisi, kendisinin konusudur. Fennî ve ilmî açıdan mantıkta "konuşma"ya, hitabet denilmektedir. Hitabet, söz ve kelamın beş fenninden biridir. Mantık ilminde beş sanat olduğu kabul edilir ve "beşli sanat" terimi kullanılır. Aristo bu bölümlemeyi yapmıştır. Onlardan biri hitabet ilmidir. Hitabetin tarihinden ve özellikle bazı mantıkçıların çok fazla şerh ettiği ilmî bölümlerden sohbet etmeye fırsatımız yok. Sadece İbn Sina'nın *Şifa* hitabeti bile ele alınamayacak kadar geniş bir kitaptır. Bunlardan bahsetmek istemiyorum. Zira sadece teori temelli bir bahsimiz olmasını istemiyorum. Çünkü konuşmamızın konusu "hutbe ve minber"dir ve minber de dinî konuşmadır. Dolayısıyla bizim konuşmamız da dinî hitabet etrafında olacak, hitabetin diğer bölümleri hak-

1- Bu konuşma h. k. 1380 yılı civarında Mühendislerin İslâmî Encümeni'nde yapılmıştır.

2- Rahman, 1 ila 4.

kında değil. Bu akşamki konuşmam, konuşma ile İslâm'ın bağı hakkında olacak.

Hitabetin İslâm İle Arasındaki Bağ

Hitabetin İslâm ile arasında birkaç açıdan bağ vardır. Evvela hitabet bir ilim, bir hünerdir. Hüner de mutlaka bir fikir ve inanca ya da bir fikir ve inançla savaşılmaya yardımcıdır. Yani bir fikir, felsefe, din ya da âdetin sanat veya hüner vesilesiyle kuvvetlendirilmesi mümkündür. Aynı şekilde bunların sanat veya hüner yoluyla zayıflatılması da mümkündür. Şimdilik sanat ve hüner arasındaki farkın ne olduğu sonraya kalsın.

Siz eğer İsfahan'daki Şah Mescidi'ni ya da Şeyh Lütfullah Mescidi'nin kubbesini görseniz, buraların sanat, hüner ve ilmin dine yardım ettiği yerlerden olduğunu görürsünüz. Yani bir taraftan dinî duygular, diğer taraftan hünerdeki zevk el ele vermiş ve dinî bir nişan hüner ve sanat elbisesi içinde kendini göstermiştir. Hat da sanatsal bir hünerdir. Meşhed'de, Mak-sure eyvanındaki Baysungur'un yazdığı kitabe gibi Kur'ânî çok güzel yazıtlar bulunmaktadır. Buralar da, hüner ve sanatın dinî duygulara yardımcı olduğu yerlerdendir.

Hitabet bir ilim ve hüner olduğundan, ilim ve hüner de genellikle toplumsal etki ve işlevsellik taşıdığından, bir fikir ya da inancı güçlendirebildiğinden ya da zayıflatılabildiğinden en büyük toplumsal unsurlar arasında sayılmaktadır. Hiçbir hünerin, hitabet hüneri kadar toplumsal etkisi yoktur. Eğer hitabete bu açıdan bakacak olursak, hitabet hünerinin İslâm'la rabitası, diğer birçok hünerler ve sanatlar gibidir.

İslâm'da taş işçiliği ve taşçılık, ayna işçiliği ve aynacılık, yüzük işçiliği ve yüzükçülük, mimarlar ve mimarlığın ortaya çıkması gibi, İslâm'ın eteğinde gelişen birçok hatip de olmuştur. Siz rical ve biyografi kitaplarında hatip olarak nam sal-

mış birçok kişiyi görürsünüz. Mesela Hatip Razî, Hatip Mısırî, Hatip Dimeşkî, Hatip Tebrizî ve Hatip Hafsakî. Bunlar kendi zamanlarında ve kendilerinden sonraki dönemlerde hitabet merkezi olarak meşhur olmuş kişilerdir. Ne mutlu ki, günümüzde de dinî büyük hatiplerimiz bulunmaktadır. Merhum Seyyid Cemaleddin Esedabadî, sahip olduğu birçok özelliklerin yanında ayrıca bir de kudretli bir hatipti. Mısır'da halkın değişmesine sebep olan, onları ağlatan, hem de başka bir şey için değil kendi bulundukları duruma ağlatan konuşmalar yapmıştır. İslâm kendi bünyesinde birçok hatipler yetiştirmiştir ve bunun kendisinin de kendine ait bir tarihçesi vardır. Ancak değinmek istediğim bu kadardı ve bundan daha fazlası için ne yazık ki vaktimiz bulunmamaktadır.

Her halükârda, bu açıdan baktığımızda, hitabet ve İslâm'ın rabitasının diğer hünerler gibi olduğunu görürüz. İslâm kendi bünyesinde çeşitli mahir, sanatçı ve zanaatçı yetiştirmiştir. Bunların bir sınıfı da, hatiplerdir.

Hitabetin Gelişim ve Değişiminde İslâm'ın Etkisi

İslâm ve hitabet arasındaki bağa dair diğer bir görüş, İslâm'ın hitabetin gelişimi ve değişimi üzerindeki doğrudan etkisidir. İslâm'ın hitabet ilmi üzerinde etkisi vardı. Hitabet ilmini ileriye taşıdı. Araplar şiir, hitabet, yazarlık gibi dil ile alakalı ilimlerden, elbette şiir sanatına sahiplerdi. Arap, şairdi. Cahiliyet Arap'ı şair idi. Fikri, bilgisi ve malumatı sınırlı olduğundan, her ne kadar elindeki anlam sınırlıysa da, sahip olduğu sınırlı anlama rağmen güzel şiir yazıyordu. Ama Arapların hitabeti o kadar güçlü değildi. Elimizde cahiliyet dönemine ait birçok şiir olmasına rağmen çok az hitabet bulunmaktadır. Vardır ama çok azdır. Üçüncü fen olan yazarlığa gelince, Arap'ın cahiliyet döneminden geriye kitabet ya da

yazarlıktan bir eser kalmamıştır. Cahiliyet devri Arap'ından geriye yazılı olarak herhangi bir kitap dahi kalmamıştır.

İslâm geldiğinde her üç alanda da etki oluşturdu: Şiire etki etti, yani şiirin anlamını genişletti (İslâmî şiirler, cahiliyet dönemi şiirleriyle anlam açısından çok farklıdır), hitabette büyük bir değişim oluşturdu ve kitabet ve yazarlığı ortaya çıkardı.

Arapların İslâm ve cahiliyet dönemindeki hitabetlerin toparlandığı *Cemheretu Hutebi'l-Arab* adlı bir kitap vardır. Eğer cahiliyet dönemindeki Arapların hitabetlerine bakacak olursanız anlam açısından ne kadar sade ve basit olduklarını görürsünüz ve İslâm'la birlikte bir sıçrama yaşandığı gözlerden kaçmamaktadır. Cahiliye döneminden bazı hutbe ve sözler, Arapların meşhur hatiplerinden olan Eksem İbn Sayfî ve Gas İbn Saide'den nakledilmiştir. Bunlara baktığınızda çok basit olduklarını görüyorsunuz. İslâm'a girildiğinde ve Resulullah'ın (s.a.a) hutbelerini gördüğünüzde ise başka türlü olduğunu; (zenginliği) hemen anlıyorsunuz. Başka anlamlar kullanılmış; ilim var, maneviyat var, sosyal meseleler, büyük hikmetler, ahlâkî meseleler var. Bunların hiçbirisi cahiliyet devri hitabetlerinde yoktu. Sonuç olarak İslâm üç alana da etki etmiştir. Kendisi beyan, fesahat ve belagat mucizesi olan ve beyanı en büyük ilâhî nimetlerden biri sayan, **(Çok merhametli (Allah), Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (konuşup, düşüncelerini açıklamayı) öğretti.)**¹⁾ peygamberine nazil olan ilk ayetlerde kalem, kitabet ve yazarlıktan bahseden, **(Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı alaktan (embriyodan) yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O ki kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediğini öğretti.)**²⁾ Kur'ân'ın, ister istemez hitabet sanatı ve beyanda bir değişim yaratması ve

1- Rahman, 1 ila 4.

2- Alak, 1 ila 5.

kitabet sanatını yaygınlaştırması kaçınılmaz olacaktır. Müslümanların dil bilimlerinde, özellikle fesahat ve belagatte özel kurallar oluşturup geliştirebilmesi yersiz değildir.

Buna ek olarak Resulullah (s.a.a) ve Hz. Ali (a.s) ilk hatipler sayılmaktadır. Maalesef şimdilik örnek adı altında onların sözlerini okuyup özellikle de cahiliyet dönemi Araplarının sözleriyle kıyaslama imkânımız yok.

Din Metinlerinde Hitabet

Bu akşam, İslâm ve hitabet arasında (şu ana kadar bahsettiklerimizden) daha sağlam bir bağın bulunduğu hakkında konuşmak istiyorum. Bu bağ, bir yerde hitabet ve konuşmanın din metninin bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Eğer "Bu bahsettiğiniz yer neresidir, söyleyebilir misiniz?" diye sorsalar, cevabımız şudur: Evet, hitabet bir yerde, namaz, oruç, hac, zekât, humus ve benzeri farzlar gibi farzlardan birisidir. Bu, cuma namazındadır.

Cuma Namazı

İslâm'da, cuma namazı adı altında haftalık bir namaz vardır. Kur'ân'da bu namazdan bahseden müstakil bir sure vardır; Cuma suresi.

Ey inananlar, cuma günü namaz için çağırıldığınız zaman, Allah'ı anmağa koşun, alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.¹

Tüm Şîi ve Sünnî müfessirlerin ittifakıyla, burada kastedilen cuma namazıdır.

Cuma namazı nedir? Cuma namazı, cuma günü kılınan öğle namazıdır ama diğer namazlardan farklıdır. Öncelikle tüm öğle namazları dört rekâttır ama cuma günü kılınan öğle

1- Cum'a, 9.

namazının adı cuma namazıdır ve iki rekâttır. Nasıl olmuş da iki rekât olmuş sonra arz edeceğim. İkinci olarak cemaatle birlikte kılınması farzdır. Oysa diğer günlük namazların cemaatle kılınması farz değildir. Üçüncü olarak cuma namazının kılındığı yerin etrafındaki iki fersahlık alanda bulunan ve bir engeli olmayan herkesin bu namaza katılması farzdır. Dördüncü olarak cuma namazı kılınan yerin etrafındaki bir fersahlık alanda başka bir cuma namazı kılınması haramdır, (bu belirlenen alanda) sadece bir cuma namazı olmalıdır.

Böyle bir namaz kılınırsa nasıl bir namaz olacaktır? Yani şu anda bulunduğumuz nokta olan Tahran'da bir cuma namazı kılınacağını düşünün. Dört taraftan ikişer fersahlık alan, buradan kuzeyde Şemiran'a, güneyde Rey şehrine, doğudan batıya 12 kilometrelik bir alanda bulunan herkesin bu namaza katıldığını ve altı kilometrelik bir alanda başka bir namazın da kılınmadığını düşünün. Böyle bir durumda çok büyük bir topluluk oluşturulmuş olur.

Bu namazın dört rekât değil, iki rekât kılınması gerekir. Neden? Elimize ulaşan hadislerden ve İslâmiyet'e ait, sağlamlığında şüphe olmayan esaslardan anlaşılan şudur: "İki hutbeden dolayı cuma iki rekât kılındı." Yani herkesin bir araya toplanması, diğer namazlar gibi farklı cemaatler oluşturulması gereken bu umumi namazdan önce iki hutbe okunması gerekir ve bu iki hutbe iki rekâtın yerinedir.

Mukaddes İslâm dininde hitabetin din metinlerinden bir parça olduğuna dair arz ettiğim mesele buydu. Bu hutbeler, namazın bir parçasıdır. Emirü'l-Müminin (a.s) buyuruyor: *"Hutbe, namazdır. İmam hutbe okurken ve halk dinlerken, herkes sessiz olmalı, imamın sözlerine kulak vermelidir. Kürsüden inmediği müddetçe halk namaz haletinde olmalıdır."* Elbette kibleye doğru oturmak, en azından imamın hutbe okurken kibleye doğru dönmemesi gibi bazı farklılıklar vardır. Orada farz olan bu iki hutbe, ögle namazının iki rekâtı yerine sayılmaktadır.

Cuma Günleri Toplanmanın Asıl Amacı

Hiç duymadığınız ya da az çok kulağınıza ulaşan bu İslamî emirlere şaşırp "Bunca toplanmaların, kuralların ve teşrifatin amacı nedir?" diye sorabilirsiniz. Tüm bunların ve bu toplanmaların genel amacının bu hutbeler olduğunu duyunca da daha çok şaşıracaksınız. Demek ki bu hutbeler çok önemli ve hayatî bir niteliğe sahiptir. O kadar önemli ki, müezzin "Allah-u Ekber" dediğinde insan nerde ve ne yapıyorsa bırakıp cuma namazına gitmeli, iki hutbeyi dinlemeli, iki rekât namazı cemaatle kılmalıdır. Ancak ondan sonra serbesttir. Mübarek Cuma Suresi'nde bu konu anlatılarak şöyle buyrulmuştur:

Ey inananlar, cuma günü namaz için çağrıldığınız zaman, Allah'ı anmağa koşun, alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kıldıktan sonra yeryüzüne dağılın.¹

Şunu da söyleyeyim; diğer günlerde öğlenleri önce ezan okunur, ezandan sonra namaz kılınır. Cuma günü ise, istisna olarak ezan öğle namazı vaktinden önce okunabilir. Yani (öğle namazının giriş vakti olan) zevalden önce iki hutbe de bitecek şekilde ezan okunabilir ve zevalin ilk vaktinde derhal namaza geçilebilir.

Müezzinin sesi duyulduğunda artık alışveriş haram olur; **"Alışverişi bırakın."** Bu Kur'ân nassı ve İslâm'ın kesin buyruklarındandır. Şia ve Ehlisünnet'in bu konuda ihtilafı yoktur. Eğer doğru bir cuma namazı teşkil edilir ve ezan okunursa; mesela terazisinin başında duran satıcıdan müşteri gelip örneğin peynir istese, satıcı da bıçağı alıp tam peyniri kesecekken müezzinin "Allah-u Ekber" sesi duyulsa, müşteriye de satıcıya da bu işi bırakıp acele etmeleri farz olur. **"Allah'ı anmağa**

1- Cum'a, 9 ve 10.

koşun, alışverişi bırakın." Alışveriş o vakitte haramdır. Acele etmeleri, gidip konuşmaları, hutbeleri dinlemeleri gerekir.

Cuma namazında iki hutbe okunur, bir tane değil. İmam bir hutbeyi okur, sonra oturur, biraz sessiz durur ve bir daha ikinci hutbe için kalkar.

Cuma Hutbelerinin İçeriği

Cuma namazlarının hutbeleri bu kadar önem taşıırken, bu bir araya gelmenin en büyük amacı bu hutbelerin dinlenmesiye acaba bu hutbelerde ne gibi sözler söylenmelidir? Öncelikle Allah'a hamd ve sena, sonra peygamberlere ve din önderlerine selam, üçüncü olarak öğüt ve daha sonra açıklayacağım birtakım gerekli konular, dördüncü olarak da Kur'ân'dan bazı surelerin okunması. Bunlar cuma namazında olması gerekenler ve İslâm'da yer alan maddelerdir.

Bu toplulukta bulunmanın ne kadar önemli olduğunu daha iyi anlamanız için şunu da anlatayım. Bize ulaşan rivayetlere göre mahkûmların dahi, polis ve gardiyanlar eşliğinde, kaçmalarını önlemek için tedbirler alınarak bu haftalık namazlara katılımları sağlanmalıdır. Yani mahkûm bile hapisten çıkarılıp cuma namazı topluluğuna sokulmalı, gerekli hutbeler dinletilmeli ve sonra yerlerine geri götürülmelidirler.

Cuma hutbesi okuyan imamın da davranış kaideleri vardır. Onlardan biri başına sarık sarmasıdır. Kastedilen, iki üç defa başı çevreleyebilecek küçük bir şaldır, aynı Resulullah'ın (s.a.a) sarığı gibi.

Allah, Hacıağa Rahim Erbab İsfehanî'yi korusun. Sizden birçoğunuz belki de onu tanıyorsunuzdur. Kendisi bizim fıkhı, usul, felsefe, Arap edebiyatı ve eski matematiğin bir bölümünde ekol olan âlimlerimizdendi ve meşhur doktor merhum Cihangirhan Geşgaî'nin öğrencisiydi. Aynı üstadı gibi o da başına börkenek takıyordu. Abası, cübbesi ve kıyafeti di-

ğer âlimlerle aynıydı, sadece farklı olarak başında bürkenek vardı. Kendisi cuma namazının ehemmiyetine inananlardandı ve İsfahan'da cuma namazı kıldırıyordu. Ama halk cuma namazının önemine inanmadığından, İslâm'ın amaçladığı türden azametli bir cuma namazı kılınamıyordu. Yüce âlim, cuma namazı için hazırlandığında başına iki üç kez sarılabilecek küçük bir şaldan sarık sarıyordu.

Hatırlarım, 1339'un Ferverdin ayında bu âlimin huzuruna varmıştım ve söz cuma namazından açıldı. Şöyle söylüyordu: "Bilmiyorum Şia bu cuma namazını terk etme utancını ne zaman boynundan atabilecek ve diğer fırkaların Şia'yı cumasızlıkla suçlamalarının önünü alabilecek?" O "Keşke kaç milyonla olursa olsun Kum'da büyük bir cuma namazı mescidi inşa edilse ve azametli bir namaz kılınsa." diyor ve böyle bir şeyi arzuluyordu.

Diğer bir şey de, İmam gelir, hutbe sırasında ayağa kalkar ve hutbesini ayakta okur. "Bir ticaret veya eğlence gördükleri zaman hep dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: "Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden de ticaretten de hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."¹ ayeti şu olaya işaretle nazil olmuştur. Resulullah (s.a.a) ayakta cuma hutbesini okuyup sohbet ederken, mal getiren bir ticaret kervanının şehre girdiğini haber veren davullar çalmaya başlar. Halk satılır, biter de alamazlar korkusundan giderler ve Resulullah'ın (s.a.a) çevresi bir anda boşalır. Amaç şu noktaya işaret etmekte: "Ayakta bırakırlar." Yani ayakta hutbe verirken seni yalnız bırakıyorlar. Oturarak hutbe okumanın, Muaviye'nin çıkardığı bir bidat olduğu söylenir.

Cuma imamının ve hatibin tek bir kişi mi olması gerek, yoksa ayrı kişiler olabilir mi konusu ise ayrı bir meseledir. Âlimlerin çoğu, bir kişinin hem hatip, hem de imam olması

1- Cum'a, 11.

gerektiğini düşünüyor. Bazı âlimlere göre ise cuma namazı imamı olabilmenin ilk şartı, hutbe verme gücüne sahip olabilmektir. Birçok rivayette konu unvanı "hatip imam"dır.

Diğer bir nokta da imamın ayakta bir kılıç, mızrak ya da bir asaya yaslanarak hutbe vermesidir.

Sekizinci İmam'ın Cuma Hutbesiyle İlgili Rivayeti

Cuma hutbesinde Allah'a hamd ve senadan, Resulullah'ın (s.a.a) ve Ehlibeyt İmamları'nın isimlerinin zikrinden, bir Kur'ân suresinin tilavetinden sonra hatibin öğüt vermesi ve lüzumlu olan bir konuyu Müslümanlara söylemesi gerekir. Lüzumlu konunun ne türden olursa iyi olacağını, bir rivayetten faydalanarak arz edeceğim.

Vesailü's-Şia'nın ilk cildinin 457. sayfasında cuma hutbesiyle ilgili hadisin altında, *İlelü's-Şerayi* ve *Uyunu Ahbari'r-Rıza* kitabından bir hadis nakledilmiş. Bu hadisi bizim büyük ve güvenilir ravilerimizden Fazl b. Şazan Nişaburî, İmam Rıza'dan (a.s) naklediyor:

Hutbenin cuma günü okunmasının sebebi, cumanın Müslümanların toplanma günü olmasıdır. Herkesin bir araya gelmesi gerekir. Allah bunu, cemiyet liderlerinin halka öğüt verebilmesi, kulluğa yakınlaşmalarını sağlayabilmesi, günden uzak durmalarını tembihleyebilmesi için bir vesile kılmıştır. Ayrıca bu, dinî ve dünyevî maslahatlarının gerçekte ne olduğunu, uzak yerlerdeki Müslümanların iyi, kötü ne hâlde olduklarını halka anlatabilmeleri ve durumdan haberdar edebilmeleri içindir.

İslâm âleminin başına bir takım olaylar gelmektedir. Bazen güzel ve müjdeli bir haber olur, İslâm için bir ilerleme meydana gelmiştir ya da bir iftihar elde edilmiştir; halkın

bunlardan haberdar olması iyidir. Bazen de İslâm âlemi açısından kötü bir olay meydana gelmiştir; yine Müslümanların bundan da haberlerinin olması gereklidir. Bu hafta mesela Cezayir'deki kardeşlerinin başına neler geldiğini bilmeliler.

Peki, neden iki ayrı hutbe oluşturulmalıdır? Neden bir hutbe yeterli değil? Acaba bu iki hutbe arasında bir fark mı var? Bu hadiste bunlar anlatılmıştır:

İki hutbe farz kılınmıştır ki birisinde Allah azze ve celle'ye hamdusena edilsin, kutsansın; bir diğerinde ise ihtiyaçlar, sıkıntılar ve mazeretler açıklansın, halk uyarsın, insanlar bildirilmesi amaçlanan emirlere, yasaklara, maslahat ve fesat içeren hususlara çağrılınsın.

Yani iki hutbenin farz oluşu nedeni, birinde Allah'a hamd ve sena edilip yüceliklerinden bahsedilmesi, diğerinde de halkın ihtiyaçlarının dile getirilip yönlendirilmeleri ve nasihat edilmeleri konuları üzerinde durulmasıdır. Ama *Vesailü's-Şia*'nın yazarının da söylediği gibi, bu her zaman zaruri değildir.

Bu akşam, konumuz hitabe ve minber olduğundan ve İslâm'da, hitabenin din metinlerinde yer alan bir esasımız olduğuna değindiğim için bu konuya girdim. Ama Şia'da neden cuma namazı kılınmadığı¹ konusu, ayrı bir konudur. Ben kendim, bu çok bereketli namazın terk edilme ile sonuçlanacak çok zor ve ağır şartlar taşıdığına inanmıyorum.

İslâm'da Nasihat

Diğer bir konumuz daha var ve o nasihat meselesidir. Nasihat, hitabeden farklıdır. Hitabe bilim ve hüner içeren bir sanattır. Ayrıca hitabenin hedefi, duyguların bir şekilde uandırılmasıdır. Ama nasihat şehvet ve nefsanî heveslerin yatıştırılması amacını güder. Daha çok men ve reddetme içeriklidir.

1- İslâm inkılâbı öncesinden bahsedilmektedir.

Eğer hitabenin hedefini mutlak ikna olarak alırsak, nasihat hitabenin bir parçasıdır diyebiliriz. Her halükârda şehvetin ve öfkenin yatıştırılması ve bazı konuların men ve reddedilmesini içeren kelime ve cümlelerin sarf edildiği konuşmalara nasihat denmektedir. Ragıb İsfahanî şöyle diyor: "Nasihat, korkutmayla birlikte men etmektir." Burada ünlü lügatçi Halil b. Ahmed'den şöyle naklediyor: "Nasihat kalbin yumuşamasını sağlayacak iyiliklerin kalbe hatırlatılmasıdır." Sonuç olarak nasihat, kalbin yumuşamasını sağlayan konuşmadır.

Halkın nefse düşkünlük, şehvetperestlik, faiz yiyicilik ve iki yüzlülükten men edilmesi, ölüm ve kıyametin hatırlatılması ve yaptıklarının dünya ve ahiretteki sonuçlarının olacağı uyarısı nasihattir.

Hitabenin kısımları vardır: Yiğitlik ve savaş konulu olması, siyasî olması, cihat konulu olması ya da dinî ve ahlâkî konulu olması mümkündür. Bazen savaş ve mücadele alanlarında ihtiyaç duyulan yiğitlik duygularının canlandırılması için olabilir. Bazen halkı siyasî ve toplumsal durumları hakkında bilgilendirmek, bazen de acıma hissini uyandırılması için olabilir. Avukatların, hâkimlerin acıma duygusunu uyandırabilmek için sanık ya da mahkûm hakkında cezanın azaltılması ya da suçun affedilmesi için yaptıkları konuşmalarda ki gibi. Bazen de hitabenin amacı halkta dinî bilinç, ahlâk ve vicdan hasletlerinin uyandırılmasıdır.

Niçin Aramızda Nasihat, Hutbeden Daha Yaygındır?

İslâm'da arz ettiğim gibi hitabenin birçok çeşidi olmasına rağmen bizim aramızda nasihat, hitabeden daha yaygındır. Nasihatın aramızda kendine yer bulup yaygınlaşması ve toplantılarımızın daha çok nasihat içerikli olmasının nedeni belki de, birçok hitabeti içinde barındıran geniş kapsamlı hutbelere sahip cuma namazının terk edilmiş olmasıdır.

Şu anda aramızda vaaz adı altında devam eden toplantılar, tasavvuf ehlinin çıkarmış olduğu toplantıların bir devamıdır. Yani ciddi bir toplantının düzenlenip bir kişinin nasihat veren, vaiz niteliğiyle vaaz verdiği, diğerlerinin dinlediği türden toplantılar, görünüşe göre tasavvufçuların çıkardığı ve iyi de ettikleri toplantılardır. Sonra benzerleri de düzenlenmiştir. Asırlar öncesine ait tasavvufçulardan kalma "Nasihat Toplantıları" adlı bazı kitaplarımız vardır. *Mecalis-i Sadî*, *Mecalis-i Mevlana* ve diğer bazı kitapları örnek olarak gösterebiliriz. Bu iyi bir işti ve daha sonra diğerleri de bu toplantıların benzerlerini düzenlediler. Şia özellikle Seyyidü's-Şüheda İmam Hüseyin (a.s) yas toplantılarını bu şekilde genişletti ve çok da iyi oldu.

Sanırım vaaz toplantıları ilk başta mutasavvıfları taklitte başladığı ve tasavvuf da ret, men, nefsin zorlanması ve nefis tehzip ve tezkiyesi üzerine kurulu olduğu ve bunlar vaazla daha uyumlu olduğu için, bizim hatiplerimiz de sofi olmadıkları halde sözlerine züht, terk, nefisle mücadele yönü verdiler ve bu yön üzerinde durdular.

Nehcü'l-Belâğa'da Vaaz ve Hutbe

Emirü'l-Müminin'in (a.s) hutbelerinin bir kısmının yer aldığı *Nehcü'l-Belâğa*'da çeşitli hitabeler vardır. Hem zarif nasihatler var, hem de toplumsal içerikli ve yiğitlik üzerine hutbeler var. Mısır'ın büyük müftüsü Şeyh Muhammed Abduh, *Nehcü'l-Belâğa*'ya yazdığı kısa şerhinin önsözünde şöyle diyor:

Bir tesadüf sonucu *Nehcü'l-Belâğa*'yı mütalaa etme şansına sahip oldum ve beni çok derinden etkileyen konuşmalara rastladım. Bu kitabı mütalaa ederken kendimi bir sahneden diğer bir sahneye geçerken buluyordum, sürekli perdeler değişiyordu. Bir vakit aslan ve kaplan postu giymiş saldırmaya hazır erkekler

gözümün önünde canlanıyordu ve ben bu sahneyi izliyordum. Bir bakıyordum o kadar etkilenmişim ki savaş meydanına gitmeye, düşmanın kanını dökmeye ve kanımın dökülmesine hazırım. Sonra bakıyordum sahne değişmiş, konuşmasıyla kalpleri yumuşatan, ruhlara sefa bahşeden bir vaizle karşı karşıyayım. Başka bir yerde sahne yine değişiyordu. Toplumsal ve siyasî nitelikli bir hatibin genel maslahatları anlattığını hissediyordum. Diğer bir yerde de sanki diğer âlemden elini uzatmış, halkı yukarıdaki âleme çekmek isteyen bir meleği görebiliyordum.

Evet, *Nehcü'l-Belâğa* böyledir. Onda çeşitli konuşma ve hutbeler bulunur. Nasihat vardır, tevhit ve marifet vardır, siyasî hutbeler vardır, yiğitlik hutbeleri vardır. Örnek olarak yiğitlik ile ilgili bir hutbeden küçük bir parça nakledeceğim.

Ali'nin (a.s) ve Muaviye'nin orduları Sıffin'de karşı karşıya geldiklerinde, Hz. Ali'ye (a.s) Muaviye'nin suyun kaynağı olan Şeria'yı aldığı ve onları susuzluk tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı haberi gelir. Hemen savaşa başlayıp Şeria'yı geri almak için izin isterler. Hz. Ali (a.s) şöyle buyurur: "*Hayır, sabredin. Müzakere yoluyla bu meseleyi halledebiliriz.*" Muaviye'ye "Biz buraya silahları işin içine sokmadan, müzakere yoluyla ihtilaflarımızı halledebilelim diye geldik ama sen her şeyden önce suyu alıp askerlerime suyunu kapattın, emir ver onların yolu açılsın." içeriğinde bir mektup yazıp birisiyle yolladı. Ama Muaviye buna kulak asmayıp yaptığını kendi adına bir şans olarak algıladı. Muaviye'nin müşaviri olan Amr İbn As ise ona şöyle dedi: "Ali doğru söylüyor. Emir ver yol açılsın. Ayrıca Ali susuz kalıp da Şeria'yı senden geri alamayacak bir kişi değildir." Muaviye kabul etmedi. Bilahare elçilerin birkaç kez geliş gidişinden sonra Hz. Ali (a.s) hücum edip Muaviye'nin ordusunu geriletmek için emir vermek zorunda kaldı.

Kanların kaynatılıp gayret ve hamiyetlerin canlandırılması gereken yer işte burasıdır. Geldi, ordusunun karşısında durdu ve üç dört cümleyle öyle bir galeyan oluşturdu ki Muaviye ve taraftarlarının suyun kenarından uzaklaştırılması uzun sürmedi. Ben bu cümleleri her okuduğumda bedenimde bir titreme başlıyor. O cümleler şunlardır:

Bunlar sizden savaşı tatmak, sizin elinizden savaş aşını yiyip kanmak istiyorlar; doyurun onları. Ya aşağılığa razı olun, şerefsizliği göze alın yahut kılıçları kanlarla sulayın da suya kavuşun, içip kanın. Kahrolarak, alçalarak yaşamanızdadır ölüm. Kahrederek, yüceleterek ölmenizdedir hayat.¹

Bu dört cümle gayret ve hamiyetleri harekete geçirdi. Çok kısa bir sürede Muaviye ve taraftarları geriletildiler.

Bir iki cümle de Ali'nin aziz oğlu Hüseyin İbn Ali'nin (a.s) hitabelerinden örnek olarak zikretmek istiyorum. Her ne kadar şimdilik cuma hutbelerimiz yoksa da Hüseyin'in (a.s) varlığının bereketiyle hitabeler ve minberler ayaktadır. Diğer İslamî ülkelerde de hutbeler var, ama bizim ülkemizde dinî hutbeler Hüseyin b. Ali'nin (a.s) yası esası üzerine kuruludur.

Hüseyinî Hitabeler

Eba Abdillâh (a.s) her yönden babasının bir örneği idi. Onlardan biri de hutbeleridir. Eba Abdillâh'ın fazla fırsatı olmamıştır. Emirü'l-Müminin (a.s) için hilafet döneminde oluşan kısa fırsat kadar bile bir fırsatı olmadı. Hüseyin'in (a.s) eline geçen tek fırsat, Mekke'den Medine'ye kadarki kısa yolculuğu ve Kербela'daki sekiz günüdür. Hüseyin b. Ali'nin cevheri bu kısa sürede kendini gösterdi. Ondan geriye kalan hutbelerin çoğu bu zaman zarfında söylenmiştir. Hüseyin b.

1- Nehcül-Belâğa, 51. hutbe.

Ali'nin hutbeleri, Ali'nin hutbelerinin bir örneğidir. Aynı ruh ve aynı anlam dalgası görülmektedir.

Hız. Ali (a.s) buyurmuştur: *"Dil, ruh için bir alettir."* Eğer anlamlar dilden dökülmezse, dilin yapabileceği bir şey kalmaz. Eğer ruhta anlamlar dalgalanırsa dil onun önünü alamaz. Yine şöyle buyurmuştur:

Sözün efendisi biziz. Sözün kökleri bizim varlığı-mızdan kaynaklanır ve dalları bizi gölgelendirir.¹

Hüseyin b. Ali'nin fesahat ve belagatin kemalindeki, olgunluk, cesaret, geniş görüşlülük ve gaybe imanının dalgalandığı ilk hutbesi Mekke'den Kerbela'ya hareketinde yapmış olduğu hutbedir. Kesin kararını bu hutbeyle ilan etti ve kendileriyle aynı fikirde, aynı inançta, aynı yolda olanların hareket etmelerini istedi. Şöyle buyurdu:

Gerdanlık kızların boynunu çizdiği (onda iz bıraktığı) gibi ölüm de Âdemoğlunun üzerine yazılıp çizilmiştir. Yakup, Yusuf'u görmeyi arzu ettiği gibi, ben de atalarımı görmeyi arzu ediyorum.²

Sonra şöyle buyurdu:

Herkes bilsin ki, bizim uğrumuzda canından geçen ve Allah'a ulaşmak yolunda kendisini feda etmeye hazır olan kimse, bizimle birlikte hareket etmelidir; zira ben yarın sabah erkenden hareket edeceğim inşaallah.³

1- Nehcü'l-Belâğa, 231. hutbe.

2- el-Luhuf, s.25 ve 26.

3- el-Luhuf, s.25 ve 26.

HİTABET VE MİNBER (2)

Bismillahirrahmanirrahim¹

Çok merhametli (Allah), Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona beyanı (konuşup, düşüncelerini açıklamayı) öğretti.²

Geçen oturumda hitabe ile İslâm arasındaki bağa, İslâm'ın hitabede meydana getirdiği değişime ve sonrada bir yerde hitabenin İslâmî emirlerden biri olduğuna değinmiş ve bu nedenle cuma namazını gündeme getirmiştım. Bunların hepsi konuşmak istediğim hitabe ve minber konusu çerçevesinde gelişti. Aşura hadisesinin büyük eserlerinden biri olan ve ülkemizde mevcut Aşura kaynaklı en büyük toplumsal hareket olan hitabe ve minber hakkında konuşmak istediğimde, bu konulara da değinmek zorunda kalıyorum. Ayrıca özellikle cuma hitabesi konusuna, hakkında elimize ulaşan bazı kendine has amelleriyle birlikte değindim. Bu amellere değinmemin nedeni, bu akşam yapacağım hitabe ve minber konulu konuşmamda o amelleri bugün de yerine getirmeyi önermek içindi.

1- Bu konuşma h. k. 1320 yılı civarında İslâmî Mühendisler Encümeni'nde yapılmıştır.

2- Rahman, 1-4.

Şia'da Hitabenin Aşura Hadisesi İle Bağ

Daha önce de değindiğim gibi, hitabet ve minberi Aşura hadisesi ülkemizde meydana getirmiştir. Aşura hadisesi nasıl meydana getirmiştir? İmam Hüseyin (a.s), kendi döneminde bir harekete karşı çıkmak için kıyam etti ve bildiğiniz gibi sonraki gelişmeler akabinde şehit oldu. Onun için yas tutulması ve ağıt meclisleri düzenlenmesine yönelik, mezhebi Şia olan bir kimse için inkâr edilemeyecek kadar kesin birçok hadis de nakledilmiştir. Yani Şia mezhebinin, sağlamlığında şüpheyeye düşülmeyecek emirlerindendir. Pak İmamlar tarafından Aşura sünnetinin diri tutulmasına yönelik birçok tavsiye ve tekit bulunmaktadır. Şair olan kimselere, bu konu hakkında şiir yazmaları ve halkın duygularını harekete geçirmeleri önemle tavsiye edilmiştir. Aşura sünnetini diri tutma adına düzenlenen meclislerde müteessir olan ve ağlayan kimseler de övülmüştür. Seyyidü's-Şüheda'ya (a.s) ağlamanın sevabı hakkında birçok hadis vardır. Bu hadisleri sizlere bu akşam anlatmak istemiyorum. Sadece mezhebi Şia olan bir kimsenin şüpheyeye düşmesine mahal bırakmayacak kadar nass bulunduğunu söylemekle yetineceğim.

Bu noktada ele alınması gereken iki konu var. Biri, İmam Hüseyin'in (a.s) kıyamının felsefesinin ne olduğudur. Kıyamın amacı ne idi? Diğeri ise, din önderlerinin İmam Hüseyin'in (a.s) kıyamının daima diri tutulması ve unutulmaması için neden bu kadar vurgu yaptıklarıdır. Aşura etkinliklerinin daima diri tutulmasının felsefesi nedir? Biz Şiîlerin inancına göre din, hikmeti ve felsefesi olmadan hiçbir emri vermez.

Bu iki konunun açıklığa kavuşması gerekir. Eğer bu iki konu açıklığa kavuşursa, İmam Hüseyin'in (a.s) yasının tutulmasının ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu ve Aşura hadisesinden ve onun hakkında nakledilen emirlerden ne kadar istifade edilebileceği işte o zaman anlaşılacaktır.

Şimdi İmam Hüseyin'in (a.s) neden kıyam ettiği konusuna gelelim. Bunu üç görüş şeklinde açıklayabiliriz. İlk görüş, İmam Hüseyin'in kıyamının normal bir kıyam olduğu ve -el-eyazu billâh- şahsî menfaat ve hedefler doğrultusunda gerçekleştiği görüşüdür. Bu görüş, ne Müslüman birisinin razı olabileceği ve ne de tarihi gerçeklerle desteklenebilecek bir görüştür.

İkinci görüş, avam halkın zihnine yerleşmiş olan İmam Hüseyin'in ümmetin günahlarının affı için öldürülüp şehit olduğu görüşüdür. İmam Hüseyin'in şahadetinin ümmetin günahlarına kefarete oluşu hakkındaki düşünce, Hristiyanların Hz. İsa hakkında ümmetin günahları için kendini feda edip haça gerildiğine dair sahip oldukları inanca benzemektedir. Yani, günahların etkisi vardır ve ahirette insanın eteğine yapışmaktadır; Hz. Hüseyin şahadetiyle bu günahların kıyamet-teki etkisini yok edip bu açıdan halka bir özgürlük verecektir. Gerçekte bu inanca göre düşünersek, İmam Hüseyin'in (a.s) Yezidleri, İbn Ziyadları, Şimrileri görüp sayılarının az olduğuna karar verdiğini, bunların daha sonra fazlalaşmasını sağlamak için bir mektep kurduğunu ve Yezid ve İbn Ziyad üretmeye başladığını söylememiz gerekir. Bu tür yorum ve bu tür bir düşünce oldukça tehlikelidir. Hiçbir şey, İmam Hüseyin'in kıyamını etkisizleştirmek, İmam Hüseyin'in hedefiyle savaşmak ve İmam Hüseyin'in yasıyla ilgili emirlerin hikmetini ortadan kaldırmak için bu düşünce tarzı ve bu tarz bir görüş kadar etkili olamaz. İnanın biz İran halkının bu amele bu kadar ilgisiz olmamızın sebeplerinden biri -sebeplerden biri dedim çünkü kavmiyetçiliğe dayanan başka sebepler de vardır- İmam Hüseyin'in kıyam felsefesini çarpık yorumlamamızdır. Bunun sonucu da işte gördüğümüz gibidir. Zeyd b. Ali b. Hüseyin cenaplarının Mürcie hakkında söylediği söz gibi: "Bunlar öyle bir iş yaptılar ki günahkâr, Allah'ın affına güvenle günahında ısrar etti." Bu o zamanlar Mürcie'nin

inancıydı. O zamanlar Şia ise bu inancın tam karşısında yer alıyordu. Ama bugün Şia, Mürcie'nin o zamanlar söylediklerinin aynısını söylüyor. Şia inancı, Kur'ân nassı olan şu inanca sahipti: **"İman edenler ve salih amelde bulunanlar."** Yani hem iman lazımdır, hem de salih amel.

Üçüncü görüş ise şudur: İslâm âleminin hali, vaziyeti öyle bir durumdaydı ki İmam Hüseyin kıyam etmeyi vazife olarak gördü. İslâm'ın korunmasını kendi kıyamıyla mümkün görüyordu. Onun kıyamı hak ve hakikat yolundaydı. Onun, zamanın halifesiyle olan ihtilaf ve kavgası; sen olma ben olayım, o işi sen yapma bırak ben yapayım, kavgası değildi. Usul ve esasa dayalı bir ihtilaftı. Yezid'in yerinde başkası olsaydı ve yine onun yaptıklarını yapsaydı, İmam yine kıyam ederdi. İmam Hüseyin'e iyi davranması ya da kötü davranması da bunu değiştirmezdi. Yezid ve yardımcıları da eğer İmam Hüseyin onların işlerini eleştirmeseydi, tekerlerine çomak sokmasaydı ona her türlü müsaadeyi verirlerdi. Nereyi istese emrine sunarlardı; eğer "Hicaz ve Yemen'in idaresinin bana verin" deseydi verirlerdi, Irak'ı, Horasan'ı istese keza aynı şekilde. İdaresinin üzerinde mutlak seçim hakkı da istese, yani "elime geçen paradan istediğim miktarı yollarım, istediğim kadar harcarım, kimse karışamaz" dese, onu da kabul etmeye hazırlardı. Hüseyin'in savaşı inanç savaşıydı, inanç işin içindeydi, hak ve batılın savaşıydı. Hak ve batıl savaşında Hüseyin'in şahsının bir etkisi yoktu. İmam Hüseyin iki kelimeyle meseleyi halletti. Henüz yoldayken ashabına buyurduğu hutbesinde şöyle söylemiştir (Görünüşe göre bu konuşmasını Hür ve askerlerinin onların yanına vardığı zamanda yapmıştır; bu yüzden herkesi muhatap almıştır): *"Acaba hakka göre davranılmadığını ve batılın önünün alınmadığını görmüyor musunuz? Böyle bir durumda müminin Allah yolunda can vermesi gerekir."*¹

1- Tuhefu'l-Ukul, s.245.

"İmamın vazifesi budur" buyurmamıştır. "Hüseyin'in vazifesi budur" diye de buyurmamıştır. "Müminin vazifesidir" diye buyurmuştur. Böyle bir durum ve vaziyette müminin vazifesi ölümü yaşama tercih etmesidir. Bir Müslüman, Müslüman olduğu için, hakka uygun davranılmadığını, batılın önünün alınmadığını görürse kıyam etmekle ve şahadete hazır olmakla yükümlüdür.

Bu üç ayrı görüş: Birisi Hüseyin'in düşmanlarının sahip olacağı türdendir. Biri Hüseyin'in kendi tefsiri ve hak yolunda kıyam ettiği görüşüdür. Biri de cahil dostlarının çıkardığı, düşmanlarınkinden daha tehlikeli, daha yoldan çıkarıcı ve Hüseyin b. Ali'nin ruhuna daha uzak olan görüştür.

İkinci bölüme gelince; acaba din önderleri neden yas meclislerinin yaşatılması üzerinde bu kadar durmuşlardır? Bu da arz ettiğim delile dayanmaktadır. Çünkü İmam Hüseyin şahsi menfaati için öldürülmedi. Ümmetinin günahları sebebiyle kendini feda ettiği için de öldürülmedi. İmam Hüseyin hak yolunda öldürüldü. Batılla savaş yolunda öldürüldü. Din önderleri Hüseyin'in mektebinin dünyada devam etmesini istediler. Hüseyin'in şahadetinin bir mektep olarak (hak ve batılın mücadelesi) yaşamasını istediler. Yoksa İmam Hüseyin'e ağlayıp ağlamamamızın ona ne faydası var? Oturup ağlamamızın sonra da kalkıp gitmemizin bizim kendimize ne faydası var? Din önderleri İmam Hüseyin'in kıyamının bir mektep ve parlak bir meşale olarak sürekli yaşamasını istediler. Bu hakkın, hakikat aşkının, hakikat sevgisinin bir ışıktır. Bir hak arayışı, hürriyet ve özgürlük nidasıdır. Bu hürriyet mektebinin, bu özgürlük mektebinin, bu zulümle savaş mektebinin her zaman devam etmesini istediler. Masum İmamların zamanında yas meclislerinin tertiplenmesi emredildiğinde canlı, faal ve devrimci bir hareket oluştu. İmam Hüseyin'in adı zulüm karşısında devrim sloganı oldu. Bir gurup devrimci şair ortaya çıktı; Kumeyt Esedî ortaya çıktı; Di'bil Huzaî or-

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

taya çıktı. Di'bil Huzaî'nin kim olduğunu biliyor musunuz? Kumeyt Esedî'nin kim olduğunu biliyor musunuz? Onlar iki mersiye han idiler, ama benim gibi mersiye hanlar değil. Mersiye okuyan iki şair idiler, ama Muhteşem ya da diğerleri gibi mersiye okuyan türden değil. İsterim ki siz Kumeyt Esedî'nin şiirlerini, Di'bil Huzaî'nin şiirlerini, İbn Rumî'nin, Ebu Furas Hemdanî'nin Arapça olan şiirlerini; hakkında bin tane rüya-nın anlatıldığı Muhteşem'in şiirleriyle bir kıyaslayın. Göreceksiniz ki onlar nere, bunlar nere! Onlar Hüseyin'in yolunu gösteriyorlar. Kumeyt Esedî bu şiirleriyle, bir ordunun Benî Ümeyye'ye verebileceğinden daha fazla zarar vermiştir. Kim-di bu adam? Bir mersiye handı; ama nasıl bir mersiye handı? Acaba gelip dört tane değersiz şiir okuyarak parasını alıp gi-den bir mersiye han mıydı? Şiir okuyarak dünyayı sarsıyordu, zamanın hilafet düzenini sarsıyordu.

Abdullah Mahz olarak tanınan Abdullah b. Hasan b. Ali, Kumeyt'in şiirlerinin etkisi altında kalmıştı. Bir tokat gibi çarpan, can alıcı beyitlere karşılık tarlasının tapusunu getirip Kumeyt'e verdi. Kumeyt; "Almam mümkün değil. Ben Seyyidü's-Şüheda'nın mersiye hanıyım, Allah için mersiye okudum. Para almam" dedi. Çok ısrar edince mecbur kalıp aldı. Bir müddet sonra Abdullah b. Hasan b. Ali'nin yanına gide-rek şöyle dedi: "Benim senden bir ricam olacak. Acaba kabul eder misin?" O da "Elbette kabul ederim; ama ne olduğunu bilmiyorum." dedi. "Önce söz verirsən söylerim." deyince söz verdi, belki de yemin etti. Ondan söz alınca tapuyu getirip geri verdi ve şöyle söyledi: "Ben bunu alamam."

Başka bir zaman da Benî Haşim aralarında para toplayıp ona verdiler. Ne yaptılarsa da kabul etmedi ve "Benim bunu almam imkânsızdır." dedi.

Bu adam bu şiirlerinden, bu tür mersiye okumasından do-laylı ne zorluklar çekti, ne günler geçirdi ve nasıl bir vaziyette

onu öldürdüler! Bu adamı zamanın Kufe hâkimi Yusuf b. Ömer Sakafî'nin evinde sekiz kişi saldırarak kılıçtan geçirdiler. Son nefesinde ağzından çıkan kelimeler şunlardı: "*Allah'ım, Peygamberin Ehlibeyti; Allah'ım Peygamber'in Ehlibeyti!*" Bunlar, onun dilinden dökülen son kelimelerdi.

Acaba Di'bil b. Ali Huzaî'yi tanıyor musunuz? Kendisi şöyle diyordu: "50 yıldır varımı yoğumu omzuma atmış yol gidiyorum." Din önderlerinin yetiştirdiği bu iki mersiyehanın edebî değerinin ne olduğunu görünüz. Bakın! Bunlar mersiye-handırlar, mersiye okuyorlar. Onlar mersiye okudular ama "Hala ben gurbetteyim" şeklinde değil. Yiğitlikleri anlattılar, ne yiğitlikler hem de! Onların bir kasidesi, devrimci düşüncülerin bir dizi makalesine eş değer bir etkiye sahiptir. Onlar, şehitler efendisi İmam Hüseyin'e ağıt şemsiyesi altında Benî Ümeyye ve Benî Abbas'ı zehirleyici şekilde eleştirdiler, onların başına neler getirdiler!

Mütevekkil'in, İmam Hüseyin'in kabrinin üzerine su-yolunu akıtma emrini verdiği duyduunuz. Kimse İmam'ın ziyaretine gitmesin diye ziyaretçilerin elinin kesilmesini ve Hüseyin b. Ali'nin adını ananlara neler neler yapmalarını da emretmiştir. Mütevekkil'in sadece ruhî bir sorunu olduğunu düşünebilirsiniz ya da Hüseyin b. Ali'nin adına mantıksızca bir düşmanlık beslediğini. Hayır efendim, o günlerde İmam Hüseyin'in adı, Ehlibeyt İmamları'nın yas meclisleri konusundaki tavsiye ve tekitlerinin etkisi, Kumeyt ve Di'bil b. Ali gibilerinin ortaya çıkması Mütevekkil'in anasını ağlatıyordu. Mütevekkil bunların her birinin bir ordu kadar onun aleyhinde etkili olduğunu görüyordu. Ölü Hüseyin'in adının, kendilerini yaşayan Hüseyin'den daha az rahatsız etmediğinin farkındaydı. Din önderleri bu tavsiye ve emirlerle Hüseyin b. Ali'nin ölmesine izin vermediler. Bir fikir olarak, bir düşünce olarak, zulümle savaşıma inancı olarak Hüseyin'i canlı tuttu-

lar. Mütevekkil de kendi hesabınca iyi düşünmüştü. Bu fikri, bu zikri, bu düşünceyi, bu inancı ortadan kaldırması gerektiğini hesaplamıştı. Yoksa gayet akıllı bir adamdı, Hüseyin b. Ali'yle de ruhî ya da şahsî bir derdi de yoktu. Ama Hüseyin b. Ali'nin bu mersiyelele bir mektep haline geldiğini ve artık Mütevekkil'in Mütevekkil olamayacağını görüyordu.

Bizim buna benzer birçok örneklerimiz var. Eğer bir kimse bu konuda bu örnekleri araştırıp toplasa, Ehlibeyt İmamları'nın emrinden ayrılmadıkları müddetçe mersiye-hanların toplumda ne denli etkin roller üstlendiklerini şaşkınlık içinde görecektir. O halde, İmam Hüseyin'in neden kıyam ettiği ve din önderlerinin İmam Hüseyin yas meclislerinin neden diri tutulmasını emrettiği bilinirse -ki bilinmesi zaruridir-, bu yas meclislerinden ve mersiyelelerden çok iyi istifadeler edilebilir.

Şunu da söylemeliyim ki, şu anda bulunan tüm eksikliklerle birlikte, halkın Seyyidü's-Şühedaya karşı çok pak ve gerçek duyguları bulunmaktadır. Kötü niyetleri olmayan bazı kimseler, bu meclislerden kötü istifade edildiğini gördükleri için, artık meclislerin tamamen ortadan kaldırılmasına inanmaktadırlar. Diyorlar ki, "Halk, ağladıkları takdirde günahlarının temizleneceğine inandıkları için meclislere katılıp ağlıyorlar. Yoksa ağlamazlardı." Hayır efendim! Bu yanlış bir düşüncedir. Halkı böyle bir tamahkârlığa düşürüp ağlatmak mümkün müdür?! Eğer gerçekten böyleyse, o zaman bir grup halkı toplayın ve onlara deyin ki "gelin, yarım saat boyunca Şah Abbas için ağlayın, biz de size bin tümenlik çek yazalım." Eğer gelip de ağarlarsa elbette! Böyle bir şeyin olması mümkün mü?! Ağlamak, duygu ister. İnsan müteessir olmadıkça ağlayamaz. Ağlaya bilmesi için ya hüznü olmalı veya şevki. Halkta Seyyidü's-Şüheda'ya karşı gerçek bir duygu var. İmam Hüseyin'i gerçekten seviyorlar; ona âşıklar. Onun için, kalpleri yanarak ağlıyorlar. Muharrem ve safer aylarında,

diğer aylarda dökmedikleri kadar gözyaşı döküyorlar. Hü-
zün, gam, aşk, şevk, duygu olmaksızın gözyaşı akmaz ki. Bu
duygular kıymetlidir, hem de çok kıymetlidir. Ancak şimdiye
kadar gerektiği gibi bu meclislerden istifade edemedik. Ettiği-
miz istifadenin de kâmil olmaması kendi yerinde tartışılması
gereken ayrı bir konudur.

Bizim istifade etmediğimiz birçok şey var, mesela Karun
Nehri. Şimdiye kadar ondan hiç istifade etmedik. O halde
"Karun nehri ne işe yarıyor?" mu demeliyiz? Yıllarca, yüzyıl-
larca toprak altında petrolümüz vardı. O halde "Petrol kötü-
dür" mü diyelim?! Binlerce maden ve diğer yeraltı zenginlik-
lerimiz vardı, hala var ve onlardan istifade etmiyoruz.

Eğer bu ülke ıslah olmak istiyorsa, eğer gelişme, yücel-
me, ilim, sanayi, özgürlük yolunda ilerlemek istiyorsa, en iyi
ve en yakın yol, bu halkın büyük ve yüce mektebe sahip ve
gerçekten bu duygulara layık olan İmam Hüseyin'e karşı bes-
ledikleri sadıkane ve gerçek hissiyatından istifade etmelidir.
Neden kendi dinimizin ve mezhebimizin emirlerine uymaya-
lım?! Bu çok güzel bir emirdir ve ona uyulması gerekir.

Aramızda yaygın olan bu hitabe ve minber, Aşura olayı-
nın ve Ehlibeyt İmamları'nın Seyyidü's-Şüheda'nın yas mec-
lisleri ile ilgili tavsiyelerinin vesilesiyle meydana gelmiştir;
Seyyidü's-Şüheda için yapılan yas meclislerinin, mersiyehan-
lıkların bereketidir. Akıllı, anlayışlı ve dindar insanlar dediler
ki: "Madem Seyyidü's-Şüheda için meclisler tertipleniyor, ma-
dem İmam Hüseyin adına halk kitleleri toplanıyor, biz neden
bu vesileyle diğer bir esastan istifade etmeyelim? Neden diğer
bir esası uygulamaya sokmayalım?" O esas da, iyiliği emretme
ve kötülükten sakındırma esasıdır. Bundan dolayı İmam Hü-
seyin b. Ali, meclisleri iki bölüme sahip oldu. Biri, daha önce
arz ettiğim üzere doğru uygulandığı takdirde çok büyük etki-
leri olan mersiyehanlık ve mazlumin lehine ve zalimin aley-

hine halkın duygularını coşturmak bölümü, diğeri ise, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma bölümü. Bu ülkede sözlü olarak ne kadar irşat, hidayet ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma yapıyorsa, hepsi İmam Hüseyin b. Ali'nin mukaddes ismi ile yapılmaktadır. Bu, eyleme dökülen ne kadar güzel bir iş ve ne kadar güzel bir gelenektir. İmam Hüseyin'in meclislerine iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma esasının ve din usulünün ve furuunun öğretilmesinin kazandırılması çok yerinde ve güzel olmuştur. Halkın İmam Hüseyin'e karşı olan gerçek duygularından çok güzel istifade etmişler.

Halk, İmam Hüseyin için toplandığı kadar, başka hiçbir şey için toplanmıyor. Bundan, böyle bir gelenek oturtmakla çok güzel istifade etmişler. Şimdi bu bölümden nasıl istifade edildiği, konuşmacının durum ve liyakatine bağlıdır. Konuşmacı, halka nasihat edebilir, onları akait usulü ile, din öğretileri ile, helâl ve haram ile, insanların dinî ve dünyevî maslahatları ile aşına edebilir. Sonuçta halk, İmam Hüseyin b. Ali'nin bereketiyle toplanmıştır. Gerisi konuşmacının hakikatleri beyanda liyakatli olup olmamasına bağlıdır.

Madem böyle bir durumla karşı karşıyayız, o halde bunun üzerinde düşünmeli ve hem mersiyehan açısından ve hem de halkın irşat ve hidayeti açısından var olan noksanları bertaraf etmeliyiz.

Mersiyehanlığın Durumunun Islahının Zarureti

Bir taraftan, mersiyehanlık yapan kimselerin Seyyidü's-Şüheda'nın kıyamının felsefesine ve yas tutmayla ilgili Ehlibeyt İmamları'nın emirlerinin felsefesine teveccüh etmeleri gerekir. Zira boşu boşuna emir vermemişlerdir. Hem Seyyidü's-Şüheda'nın kıyamının felsefesini, hem de onun yasının felsefesini halka anlatmalı, halkı bilgilendirmelidirler. Bu konuyu tekrar tekrar anlatmalıdırlar; bir sefer, iki sefer, on

ya da yüz sefer değil, her zaman. Gerçekten basiretli, bilgili, araştırmacı hatipler gerekir ki Hüseyinî kıyamın gerçeklerini anlatabilsinler. Yoksa kafadan dolma, bir takım keşköllere dayanan, dilden dile nakledilen ve hiçbir sağlam senet ve belgesi olmayan bilgilere dayanarak yapılan hitabet ve vaazlarla bu iş olmaz. (Kaynakları -minber ehlinin kendi deyimiyle- lisanü'z-zakirin ya da sadru'l-vaizin dedikleri, birilerinden duydukları sözler olmamalı. "Falanca bu konuyu nereden nakletti?" diye sorulduğunda cevaben "lisanü'z-zakirinden" ya da "sadru'l-vaizinden" dedikleri dillerde dolandır. Demek istedikleri, bir kitapta okumadığı, ondan bundan duyduğudur.) Eğer sözü uzatacak olmasaydı, bir yalanın bir yerde bir kişinin ağzından çıkmasıyla süratle yayılışını, ondan ona, sonra yavaş yavaş şehirden şehre ve bölgeden bölgeye nasıl ulaştığına dair hikâyeleri bu akşam size anlatırdım. Tarihî olayların muteber tarih kitaplarından ve güvenilir tarihçilerin sözlerinden nakledilmeleri gerekir.

Ayetî, İslâm tarihi tarihçilerindendir. Ben cesaretle tüm Tahran'da hatta tüm ülkede İslâm'ın ilk yüz yılının tarihine onun kadar vakıf olan bir kişi daha olmadığını söyleyebilirim. Tarihin bu bölümüne dair geniş kapsamlı, ayrıntılı bilgiye sahip onun gibi biri yoktur. Bu adam tarihin bu kısmıyla ilgili tüm metinleri ve ufak ayrıntıları bilmektedir. Mesela eğer Bedir Savaşı'nı sorsanız, orada bulunan kişileri tek tek tanıdığını görürsünüz. Hatta bazen kişilerin babasının, annesinin kim olduğunu, yakınlarını ve soyunu söyleyebilmektedir. Bu adamın söylediği söz güvenilirdir. Siz Tahran halkı, araştırmaya dayanan sözler duymaya alışmamışsınız ne yapalım! Kendisinin son basılan eseri Endülüs tarihi hakkındaki *Tarih-i Endülüs* adlı kitaptır. Müslümanların, özellikle de İranlıların çok yanlış yaptığı büyük İslâmî bir olay hakkında çok güzel bir kitap. Bu kitabı alın ve okuyun.

Sonuç olarak Hüseyinî kıyamın felsefesinin sürekli minberlerde anlatılması gerekir. Yas felsefesinin anlatılması gerekir. İmam Zeynelabidin, İmam Muhammed Bâkır, İmam Cafer Sadık ve İmam Musa Kazım'ın (a.s) tavsiye ettiği; Kumeytleri ve Di'billeri ortaya çıkaran sonuca ulaşılması gerekir. Onların mersiye okuyuşlarının yarattığı etkiye ulaşılması gerekir. Halkın bu alandaki duygularının sönmesine yol açacak bir şey yapılmamalıdır. Daha güçlü ve daha keskin hale getirilmelidir. Halkın hakka karşı duygularını, aşkını ve ilgisini daha keskinleştirecek, batıla karşı mutlak nefret duygularını taşımasını sağlayacak işler yapılmalıdır. Hak ve batılın savaşı her zaman dünyada vardı ve olacak. Her zaman dünyada Musa ve Firavun var. İbrahim ve Nemrut, Muhammed ve Ebu Cehil, Ali ve Muaviye, Hüseyin ve Yezid her zaman varlar. Söylemek istediğim dünyada her zaman İbrahim, Musa, İsa, Muhammed, Ali ve Hüseyin'in makamına sahip olan insanlar olduğu değildir. Her zaman hak ve batılın karşı karşıya olduğunu anlatmak istiyorum. Toplum her zaman hak ve batılın iki yol ayrımındadırlar. Bu anlattığımız ilk bölüm olan mersiyehanlık hakkında idi.

İyiliği Emretmenin Islahının Zarureti

Şimdi de ikinci bölüm, yani irşat, hidayet, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma. Burada ne yapmalı ve nasıl davranılmalı?

Benim görüşüme göre cuma hutbesi hakkında söylenen ve dün akşam bu konuda İmam Rıza'dan (a.s) naklettiğim rivayetdeki emre uygun olarak amel etmek gerekir. Bu, çok geniş kapsamlı bir emirdir. Cuma namazını terk ettiğimiz için cuma hutbelerinde bu emirden faydalanamıyoruz, bari Hüseyin b. Ali (a.s) için ayakta tutulan bu minber ve hutbelerin bereketinden faydalanarak bu emri uygulayalım.

Hatibin Vazifeleri

Dün akşam İmam Rıza'dan (a.s) naklettiğim rivayette, hatibin vazifeleri üç bölümde beyan edilmişti. İlk bölümde şöyle buyuruyor:

Hutbenin cuma günü okunmasının sebebi, cumanın Müslümanların toplanma günü olmasıdır. Herkesin bir araya gelmesi gerekir. Allah bunu, cemiyet liderlerinin halka öğüt verebilmesi, kulluğa yakınlaşmalarını sağlayabilmesi, günden uzak durmalarını tembihleyebilmesi için bir vesile kılmıştır.

Cuma günü Müslümanlardan oluşan genel bir topluluğa herkes katılır. İslâm bunun, Müslümanların önderinin halka nasihat edebilmesi, Allah'a ve kulluğa teşvik edebilmesi ve günahlardan sakındırması için bir vesile olmasını ister.

Nasihât

Hutbe ve minberin vazifelerinden biri nasihattir. Dün akşam arz ettiğim gibi nasihat, kalbe yumuşaklık ve incelik kazandıran, kalbin kasvetini alan, şehvet ve öfkeyi yatıştıran, kalbe sefa ve cila bahşeden sözlerdir. Nasihate ihtiyacı olmayan kimse yoktur. Ayrıca nasihate ihtiyacı olmayan toplum da yoktur. Kalbe gerçekten etki edebilecek nasihat sadece din ile mümkündür. Kalplere huşu verecek ve etki edecek olan, dinî öğütlerdir. Elbette nasihat din diliyle söylenmeli, ama vazinin kendisi de kendi sözlerinden etkilenmiş olmalı ve kalpten vaaz vermelidir.

Nasihate ihtiyaç duymayan hiçbir kimse yoktur. Bir kişinin başka birisinin öğreteceklerine ihtiyaç duymaması mümkündür; ama nasihatine ihtiyaç duymaması mümkün değildir. Zira bilmek bir konudur, uyarılmak ve mümin bir vaizin telkinlerinden etkilenmek başka bir konudur. Hz. Ali'nin (a.s)

ashabından birine şöyle buyurduğu söylenir: *"Bana öğüt ver."* Ve şöyle buyurmuştur: *"Duymakta olan etki, bilmekte yoktur."*

Mutlaka layık kişilerin halka nasihat etmesi, Allah'ı hatırlatması, ölüme karşı gafletten uyandırması, halkı günahlarının sonucundan haberdar etmesi, kabirden, kıyametten bahsetmesi ve halkın dikkatini ilâhî adalete çekmesi gerekir. Bu lazım, zaruri ve toplumun hiçbir zaman ihtiyaçsız kalmayacağı bir emirdir. Bizim geçmişte iyi vaizlerimiz vardı. Allah'a şükür bugün de var. Vaaz salahiyetine ve gerekli şartların tamamına sahip olan vaizlere ne kadar fazla sahip olsak o kadar iyidir.¹ Bu, hutbelerde ve minberlerde sağlanması gereken bir şeydir.

Maslahatların Söylenmesi

İkinci kısım ise şu buyruktur:

Ayrıca bu, dinî ve dünyevî maslahatlarının gerçekte ne olduğunu, uzak yerlerdeki Müslümanların iyi, kötü ne halde olduklarını halka anlatabilmeleri ve durumdan haberdar edebilmeleri içindir.

Hatibin halkı dinî ve dünyevî maslahatlarının ne olduğundan, içinde bulunulan durumdan, hem dünyaları hem de ahiretleri için hayırlı olan davranıştan haberdar etmeleri gerekir.

Bu büyük bir iştir. Nasihat vermekten çok daha zordur. Nasihat etmek, kişinin biraz amel ehli olması, kalp sefasına ve imana sahip olması ve birkaç kelime öğüdü bilmesi durumunda yapılabilecek ve faydalı olabilecek bir iştir. Şahıs amel ehli ve ihlâslı olursa büyüklerin sözlerini söylemek bile yerli olur. Ama kişinin, halkın dinî ve dünyevî maslahatlarını açıklayıp onları bilgilendirmesi çok zordur.

1- Son yüzyılda vaaz ve nasihat alanında merhum Hacı Şeyh C - fer Şuşterî ve merhum Hacı Şeyh Abbas Kummî'yi mükemmel örnekler arasında sayabiliriz.

Bu işte iki sorun var: Biri fazlaca ilim ve bilgiye ihtiyaç duyulmasıdır. Diğer de dinî ve dünyevî maslahatları anlayıp halka söylemenin çok büyük ihlâs sahibi olmayı gerektirmesidir.

Dinî ve Sosyal Bilinç

Ama ilim ve bilgi hakkında. Evvela din temelleri hakkındaki ilim ve bilgisi yeterli olmalıdır. İslâm'ı kâmilten tanımalıdır. İslâmî emirlerin ruhundan haberdar olmalıdır. İslâm'ın zahirini, batınını, etrafını, çekirdeğini kendi sınırları ve yeri içinde tanımalıdır ki dinin maslahatının ne olduğunu anlayabilsin. İkinci olarak sadece dini tanımak ve bilmek maslahatları anlatabilmek için yeterli değildir. Toplumu da tanımalı, dünyanın vaziyetinden haberdar olmalı, dünyada neler döndüğünü ve meydana gelen hareketler sonucu İslâm toplumunun maslahatının neyi gerektirdiğini anlayabilmeli ve halkı gerçek olay ve maslahatlar hakkında bilgilendirebilmelidir.

Üzgünüm, ama maalesef biz bu açıdan zayıfız. Biz nasihat yönünden zayıf olmadık, değiliz ya da en azından çok zayıf değiliz, ama bu bölümde çok zayıfız. Bu açıdan çok az mütalaamız var. İmam Rıza'nın (a.s) bu sözü çok değerlidir. O *"Halkı din ve dünya maslahatlarından haberdar ediniz."* buyurdu. İş gücü fıkıh, edebiyat, felsefe gibi belirli birkaç kitap olan ve sadece medrese köşelerinde vakit geçiren bir kişinin toplumda ne olup bittiğinden ve ne yapılması gerektiğinden haberdar olması mümkün değildir. İnsan medrese köşelerinde toplumun maslahatının ne olduğunu teşhis edemez. Dünyanın yürürlükteki ve değişken vaziyetini bilmek lazımdır. İnsanın gelecekte olabilecek olayları şimdiden ön görebilmesi için iyi koku alan bir burna da sahip olması gerekir ve toplumu oluşabilecek olaylardan bir tehlikeye maruz kalmadan geçirebilmesi gerekir. Hidayet, öngörü kuvveti olmadan gerçekleştirilemez.

Hidayet Ne Demektir?

Hidayet ne demektir? Hidayet yani yol gösterme. Bir yere doğru hareket eden kabile yolda birisine "Şu yere nasıl gidebilirim?" diye sorduğunda şöyle git, şu taraftan git diye tarif ederler. Bu, yol göstermedir, yolun ayrıntılarının bilinmesidir. Bir kafilenin rehberi, yol göstericisi kim olabilir? Kafilenin hangi yolu izleyeceğini ve nereye gittiğini bilen biri olabilir. Toplum sürekli hareket halindeki bir kabile gibidir. Bizim bu kabileyi ne yöne çevireceğimizi bilmemiz gerekir. Direksiyonun başına oturmuş ve otomobili yönlendirmekte olan bir sürücü gibi; direksiyon elinde, motor emrinde olmalı, gerektiğinde aracı durdurmalı, gerektiğinde gaza basıp hızı arttırmalı, bir yerde direksiyonu çevirmeli, bir yerde vites değiştirmeli, bir yerde de frene basabilmeli. Bir otomobilin yönlendirilmesi için tüm bunlar gereklidir.

Bir toplumun yönlendirilmesinde de tüm bunlar gereklidir. Bunların her biri belli zamanlarda lazım olmaktadır. Toplumun maslahatını tanımak bu demektir. Bundan farklı olursa, kimsenin bir toplumu hidayet edebilmesi ya da toplumun maslahatlarını anlatabilmesi mümkün değildir.

Ne zaman toplumu yönlendirebiliriz? Tüm bunları bildiğimizde, hepsini birbirinden ayırt edebildiğimizde, toplumu ne zaman frenlememiz gerektiğini, nerede ne tarafa yönlendirmemiz gerektiğini anladığımızda. Toplumun hareketi, değişimleri vardır. Bazen büyük toplumsal değişimler meydana gelmektedir. Bazen toplum bir dönemece gelmektedir, o zaman toplumun bu dönemeden geçirilmesi gerekir. Şu anda bizim toplumumuz, yeni ortaya çıkan durumla, yeni ortaya çıkan medeniyetle, ortaya çıkan değişik ve farklı mesleklerle, değişik düşüncelerle bir dönemecin başına gelmiştir. Bariyerlere çarpmadan rahat ve tehlikesiz bir şekilde bu dönemeden dönülmelidir. Tehlikeden kurtulmak için direksiyonu biraz

çevirmek gerekir. Karşımıza bir duvar çıkmış, bizim duvarın kenarından geçip yolumuza devam etmemiz gerek. Gözümüzü kapatıp, gittiğimiz yola devam etmemeliyiz. Önceden duvar yoktu, ama şimdi önümüzde bir duvar var. Bariyer yoktu, ama şimdi bariyer oluştu. Nehre ulaştık, dereye, dağa ulaştık. Her halükarda toplumu yönlendiren kimse, toplumu nerede döndürüp yeni bir yola iletmesi gerektiğini bilmeli, toplumun esas hedefe doğru yoluna devam etmesini sağlamalıdır. Aynı şekilde nerede gaza basıp hızlanmamız gerektiğini de bilmeliyiz. Bir yer vardır, yarış meydanıdır, herkes yarışı kazanmak ve öne geçmek için yarışır. Böyle bir yerde hızın artırılması gerekir. Bugün dünya ilim ve sanat meydanı olmuştur. Dünyada böyle bir yarış olduğuna göre çaba gösterilmeli ve toplum harekete geçirilerek yarışta geri kalmaması sağlanmalıdır. Sürekli oturmanın, eleştiri yapmanın, şunu yapma bunu yapma demenin adı yönlendirme değildir.

Bir gün Mervî medresesinde oturmuş İslâmî ilim talebelerinden birkaç beyle bu konuyu konuşuyordum. Onlara da "Beyler! Toplumu hidayet etmek demek sadece men etme ve durdurma halini üstlenmek demek değildir. Karşımıza ne çıksa bunu yapma, onu yapma diyoruz. Halkı sıkıştırmışız. Bir yerde de halkı teşvik edip harekete geçirmek gerek." dedim ve aynı otomobil örneğini verdim. "Biz otomobil sürücüsü gibi olmalıyız, gerektiğinde gaza basmalı, direksiyonu çevirmeli, frene basmalı ya da mesela sinyal vermeliyiz. Her durumun kendine özgü gereği var." dedim ve bir şaka yaptım: "Biz ki her zaman, her yerde frene basan 'Bay fren' olmayalım. Sadece frene basmak yeterli olmaz, bazen 'Bay direksiyon', bazen de 'Bay Motor' olmalıyız." Talebelerden biri de şöyle dedi: "Biz hiçbirisi değiliz. Biz 'Bay geri vitesiz'."

Sonuçta değişik durumları teşhis edebilmek, çok geniş bir ilim ve bilgi istemektedir. Kişinin nerede sığınak olduğunu, nerede sığınak yapması gerektiğini, karşılaşılan fırsatları ve

nasıl değerlendireceğini anlaması gerekir. Resulullah (s.a.a) şöyle buyuruyor:

İlâhî rahmet rüzgârları arada bir eser, onlardan faydalanın.

İlâhî rahmet ne zaman, hangi saatte eseceği belli olmayan rüzgârlar gibidir. Uyanık olun ve ondan faydalanın. Fırsatlar, rüzgârlar gibi geçicidir; elden gitti mi bir daha tutulamaz. Çok üzücü ama biz günden güne fırsatları elimizden geçiriyoruz.

Ülkemizdeki maddî meslekler ya da mesleklerinin üzerine din adını koyanlar ne kadar da uyanıklar. Toplumsal makamları ve sığınakları, orayı burayı, hassas noktaları, gözlerine kestirdikleri yerleri düzenli olarak elimizden alıyorlar; ama biz oturmuşuz, kafamız rahat, sürekli dediğimiz "bu işi yapma, şu işi yapma" hep fren, hep fren, hep fren.

"Dinî ve dünyevî maslahatlarının gerçekte ne olduğunu, uzak yerlerdeki Müslümanların iyi, kötü ne halde olduklarını halka anlatabilmeleri ve durumdan haberdar edebilmeleri içindir." cümlesi söylediğim gibi iki şarta sahiptir: İlim ve ihlâs. İlim ve bilgi sahibi olma da iki bölümdür, hem dinin kendisi hakkında bilgili olup İslâm'ı tanımalı ve hem de dünyanın vaziyeti, toplumsal olaylar ve dünyadaki doğal gelişmelerin seyri hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

İhlâs

İhlâsa gelince. Hacı Nuri, *Lu'lu ve Mercan* adlı bir kitap yazmıştır. Ben bu kitabın adını duymuş; ama bu seneye kadar okumamıştım. Bu kitap mersiye hanlar ve mersiye hanlık hakkındadır, vaaz ve vaiz, hutbe ve hatip hakkında değil. Kendisi kitabında mersiye hanlık için iki konuyu şart bilerek şöyle zikrediyor: Biri niyette ihlâs, diğeri de doğruluk ve doğru sözlülük. Bu iki konuyu çok güzel bir şekilde anlatıyor. Ben bu kitabı okuyunca çok hoşuma gitti ve merhum Hacı Nuri'ye

-ki kendisi muttaki ve araştırmacı bir muhaddis ve merhum Hacı Şeyh Abbas Kummî'nin üstadıydı- olan sevgim ve saygım daha da arttı. Hacı, çok dikkatli bir araştırmacıydı. Hatta merhum Şeyh Abbas ve diğer kimseler araştırma temellerinin üstatlarına yetişemeyeceğini söylemekteydiler. Ben onun önemli kitaplarını okumuştum ve eskiden beri ona saygım ve sevgim vardı. Ama bu küçük kitabı okumak bu duygularımı daha da arttırdı.

Bu kitabın önsözünde Hint âlimlerinden birini, makamını yücelterek anmakta ve şöyle yazmaktadır: "O bana bir mektup yazıp Hindistan'daki mersiyehanların çok yalan söylediklerinden şikâyet etti ve benden bu yalanların önünü alacak bir kitap yazmamı istedi." Sonra Hacı şunları ekleyerek şöyle yazmaktadır: "Bu Hindistanlı âlim sadece Hindistan'da yalan mersiye-lerin okunduğunu, İran'da böyle yalanlar olmadığını, sahih ve muteber mersiye-ler okunduğunu sanıyor! Bilmiyor ki yalan mersiye-nin yayıldığı yerler buralardır, buradan Hindistan'a gitmiştir." Bunlar Hacı Nuri'nin sözleridir. Sonra şöyle diyor: "Bu da itiraz ve tenkit etmeyen âlimlerin suçudur. Eğer ilim ehli bunlara müsamaha göstermeseydi, bu güruhun sözlerindeki doğruyu ve yalanı ayırmaya çalışsaydı, yalan söylemek-ten onları sakındırsaydı, iş bu perişanlığa varmazdı. Onlar da bu kadar korkusuz hale gelip bu tür açık yalanları yaymazlardı. Hak mezhep olan İmamiye ve bu mezhebin mensupları da bu derece istihzaya maruz kalmazlardı ve bu şerefli meclisler bu derece renksiz ve bereketsiz hale gelmezlerdi."¹

Kendi alanında çok güzel bir kitap ve ben neden bu kitabın layık olduğu şekilde tanınıp yayılmadığına şaşırıyorum. Bu kitapta iki şart zikrediliyor: İhlâs ve doğruluk. İkisinden de çok güzel bir şekilde bahsediyor, özellikle de doğruluk konusundan. Yalanın çeşitlerini de çok güzel açıklıyor ve bu şahsın

1- Hacı Nuri'nin *Lu'lu ve Mercan* kitabının önsözündeki ibarelerdir.

hadisleri nasıl da kuşattığı açıkça görülüyor. Ben şimdiye kadar bu konudan böyle ayrıntılı bahsedildiğini görmedim.

Kendisi ihlâstan bahsederken ücret ve para alma konularına da değiniyor. İhlâs, amelin sadece Allah için olması, başka gazezlerin işin içine girmemesi demektir. Eğer Allah'tan başka olursa, birkaç çeşittir. Bir çeşidi para için olandır. Başka çeşitleri de vardır. Ben diğer çeşitleri zikredeceğim.

Benim görüşüme göre bugün bunların önemi, para için olanlardan daha fazla ve tehlikesi de daha çoktur.

Şahsiyet Çığırtnaklığının Yapılması

Bunlardan biri hutbe kürsüsünde, Hüseyin b. Ali'nin kürsüsünün üzerinde durup din tebliği ve dinî yönlendirme yapacağı yer olması gereken minberde, bazı şahsiyetlerin çığırtnaklığını yapan kimselerdir. Üzüntü verici ama böyle bir şey bizim toplumumuzda var, minberlerden bu tür bir fayda sağlayanlar var. Şahsiyetlerin çığırtnaklığı yapılırken onların kim olduğu pek fark etmiyor. Siyasî kişiler olabilir, mukaddes kimseler olabilir, hatta toplantı sahibi, toplantıyı düzenleyen, cemaat imamı ya da ondan biraz daha yüksek biri bile olabilir.

Tüm bunlar minberin haysiyet ve şanına yakışmayan şeylerdir. Elbette herkes yaptığı iş için bir açıklama ve tevil de yontabilir. Ama bizim hutbe kürsümüzü zayıflatan, bozan ve değerini düşüren şeylerden biri bu çığırtnaklıklardır; kürsünün kişilerin çığırtnaklığının yapıldığı yer haline gelmesidir. Minberin bu pislikten temizlenmesi gerekir.

Nabza Göre Şerbet Verme

Diğer bir tanesi de, eğer *"Dinî ve dünyevî maslahatlarının gerçekte ne olduğunu..."* anlatma esas alınarak maslahatlar açıklanmak isteniyorsa, bilmeliyiz ki maslahatı anlatmak, nabza göre şerbet vermekten, halkın hoşuna gidecek sözler

söylemeye çalışmaktan farklı bir şeydir. İnsanların bizi övüp aferin diyecekleri şeyler söylemeye çalışmak da değildir.

Halkın kendi zamanlarındaki peygamberlere neden muhalefet ettiklerini biliyor musunuz? Neden her bir peygamber çıktığında bir sürü muhalif ortaya çıkmıştır? Neden peygamberlerin kendi zamanlarında daha az yandaşları vardı? Bu olayın bir sırrı var. Sırrı da peygamberlerin halkın zayıf yönleriyle mücadele etmesi, bizim ise o zayıf noktalardan fayda sağlamaya çalışmamızdır. Onlar kusurları ve zayıf noktaları düzelterip yok etmeye çalışıyorlardı; biz ise genellikle bu kusur ve zayıf noktalardan yararlanmaya çalışıyoruz. Meclisi hazırlayanı hoşnut etmek için, dinleyicileri hoşnut etmek için onların hoşlanacağı sözler söylüyoruz, maslahatlarına uygun olanı değil. Biz falan kıssanın yalan olduğunu anlıyoruz, üstelik halkın yersiz gurura kapılmasına, yoldan çıkmasına ve sapmasına sebep olacağını da biliyoruz; ama dinleyicilerin ilgisini çekeceğini düşünüyor ve anlatıyoruz.

Örneğin bu hikâyenin bir efsane olduğunu, efsane üretenlerin çıkardığını biliyoruz; ama yine de naklediyoruz: Falan Hıristiyan günahkârdı, şöyle böyle yapmıştı. Denk geldi Kerbela'ya giden ziyaretçilerle birlikte yolculuk etti. Şehrin kapısının dışında ziyaretçiler bineklerinden inip içeri girdiler; ama o Müslüman olmadığı için şehre girmedi. Eşyaların üzerinde uyudu. Ziyaret kabileleri gelip geçiyordu ve onların tozu bu Hıristiyanın bedenine çöküyordu. Rüyasında bir baktı ki kıyamet günü olmuş ve halk bölük bölük Seyyidü's-Şüheda'dan kurtuluş beratı istiyorlar. Melekler gelip bölükleri tanıtıyorlar; şunlar mesela sinezen gurubu, bunlar zincir vuranlar, şunlar yas meclislerinin çaycıları, şunlar şu, bunlar bu diyorlar, Seyyidü's-Şüheda'da her birine kurtuluş beratlarını veriyor. Herkese nişanları veriliyor ve meleklerin elinde artık berat kalmıyor. Sonra İmam şöyle buyuruyor: "Bir kişiyi unuttunuz, tanıtmadınız." Melekler "Hayır, kimse kalmadı.

Biz meleşiz, hata yapmayız, defterlerimiz düzenlidir." diye arz ediyorlar. Buyuruyor: "Hayır, yanlışınız var. Bir Hristiyan kapının ağzında uyumuştı ve uyurken ziyaretçi kabileler oradan geçiyorlardı. Benim ziyaretçilerimin tozu o adamın üzerine çöktü. Benim ziyaretçilerimin tozu üstünde olan kimse cehenneme gidemez." Bir kurtuluş berati da Hristiyan'a veriyorlar! İşte bu türden hikâyeler.

Bunlar, arz ettiğim gibi halkın cehaleti ve avamlığından kaynaklanan zayıf noktalardan fayda sağlamaktır. Halkın yoldan çıkmasına ve gereksiz gurura kapılmasına yardım etmektir. Peygamberler böyle yapmıyorlardı. Halkın zayıf noktalarıyla kuvvetli biçimde savaşıyorlardı. Halkın maslahatını gözetiyorlardı, rızasını ve meylini değil. Bu yüzden kendi zamanlarında az yandaşları oluyordu.

Bu bölümün özeti şudur: Halkın maslahatını anlatmak için, *"Dinî ve dünyevî maslahatlarının gerçekte ne olduğu..."* hükmüne göre iki şey lazımdır: Biri ilim ve bilgi, diğeri de ihlâs. İlim ve bilginin de iki kısmı olmalıdır: Dinin kendisi hakkında kâmil ilim ve dünyanın vaziyeti ile toplumsal hareketler hakkında bilgi. İhlâs babında da iki konu zikrettim ki bunlar zamanımızın ihtiyaçlarıdır: Biri kürsünün şahsiyet çıkırtkanlığı yeri olmamasının gerekliliği, diğeri de toplumun zayıf noktalarıyla savaşma yeri (bu zayıf noktalardan istifade yeri değil) olmasının gerekliliğidir.

Hatip Halkı Olaylardan Haberdar Etmelidir

İmam Rıza'nın (a.s) buyruğunun üçüncü bölümü şöyleydi: *"Uzak yerlerdeki Müslümanların iyi, kötü ne halde olduklarını halka anlatabilmeleri ve durumdan haberdar edebilmeleri içindir."* Arapça metindeki 'afak' ufkun çoğuludur; bu kelimeyle uzak noktalar kastedilmektedir. Uzak yerlerde yaşayan İslâm toplumlarında bir takım olaylar olmaktadır; ama halkın ne oldu-

ğundan haberi yoktur. Bunları hatibin halka anlatması gerekir. Sözün kısası, dâhilî ve haricî uzak noktalardaki vaziyeti halka anlatmalıdır. Acaba dünyadaki Müslümanların başına ne geldiğinden sizin haberiniz var mı? Acaba diğer İslâm ülkelerinin siyasetlerinden bir kelime haberiniz var mı? Bunların hepsini hatip halka anlatmalıdır.

Örneğin Cezayir olayı oldu. Bu olayı ilk önce hatiplerin halka ulaştırması gerekir. Hatipler susmamalı, konuşsalar da bu, tüm dünyanın haberi olduktan, her gün gazeteler bunu yazdıktan sonra olmamalıdır. Onların Cezayir'e özel temsilci göndermeleri ve haberleri ilk elden almaları gerekir. Hiç değilse haberleri direk habercilerin kendisinden almaları gerekir. Fransa'nın gizli ordusunun cinayetlerini anlatmalılar. Gizli ordu, Yezid'in ordusu gibidir, ne farkları var? Yezid'in ordusunun cinayetlerini anlatıyorlar, bunların cinayetlerini de anlatsınlar. Bunların da eşkıyalıkta onlardan geri kalan yanları yok. Bunlar da hiç bir şeyi bırakmadılar; kadınlara, çocuklara müsamaha göstermediler, kitapları, kütüphaneleri yaktilar, imar alanlarını viran ettiler, yeşillikleri yok ettiler, bir nesli ortadan kaldırdılar. Kur'ân'ın bazıları hakkında buyurduğu gibi:

Dönüp gitti mi (veya görev üstlendi mi) yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe çalışır.¹

İmam Hüseyin'in hikâyesini aslında bir "Uyanık ol, uyan ki 'Ah! Gördün mü İslâm'ın başına ne geldi!' deme." uyarısı olması açısından canlı tutmamız gerekir. Bu olayı sürekli taze tutarak her zaman uyanık olmalıyız ki İslâm başka musibetlere uğramasın. Ama biz tam tersi, böyle bir istifade sağlamadık. Cezayir'den daha büyük musibetler İslâm'ın başına geldi; ama bizden biri bile "ah" demedi.

1- Bakara, 205.

Endülüs Faciası

Bir müddet önce taklit mercilerinden olan büyük âlimlerimizden biriyle Endülüs faciası hakkında sohbet ediyordum. Ona şöyle dedim: Beş yüz yıl önce böyle büyük bir facia İslâm ve Müslümanların başına geldi. (900 yılı civarında. 898 yılında olay bitmiştir.) İslâmî merkezlerden biri Müslümanların elinden alındı, birçok insan öldürüldü ve yakıldı. Hristiyanlar 3000 kişiyi bir yerde toplayıp yaktılar. Hicret etmek isteyen ve Hristiyanların kendilerine hicret etmeleri için izin verdiği iki yüz bin Müslümanın yüz binini yolda öldürdüler. Kendisi de Hristiyan olan Gustave Le Bon¹, İspanya'da Hristiyanların Müslümanlara karşı giriştiği cinayetlerin tarihte bir benzerinin olmadığını söylemektedir. Tarihte böyle büyük bir cinayet olmuş; ama o zamandan bu zamana kadar İranlıların yazdıkları -Arapça olsun, Farsça olsun- kitaplarda, hangi alanda yazılmış olursa olsun, bir kişi bile İslâm âleminin başına böyle bir olay geldiğinden bahsetmemiş. Nerde kaldı ki dertlerini paylaşmış ya da üzüntülerini belirtmiş olsunlar. Bir kişi bile halkı bu olaydan haberdar etmemiş. Görünüşe bakılırsa İran'da Endülüs tarihiyle ilgili yazılan tek kitap, bu yakınlarda Ayetî beyin telif ettiği ve üniversitede yayınladığı "*Tarih-i Endülüs*" adlı bahsettiğimiz kitaptır.

Dünyanın Değişik Bölgelerindeki Müslüman Kardeşlerimiz

Minberlerde böyle olayların halka iletilmesi gerekir. Acaba siz şimdi, eskiden İran'ın bir parçası olan, şimdiyse komünist ülkelerin parçası olmuş şehirlerdeki Müslüman

1- [1841 yılında Nogent-le-Rotrou'da doğmuş ve 1931 yılında Paris'te ölmüştür. Asıl mesleği doktorluk olan Fransız bir düşünürdür. "*Arap Medeniyeti, Hint Medeniyeti, Şarkın İlk Medeniyeti*" gibi önemli eserler kaleme almıştır.]

kardeşlerinizin başlarına neler geldiğini biliyor musunuz? Acaba Doğu Türkistan'daki kardeşlerinizin başlarından neler geçiyor biliyor musunuz? Acaba Keşmir'deki Müslümanlar ne haldeler? Acaba Filistin'deki evsizlerden haberiniz var mı? Acaba İsrail'in bugün İslâm âlemi için ne büyük bir tehlike olduğunu biliyor musunuz?

Biz bugün iki büyük tehlikeyle karşı karşıyayız, İslâm âlemini tehdit eden iki büyük tehlike var. Cezayir olayı her ne kadar önemli olsa da bölgesel bir yönü var. Ama bu bahsettiğim iki tehlike geneldir ve İslâm âlemi için siyasî açıdan fevkalade mühimdir. Bu iki tehlikeden biri Komünizm, diğeri ise Siyonizm; yani Yahudilerdir. Biri açık küfürdür, diğeri nifak. Bu ikisi, tüm İslâmî ülkelerde casusluk teşkilatlarını yaymışlardır. Bunun için her sene kaç milyar doların harcandığını Allah bilir. İki kenarı keskin bir makas gibi, İslâm'ın kökünü kazımak için çaba sarf ediyorlar. Müslümanlar tamamen uyanık olmalı ve bu iki tehlikeye dikkat etmeliler. Sizler her gün falanca Arap ülkesinin filanca Arap ülkesiyle aralarında neler geçtiğini, irtibatının ne duruma geldiğini duyuyorsunuz. Suriye'nin Mısır'la; Ürdün'ün Suriye'yle; Arabistan'ın vs. ne sorunlar yaşadığını duyuyorsunuz. Bilin ki, tüm bunlarda İsrail'in parmağı var.

Bu tehlikeyi halka söylemek gerek. Halkı uyandırmak ve bilinçlendirmek gerek. Bunları kim anlatmalı? Devlet mi? Devlet bunu kendi görevlerinden saymıyor. Siyasî partiler mi? Onların tüzüklerinde bu tür konular yer almaz. Bu tehlikeleri hatiplerin söylemesi gerekir. İslâm'ın sözcüsü sayılan kimseler bunları anlatmalıdır.

İslâm'ın Sözcüleri; Hatipler

Her devletin, her makamın bir sözcüsü vardır. "Hükümet sözcüsü bugün şunları söyledi." veya "Beyaz Saray sözcüsü

şöyle dedi." derler. İslâm'ın da sözcüsü olmalı. Dinin sözcüleri, hatipler ve minbere çıkan kimselerdir. İmam Rıza (a.s) şöyle buyurmuştu:

Dinî ve dünyevî maslahatlarının gerçekte ne olduğunu, uzak yerlerdeki Müslümanların iyi, kötü ne halde olduklarını halka anlatabilmeleri ve durumdan haberdar edebilmeleri içindir.

İmam Rıza'nın sözü ciddidir. Bizim materyalistlerin ne gibi faaliyetlerde bulunduğundan haberimiz olması lazım. Siyonistlerin ne faaliyetler yaptıklarını bilmemiz lazım. Bunları bilmek ve anlatmak vaciptir.

İmam Hüseyin b. Ali'nin (a.s) meclisleri bunları ihtiva ederse, İslâm'ın koruyucusu olabilir. İmam Hüseyin'e mersiye okumanın, onun için sine vurmanın felsefesi bunlardır. Yoksa bizim gözyaşlarımızın Hüseyin b. Ali'ye ne faydası var? Onun bizim ağlamamıza ne ihtiyacı var? Hüseyin b. Ali adının ve mektebinin diri olmasını, bizim tüm batıllarla; Komünizm, Siyonizm ile mücadele etmemiz için, zulümle, adaletsizlikle, fesatla, fuhuşla, kumarla, alkolle savaşmamız için istiyor.

(Ey Hüseyin!) Şahadet ederim ki sen, namazı kıldın, zekâtı verdin, iyiliği emrettin, kötülükten sakındırdın ve Allah yolunda hakkıyla savaştın.

Yine senin adın, senin zikrin, senin hatıran bizi harekete geçirir.

Keşke ben de sizinle olsaydım, keşke sizinle birlikte kurtuluşa erişseydim.

Üzerinden bin üç yüz yirmi yıl geçmiş bir hadiseye katılmak istemenin bir manası yok. Bunlar, Hüseyin b. Ali'yi bir ekol olarak diri tutmak için daima kendimize etmemiz gereken telkinlerdir. Eğer Hüseyin b. Ali öldüyse de, onun mektebi hala canlıdır. Hüseyin'in mektebinde ve Hüseyin'in sancağı altında mücadeleyi sürdürmeli ve Hüseyin'in gölgesinde hak yolunda yürümeliyiz.

ÂLİMLER KURUMUNDAKİ TEMEL SORUNLAR

İlgi ve Sorumluluk

Bismillahirrahmanirrahim¹

Aydınlatıcı İslâm öğretilerini daha yükseklerle çıkarma fikrini taşıyan, uzak ve yakın geçmişteki Müslümanların ilerleme ve gerileme sebepleri üzerinde düşünen kimseler, İslâm'ın önderlik kurumu hakkında da, yani kutsal âlimlik yapısı üzerinde de düşünmemeleri ve bu kurumun ilerlemesini, yükselmesini ve sorun ve eksikliklerin giderilmesini arzulamamaları mümkün değildir.

Zira kesin olan bir şey varsa, o da Müslümanların maslahat ve ıslahına dair her işin, ya doğrudan ya da dolaylı olarak, bir şekilde bu resmî din önderi unvanına sahip kurumla bağlantısı olması veya en azından bu kuruluşla işbirliği içinde olunması gerektiğidir.

Eğer bir kişinin ya da kişilerin dinî ve ıslah edici bir hareket başlatacağını ama âlimlik kurumuyla iş birliği yapmadığını farz edersek, çok fazla bir başarı sağlayabileceği düşünülemez.

1- Bu makale, h.k. 1341 yılında, "*Mercilik ve Âlimlik Hakkında Bir Konu*" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Kutsal İslâm dininin özelliklerinden biri, ortak mesuliyet oluşturmasıdır. Herkes birbirini korumakla ve yönlendirmekle mesuldür. Kendisini İslâm'a karşı sorumlu hisseden herkes, önderlik kurumuna karşı da bir sorumluluk hissetmektedir.

Bizim düşünürlerimizden bazılarının ilgi ve inanç yokluğundan dolayı hiçbir zaman âlimlik kurumu, sorunları ve çözüm yolları hakkında fikir üretmemeleri mümkündür. Nitekim ilgilenen ama sığ görüşlü ve olan bitenden habersiz kimselerin de basit beyinlerinde bu tür düşünceler yer bulamamaktadır. Ama ilgili olan İslâm aydınlarının fikrini meşgul eden en önemli konulardan biri budur.

Bu kulun tüm iftiharını, âlim bir ailede yetişmiş olmam ve bu yola baş koyduğumdan; bu harmanlardan başak toplayanlardan sayıldığımdan beri, ömrümü ilim havzalarında geçirdiğim tüm vakitler de dâhil olmak üzere, toplumsal konularda düşünebildiğim zamandan itibaren bu mevzu etrafında düşünmüş olmamdır.

Temel Sorun

Kum şehrinde, on üç yıl kadar önce bir akşam, içinde bulunma iftiharına sahip olduğum, üstatlar ve fazıl kimselerden oluşan bir dost mahfilinde, söz âlimlik kurumunun sorunlarından ve noksanlarından açıldı. Konuşulan mesele, eskiden ilmî havzalarımız tefsir, tarih, hadis, fıkıh, usul, felsefe, kelam, edebiyat, hatta tıp ve matematik gibi değişik bölümlere sahipken son zamanlarda neden daraldığı hakkındaydı. Deyim yerindeyse, eskiden (tüm branşları içinde barındıran) büyük bir üniversiteyken artık enstitü ya da fıkıh fakültesi haline gelip neden diğer bölümlerin resmîyeti kaldırılmıştır? Neden işe yaramaz, boş insanlar kutsal âlimlik muhitinde ayrıık otu gibi çoğalmışlardır? Bir âlim bir gülü sulamak için dikenleri ve ayrıık otlarını da sulamak zorunda mıdır? Neden

bizim aramızda sessizlik, hareketsizlik ve ölü gibi davranma; hürriyet, hareket ve canlılığa tercih edilmektedir? Neden makamını korumak isteyen herkes ağzını açmayıp ayağını eteğinin altına çekmektedir? Neden eğitim programlarımız ihtiyaçlara göre düzenlenmiyor? Neden yeterince dergi, yayın, telif ve tasnifimiz yok? Neden bizim aramızda lakap, unvan, dış güzellik, kıyafet ve mimiklere gösterilen ilgi bu kadar artmıştır ve maalesef günden güne de artıp yayılmaktadır? Bir sorumluluğun başına geçen salih ve aydın büyüklerimizin ıslah güçlerini kaybetmelerinin ve önceki düşüncelerini unutmalarının sırrı nedir?

Bir süre konuştuktan sonra söz sorunun esas sebebinin ne olduğuna geldi. Herkesin sorunların esas sebebinin ne olduğuna dair görüşünü söylemeleri kararlaştırıldı. Herkes bir şey söyledi, bu kul da kendi görüşünü söyledi. Ancak arkadaşlardan biri bir görüş ibraz etti ki, ben o görüşü kendiminkine ve diğer görüşlere tercih ettim ve hala da o inanç üzerindeyim. O şöyle dedi: "Âlimliğin noksan ve sorunlarının asıl ve esas sebebi âlimlerin mali durumları ve geçinme tarzlarıdır." Onun kullandığı tabir şöyleydi: "Tüm bozuklukların asıl nedeni, masum imamın hissesidir."

Elbette onun ve benim kastımız, eksikliklerimizin asıl sebebinin dinin bir emri olan imamın payı kuralının kanunlaştırılması değildir. Benim inancıma göre böyle bir kanunun varlığı, İslâm'ın isminin yüceltilmesi, dinin canlandırılıp yaşatılması yolunda oldukça akıllı ve mantıklıcadır. Sonradan söyleyeceğimiz gibi, bu kanun âlimlik kurumunun bağımsızlığının ve gücünün en iyi garantisidir. Kastımız bu işi yapanların vazifelerini iyi yapamadıkları da değildir. Kastımız, bu kanunu uygulama ve ondan faydalanma tarzıdır; zamanla âlimlik kurumuna özel bir yol ve adet haline dönüşmüştür. Sonuçta bu tarz, birçok sorun ve eksikliklerin kaynağı olmuştur.

Salih Kurum ve Düzen

İlk başta sanki büyük veya küçük toplumun bozulma ya da salahlı, yalnızca bir şeye bağlıymış gibi görünüyor: (Sanki konu sadece) o toplumun fertlerinin, özellikle de üst makamlardakilerin salahiyyet sahibi olmaları ya da olmamaları (ile ilgilidir). Zira tüm sorumlulukları alan sadece fertlerdir. Çoğu kişi böyle düşünüyor ve bu temel üzerine görüş bildiriyor.

Bu gurup, toplumsal bozukluklarla karşılaştıklarında çözümünü salih reislerde görmektedirler, kişisel asalete inanmaktadırlar. Ancak olayı daha derinden inceleyenler şu sonuca ulaşmışlardır: Toplumsal rejimin, teşkilatların ve kurumların rolü, reislerinkinden daha fazladır. İlk aşamada salih kurumlar üzerinde çalışılmalıdır, ikinci aşamada salih liderler üzerinde.

Eflatun'un "erdemli toplum" adıyla meşhur olan bir teorisine var. İslâm filozofları arasında da Ebu Nasr Farabî, Eflatun'a uymuş ve bir takım görüşler sunmuştur. Bu iki filozof, teorilerini kişilerin salahiyyetine ve kişisel asalete dayandırmışlardır. Tüm dikkatlerini, toplumun reisliğini yapacak kişinin hangi ilmî ve amelî faziletlere sahip olması gerektiği üzerine yoğunlaştırmışlardır. Ama toplumsal düzen ve teşkilatların nasıl olması gerektiği ve o ideal kişilerin hangi düzende reisliği ele alacakları konusuna iki filozof da teveccüh etmemiştir.

Bu teoriye bazı eleştiriler yapılmıştır. Bunlardan biri, kurumun, kişilerin -kişilerle birlikte reislerin de- düşünce ve davranışları üzerindeki büyük ve şaşırtıcı etkisinin göz ardı edilmiş olmasıdır. Düzenin salih olması durumunda, salih olmayanların daha az hata işleyeceği ve düzenin salih olmaması durumunda da, salih olanların daha az kendi salih niyetlerine göre amel etme gücüne sahip olacağı ve hatta zaman içerisinde salih niyetlerini kaybedip salih olmayan kurumun rengine bürünecekleri göz önünde bulundurulmamıştır.

Bilim adamlarından biri Eflatun'un bu teorisini eleştirerek şöyle demektedir:

Eflatun "Toplumu kim yönetmelidir?" gibi hayırsız bir meseleyi beyan ederek siyasî felsefede bir hata ve devamlılık gösterecek bir tehlike meydana getirmiştir. Daha akıllıca ve daha yaratıcı olan, "Salih olmayan kötü yöneticilerin daha az zarar verebileceği toplumsal kurumları nasıl oluşturabiliriz?" meselesidir.

Salih reislerin önemi, toplumsal kurumların değiştirilmesi, iyileştirilmesi ve ıslahı hakkındaki salt düşünce tarzlarından kaynaklanmaktadır. Aksi halde zaten salih olmayan bir esas ve teşkilatın içinde yer alan, sadece ahlâkî ve şahsî açıdan farklı olan ve aynı zamanda salih olmayanlarla tek bir teşkilat içinde birlikte çalışan salih reislerin etkileri fazla olmayacaktır. Dolayısıyla toplumsal değişimlerde kayda değer bir katkıları olamayacaktır.

Eğer Eflatun ve Farabî'nin görüşlerini dikkate almak istersek, onların toplumsal kurumlara mahkûm değil, tamamen hâkim olan salih reislere önem verdiklerini söylemeliyiz.

Toplumsal kurum ve kuruluşların, toplumun bireyleriyle olan ilişkisi, bir şehirdeki caddeler, sokaklar ve evlerin arasında taşıma araçlarıyla halkın hareketi gibidir. Her şehirde, cadde ve sokakların tamirine kalkışıldığında, o şehrin halkı tamir gören bozulmuş ve toz toprak içindeki yollardan, arka sokaklardan ya da dört yollardan geçmeye mecbur kalmaktadırlar. Halkın özgürlüğünün maksimum noktası, bu caddelerin ve sokakların arasından en yakın, en sakın, en temiz ya da en güzelini seçebilmeleridir.

Eğer o şehrin planlama yapılmadan, hesapsız bir şekilde geliştiğini farz edersek, böyle bir şehirde kişilerin gidiş gelişlerini mevcut duruma göre ayarlamaktan başka çareleri olmayacaktır. Böyle bir düzenle kurulmuş olan şehirde, kişilerin elinden bir şey gelmez. Tek yapabilecekleri caddelerin, sokakların ve evlerin vaziyetinde değişiklik yapıp şehri düzeltmeleri ve böylece rahata kavuşmalarıdır.

Bir takım eksikliklere sahip olan bir kurumun yönetimi-ne salih bir kişinin geldiğini farz edelim. Onun yapabileceklerinin, diğerlerinin yapabileceklerinden farkı, ancak bozuk ve düzensiz yollar arasında en iyi ve yakın yolu seçmeye çalışması olabilir.

Dinî İlim Havzalarımızın Meziyetleri

Dinî ilim muhitimiz, benzer muhitlerde olmayan kendine has özelliklere ve ayrıcalıklara sahiptir.

Dinî ilim havzaları muhiti, sefa, samimiyet, ihlâs ve maneviyatın olduğu bir muhittir. Yani bu havzalara hâkim olan genel ruh budur. Bu özelliklere sahip olmayan kişiler, istisna ve bu havzaların ruhuna aykırı kişiler olarak görülürler. Talebelerin birbirine tanıdığı imtiyaz, sadece ilme ve takvaya dayanan bir imtiyaz değildir. Bir talebenin diğerlerine gösterdiği gerçek ihtiram, sadece tahsil, kutsiyet ve takva temellidir. Talebelerin arasında fakir, zengin, köylü, şehirli, amele çocuğu, tüccar çocuğu var ve eskiden şehzadeler ve eşraftan kimseler de vardı. Ama her şey burada değerini kaybediyor ve yalnızca tahsil ve manevi kaynaklı imtiyazlar bir talebeyi özel kılarak ihtirama mazhar ediyor ve onların gözünde değerini yükseltiyor.

Dinî ilim havzaları züht ve kanaatin olduğu muhitlerdir. Diğer tabakalarda var olan israf, ayyaşlık, gece toplantıları gibi, özellikle de dinî ilim dışında eğitim veren üniversitelerin öğrencilerinin katıldığı bu tür şeyler buralarda görülmez. Hatta böyle şeylerin düşüncesi bile dinî eğitim alan öğrencinin zihnine gelmez. Bu tür şeylere azıcık da olsa meyledenlerin düşüşü de kesindir. Üstelik talebeler elindekine razı olan ve az harcama yapan kimselerdir. Halkın bütçesine yük olanlardan sayılamazlar.

Talebe camiasındaki üstat ve öğrenci arasındaki ilişki samimi ve saygıdeğerdir. Öğrenciler üstatlarının ihtiramını, yan-

larında ya da yokluklarında kâmil bir edeple gözetirler. Hatta onların vefatından sonra bile iyilikle ve hayır dualarıyla yâd ederler. Üstada bu denli saygı duyulması, dinî ilim tahsil edenlere mahsustur ve ilmin kutsallığı ve muallimin ihtiramı hakkında din evliyelerinden ulaşan öğretilerden kaynaklanmaktadır. Diğer tahsil kurumlarında bu, bildiğimiz gibi daha azdır.

Talebeler, üstatlarından aldıkları ders üzerinde daha sonra düşünmeyi âdet edinmişlerdir. Aynı zamanda dersin kitabını da okurlar. Ek olarak sınıf arkadaşlarından biriyle ders üzerinde tartışır. Daha ileri derslerde, üstattan dinledikleri dersi akıllarında tutup akşam yazıya dökerler. Talebelerin işi, yeni öğrencilerin sıradan âdeti haline gelmiş olan, papağan gibi ezberleyerek öğrenmek değildir. Talebeler derin düşünür, tefekkür eder, inceler ve analiz eder. Eğitim verme hakkı sınırlı olmadığı ve öğrenciler üstatlarını seçme şansına sahip oldukları için, yeteneği olan herkesin düzeyi daha düşük kitapların dersini vermesi imkân dâhilindedir. Bu yüzden bir dinî ilim talebesinin, öğrenciyken ve ders okuyorken, aynı zamanda ders vermesi de mümkündür.

Talebelik tahsili metodunun diğer metotlara üstünlüğü, talebelerin üstatlarından öğrendikleri dersi dakik olarak mütalaa etmeleri, sonra dersi tartışmaları, yazmaları ve bunlarla birlikte başka derslerin üstatlığını yapabilmeleridir. Bu da talebelerin eğitim aldıkları alanda derinleşmelerini sağlamaktadır.

Talebelerin eğitimlerinin hedefi diploma almak değildir. Üstadın verdiği notlar, öğrencinin makamını gösterir nitelikte de değildir. Tartışma toplantıları, öğrencinin konuları irdelemesi, yeni fikirler sunması, üstadının eğitim havzası ve kendisinin eğitim havzası, üstatlarının ve alt seviyedeki talebelerin yüksek ilgisi dinî ilim öğrencisini en iyi tanıtan faktörlerdir.

Dinî ilim talebeleri ders verme ve üstatlık aşamalarını çok doğal bir şekilde geçirmektedirler. Üstat tayini seçimle-

dir, atamayla değil. Yani deneme ve duyumlar yoluyla daha iyi üstadı, talebelerin kendisi seçmektedir. Bundan dolayı dinî ilim havzalarında olan ama diğer yerlerde olmayan bir tür özgürlük ve demokrasi vardır. Bu yüzden onların arasında en iyinin seçimi kanunu hüküm sürmektedir. Yeni kültürel müesseselerde sınıflara üstat tayini, yüksek makamlar tarafından atama yoluyla yapılmaktadır. Bu yüzden de ilgili üstadın ders vereceği sınıfa uygun olmaması, ya daha yüksek ya da daha aşağı bir derse uygun olması durumuna sıkça rastlanmaktadır. Böyle bir durumda da öğrencilerin memnuniyetsizliği, üstada saygı duymamaları söz konusu olmakta, iyi not alamama ya da sınıfta kalma korkusuyla -memnuniyetsizlikle birlikte- üstattan çekinmekte ve itaat etme mecburiyeti hissetmektedirler. Bu tür düzensizlik ve hesapsızlıklar klasik sistemde çokça mevcuttur, ama dinî ilim tahsilinde bu tür aksaklıklarla karşılaşmamaktadır.

Bu esas üzere, dinî ilim havzasında kişilerin öne çıkması, en iyinin seçildiği bir doğal seleksiyonla olmaktadır. Hz. Ali'nin (a.s) ilahî âlimleri tanıtırken buyurduğu gibi:

Onlar, ekin için ayrılmış en güzel tohumlardır; kötülerini ayıklanmış, atılmıştır; iyileri seçilmiş, alınmıştır.¹

Talebeler basamak basamak bu düzende yukarı çıkmaktadır, ta en son basamak olan merceiyete varıncaya kadar. Son basamaktan bir öncesine kadar üstatları yukarıya çıkaran şey, sadece talebelerin zevk ve inancıdır. Ama en son basamağa ulaştıklarında şer'î ödemeler, imam payı ve şehriye dağıtımı işin içine girmektedir. Sadece burada bazen hesaplar karışmakta ve en iyinin seçimi kanunu hüküm sürememektedir.

Bunlar dinî ilim talebelerinin tahsil tarzı ve yaşantılarındaki meziyetler idi. Ama söylenmesi gereken noksanlar da vardır.

1- Nehcü'l-Belâğa. 212. hutbe.

Noksanlar

Dinî ilim talebeleri için giriş sınavı yoktur, bu yüzden layık olmadıkları halde bazı kimselerin bu mukaddes müesseseye girmesi mümkündür. İşin içinde imtihan olmadığı ve daha düşük seviyeli ya da daha yüksek seviyeli bir kitaba geçişte özgür oldukları için, henüz alt mertebeleri geçmeden ileri mertebelere atlamaları ve bu yüzden tahsil hayatlarında duraklama olması ve dersten soğumaları da mümkündür.

Talebelere kabiliyet testleri yapılmamaktadır. Bunun sonucunda fıkıh, felsefe, kelim, edebiyat, tarih, tefsir ya da başka alanlardan birinde yeteneği olan bir kişinin, yeteneğinin olmadığı bir alanda eğitim alması ve varlığındaki kabiliyetten tam olarak faydalanamaması imkân dâhilindedir.

Dinî ilim tahsili bölümleri son zamanlarda iyice sınırlandırılmış, bölümlerin hepsi fıkıhın içinde erimiş ve fıkıh da yüz yıl öncesinden tekâmül yolculuğundan geri kaldığı bir mecraaya girmiştir.¹

Âlimlik kurumunun eksikliklerinden biri de âlim elbisesinin hadsiz hesapsız özgürlüğüdür. Yavaş yavaş âlimler elbise açısından diğerlerinden farklılaştılar ve özel bir giysiye büründüler; aynı askerlerin, polislerin ve bazı esnafın özel giysiye sahip oluşu gibi.

Âlimlerin teşkilatında -diğer teşkilatların aksine- herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan herkes bu özel elbiseyi giyebilmektedir. İlim ve iman sahibi olmayan kimselerin, nimetlerinden faydalanmak için bu elbiseyi giydikleri ve utanca sebebiyet verdikleri çoklukla görülen bir şeydir.

Noksanlardan biri de dinî ilim havzalarında okutulan Arap edebiyatının yanlış bir metotla okutulmasıdır. Bunun

1- Dördüncü Konuşma'da, "Fıkıhın Bin Yıllık Gelişimi" başlığına müracaat edilebilir.

neticesinde ilim talebeleri yıllarca Arap edebiyatı eğitimi aldıktan sonra bu dilin kurallarını çok iyi öğrendikleri halde konuşmayı öğrenmemektedirler. Ne konuşabilmekte, ne Arapçadan kusursuz istifade edebilmekte, ne de kusursuz yazabilmektedirler.

Ders üzerinde karşılıklı tartışmada ileri gidilmesi, ilmin esasında ilerlemeye ve talebenin düşünce ve zekâsına bir tür kuvvet kazandırmaya yarasa da bir eksikliğe de sahiptir. O da talebenin düşünce tarzını gerçekçilik ve toplumsal meselelerden uzaklaştırmasıdır. Hatta Aristo'nun akılcı mantığı yeterli miktarda okutulmadığı halde, talebelerin düşünce yolu daha çok tartışmacı ve cedele dayalı bir tarafa sahiptir. Bu, talebelerin toplumsal meselelere gerçekçi yaklaşamamasının en büyük sebebidir.

Dinî önderlik kurumunda şu anda ortaya çıkan en önemli eksiklik, âlimlerin bütçe, maaş, malî nizam ve geçim kaynaklarıdır.

Bütçe Meselesi

Âlimlerin hangi yoldan maaşlarının temin edilmesinin daha iyi olacağına dair birkaç çeşit görüş sunulabilir:

a) Bazıları âlimler için bir bütçe oluşturulması gerektiğini düşünmüyorlar. Onlara göre âlimler de halkın diğer kesimleri gibi geçim için bir mesleğe ve gelir kaynağına sahip olmalı. Kendi el emekleriyle yaşamalı, vakitlerinin bir kısmını geçinmek için çalışmaya, bir kısmını da ilim, tahsil, tahkik, eğitim, irşat ve tebliğe ayırmalıdır.

Bu gurup âlimlik ve âlimlikle ilgili işlerin İslam'da özel bir iş ve uzmanlık alanı olmadığına, bu yüzden de özel bütçe ayrılması gerekmediğine inanmaktadırlar. İlim öğrenmenin yanı sıra geçimini kazanabilecek olanların bu yola girmeye hakkı vardır. İlim öğrenirken topluma yük olacakların, en baştan böyle bir girişimde bulunmamaları daha iyidir.

Bu gurubun dayanak noktaları şudur: İslam'ın ilk doğduğu zamanlarda yani Resulullah'ın (s.a.a) ve Ehlibeyt İmamları'nın zamanında bu şekilde hareket eden kimseler vardı; helâl ve haramı öğretiyorlar, nasihatte bulunuyorlar, ders havzalarına katılıyorlar ve kendileri ders veriyorlardı. Aynı zamanda da her birinin onunla yaşamlarını sürdürdükleri mesleği ve bir uzmanlık alanı vardı. Onların çoğu hadis, fıkıh ve tarih kitaplarında hurmacı, aktar, manifaturacı, terzi, değirmenci, yağcı, nalcı gibi sahip oldukları iş unvanlarıyla tanınmaktadırlar. Resulullah'ın (s.a.a) ya da Ehlibeyt İmamları'nın bir ya da birkaç kişiye tüm işleri bırakıp günümüzdeki âlimler gibi ders verme, cemaat imamlığı, vaizlik, tebliğ gibi işlerle uğraşmaları emri verildiği görülmemiştir. Bir gurubun görüşü böyledir.

Doğrusu bir takım kişilerin geçimlerini sağlayacak bir yolun yanında âlimlik yolunda ilerlemesi çok iyi bir şeydir. Her zaman bu tür kişiler olmuştur ve hala da vardır. Ama herkesin böyle olması gerektiği, aksi takdirde bu yola girmemeleri gerektiği söylenemez. Çünkü halkın yaşamında İslam'ın ilk zamanlarına göre meydana gelen değişiklikler, gün geçtikçe ilim ve ihtiyaçların genişlemesi bir gurubun tüm ömrünü tahsil ve halkın dinî yönünün idaresi üzerine tahsis etmesini gerekli kılmaktadır. Bu da özel bir bütçeye ve bu yolda düzgün bir harcama yapılmasına ihtiyacı açığa çıkarmaktadır.

İslam'ın ilk zamanlarında ihtiyaç bu kadar değildi. Ukdeler, şüpheler bu boyutta değildi, aynı şekilde inatçı mühlitlerle İslam düşmanları da bu kadar değildi. Artık her zaman, İslam'ı savunmayla ilgili düzenlemeler yapacak, halkın dinî ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir gurubun bulunması zarurîdir. Evet, şu anda yaygın olduğu üzere kimsenin bir âlimlik derecesi gerektirmeyen işleri bahane ederek halkın sırtına yük olması insaf dâhilinde değildir. Mesela cemaat imamlığı yaparken sadece namaz vakitlerini beklemeyi, ca-

miye gidip dönmeyi kendine iş edinmek topluma bir ömür yük olmak demektir.

Her halükârda, bir şeyin İslam'ın başlangıcında olmadığı iddiasıyla, şimdi ihtiyaç duyulduğu ve zaruret hissedildiği halde olmaması gerektiğini savunmak, katı ve donuk fikirliliktir.

b) Diğer bir görüş, âlimlerin bütçesinin vakıf mülkü ve verilen sadakalardan istifade edilerek hazırlanması gerektiğidir.

Belki de Şia dışındaki dünya âlimlik kurumlarının bütçesi vakfedilen varlıklardan ve verilen sadakalardan oluşmaktadır.

İran'ın çoğu şehrinde dinî ilim medreseleri kurulmuş ve birçok emlak, gelirleriyle birlikte bu medreselere vakfedilmiştir. Geçmişte Tahran, İsfahan, Meşhed, Tebriz ve diğer şehirlerde, vakıflar dinî ilim tahsiline büyük yardım sağlıyordu.

Ama maalesef şu anda açıklanması mümkün olmayan sebeplerle bu vakıfların çoğu özel mülk haline gelmiş, bazıları vakıf olarak devam etmekte ama dinî görünüşe sahip olup İslam ve Müslümanlar aleyhine faaliyet gösteren kurumlar yararına çalışmakta, diğer bazıları da vakıf adı altında başka şekillerle zayi olmaktadır. Doğru ve şer'î yollara sarf edilen sadece birkaç yer kalmıştır.

Âlimlik kurumuna tahsis edilmesi mümkün, hatta lazım olan vakıfların, medreseye vakfedilenlerle sınırlı olmaması gerekir. Daha büyük varlıklar ve rakamların âlimlik kurumuna tahsis edilmesi caiz ve lazımdır. Şimdiye kadar, âlimlik kurumuna bir bütçe tahsis edilmesi meselesi yüksek âlim makamlarca ve devlet tarafından defalarca ifade edilmiş, fakat bizim bilmediğimiz sebeplerden dolayı bir sonuca ulaşılmamıştır.

Eğer vakıf meselesine bir çeki düzen verilip makul ve düzenli bir hale sokulursa, âlimlik için gerekli bütçe elde edilmekle kalmaz, din, kültür ve genel ahlâka da genel olarak büyük bir yardım olur. Ama şu andaki şekliyle devam ederse bozulmayı besleyen ve İslamî toplumun ilerlemesi yoluna set

çeken ve her zaman her türlü ıslaha engel olan kimseleri takviye eden bir kaynak olur.

c) Diğer bir görüş, İmam (a.s) payından faydalanmaktır. Diğer dinlerin metinlerinde din adamlarının yaşamlarının ve önderlik kurumlarının malî durumunu düzenleyen kanunları olup olmadığına dair bir bilgin yok. Ama İslam'da Şia'nın görüşüne göre humus ayetinden böyle bir kanun olduğu anlaşılmaktadır.

Savaş ganimetlerine, madenlere, yıllık net kazanca ve diğer bazı şeylere humus düşmektedir. Herkesin yıllık ihtiyacını ayırdıktan sonra kalan kısmın beşte birini imamet kurumu ve dinî öndere vermesi gerekir.

Humusun yarısı imam payı olarak adlandırılır. Şia fakihlerinin görüşüne göre bu miktar, dinin korunması ve devamı için kullanılır.

Şu anda âlimlik kurumumuzu çekip çeviren, âlimlik düzeninin üzerine kurulu olduğu, kurumun ilerlemesini sağlayan ve dinî faaliyetlerimiz üzerinde çokça etkisi olan yegâne bütçe imam payıdır.

Âlimler ve müçtehitler bir nevi vergi olan bu bütçeyi sağlamak için herhangi bir zorlayıcı baskı oluşturmamaktadırlar. Müslümanların ve müminlerin kendisi, tamamen kendi istekleri ve kafa rahatlığıyla güvendikleri âlimlere gidip bu şer'î vergiyi ödemektedirler. Âlimler, bu vergi için ayrı bir kurum oluşturmamışlardır. Halkın kendisi imanları ve vicdanlarıyla, mallarıyla alakalı -az olsun çok olsun- küçük veya büyük rakamlardan oluşan meblağları ödemektedir.

İmam payının, vakıf bütçesine mana olarak üstünlüğü, ödeyenlerin duygularından, tevazularından ve sevgilerinden kaynaklanmaktadır.

Halkın avam tabakasının imam payını bir kimseye vermesi, o kimseye duydukları hüsn-ü zanna dayanarak seçme-

lerine bağlıdır. Verdikleri kimsenin gerçekten bu salahiyyete sahip olup olmadığı ise halkın seçimlerinde ne ölçüde hata yaptığına ve karşı tarafın salahiyyetinden başka etkenlerin ne ölçüde etkili olduğuna bağlıdır. Her halükarda gerçek kazanan imam payıdır. Bir kişinin tanınması, sonra halkın hüsn-ü zannına muhatap olması, imam payının o kişinin eline geçmesi ve riyasetin ele alınması arasında düzenli bir dizi sebep sonuç ilişkisi vardır.

Temerküz ve Güç

Yüz yıl öncesine kadar, yeni medeniyet İran'a gelmemiş ve şehirlerarasında irtibat daha az iken, her şehrin halkı genellikle ödemelerini kendi şehirlerinin âlimlerine yapıyorlardı ve bunlar da hemen o yerde kullanılıyordu. Ama son yüzyılda yeni iletişim araçlarının ortaya çıkması ve muntıkaların birbirine yakınlaşması sonucu, ödemelerin taklit mercilerine yapılması yaygınlaştı. Taklit mercii bundan sonra sevgi duyulan ve emirlerine itaat edilen bir yer olmasının yanında, imam payına ulaşmakla ilmî havzaların idaresinde yeni imkânlarla sahip oldu. Böylece havzalarda bir gelişim oldu. Genel olarak iletişimdeki ilerleme, gidiş gelişlerin artması, halkın taklit mercileriyle yakın ilişkisi, havzaların gelişmesi, talebelerin ve mezunların artması ve böylece zamanla şehir ve köylerin kontrol altına alınması; riyasetleri, yöneticilikleri ve büyük güçleri ortaya çıkardı.

Son yüz yılda ilk olarak yeni iletişim araçlarının da büyük yardımıyla bir riyaset ve genel bir yönetime sahip olan ve bunu genişleten şahsiyet; yüce müçtehit merhum Ayetullah Hacı Mirza Muhammed Hasan Şirazî olmuştur. Bu büyük güç ve riyasetin ilk nişanesi, tütün anlaşmasıyla ilgili meşhur fetvası olmuştur. Ondan sonra halefleri için de az çok böyle riyaset ve yönetim imkânı doğmuştur.

İmam payının ulaşma yöntemi anlattığımız gibidir. Bu meblağın harcanma keyfiyeti de alışılmış sünnet üzere, yüzde yüz bu meblağın ulaştığı kişinin görüşüne bağlıdır. Şimdiye kadar defter, hesap, inceleme ya da bilânço tutulduğu görülmemiştir. Bunların güzel bir şekilde kullanılması, öncelikle ödemelerin yapıldığı merciin züht, takva ve Allah'tan korkusuna, sonra merciin doğru teşhis gücüne sahip olup yanlışa düşmemesine, üçüncü olarak da imkânlarına ve güzel yürütme gücüne bağlı olmuştur.

Kuvvet ve Zayıf Yönler

Şu anda yürürlükte olduğu şekliyle imam payının güzel yönleri de, eksik yönleri de var. Güzel yönü, sadece halkın iman ve inancına dayanıyor olmasıdır. Şiî müçtehitler bütçelerini devletten almıyorlar ve atama ve görevden alınmaları devlet kurumlarının elinde değil. Bu yüzden her zaman devlet karşısında bağımsızlıkları saklıdır. Devlet gücü karşısında bir güç sayılmakta ve bazı konularda devleti iyice sıkıştırabilmektedirler.

Bu bağımsız bütçeye ve halkın inancına dayanarak, devletlerin yoldan çıktığı konularda taarruza geçebilmiş ve iflahlarını kesebilmişlerdir. Fakat öte taraftan Şiî âlimlerinin zayıf noktası yine budur. Şiî âlimleri devletlere itaat etmeye mecbur değillerdir, ama avamın inancına riayet edip onların hüsn-ü zannını korumaya çalışmaktan kaçınamazlar. Şia âlimliğinde meydana gelen bozuklukların çoğu bundandır.

Şiî Âlimliği ve Sünnî Âlimliği

Eğer İran âlimliğini Mısır âlimliği ve "Ezher" yönetimiyle kıyaslayacak olursak, her birinin kurumsal açıdan diğerine bir üstünlüğü olduğunu görürüz.

Mısır'da özel sebeplerle -ki bu sebeplerin en önemlisi bağımsız bir bütçeye sahip olmamaları ve emir sahipleri hakkında sahip oldukları düşünce tarzıdır diyebiliriz- Ezher'in yöneticisi Cumhurbaşkanının seçimiyle tayin edilmektedir. Mısır'daki Ezher'in yöneticisinin bizim sistemimizdeki karşılığı, memleketin en yüksek makamının seçimiyle iş başına gelen, tüm ülkenin savcılığı konumudur. Ama İran âlimliği için böyle bir şey söz konusu değildir. Hatta devlet makamlarının bir kişiyi öne çıkarmaya çalışması, yenilgiyle sonuçlanır.

Üç yıl önce gazetelerden birinde Allame Şeyh Mahmut Şeltut'un resmini gördüm. Resimde, bu büyük müftü ve Ezher yöneticisinin çalışma odasında, arka planda Cemal Abdunnasır'ın bir fotoğrafı olduğu görülmüyordu. İran'da basit bir talebe odasında bile devlet yetkililerinden birinin resmini göremezsiniz. Mısır âlimlerinin büyükleri, hiçbir zaman bütün meselesindeki gibi hükümeti yenilgiye uğratacak bir güç elde edemeyeceklerdir. Neden? Çünkü devlete dayanmaktadırlar.

Ama diğer taraftan Mısır âlimleri yaşam, geçim ve makamlarını halkın elinde görmediklerinden avama dayanmaktadırlar ve kendiliğinden bir inanç özgürlüğüne sahiptirler. Avam hatırına hakikatleri gizlemeye mecbur değillerdir. Şia âlimlerinin büyüklerinin, her ne kadar aydın, ıslah edici ve muhlis bir kişilikleri olsa da, Şeyh Şeltut'un iki sene önce verdiği ve bin yıllık büyüğü bozan fetvası gibi bir fetva vermeleri uzak bir ihtimal gibi görünüyor. Böyle bir fetva çıkarıp onun attığı gibi bir adım, hatta daha da küçüğünü atabilecekleri düşünülememektedir.

İslam'ın ilk yüz yıllarında, İran ve Mısır din âlimleri, geçim yönünden benzer durumdayken, İran âlimleri aydın görüşlülük, muhtelif alanlarda çeşitli telifler ve ilmî keşiflerde Mısırlılardan geride değillerdi. Hatta Mısırlılar, İranlıların tüm İslam ilimlerinde daha önde olduğunu itiraf etmekte-

dirler. Ama bugün vaziyet tersine dönmüştür: İranlı Müslüman aydınlar gözlerini Mısırlı ilim adamlarına dikmiş, İslamî toplumsal meseleler hakkında güncel ihtiyaçları karşılayacak eserler telif etmelerini beklemektedirler. Kendi âlimlerinden ümitsizdirler. Zira hali hazırda bunlardan avamın işini görecek fıkıh risalelerinden veya avamın düşünce sınırlarını aşmayan yüzeysel teliflerden başka bir şey bekleyemeyeceklerini görüyorlar.

Sadece son otuz kırk yıldır seçkin ve muhlis bir gurup, kendilerini âlimliğin genel bütçesinden ayırmışlar ve İslamî toplumun güncel ihtiyaçları alanında araştırma ve telife yönelmişlerdir. Görüş sahipleri bunun neticesi olarak, son senelerde Şia ilim havzalarından mezun olanların yayınladığı eser ve teliflerin, Mısır âlimlerinin eserlerinden çok daha derin ve araştırmaya dayalı olduğunu söylemektedirler.

Güç ve Özgürlük

Eğer âlimler halka dayansalar, güç elde ediyorlar ama özgürlüklerini kaybediyorlar. Ve eğer devlete yaslansalar gücü kaybediyorlar, ama özgürlüklerini koruyorlar. Çünkü genellikle halkın çoğunluğu inançlı ve imanlılar, ama aynı zamanda cahil, düşük seviyeli, habersiz ve bunun neticesinde yenilik ve reformlara muhalifler. Buna karşılık devletler genelde aydın görüşlüler, ama aynı zamanda zalim ve mütecaviz. Halka dayalı âlimlik, devletlerin zulümleri ve tecavüzleriyle savaşıma gücüne sahiptir, ama halkın cahilce düşünce ve inanışlarıyla savaşmada zayıf ve güçsüzdür. Devlete dayalı olan âlimlik ise, cahil düşünce ve adetlerle savaşmada güçlü, ama devletin zulüm ve tecavüzleriyle savaşmada zayıftır.

Bizim görüşümüze göre İran âlimliğinin bütçesinin halkın inancına dayalı olması onu zayıflatmamıştır. Bu bütçenin bir düzene sokulmaması, bu büyük eksikliği ortaya çıkarmış-

tır. Bu bütçeye bir düzen verilerek bu büyük eksiklik ortadan kaldırılabılır ve böylece Şia âlimliği hem güce ve hem de özgürlüğe sahip olabilir. Bu makalenin asıl amacı budur ve bizim idealimizdeki âlimlik, bu şekilde bir âlimliktir. İlerde "İslah Yolu" başlığı altında daha fazla açıklama yapacağım.

Avamzedelik

Toplum birçok durumda bir ferde benzer, afetzede olmak gibi. Elbette toplumun afeti, toplumun kendisine mahsustur. Her toplumun da kendine has bir afeti vardır. Bizim âlim toplumunu felç eden afet de avamzedeliktir. Avamzedelik, selzede, depremzede ya da yılan ve akrepzede olmaktan daha kötüdür. Bu büyük afetin sebebi malî düzenimizdir.

Bizim âlimliğimiz, avamzedelik afetinin etkisi nedeniyle olması gerektiği gibi ilerleyememekte, kafilenin önünde hareket edememekte, daha doğru bir ifadeyle kafiye yönetmemekte, hatta kafilenin arkasından gitmeye mecbur kalmaktadır. Avamın özelliği her zaman geçmişe ve alışkanlıklarına bağlı kalması, hak ve batılı birbirinden ayıramamasıdır. Avam her yeniliği bidat ya da heva ve heves olarak adlandırılmaktadır. Yaratılış gayesini, fıtrat ve tabiatın gerektirdiklerini bilmemektedir. Bu yüzden her yeniye muhalefet etmekte, her zaman mevcut vaziyeti koruma taraftarı olmaktadır.

Biz şu anda avam halkın, gelirin adil dağılımı, sosyal adalet, genel eğitim, millî egemenlik ve benzeri türden İslam'la ayrılmaz bir bağı ve İslam'ın savunarak isimlendirdiği hakikatlerden oluşan ciddi meselelere, çocukça bir heves gözüyle baktığını görmekteyiz.

Avamzede âlimlerimizin, toplumsal bir meseleyi dillendirmek istediklerinde, yüzeysel ve esas olmayan meselelerin ardından gitmekten başka bir çaresi yoktur. Asıl meseleleri göz ardı etmeye mecburdur. Bu meselelerden bahsetmek iste-

diğinde ise, maalesef İslam'ın geriliği ve geçersizliğine alamet olabilecek açıklamalar yaparak İslam düşmanlarının eline malzeme verecek türden bir görüş belirtmelidir.

Ne yazık ki bu büyük afet elimizi kolumuzu bağlamıştır. Yoksa İslam'ın her asır ve zamanda gerçekten yeni olduğu kâmil bir şekilde anlaşılırdı: *"Onun eşsiz iyilikleri yok olup bitmez, şaşılacak güzellikleri tükenip yitmez."*¹ Asrımızın en derin toplumsal sistemlerinin bile İslam'ın getirdiğiyle rekabet edemeyeceği anlaşılırdı.

Bizim avamzede âlimliğimizin her zaman sessizliği man-tığa, durgunluğu harekete, inkârı ispata tercih etmekten başka yolu yoktur. Çünkü bunlar avamın doğasına uygundur.

Avamın hüküm sürmesi, âlimlik camiasında rıyanın, gösterişin, gerçeklerin gizlenmesinin, dış güzelliğin, kılık kıyafetin, unvan ve makam düşkünlüğünün daha çok revaç görmesine sebep olmuştur ki, bunun dünyada bir benzeri yoktur. Avamın hüküm sürmesi, hür kişilikli ve ıslah yanlısı âlimlerimizin yüreğini kanatmış ve kanatmaktadır.²

1- Nehcü'l-Belâğa, 150. hutbe.

2- Merhum Melikü's-Şüera Bahar, müstezat bir kasidesinde ava - dan şikâyetle şöyle diyor:

*Ez Evâm est her ân bed ki reved ber İslâm / Dâd ez dest-i evâm
Kar-i İslâm zi goğây-i evâm est temâm / Dâd ez dest-i evâm
Zi ânçi Peyğember gofte est o der û nîst şekkî / Nepezîrend yekî
Vehy-i munzel şumerend ânçi şenîdend ez mâm / Dâd ez dest-i evâm
Âgil er Besmele hând be-hevâyeş neçemed / Hemçû gülân-i burumend
Ğûl eger kâsd koned gird şevend ez der o bâm / Dâd ez dest-i evâm
Âgil ân bih ki heme omr ne-yâred be-zebân / Nâm-i in bî edebân
Ki der in kavm ne akl est o ne neng est o ne nâm / Dâd ez dest-i evâm
Dil-i men hûn şod der ârzûy-i fehm-i dorost / Ey ciger nobet-i tost
Cân be-leb âmed o neşenûd kesî cân-i kelâm / Dâd ez dest-i evâm
Gam-ı dil bâ ki be-gûyem ki dilem hûn nekuned / Gamem efzûn nekuned
Ser furûd bord be câh o ğem-i dil goft İmam / Dâd ez dest-i evâm*

Kum ilim havzasında ikamet ettiğim yıllarda, merhum Ayetullah Burucerdî'nin çok feyizli ders ortamında bulunma şerefine nail olmuşum. Bir gün fıkıh dersinde İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şu içerikte bir hadis gündeme geldi: İmam'a bir soru sorulur ve o da cevabını söyler. Bir kişi İmam'a şöyle der: "Daha önce aynı meseleyi sizin babanız İmam Muhammed Bakır'a (a.s) sormuşlardı, o da başka bir cevap vermişti. Hangisi doğrudur?" İmam (a.s) cevabında şöyle buyurdu: "*Babamın söylediği doğrudur.*" Sonra şöyle ekledi: "

Şiîler rüş ve gerçeği öğrenme amacıyla babamın yanına geldiler, o da onlara gerçeği acı yönüyle açıkladı; bana ise şek ve şüphe ile geldiler, ben de takiyye ederek sorularını cevapladım.

Yani, o zamanlar babamın yanına gelenler halis niyetle, hakikatin ne olduğunu öğrenmek ve ona göre amel etmek için geliyorlardı. O da hakikati onlara söylüyordu. Ama gelip bana

Pîş-i cuhhâl zi-dâniş neserâyîd sohen / Pend gîrîd zi men

Ki herâm est herâm est herâm / Dâd ez dest-i evâm.

Ne gördüyse İslam avamdan gördü / Aman şu avamın elinden aman

İslam'ın işini avam bitirdi / Aman şu avamın elinden aman

Resul'ün sözleri bile kar etmez / Kabul etmemekten asla ar etmez

Vahiy bilir, ata dinini atmaz / Aman şu avamın elinden aman

Akıllıdan eğer duysa besmele / Cinler gibi kaçır hiç bakmaz bile

Cin çağırır gelir, bak güle güle / Aman şu avamın elinden aman

Aklı olan anmaz ömür boyunca / Kaçar adlarını bile duyunca

Ne akla sahipler, ne de bilince / Aman şu avamın elinden aman

Bağrım kanla doldu, benim bu yolda / Artık başka çare kalmadı elde

Anlamadı kimse bizi bu elde / Aman şu avamın elinden aman

Ya Rab kime desem bitse bu keder / Ömrüm bundan fazla olmasa

heder

Derdini kuyuya söyledi Haydar / Aman şu avamın elinden aman

Dostlar, dinleyin bu öğüdü benden / Cahile bahsetmek ilimden,
dinden

Abestir, abestir, abes her yönden / Aman şu avamın elinden aman.

soru soranlar, hidayet olmak ve amel etmek kastıyla yanıma gelmiyorlar. Benden ne duyacaklarını görmek ve duyduklarını olabildiğince o taraf bu tarafa çekerek fitne çıkarmak için geliyorlar. Ben de mecburen takiyye ile cevap veriyorum.

Bu hadisin içeriği Şia'nın muhaliflerine değil de Şia'nın kendisine takiyye olduğundan, merhum Ayetullah Burucerdî bu fırsattan istifade ederek bize derdini açtı ve şöyle dedi: "Kendimizden olanlara takiyye etmemiz şaşılacak bir şey değildir. Ben kendim ilk taklit mercii olduğum zamanlarda benim delil sunup fetva vereceğimi, halkın da buna amel edeceğini sanıyordum. Ama avamın isteğinin aksine olan bazı fetva olaylarında, konunun böyle olmadığını gördüm."

Elbette hadisin metninde olan takiyye ile, onun buyurduğu takiyye aynı türden değildir, iki ayrı türdür. Hadiste geçen takiyye, âlim muhitine has değildir, dünyanın her yerinde görülen ve çaresi olmayan bir türdür. Ama bizim âlim muhitimizde görülen türden takiyye, son zamanlarda ortaya çıkan teşkilat tarzımızdan kaynaklanmaktadır. Merhum da böyle bir vesileyle derdini bizimle paylaşmak istemişti.

Kum ilim havzasının kurucusu merhum Ayetullah Hacı Şeyh Abdülkerim Hairî Yezdî (Allah makamını yüceltsin), talebelerden bir gurubu yabancı dillerle ve bazı başlangıç ilimleriyle donatıp İslam'ı, okumuş çevrelerde, hatta yabancı ülkelerde tebliğ etme fikrine düşmüştü. Bu haber yayıldığı zaman Tahran'ın avamları ve avam benzerleri Kum'a gittiler ve halkın imam paylarını talebelerin kafirlerin dilini öğrenmeleri için vermediğini söylediler, eğer buna devam edilirse şöyle böyle yapacaklarına dair de ültimat verdiler! Merhum da bu işe devam ederse esas iş olan ilim havzasının dağılmasına sebep olacağını görerek bu yüce fikirden bir süreliğine vazgeçti.

Birkaç yıl önce, merhum Ayetullah Ebu'l-Hasan İsfahanî'nin yöneticiliği döneminde Necef'teki mücadeleci âlim ve

fazıllardan hatırı sayılır miktarda bir gurup -ki şu anda onlardan bazıları taklit merciidir- toplanarak fikir alışverişinde bulunduktan sonra, talebelerin ders programlarını yeniden gözden geçirme kararı aldılar. Zamanın Müslümanlarının ihtiyaçlarının dikkate alınmasına, özellikle Müslümanların inanç esaslarını içeren meselelerin talebelerin ders programına koyulmasına, kısaca Necef havzasını fıkıh ve ilmihal yazmaktan ibaret oluştan kurtarmaya karar verdiler. Ayetullah İsfahanî bu olaydan haberdar oldu. Merhum Ayetullah Hairî'nin başına gelenler ve benzerlerinden ders almış olan Ayetullah, yaşadığı sürece kimsenin bu havzanın düzenine dokunmaya hakkı olmadığı mesajını verdi. Ayrıca talebelere verilen imam payının başka bir şey için değil, sadece fıkıh ve usul için olduğunu da ekledi. Onun bu hareketinin, Necef'in hâlihazırdaki havzasının kurucusu olan bu beyler için öğretici bir ders olduğu açıktır.

Bu açıklamayla bizim parlak şahsiyetlerimizin, neden iş başına geldiklerinde değişik düşüncelerini uygulamadıkları anlaşılmaktadır. Oysaki içleri kan ağlamakta ve kalplerinde ıslah düşüncesini sürekli beslemektedirler, ama pratikte icra gücüne sahip değiller. Neden ilmî havzalarımız dinî üniversite konumundayken fıkıh fakültesi haline gelmişlerdir? Neden âlimlerimiz ve faziletli kimselerimiz tanınıp bilindiklerinde, fıkıh ve usul dışında sahip oldukları ilimlerin üzerini örtmekte ve onları inkâr etmektedirler? Neden mukaddes âlimlik muhitinde işsiz güçsüzler ve ayrık otları çoğalmıştır ve âlim bir önder, çiçekleri sulamak için dikenleri ve ayrık otlarını da sulamak zorundadır? Neden âlimlik muhitinde sessizlik, durgunluk, hissizlik; mantığa, harekete ve canlılığa tercih edilmektedir? Neden düşünce ve inanç özgürlüğü bizim aramızda daha az görülmektedir? Neden talebelerin ve din ilimleri öğrencilerinin eğitimleri güncel ihtiyaçlara göre düzenlenmemektedir? Neden bizim âlimlerimiz toplum kafi-

lesinin yönlendiricisi, öncüsü ve önde gideni olacağına, kafilenin ardından gelmektedir? Neden? Neden? Neden?

Islah Yolu

Islah yolu, âlimlerimiz genel bir bütçeye sahip olmayıp kendi el emeğiyle geçinmesi değildir. Islah yolu, âlimlerimizin Mısırlı âlimler gibi devlete bağlı olması da değildir.

Islah yolu, fiilî âlimlik bütçesinin düzenlenmesidir. Şu anda imam payının vaziyeti, devletin kültür alanı için bir vergi belirleyip bu alandakileri de bu vergiyi tahsille görevlendirmesine benzemektedir. Kültür görevlilerinin halkın ilgisini ve sevgisini kazanıp bu bütçeyi oluşturmaya çalışması, herkesin elinden geldiğince halktan bir şeyler alması, lakin vicdanen de ihtiyaçlarından fazlasını diğerlerine vermekle yükümlü olması gibi.

Böyle bir durumda kültür, eğitim ve öğretimin ne hale geleceği açıktır. O öğretmenler çocukların -avam dediğimiz türden- velilerinin hoşuna gidecek türde bir eğitim ve öğretim yapmak zorunda kalacaklardır. Böyle bir tutum, avam kandıran kişilerin öne geçmesine ve görüş sahiplerinin, kültürel ıslah taraftarlarının ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Böylece riyakârlık, olmadığı gibi görünme, hakikatlerin gizlenmesi, dış görünüşün düzeltilmesi ve avamı çekecek her türlü noksanlık pazarı yayılmış olacaktır. Bu tür bir uygulama, öğretmenin öğrenci velisine bir tür müşteri gözüyle bakmasına, bir iş yeri ya da mülk sahibinin daha fazla kâr için kullanacağı her türlü yöntemi veli için kullanmasına yol açacaktır. Hem avamda görünüşe önem verme, hakikatleri gizleme ya da dilencilik yoluna sapma gibi bozulmalar oluşturacak, hem de servetin adaletsiz dağılımından kaynaklanan kin beslemeler, düşmanlıklar, ukdeler ve ümitsizlikler gibi bozulmalar meydana gelecektir.

Bizim âlimlik bütçemiz böyle bir durumdadır. İslah yolu ise bu bütçenin düzene sokularak ortak bir sandık ve defter oluşturularak âlimlik merkezinde hesap ve bilânço tutulması, âlimlerden herhangi birinin direk olarak halkın elinden geçinmemesidir. Herkesin yaptığı hizmetle münasip maaşı, ilmî havzalardaki mercii ve yüksek dereceli âlimlerin yönetimindeki sandıklardan alması gerekir.

Eğer bu düşünce uygulamaya geçerse iman ve inanç sahibi halk yükümlü oldukları miktarı öderler. Buna bağlı olarak avamın hâkimiyeti ortadan kalkar ve çoğu âlim avam halkın pençesinden kurtulmuş olur. Bozuklukların çoğu, âlimlerin doğrudan halkın elinden geçinmesinden kaynaklanmaktadır. Onlar ödeme yapanlarla şahsen bağlantı kurup ilgilerini çekmek zorundadırlar.

Tüm taklit mercilerinin yönetimi imam payına bağlıdır. Bunu almalı ve ilmî havzalardaki talebelere vermelidirler. Bu yüzden de şahsen güven kazanarak bu bütçeyi temin ve tahsile mecburdurlar. İçinde bulunulan vaziyet ve şartlar altında, küçük şehirlerdeki âlimlerin, âlimliği uzmanlık ve camiye de işyeri alanı olarak görmekten başka çareleri yoktur.

Bu vaziyet ıslah edilirse, hiçbir şahsın doğrudan halkla işi olmayacaktır. Yüce taklit mercileri özgür olacaklardır. Mescitler kazanç tekkesi olmaktan çıkacak, mescitlerin bu esef verici durumuna son verilmiş olacaktır. Artık Guherşad Mescidi gibi büyük mescitlerde her köşede onlarca kişi ayrı cemaat namazları kılmayacak, böylece anlayışlı insanların itirazıyla da karşılaşmamış olacaklardır. Artık neden Ehlisünnet arasındayken cemaat namazları azamet ve heybet göstergesiyken Şia'da ayrılık ve ihtilaf göstergesidir sorusuna da yer olmayacaktır.

Geçim

Geçim meselesi basite indirgenemez, hayatın temel direklerindendir. Eğer bozulursa, diğer yaşam alanlarına da etki eder.

İslam'ın özelliklerinden birisi de geçim konusunun üzerinde dikkatle durmasıdır. Öyle ki, bazıları İslam'ın iktisat temelli bir görüşe dayandığını bile düşünmüşlerdir. Gerçekçi ve gerçeğe dayalı olan İslam, iktisat temelli değildir. Ancak iktisadın sahip olduğu esaslı rolü de görmezden gelmemektedir. İslam, geçim meselesinin ıslahını, küçük büyük tüm toplumsal kuruluşlarda gerekli şart saymaktadır, yeterli şart değil. Söylediğimiz şudur: Geçim meselesi basite indirgenemez, hayatın temel direklerindenidir. Eğer bozulursa, diğer yaşam alanlarına da etki eder.

Dindar âlim bir kişinin aile fertleriyle birlikte, kaç sene ilim tahsilinin ardından küçük şehirlerden birine, bir camiye yerleştiğini düşünün. Bu kişi dindar olduğu için imkânları dâhilinde bazı faaliyetlerde bulunur: Ahkâm anlatır, nasihat eder, İslam ahlakı, tarihi ve tefsirinden bahseder. Diğer taraftan beşer olduğu için giderleri vardır. Âlimlik merkezi tarafından geçimi temin edilmediği için, hâlihazırdaki geçimini doğrudan halkın elinden sağlar. Bu yüzden de cemaatine müşteri gözüyle bakması kaçınılmaz olur. Kendisi gibi başkalarının da onunla aynı yerde olup aynı şekilde geçinmeleri de mümkündür. Bundan dolayı da insanın yaratılışından kaynaklanan sebeplerle "cemaat sahipliği" gibi bir tür rekabet ortaya çıkar. Rekabet, halkın zevkine daha çok riayet etmeyi de beraberinde getirir. Bu zavallı, avamla muhalefetin onu maddiyattan alıkoyacağını gördüğünde, kendi kendine kötülükten sakındırmanın zarara sebebiyet vermediğinde vacip olduğu düşüncesine kapılabilir. Zira eğer bir insan zarara uğrayacaksa, bu vazife üzerinden kalkmaktadır.

Bu kişinin geçiminin halka bağlı olması, şer'î görevle ilgili düşünce ve duygusunu da değişikliğe uğratabilir.

Ben itiraf ediyorum ki, istisna kişiler her zaman varlardı ve olacaklardır. Tüm zorlu iktisat şartlarına karşı vazifelerinin

gerektirdiği şekilde davranmışlar ve davranacaklardır. Reka-betten ve cemaat sahipliğinden münezzehlerdir. Sözümüz sıradan insanların durumu hakkındadır. Bizim sadece seç-kinlerin vazifelerini yerine getirebilecekleri bir durum oluş-turmamız gerekmiyor.

İman ve Takvanın Etkisi

Muhterem okuyucu bizim daha önce işlerin ıslahında takva ve imanın şaşırtıcı etkisi üzerinden yaptığımız hesapla-rı unuttuğumuzu, meseleleri sadece geçim kıstası altında tah-lil edip değerlendirdiğimizi düşünebilir. Aklına şöyle bir şey de gelebilir: "Geçmiş söylevlerimizde bahsettiğimiz, sadece dünyadaki toplumsal kurumlar için geçerlidir; zaten mutta-ki ve nezih insanlardan oluşan, maneviyatla meşgul âlimlik kurumu için değil. Âlimlik kurumlarında iman ruhu ve ma-neviyat, nizam, teşkilat, düzgün kurum ve her çeşit sağlam-laştırmanın yerini almaktadır."

Böyle bir şey olmadığını arz edeyim size. Ben iman ve takvanın şaşırtıcı etkisini itiraf ediyorum. İman ve takva bir-çok sorunu halleder ve birçok işte sağlama almanın yerini de tutabilir. Eğer böyle bir bütçeyi bu özgürlükle, herhangi bir mesuliyet, defter, hesap ya da bilânço olmadan dinî olmayan bir kurumun emrine verseler, ne olacağı anlaşılır. Devlet ku-rumlarında onca geniş ve kapsamlı teşkilata, sorumluluklara, cezalara, yargılara; onca incelemeye, soruşturmaya rağmen yine de her gün görüyoruz ki kaç yüz milyonluk dolandırıcı-lıklar mahkemelere sevk edilmektedir. Dinin ve maneviyatın gücü, bunca düzensizlik ve hesapsızlığa rağmen âlimlik ku-rumumuzu ayakta tutmuş ve dağılmasını engellemiştir.

Kutsal âlimlik muhitinde, merhum Hacı Şeyh Murtaza Ensarî gibi kimseler de vardılar. Kendi deyimiyle kendisine yapılan ödemelere çamaşır leğenindeki pis su gözüyle bakı-

yor, ancak çok mecbur kalırsa ondan az miktarda kullanıyordu. Dinî ilim talebeleri arasında her zaman zühtle, kanaatle ve benzersiz çetinliklerle yaşayan kişiler olmuştur ve olacaktır. Hatta üstatlarını, ders arkadaşlarını ve en yakın dostlarını bile kendi fakirliklerinden haberdar etmemişlerdir. Onlar şu ayetin mısradakıdır:

Bilmeyen, utangaçlıklarından dolayı onları zengin sanır.¹

Düzen, Nizam ve Kurumsallaşmanın Değeri

Biz hiçbir şeyin iman ve takvanın yerini alamayacağını itiraf ediyoruz. İman ve takva eksikliklerin çoğunu telafi etmektedir. Ama diğer taraftan iman ve takvayı her şeyin yerine geçebilecek bir şey olarak da göremeyiz. Her şeyden, sadece sahip olduğu etki beklenebilir. Ne mana maddenin yerini tamamen doldurabilir, ne de madde mananın yerini. Manevi konularda da hiçbirisi, diğerinin yerini tam anlamıyla dolduramaz. Örneğin ne ilim imanın yerini alabilir, ne de iman ilimin yerini doldurabilir.

Düzen, inzibat ve teşkilat da insan yaşamının kutsal esaslarındandır. Eğer maneviyat ve imanun bazı bozulmaları, düzensizlikleri ve inzibatsızlıkları ortadan kaldırdığını görüyorsak; âlimlerin geçim kaynağındaki düzensizlik ve teşkilatsızlığın da iman ve maneviyatı daha fazla sarstığına, bozuk bir ortam oluşturduğuna dikkat edelim.

Halkın, bazı taklit mercilerinin evlatları, torunları ve yakınlarının bütçenin karışıklığı ve düzensizliği sonucu bu bütçeden hırsızlık yaptıklarını görmeleri sonsuz üzüntü vericidir. Öyle ki aldıkları paralar, yıllarca israfın doruğunda harcama yapmalarına rağmen yine de bitmiyor. Acaba hiç bu olayların

1- Bakara, 273.

âlimlik kurumuna ne kadar zarar verdiğini, vermekte olduğunu düşündünüz mü?

Âlimlik camiamızın en büyük sorunlarından birisi de kötü odakların desteklediği âlim görünüşlü kimselerin varlığıdır. O odaklar bu kişilere güç veriyorlar, emirlerine bütçe tahsis ediyorlar. Bunlar kurnazca, besleyerek ya da çeşitli araçları kullanarak başka bir gurubu kendi taraflarına çekiyorlar. O guruplar da her zaman onların yararına, Müslümanların zararına faaliyette bulunuyorlar.

Ben bu makalede bu aşağılıklardan ve varlıklarına bulaşmış bozukluklardan bahsetmek istemiyorum. Herkes bunlardan az çok haberdar. Burada şu kadarını söylüyorum: Acaba sadece âlimlik teşkilatımızı doğru bir şekilde yapılandırma yoluyla bu fesadın kökünü kesmemiz mümkün müdür?

Vaaz ve Tebliğ

Vaaz, tebliğ, hutbe ve minber; âlimliğimize bağlı olan dallardandır. Eğer bu bölümde üstlendiği vazife, yerine getirdiği ve getireceği hizmetler, sahip olduğu eksiklikler hakkında konuşmaya kalksak, kendi başına ayrı bir makale olacaktır. Burada geçmiş konular münasebetiyle şu kadarını söylüyorum ki, bizim vaaz ve tebliğ yapımız, avamzedeliğin başka bir türüne müpteladır. Bu, artık ödemeler ve imam payıyla ilgili değildir. Bu resmen bir meslek, bir iş ve ticaret haline gelmiş ve ücret alma söz konusu olmuştur. Yani Kuran-ı Kerim ve enbiyanın çeşitli meselelerde defalarca kaçındıkları mevzu, bizim aramızda yürürlükte ve sıradandır. Arz ve talep kaidesine göre iktisadî niteliği olan ve arz edilebilir şeyler, satışa sunulduğunda, o şeyin maslahata değil, alıcının isteğine bağlı olacağı da açıktır.

Eğer diğer tüm tabakalardan satışa sunulan malların maslahat üzere piyasaya girdiğini düşünürsek, ustaca yapı-

lan vaaz ve tebliğlerin İslam ve Müslümanların maslahatına olduğu da farz edilebilir.¹

Ben salih, maslahatı düşünen ve değerli hizmetlerde bulunan hatiplerin varlığını inkâr etmiyorum. Mevcut durumun bir anda değişerek başka türlü olması taraftarı da değilim. Ben âlimlik kurumunun, hatip ve vaizlerden bir gurubu, düzgün bir programla eğiterek onların geçimini sağlamasını, dolayısıyla yaptıkları görev için başkalarından ücret almak zorunda kalmamaları görüşünü savunuyorum. Bu gurup böylece özgür düşünebilecekler ve bağımlı olmayacaklardır. Bu gurubun varlığı, diğerlerinin onları takip etmesi için yeterli olacaktır. Bizim vaaz ve tebliğ dallarımız da, âlimlik kurumunun kendisi gibi, özgürlüğe sahip değildir. Avamın cehaletiyle savaşımda zayıf ve güçsüzdür.

Uyarı ve Nasihat

Eğer Allah'ın izniyle âlimlik kurumumuzun malî sorunu hallolursa, diğer eksikliklerde onun ardından hallolacaktır. Eğer biz yapmazsak zaman yapacaktır. Bizi oldukça ümitlendiren şey, tüm âlim tabakalarında; en öndekilerden, taklit mercilerinden, ilk sıralardaki hatiplerden tutun, talebe ve genç vaizlere kadar her alanda layık, değerli, muhlis ve ıslah yanlısı şahsiyetlerin varlığıdır.

Bu makalede söylenenlerden sakın ola âlimlerimizin diğer tabakalara nispetle nakıs olduğu düşüncesi anlaşılsın.

1- Merhum Hacı Nuri, *Lu'lu ve Mercan* adlı kitabında bu mevzudan bahsetmiştir. Mevlana, *Mesnevi*'sinin ikinci cildinde şöyle söylüyor:

*Her Nebi söylerdi kavmine elbet / Samimice, sizden istemem ücret
Terazinin malda olsaydı gözü / Söyler miydi tartarken doğru sözü
Aynada ihtiras olsaydı mutlak / O da bizim gibi taşırdı nıfak.*

Bu kitaptaki "Hitabet ve Minber" konusuna bakabilirsiniz.

Aksine bu makale, yazarının sahip olduğu ıslah beklentisini bu yüce silsileye borçlu olduğunun delilidir. Yazarın amacı la-yık ve seçkin kişilerce, âlimliğe sahih bir yapılandırma sağlanarak yolun açılması ve mukaddes hedeflerinin uygulamaya geçmesine zemin hazırlanmasıdır.

Büyük âlimlerimiz, İslam varlığının ve âlimliğin devamının, din önderlerinin güncel zarurî derin ıslahatları teşhis ederek ele almalarına bağlı olduğuna teveccüh etmelidirler. Onlar bugün, günden güne daha da uyanan uyanık bir milletin karşısındalar. Günümüz neslinin İslam âlimlerinden beklentilerinin, geçmiş nesillerin âlimlerden beklentilerinden farklıdır. Bazılarının sahip olduğu ham ve akılsızca beklentileri bir kenara bırakırsak, beklentilerin çoğu meşru ve yerindedir. Eğer âlimlerimiz en kısa sürede harekete geçip yakalarını avamın pençesinden kurtarmaz, gücünü derleyip toparlamaz ve aydın görüşlülükle adım atmazsa, dinle ilgisi olmayan reformculardan kaynaklanan büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacaklardır.

Bugün bu millet düzensizliklerin ıslah edilmesine susamıştır, yarın daha da susayacaktır. Bu millet, diğer milletlerden geride kalmışlık duygusunu taşıyor ve onlara yetişmek için acele ediyor. Diğer taraftan çoğu dinle ilgisiz ama ıslah yanlısı olduklarını iddia eden kimseler fazlaştı ve bugünün gencinin yeni ve yüce duyguları üzerine pusudalar. Eğer İslam ve âlimlik, bu milletin yüce duygu ve isteklerine olumlu cevap vermezse, yeni çıkan kiblelere yüzlerini çevireceklerdir. Düşünün, acaba ıslah barikatını bu kişiler işgal ederlerse, İslam'ın varlığı ve âlimlik kurumu tehlikeye düşmez mi?

Eğer ilâhî bir kuvvet sebep olur da âlimlik kurumumuza bir çeki düzen verilecek olursa, hangi esas ve nasıl bir prog-

ramla bunun yapılacağı üzerinde bu toprağın düşünürleri oturmalı ve eğitim programları, yöntemler, idare ve diğer bölümlerin ne tarzda düzenleneceği üzerinde çalışmalıdırlar. Ben bu alanda bazı notlar düzenledim; ama bu makalenin daha da uzamaması için onları işlemekten vazgeçiyorum.

Ümit ve Beklenti

Ben, bazılarının bu düşünce ve arzuları boş ve uygulanamaz gördüklerini biliyorum. Onların inancına göre bu çağ ve zamanda âlimlik kurumuna çeki düzen verilmesi ölüyü diriltmek gibi ya da en azından ölümcül hastalığı olan bir hastayı iyileştirmek gibi bir şey.

Ama ben, bu görüşe karşıyım. Âlimliği en canlı kurumlar arasında esas çekirdek olarak görüyorum. Bu canlı ve faal varlığın el ve ayaklarının kelepçelenip zincirlendiğine, bu zincir ve bağlardan kurtarılması gerektiğine inanıyorum. Her zaman söyledim ve söylüyorum, âlimlik kurumumuz afetlere maruz kalmış asil ve değerli bir ağaç gibidir; bu ağacı korumalı ve başına gelen afetlerle savaşmalıyız. Bu ağacın kurumuş ve çürümüş olduğunu, kökten sökülmesi gerektiğini savunanları yüzde yüz reddediyor ve bunun zararlı bir görüş olduğunu düşünüyorum. "Âlimsiz İslam" tezini her zaman istismar olarak gördüm ve görmekteyim. Hiçbir şeyin âlimliğin yerini alamayacağına inanıyorum. İslamî yüce, derin ve asil kültürel değerlerin taşıyıcıları, sadece bu grup arasında bulunmaktadır. Milletimizin devamının esas sırrı olan o takvalar, imanlar, maneviyatlar, ihlâslar; o kıpırdanmalar, hareketler ve fedakârlıklar, sadece bu mukaddes vatanında kendini gösterir.

Âlimliğin ıslahıyla ilgili ümit ve inancımı, İslam ve onun kapsamlı derin ilimlerine dair yaptığım mütalaalara ve bu ku-

rumda yer alan layık şahsiyetlerden haberdar olmama borçluyum. Bununla birlikte, bu kurumun yenilenmesini uzak görmediğim gibi, bu yenilenmeyi zorunlu ve lazım görüyorum. Bununla da kalmıyor, çok yakın ve vuku bulmak üzere olduğunu da biliyorum.

Onlar onu uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz.¹

SON

1- Mearic, 6 ve 7.

NOTLAR

NOTLAR

NOTLAR

NOTLAR